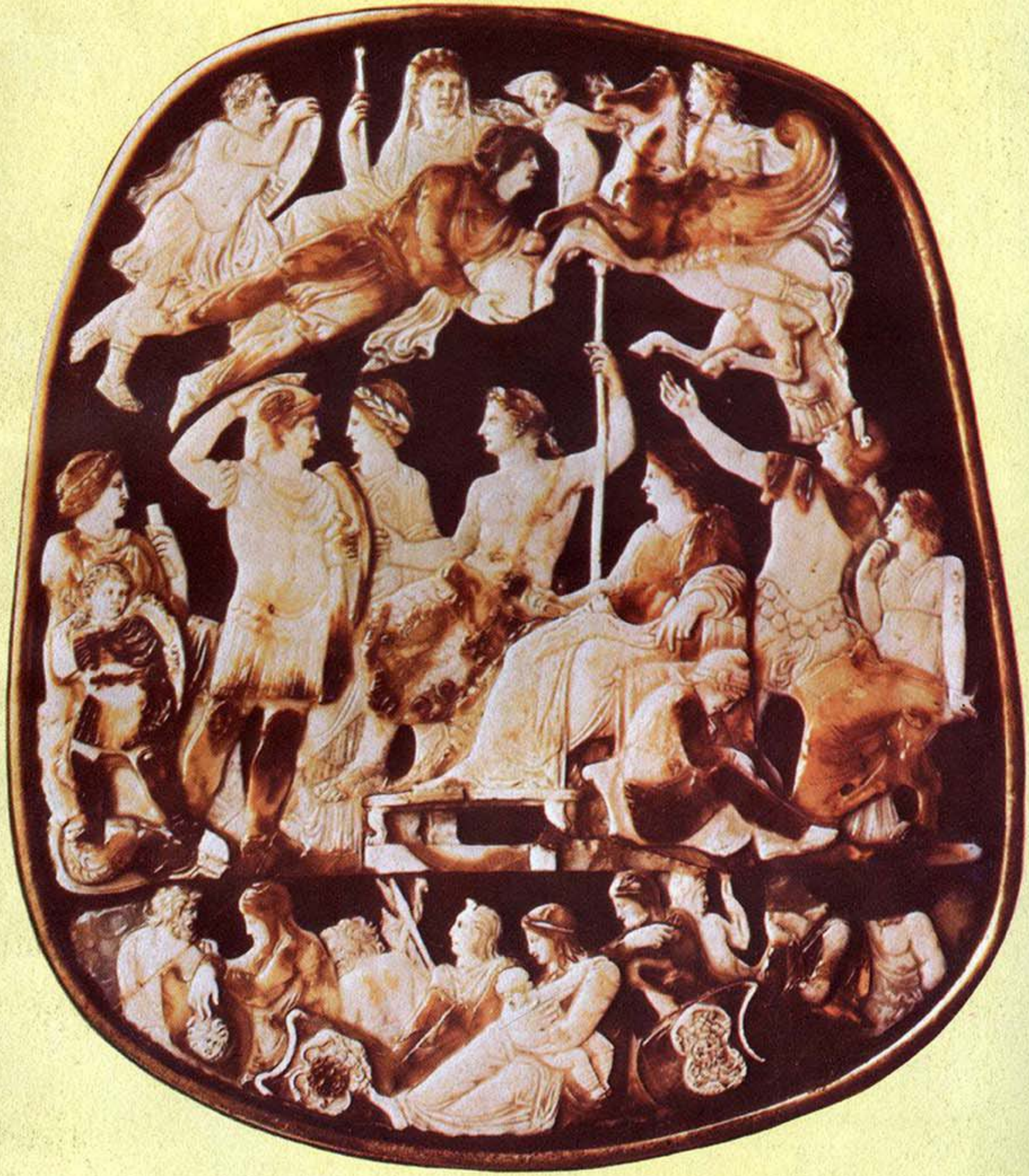

magazin istoric

SERIE NOUĂ — IANUARIE 1995

magazin istoric

SERIE NOUĂ

Revistă de cultură istorică
Anul XXIX — nr. 1 (334)
ianuarie 1995

Director — redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Bucureşti, strada Ministerului, nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poştal nr. 1, Căsuţa poştală 1-702, Cod 70100, Telefon: 615.02.00, interioare 406, 917

ECHIPA REDACŢIONALĂ

Secretar general de redacţie: Ioana Ursu
Redactori: Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă (responsabil de număr), Dorin Matei, Doina Pascu, Marian Ştefan
Secretar de redacţie: Theodor Lianos
Macheta artistică: arh. Marian Oproiu
Corectura: Georgeta Apreotesei, Constanţa Avram
Dactilo: Floarea Dragne, Tudora Petre
Consilier onorific: Radu Ion Popescu
Editor: Fundaţia Culturală Magazin Istoric. Revistă tipărită la R.A.I. — IMPRIMERIA „CORESI" — Bucureşti, director general Dumitru Constantinescu; director economic M. Vlădeanu; director M. Soare

Cartea dumneavoastră de istorie în fiecare lună

SUMAR

Istorie şi credinţă: N. Iorga 2
Întâmplări din viaţă: A. C. Cuza 3
Ludovic Napoleon cel Mare: F. Dolghin 9
Mai-august 1919. Operaţia Pocuţia: M. C. Stănescu 10
Horia Sima evadează: Dumitru Hîncu 15
1939. Dialog diplomatic Bucureşti-Ankara: Vasile Stoica 19
România la finalul celui de-al doilea război mondial în Europa: D. G. Danielopol 23
23 august 1944 şi Radiodifuziunea Română: Eugen Preda 30
Caietele de miezul nopţii: Al. Busuioceanu 33
Petru Vartic hatmanul: Corneliu Cojocariu, Maria Magdalena Székely 40
Rosetteştii munteni: Emanuil Hagi-Mosco 45
Cel mai secret nume din NKVD: Pavel A. Sudoplatov 48
Minoritatea germană din România: Constantin Aioanei, Cristian Troncotă 55
1933-1939. „Ciuma brună" în S.U.A.: Susan Canedy Clark 61
În vremea împăratului Kangxi: Anna Eva Budura 64
Pe vremuri cavalerii se sărutau pe gură: Claude Gauvard 69
Iubirile Marthei Bibescu după Ghislain de Diesbach 71
Shoah — un cuvânt viu: André Kaspi 76
Cartagina îşi dezvăluie misterele: Jean-Paul Thuillier 79
În Bucureşti, acum 50 ani 82
• Cărţi sosite la redacţie... 14 • Concursul Tânărului European. Excursia la Bruxelles s-a adjudecat... 18 • Bursele anuale F.C.M.I. pentru elevi şi studenţi... 29 • Cititorii scriu istorie... 78 • Istoria şi şcoala... 86 • Rebus istoric... 88 • Dialog cu cititorii... 89 • Sumarul sumarelor 91

N. IORGA

Istorie și credință

Când un mirean, care pune temei înainte de toate pe rosturile ființei naționale ia asupră-și, cu respectul cuvenit și cu silința ce trebuie pentru a înțelege ideile călăuzitoare ale eroilor săi, scrierea Istoriei Bisericii românești, el poate găsi, deși nu fără mari greutăți, calea potrivită.

Prin scrierea Istoriei poporului românesc, *publicată în limba germană, ca și prin* Istoria românilor pentru poporul românesc, *cred că am dovedit că peste hotarele fără trăinicie ale formelor politice se poate scrie o istorie a tuturor românilor, înlănțuindu-se acele fenomene politice* care au în adevăr însemnătate *prin izvorul comun al culturii, cultură de tradiții sufletești, de obiceiuri economice și agrare, de drept românesc, de limbă, întrebuințată pe rând în cântec și poveste, în carte bisericească și predică, în poezie, istorie și cugetare liberă.*

Și când are cineva numai viața bisericească înaintea ochilor, unitatea - fără care nu se poate scrie niciodată o carte adevărată —, legătura strânsă, înțelegerea deplină, lumina și viața, organizația *nu se pot afla pe altă cale. Istoria bisericească a românilor constă — și există în această calitate — din necontenitul joc de înrâuriri culturale, de mișcări în domeniul ideilor, de schimburi de conștiință, de colaborare pe teren cultural — cu ținta religioasă osebitoare în tot cuprinsul neamului.*

E urmărirea pe bază națională, în hotare naționale, în condiții sufletești naționale a legăturilor acelora dintre oameni, ca suflete vii, răspunzătoare, dăruite cu nemurire, și ființa dumnezeiască veșnică din care ele pornesc după învățătura relevată cuprinsă în cărțile sfinte și lămurită prin apostoli, prin Sfinții Părinți și prin teologii celor dintâi timpuri.

Astfel am înțeles menirea mea; această concepție mi-a impus-o subiectul însuși, când s-a desfăcut înaintea mea, și eu am căutat a-i da expresie în această carte.

Mulți vor dori alte judecăți, în anumite momente ale dezvoltării vieții noastre bisericești. Fiindcă îndrăznesc a se deosebi în felul lor de credință și închinare, teologii trebuie să stăruie mult asupra legitimității acestei deosebiri. Fiecare din punctul său de vedere poate aduce argumentele sale și credincioșii sunt obișnuiți a le primi.

Ele nu pot avea însă aceeași valoare pentru cel care a prins o viață și o urmărește fără alt principiu decât al constatării răbdătoare, așa cum înaintea lui se desfășoară cursul ideilor și al împrejurărilor. Față de adevărurile credinței, adesea tâlcuite în feluri ce nu se asamănă, punctul său de vedere îl are și neamul care dă Bisericii un caracter național.

Un conflict se întâmplă adesea între rigiditatea doctrinei și relativitatea primirii ei de acel neam, fără de care primire însăși ideea Bisericii naționale dispare. Istoricul vede acest conflict, el nu se dă de o parte sau de cealaltă — între altele și pentru aceea că din acest conflict tocmai se desface o formă particulară a vieții, pe care el trebuie s-o zugrăvească, formă care ține nestrămutat la cer, dar își are, și trebuie să-și aibă, rădăcinile în pământ.

Și când ramurile se răsfiră sus, el nu va ține atâta socoteală de această dezbinare, atunci când vede același trunchi, aceleași mijloace de hrană din același pământ, și când știe că în aceeași clipă după aceleași legi și ramurile cele mai depărtate vor avea aceleași flori și vor da aceleași roade.

26 octombrie 1908

(Fragment din Prefață *la ediția I, în* Istoria Bisericii Românești și a vieții religioase a românilor, *vol. I, ediția a doua revăzută și adăugită, București, 1928).*

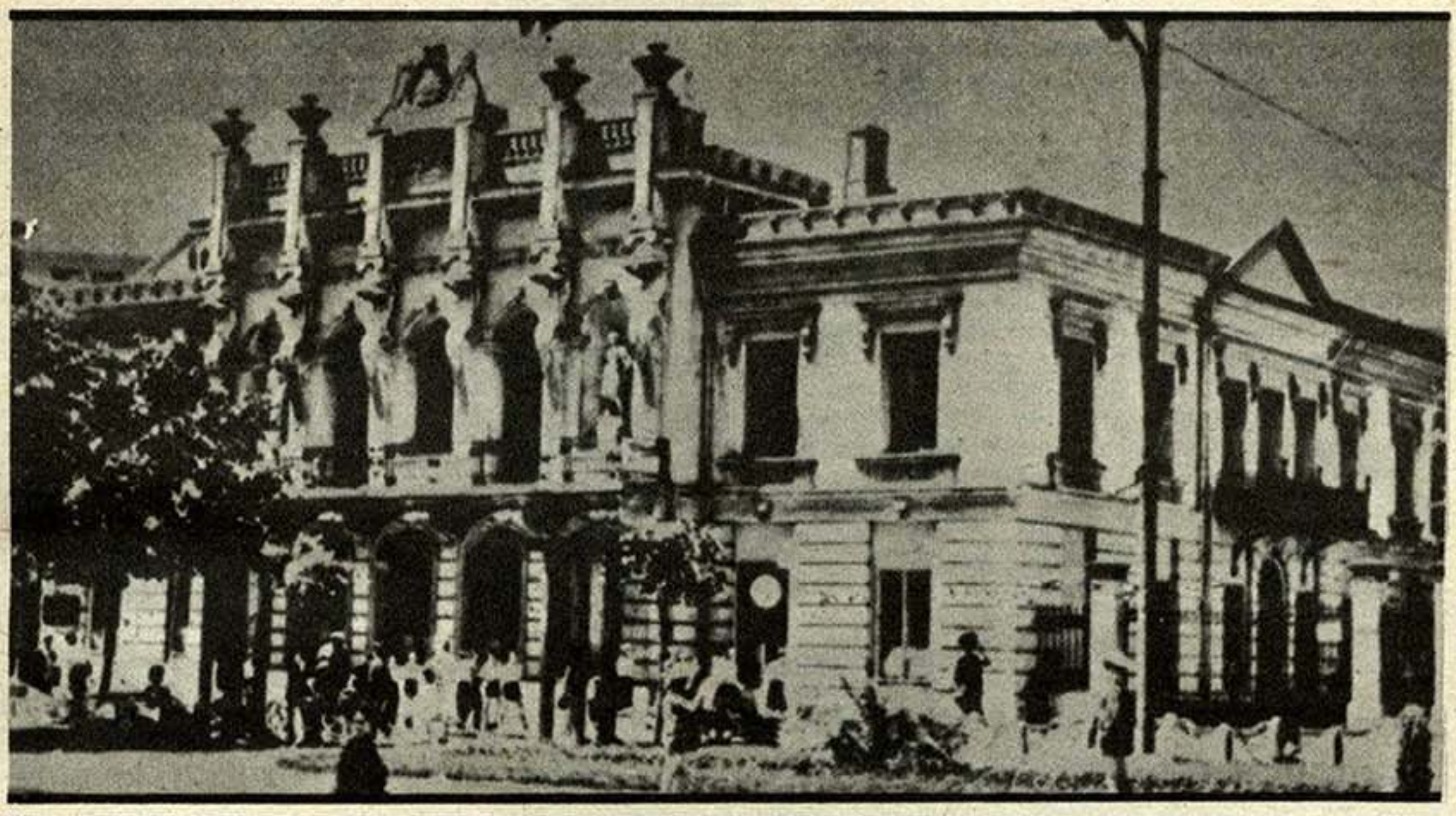

ÎNTÂMPLĂRI DIN VIAŢĂ

ŞI DOCUMENTE OMENEŞTI

A.C. CUZA

Aşa cum am promis, revenim asupra însemnărilor memorialistice aparţinând lui Alexandru C. Cuza, din care am publicat primele pagini în numărul trecut al revistei noastre (Magazin istoric, **nr. 12/1994). O facem nu doar pentru a da câteva relaţii lămuritoare despre acest jurnal, dar şi pentru faptul că manuscrisul însuşi are o istorie palpitantă şi, cum se va vedea, nu lipsită de dramatism.**

Aşadar, este vorba despre un caiet format „studenţesc", cu copertele groase din carton pânzat şi care pe pagina de gardă conţine următoarea însemnare: „Din biblioteca lui G. Cuza, luat spre amintire din vraful de cărţi răvăşite. 25.IV.1944. Ştefan Nemeş". **G. Cuza este fiul lui A.C. Cuza, iar semnătura celui care a făcut însemnarea de mai sus ne-ar fi fost greu s-o descifrăm dacă pe coperta interioară a caietului nu ar fi fost lipită o filă cu următorul text explicativ:**

„Jurnalul manuscris al lui A.C. Cuza a fost găsit în casa acestuia din Iaşi de către locotenentul în rezervă Ştefan Nemeş, profesor de istorie. Printre cărţile răvăşite, i-a atras atenţia acest jurnal.

Spărgându-se frontul la Iaşi, el a luat acest manuscris, împreună cu câteva cărţi valoroase şi le-a adus în ruczac [!] până la Turda, încredinţându-i-le, în scurtul popas al trupelor române din acest oraş. bibliotecarului Nicolopol Nicolae.

În 1945-1946, când s-a început epurarea bibliotecilor de tot ceea ce a fost carte cu conţinut reacţionar, fascist, antonescian, bibliotecarul respectiv, om în vârstă la vremea aceea de circa 60 de ani, le-a scos în curte şi le-a ars. Câteva manuscrise, care considera că sunt totuşi valoroase, le-a împărţit elevilor care făceau practică la bibliotecă, pentru a le păstra şi a le da la iveală atunci când vor considera că pot fi valorificate pentru reconstituirea unor pagini de istorie naţională.

Printre cei care au primit aceste cărţi a fost şi Ion Marinca, elev în clasa a VI de liceu. Ion Marinca a păstrat acest manuscris sub cheie, până la această dată, când vi l-am înfăţişat, considerând că este util să figureze printre documentele ce pot contribui la cunoaşterea unora din gândurile şi atitudinile avute de A.C. Cuza.

Manuscrisul nu a circulat în nici un mediu, nu a fost multiplicat şi a fost păstrat întocmai cum a fost preluat de bibliotecarul Nicolopol.

7.VIII.1979 Felicia Marinca"

Acest text este extrem de clar şi nu mai are nevoie de nici o explicaţie. Numai o singură completare: el a fost redactat de doamna care a oferit manuscrisul spre achiţizionare fostului Institut de studii istorice şi social-politice, în arhiva căruia a rămas până în decembrie 1989. Acum, împreună cu celelalte piese din arhiva amintitului fost institut, manuscrisul se află în Arhiva istorică a Bibliotecii Academiei Române, cu indicaţia de cotă Fondul XV, Dosarul 3 068. Prima dată, l-am consultat cu mulţi ani în urmă. Deşi încântat şi incitat de conţinutul său, a trebuit să renunţ la orice iniţiativă de valorificare publicistică, atât datorită embargoului impus atunci de cenzură asupra unor astfel de materiale, dar — de ce să nu recunoaştem? — şi din cauza propriilor noastre temeri şi prejudecăţi. Temerile erau firești (fie şi numai gândul muncii în zadar, dar nu numai!), prejudecăţile însă, explicabile doar până la un punct. Am revenit de mai multe ori asupra lui, de fiecare dată cu speranţa că timpul va mai aşeza lucrurile şi abordarea lui A.C. Cuza, deci şi a jurnalului său, se va putea face cu calmul, obiectivitatea şi înţelegerea necesare, spre a fi integrat corespunzător fluxului instoriografiei româneşti. Aşa cum am mai spus-o, oricât de negativă ar fi o personalitate istorică, ea nu trebuie şi nu poate fi **eliminată din istorie, ci analizată, explicată, definită. Iar primul pas pe calea analizei este cunoaşterea.**

Departe de noi gândul de a-l reabilita pe A.C. Cuza. **Nici n-ar fi posibil acest lucru, faptele sale fiind mult mai puternice decât oricare din argumentele pe care le-am aduce noi în discuţie. Nu vom încerca nici măcar să-l scuzăm pentru ceea ce a fost negativ în concepţiile şi activitatea lui. Ne-am oprit asupra jurnalului său tocmai din dorinţa de a-l cunoaşte mai bine, de a lărgi baza documentară pentru viitoarele analize ce-i vor fi consacrate. Şi trebuie să spunem că jurnalul este un mijloc admirabil de a pătrunde în universul intim al acestui extrem de controversat om politic. Pe cât de controversat şi stigmatizat, pe atât de necunoscut: s-a mers până acolo încât s-a trecut sub tăcere legătura sa de familie cu domnitorul Unirii, în mintea multora dăinuind încă ideea că indentitatea de nume nu era decât o banală coincidenţă, ca atâtea altele.**

Până în 1989 şi, în mare măsură încă şi azi, istoriografia a relevat fapte şi atitudini ale lui A.C. Cuza generatoare de sintagme negative, descalificante la adresa lui şi a concepţiilor sale politice, lipsind încă studii temeinice despre viaţa şi activitatea lui. Pentru noi, tocmai această absenţă a fost elementul încurajant. Şi credem, cum vor constata şi cititorii, că nu ne-am înşelat atunci când ne-am hotărât să punem în circuit public fragmente din acest jurnal.

Autorul însuşi i-a dat un titlu în multe privinţe semnificativ şi lămuritor: Însemnări din viaţă şi documente omeneşti, **iar mai jos, pe aceeaşi pagină, precizarea,** Iaşi mai 1888, **pe care n-o putem interpreta altfel decât ca voind să marcheze data când a început a fi ţinut acest jurnal, din moment ce ultima consemnare poartă data de 19 noiembrie 1928.**

Este şi nu este un jurnal, **pentru că, deşi fiecare consemnare poartă o dată, ele nu apar cu regularitate şi nici nu comentează doar faptul cotidian, ci cuprind ample evadări în trecut, încât evenimentul la zi nu face altceva decât să declanşeze firul unei relatări despre evenimente şi oameni ce au fost cândva. Un amestec de jurnal şi amintiri — proprii sau ale altora — care dă savoare textului şi mai ales îi imprimă, pe lângă expresia psihologic-subiectivă, o reală valoare documentar-istorică. Conştient se pare de acest fapt, autorul însuşi a revenit în repetate rânduri asupra lui, corectând, completând, eliminând (din păcate, uneori pagini întregi, pe care le-a rupt pur şi simplu!), făcând trimiteri la consemnări anterioare (multe dintre ele eliminate între timp!).**

A.C. Cuza a notat tot ce i s-a părut interesant din ce a văzut şi trăit el însuşi sau i s-a povestit de către alţii. Deşi este evidentă uneori înclinaţia autorului spre insolitul vieţii cotidiene, spre anecdotica intrigilor şi universul intim al existenţei contemporanilor săi, textul jurnalului este plin de viaţă, dincolo de bine-cunoscuta maliţie a autorului, trădând o sinceritate stingheritoare chiar pentru el însuşi. Pentru că nu e puţin lucru să constaţi că eşti privit cu antipatie, să ştii că vina acestei antipatii îşi are rădăcinile în proprille-ţi idei şi atitudini (ca, de pildă, antisemitismul său), iar tu să vrei cu orice preţ să nu renunţi la ele, deşi te singularizează şi te izolează în mediul în care trăieşti.

Însemnări din viaţă..., **atâtea câte ne-au rămas în urma repetatelor reluări eliminatorii ale autorului lor, sunt un text care merită toată atenţia cercetătorului, fie el genealogist, fie istoric literar sau analist al vieţii social-politice de la sfârşitul veacului XIX şi începutul secolului nostru. Este fresca personală a unei epoci în care trecutul făcea eforturi disperate pentru a rezista asaltului modernizării structurilor societăţii româneşti din ultimele două decenii ale veacului trecut. Autorul însuşi ni se relevă într-o multitudine de situaţii ce-i pun în lumină universul intelectual, ideile şi sentimentele ce l-au animat, evoluţia acestor idei, consecvenţele şi inconsecvenţele omului politic, veşnicul său neastâmpăr, spiritul frondist şi intolerant, conformismul şi uneori dorinţa de a se impune cu orice chip contemporanilor săi iluştri. Dar mai ales suntem în faţa unor mărturii de primă importanţă, multe dintre ele inedite, despre mari personalităţi ale vieţii politice şi culturale, a căror simplă enumerare ne scuteşte de orice alte comentarii: Titu Maiorescu, P.P. Carp, Mihai Eminescu, Ion Creangă, I.L Caragiale, M. Kogălniceanu, V. Pogor, P. Missir, N. Gane, Al. Vlahuţă, V.A. Urechia, V.G. Morţun, A.D. Xenopol, Lascăr Catargiu, N. Filipescu, Elena Cuza-Doamna, Theodor Rosetti, I.C. Brătianu şi mulţi alţii.**

Date fiind dimensiunile lui, o prezentare integrală a acestui manuscris în paginile revistei Magazin istoric **este imposibilă. În mod inevitabil, ne-am oprit la ceea ce ni s-a părut nouă a fi mai interesant, asumându-ne riscurile impuse de limitele propriei noastre subiectivităţi.**

Pentru început, paginile care au în centrul atenţiei lor figura domnitorului Alexandru Ioan Cuza şi familia acestuia, căreia îi aparţine şi A.C. Cuza. Le vom introduce în ordinea în care au fost consemnate, semnalând întreruperile de text prin trei puncte (întreruperi impuse mai ales de dorinţa de a evita unele repetiţii sau lucruri deja cunoscute). Orice intervenţie explicativă sau completare în text am marcat-o prin paranteze drepte; notele din subsol, traducerea pasajelor care în original apar în limba franceză, supratitlul şi titlul sub care am grupat aceste fragmente ne aparţin.

Marian ŞTEFAN

Pentru prima dată abdicarea lui Cuza Vodă povestită de Elena Doamna

1888

23 octomvrie. Astăzi s-a îngropat, la Ruginoasa, Dimitrie Cuza[1]. N-au asistat decât câţiva prieteni şi familia, între care şi Teodor Rosetti, primul ministru actual, fratele Doamnei...

1890

9 iunie. Am rămas surprins când am auzit, mai în luna lui septembrie trecut, că prinţul A.A. Cuza, fiul mai mare al fostului domnitor, se hotărâse să se însoare cu princesa Muruzi de la Galatzy, o fată mai bătrână decât dânsul, de care însă se amorezase subit văzând-o în casa colonelului Roznovanu de la Roznov. Ştiam de la un prieten intim al prinţului că acesta era impotent, mai suferind, pe lângă aceasta, şi de o boală de inimă chronică. Cu toate acestea, prinţul se căsători în adevăr prin luna lui octomvrie, dacă nu mă înşel, a anului trecut, nu fără a-şi face testamentul însă prin care lăsa toată averea tinerei sale soţii şi uzufructul acelei averi mamei sale adoptive, prinţesa Elena. Acest testament a fost făcut şase zile după celebrarea căsătoriei şi depus în tribunalul din Suceava, după cum îi era obiceiul.

În ziua de 14 martie a.c., plecând la Botoşani într-o daraveră a mea proprie, m-am întâlnit la gară cu prinţesa Elena Cuza, de la care am aflat că pleacă în toată graba la Madrid, unde prinţul Alexandru se afla în ultimele momente. Prinţesa porni în adevăr la Bucureşti şi de acolo către Viena, când la o staţie aproape de fruntarie o ajunse o depeşă de la fratele său Teodor Rosetti *(Magazin istoric,* nr. 7/1993), ministrul actual al cultelor, care-i ves-

[1] Se sinucisese în ziua de 21 octombrie 1888 *(Magazin istoric,* nr. 12/1994).

Elena Doamna (litografie după portretul executat de Szathmari)

În p. 3: *casa lui Cuza din Iaşi (astăzi adăposteşte Muzeul Unirii)*

tea moartea prinţului îndemnând-o să vie îndărăt. Prinţesa reveni la Bucureşti, iar fratele tinerei prinţese Cuza, [Sebastian] Muruzi, plecă la Madrid pentru ca să aducă corpul. Prinţul Alexandru Cuza, ultimul descendent direct al lui Cuza Vodă a fost înmormântat la Ruginoasa...

Prinţesa Elena Cuza, născută Rosetti, lovită de pierderea fiilor săi, şi acum în urmă de modul cum a tratat-o noră-sa cu ocazia intrării în posesiunea castelului Ruginoasa, a intrat infirmieră la spitalul de copii „Caritatea", care se află aicea în Iaşi, strada 40 Sfinţi, casele foste Canta. Prinţesa a luat în îngrijirea sa patru paturi şi trăieşte acum făcând serviciul ca oricare altă infirmieră tocmită cu 20 de lei pe lună. Din uzufructul averei ce i-a rămas prin testament şi care se urcă la suma de 110 000 de lei, Doamna Elena a dăruit spitalului un venit anual de 25 000 de lei...

1893

3 octomvrie. Primind un bilet de la Doamna Elena Cuza, prin care vorbeşte că a sosit în oraş [Iaşi] şi mă roagă să mă duc să o văd, m-am grăbit a mă duce pentru a vedea ce are să-mi spue cu privire la documentele privitoare la viaţa lui Vodă-Cuza. Căci istoricul Xenopol, terminând al şaselea volum al istoriei românilor, voeşte să scrie şi [despre] domnia lui Cuza, rugându-mă pe mine s-o întreb pe Doamna dacă nu cumva are documente pe care voieşte să i le pue la dispoziţie pentru a le studia. Doamna Elena mi-a spus astăzi că toate hârtiile ce le-a avut le-a pus într-o ladă şi le-a încredinţat lui Teodor Rosetti, fratele său, pentru a le păstra şi că, dacă d. Xenopol voeşte să le studieze, trebuie să se adreseze la dânsul, fiind de altmintrelea gata oricând de a-i da o scrisoare în acest scop către fratele său. Doamna a mai adăugit că toate hârtiile interesând viaţa soţului său au fost păstrate de dânsa încă de înaintea alegerei sale ca domn al ţărei. Tot astăzi, întâmplându-se să vie Xenopol la mine, i-am comunicat răspunsul Doamnei, cu care a rămas satisfăcut, urmând ca eu să cer voe de la Doamna pentru ca Xenopol să se prezinte în persoană.

14 octomvrie. Astăzi pe la orele două m-am dus cu Naum[2] la Doamna Cuza. Am vorbit mult despre situaţia actuală a Franţei şi mai ales despre atitudinea din cale afară de umilită a acestei ţări faţă cu Russia. Relativ la afacerea lui Xenopol i-am cerut Doamnei ca să i-l prezint, voind a-i mulţumi în persoană pentru bunătatea ce a avut faţă cu dânsul. Doamna mi-a spus că cu plăcere ne

[2] Anton Naum (1829-1917), comerciant, arendaş, poet şi traducător, membru al Junimii din 1872, colaborator al *Convorbirilor literare;* între 1892-1895 suplinitor, iar între 1897 şi 1908 titular la catedra de istoria literaturilor moderne a Facultăţii de filologie din Iaşi; în 1893 a fost ales membru al Academiei Române.

va primi, rămânând ca duminică să mă duc cu Xenopol. Luându-se vorba iarăși de hârtiile rămase pe urma lui Vodă-Cuza, Doamna Elena ne-a spus că, deși rămâne ca fratele său Teodor Rosetti să hotărască ce trebue să se facă în această chestiune, totuși i se pare că unele hârtii relative la persoane încă în viață nu se vor putea publica, fără îndoială, dar că, pe de altă parte, sunt documente care aparțin deja istoriei și care se pot da foarte bine publicității, căci nu interesează decât împrejurări cunoscute de toată lumea. Așa, de-o pildă, ne spusă Doamna Elena că printre altele se află originalul procesului verbal al alegerei lui Vodă-Cuza, făcut în sala zisă a „Elefantului" de la cabinetul de istorie naturală de aice din Iași. Acesta ar fi interesant să se publice în facsimile, cu toate iscălițurile care-l acoperă. Asemenea se află și scrisoarea pe care Vodă-Cuza a adresat-o împăratului Napoleon, mai înainte de detronarea sa [a lui Cuza, se înțelege — *n.n.*] și prin care-și arată hotărârea de a părăsi tronul în favoarea unui prinț străin, conform dorinței Divanurilor *ad-hoc*. „Căci Vodă-Cuza, zice Doamna, nu a avut niciodată intențiunea de a păstra coroana pentru dânsul. El, de la început, s-a privit ca un depositar numai al acestei înalte demnități, gata de a o părăsi în momentul când țara i-ar fi cerut-o. Și aceasta a fost și causa pentru care a fost detronat: zicând întotdeauna că mai fericit va părăsi tronul, când va fi trebuință, decât s-a urcat pe dânsul, când a fost ales. Așa fiind, rău a fost sfătuit Vodă-Carol când nu a încuviințat ca Vodă-Cuza să vie să șadă în țară".

Revenind asupra evenimentelor conspirării și a detronării lui Vodă-Cuza, Doamna Elena, viu mișcată, ne spusă că unul din cei cari au luat o mai mare parte la răsturnarea sa a fost Dimitrie Sturdza (*Magazin istoric*, nr. 12/1992 și 1/1993), văr primar cu dânsa. Și iată cum a fost adusă să vorbească mai pe larg de dânsul și de noaptea de 11 februarie.

Vorbind tot de hârtiile lui Vodă-Cuza, Doamna ne spusă că hârtiile care sunt în păstrare la Teodor Rosetti sunt acelea care se găseau la Ruginoasa, căci celelalte hârtii care se găseau în Palatul din București au fost toate luate de către Mitică [Dimitrie] Sturdza în noaptea detronării. „Atunci, am întrebat eu, vrea să zică, Mitică Sturdza a jucat oarecum unul din rolurile de căpetenie în conspirarea urzită în contra lui Vodă-Cuza?" „Fără îndoială, îmi răspunsă Doamna, și aceasta este cu atât mai dureros pentru mine, cu cât era văr bun cu mine, și cu cât Vodă-Cuza, văzându-l că era un tânăr silitor și deștept, avea un adevărat «engeuement» (sic!) [admirație excesivă] pentru dânsul, având o afecțiune cu totul părintească și dându-i locuință chiar în Palat. Adeseori, adăogă Doamna, Vodă-Cuza întârzia cu masa, așteptând să vie Mitică Sturdza".

Urmând apoi a ne povesti împrejurările răsturnării lui Vodă-Cuza, Doamna ne spuse următoarele: „În București, demult se zvonea că are să fie revoluție, sau așa ceva, și cu câteva zile mai înainte, spuindu-se lui Vodă-Cuza că armata conspiră, Vodă, care ținea la Haralambie[1], pentru că avea înfățișarea unui adevărat *piou-piou* [cătană, infanterist] (sic!), îl întrebă dacă este adevărat că se pregătește să-l detroneze, și atunce, zise Doamna, aflându-mă de față, am auzit cu urechile mele pe Haralambie care răspunse vesel: «En-tout cas, on devais passer sur mon corps avant qu'on touche á votre Altesse!»[2]. Câteva zile după aceea, unul din acei cari au călcat Palatul a fost Haralambie. Chiar în sara nopței de 11 februarie, urmă Doamna, se prezintă la Palat un om care a cerut cu insistență să spue ceva foarte important lui Vodă-Cuza. Obicinuit cu asemenea lucruri, Vodă îi trimisă zece galbeni, pe cari însă îi refuză, insistând să fie numaidecât primit de Măria Sa. Vodă se hotărî să-l primească. Era un biet moldovan[3] — deși n-ar mai trebui tocmai eu să vorbesc decât de români, dar în sfârșit, era un moldovan din Iași și care acum se afla la o tutungerie în București, care veni să-i spuie lui Vodă că în noaptea aceea trebuia să [se] calce Palatul și să izbucnească revoluția, după cum o auzise din întâmplare, în dugheană, de la un om care venise să ceară parale pentru clopote, căci trebuea, zicea el, să se tragă clopotele pentru a aduna poporul. Vodă-Cuza chemă atunci pe Alecu Beldiman[4], care se prezintă la Palat, pe jumătate amețit de beție, și-i spuse ce a auzit, însărcinându-l să meargă să cerceteze ca prefect de poliție a Capitalei. Beldiman plecă și după o jumătate de ceas se întoarsă la Palat, asigurând că nu e nimic și liniștea cea mai perfectă domnește pretutindeni. Eu dormeam, urmă Doamna Elena, când, deodată, mi se păru că aud o lovitură de pistol. Spăriată, mă trezesc din somn și chem pe guvernanta copiilor, o franceză, Florentine, care dormea alăturea și-i spun că parcă am auzit o detunătură de armă. Florentine începu să râdă, zicând că eu de o bucată de vreme

---

[1] Nicolae Haralambie (1828-1908), colonel de artilerie în 1866; a luat parte la conspirația împotriva lui Al. I. Cuza, fiind ales ca membru al locotenenței domnești, alături de L. Catargiu și N. Golescu. În 1877, reintrat în armată, a luat parte la război cu grad de general, fiind comandantul unui corp de armată.

[2] În orice caz, ca să atingă pe Altețea Voastră, va trebui să treacă peste trupul meu.

[3] După alte surse (C.C. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza Vodă*, ed. II, București, 1970, pp. 284-285), ar fi fost un tânăr ardelean, pe nume Gh. I. Dogărescu, aflat în serviciul lui Cezar Bolliac; acesta din urmă îl trimisese cu o scrisoare prin care îl avertiza pe Cuza că s-a pus la cale un complot.

[4] Alexandru Beldiman (1832-1898), ziarist, fondatorul ziarului *Adevărul* (1882, Iași și, din 1888, la București), în 1866 era prefectul Poliției Capitalei; o versiune a sa despre 11 februarie 1866 a fost publicată de *Magazin istoric*, nr. 10/1972.

visez numai omoruri și scene sângeroase; cu toate acestea, neliniștită, am început să mă îmbrac, hotărâtă să merg ca să văd ce este. În momentul când am deschis ușa pentru a mă duce printr-un culoar din apartamentul meu în apartamentul lui Vodă, două șiruri de soldați puși în acel culoar încrucișară baionetele, iar Pilat[1] care-i comanda se prezentă spunându-mi că nu este voe de trecut. «Dar poate că nu mă cunoști, domnule Pilat!». «Ba da, te cunosc, Măria Ta, dar nu pot să te las să treci!». «Atunci, i-am spus, spune-i cel puțin colonelului Pisoschi[2] ca să vie până la mine». «Aceasta voi face-o îndată», răspunsă Pilat, care plecă să cheme pe Pisoschi. După câtăva vreme îmi adusă pe Pisoschi între puști. «Dar ce se întâmplă, Pisoschi?». «D-apoi dă, știu și eu, Măria Ta?».

În sfârșit, mi se spuse că Vodă-Cuza abdicase și fusese scos din Palat, fără însă ca să mi se dea voe să merg să-l văd.

În fața Palatului erau așezate tunurile cu roțile învălătucite cu paie, în curte era o mulțime de norod și armată care nu știa nimic din ce se petrecea, căci deschizând fereastra am întrebat pe un soldat că ce căuta și el îmi spuse că ei sunt comandați ca să îndoiască posturile. Alta nu știa. Posturile în adevăr fusese îndoite, comandant [al gărzii] fiind atuncea Mălinescu, unul din conspiratori".

„Dar în sfârșit, am spus eu adresându-mă către Doamna Elena, un lucru este sigur, că toți acei cari au luat parte la acest act de trădare au avut amare remușcări de conștiință, după cum am putut însumi să văd de la generalul

Th. Rosetti

Lecca[3], de la colonelul Lipoianu[4], de la Costescu[5]. Chiar însuși Pilat, care e cu mult mai cinic, mi s-a părut că are un punct negru în conștiința sa".

„Se zice în adevăr, îmi răspunse Doamna, că Haralambie ar fi avut sincer remușcări de conștiință până ce a murit, dar ceea ce sunt sigură, e că Mitică Sturdza nu a avut niciodată vreun sentiment de părere de rău, fiind incapabil de așa ceva. De altmintrelea, e un om fără character. Pe regele actual nu l-a batjocorit în tot felul?"[6]

„Și Măria Ta a mai avut prilej să-l vadă?", întrebă Naum.

„De-atunci l-am mai văzut de două ori în viața mea, răspunse Doamna, o dată la Paris, trimes de Vodă-Mihail Sturdza, pentru a-mi spune că dorește să mă vadă, întrebându-mă de oara la care voi fi acasă, și a doua oară acum în urmă când a venit din partea princesei Gorceacov pentru a-mi spune că princesa voește, prin mine anume, să lase zece mii de lei spitalului de copii «Caritatea». Mărturisesc că nu mi-a făcut nici o plăcere de a-l vedea înaintea ochilor mei, după purtarea neexplicabilă care a avut-o față cu noi".

Spunând aceasta, Doamna Elena părea adânc emoționată. La plecare mi-a spus cu bunăvoință, luându-și ziua bună de la Naum și de la mine: „Quand à vous, mon cher Alexandre, je vous attends Dimanche à la méme heure, pas plus tard, car comme il fait beau il se pourrait que vous ne me trouvez pas à la maison"[7]...

17 octomvrie. Astăzi am fost, pe la 1 și jumătate cu A.D. Xenopol la princesa Cuza... În privința documentelor lui Vodă-Cuza, a rămas ca Xenopol să meargă în ajunul Sf. Dumitru la Doamna, când va avea prilej să vadă și pe Teodor Rosetti, care vine de ziua frate-său [Dumitru Rosetti]...

31 octomvrie. Astăzi am fost la princesa Elena Cuza pentru a-mi lua ziua bună, deoarece mâine sau poimâine pleacă la moșia Kioaea din județul Vaslui. Mi-a spus că Xenopol a vorbit cu Toderiță Rosetti, rămânând ca să meargă singur la București pentru a vedea documentele ce l-ar putea interesa din hârtiele lui Vodă-Cuza...

Se porni [apoi] a-mi povesti istoria căsătoriei lui Alexandru Cuza, fiul mai mare al lui Vodă-Cuza, cu fata lui Moruz de la Galatz și urmările acestei căsătorii care n-a durat decât vreo șase luni.

Într-o bună dimineață, întorcându-se de la Roznov, moșia colonelului Roznovanu, Alexandru veni și-i spuse Doamnei următoarele: „Maman, il y a longtemps que tu désirer que je me marie; et je viens d'annoncer que je suis decidé a épouser

---

[1] Constantin Pilat (1838-1922), căpitan, participant la conspirație, unul dintre ofițerii care i-au impus lui Al. I. Cuza să semneze actul de abdicare. În 1870 a luptat ca voluntar în armata franceză; reintrat în armata română, a participat la războiul din 1877-1878 și a avansat până la gradul de general de divizie.

[2] Nicolae Pisoschi, locotenent-colonel, apropiat al lui Al. I. Cuza, adjutant domnesc.

[3] Dimitrie Lecca (1832-1888), general român și om politic, în 1866 a fost unul dintre ofițerii care au impus lui Cuza actul abdicării, fiind ministru de război în guvernarea locotenenței de trei.

[4] Al. Lipoianu, căpitan în 1866, unul dintre ofițerii conspiratori care au pătruns în Palat.

[5] Anton Costescu (1840-1889), căpitan în 1866, participant la conspirație.

[6] Vezi și *Magazin istoric*, nr. 7/1994.

[7] În ce te privește, dragul meu Alexandru, te aștept duminică la aceeași oră, dar nu mai târziu, căci imediat ce se face frumos s-ar putea să nu mă găsești acasă.

Marie Moruzi"[1]. Doamna-i declară atunce că nu are nimic de zis în contra acestei căsătorii, dar că ar voi mai întâi să cunoască fata, după care îi va spune părerea sa şi că până atunce îl roagă numai să nu precipiteze lucrurile. Alexandru-şi dădu făgăduinţa că va aştepta. Câteva zile după aceea însă, Doamna auzi, mai întâi de la străini, prin fratele său Mitică Rosetti, că fiu-său se logodise şi peste câteva zile primi şi ştirea faptului îndeplinit. Urmarea se ştie; Alexandru muri la Madrid de boala de care suferea de mult, abia după vreo şase luni de căsătorie. Întorcându-se văduva sa în ţară, într-o zi se adresă către Doamna, zicându-i: „«Vous savez, maman, que Alexandre a laissé un testament que je posséde». Très étonnée, îmi spuse principesa, «je lui dit que je n'en savais rien mais n'importe ce que le testament contendrait, est sacré pour mois, qui me suis toujours regardée comme simple dépositaire de la fortune du prince Cuza»"[2].

După aceasta, tânăra văduvă a început să spue că, în sfârşit, vor locui împreună, că nu are nevoe Doamna Elena să se supere, că faţă cu dânsa nimic nu e schimbat, având oarecum aerul de a-i face concesii. Princesa însă a zis că se va retrage imediat la dânsa acasă, mai înainte de deschiderea testamentului şi plecă imediat la Iaşi.

La deschiderea testamentului, s-a văzut că Alexandru lăsase toată averea femeei sale şi princesei Cuza numai o rentă de cincizeci de mii de lei pe an, după care Doamna Elena, văzându-se astfel silită să părăsească Ruginoasa pentru totdeauna, reclamă [ceru] hârtiele lui Vodă-Cuza şi corespondenţa particulară a lui Alexandru. Pentru regularea acestor hârtii însă, princesa Maria Cuza trimisă un însărcinat de afaceri al ei, dimpreună cu frate-său Sebastian Moruzi, care refuzară de a da princesei corespondenţa aceasta, zicând că pentru hârtiele lui Cuza-Vodă îşi rezervă dreptul de a se adresa la tribunale. Şi când mai târziu princesa Maria Cuza se luă de vorbă cu Doamna, îi spusă că ea nu putea să dea aceste hârtii ale lui Alexandru fără ca ea să cadă sub bănuiala lumei, că ea n-ar fi voit decât să iee averea. „Mais n'importe de quelle manière, le monde dira toujours que dans ce mariage vous n'avez briguer la fortune"[3], îi răspunsă Doamna Elena.

Princesa Cuza era adânc mişcată povestindu-mi toate aceste detalii şi-mi spusă că părerea ei era ca Alexandru să dispue de această avere în folosul vreunui aşezământ de binefacere, dar nu să o lese unei femei fără inimă, care nu a văzut decât banii în toată daravera. „Ceea ce n-am putut încă afla, îmi spusé Doamna, e să ştiu cine a servit de intermediar în toată această afacere, între Alexandru şi Moruzeşti. Până la un moment am crezut că-i colonelul Roznovanu, dar mă cunoaşte prea bine pentru ca să se fi amestecat într-o asemenea afacere. Desigur că trebuie să fie cineva mai de jos, dacă nu cumva Ullea, omul de afaceri al princesei Moruzi. Căci Alexandru, mai înainte să se cunune, mi-a spus mai întâi că voeşte să constitue dota viitoarei sale soţii. Dar eu i-am răspuns că aceasta nu este de demnitatea fetei, ca să fie înzestrată, şi că de-acolo nu vedeam nici necesitatea acestui act. «Est ce que tout ce que tu possédes n'appartient pas en même temps à ta femme, et tout ce ui elle a aussi bien à toi?[4]» Se vede că mai pe urmă a găsit ca mijloc mai practic testamentul, ştiindu-l pe Alexandru slab de inimă şi silindu-l să-şi facă testamentul mai înainte de a se căsători".

După aceea, princesa mi-a spus că i s-a propus să atace testamentul, dar că ea n-a voit ca numele lui Vodă-Cuza să fie târât înaintea tribunalelor. Că-i pare rău că nu s-a făcut nimic cu averea aceasta...

La plecare mi-a mulţumit că m-am dus s-o văd şi mi-a promis că la primăvară, când va veni iarăşi de la ţară, mi-o scrie îndată ce va veni, dorind să mă vadă. În cursul acestei conversaţii, Doamna Elena mi-a spus, nu fără oarecare părere de rău, că are convingerea că din toată averea aceasta (a lui Vodă-Cuza) nu are să se aleagă nimic, deoarece princesa Cuza, ca femee, nu se pricepe să se administreze singură, lăsând totul pe mâna frate-său, Sebastian, care e un cheltuitor, pe lângă că e incapabil. „Mais elle pourra se marier", am obiectat eu atunce. „Quand à cela, j'ai la conviction qu'elle se mariera officiellement. D'abord je le crois incapable de faire un mariage d'inclination car elle n'a rien lá, îmi zisă, arătând că nu are nimic în inimă. C'est une personne ambitieuse qui voudra épouser un grand nom et difficielement elle trouvera dans la pays quelq'un qui lui convienne. Elle cherchera peut-être à l'étranger et dans ce cas elle ne se décidera de la faire que plus tard, apres ma mort, quand elle disposera de tous ses revenus"[5]. ■

(Va urma)

---

[1] Mamă, e multă vreme de când vrei să mă căsătoresc; te anunţ că sunt hotărât să mă însor cu Maria Moruzi.

[2] Ştii, mamă, Alexandru a lăsat un testament pe care îl am. Foarte emoţionată, i-am spus că nu ştiam nimic despre acest lucru, dar că nu contează, orice ar conţine acest testament, este un lucru sfânt pentru mine, care întotdeauna m-am considerat un simplu depozitar al averii prinţului Cuza.

[3] Dar nu contează în ce mod, lumea va spune întotdeauna că în această căsătorie nu aţi urmărit decât îmbogăţirea.

[4] Este adevărat că tot ce ai tu aparţine în acelaşi timp şi soţiei tale şi tot ce are ea este şi al tău?

[5] Dar ea s-ar putea mărita.

În privinţa asta, sunt convinsă că se va căsători oficial. Dar mai întâi o cred incapabilă să facă un mariaj dezinteresat, căci n-are nimic aici. Este o persoană ambiţioasă care ar vrea să ia un nume mare şi e greu să găsească pe cineva care să-i convină în ţară. O să-l caute poate în străinătate şi-n cazul ăsta nu se va hotărî s-o facă decât mai târziu, după moartea mea, când va dispune singură de toate veniturile sale.

LUDOVIC NAPOLEON CEL MARE

sau

O carte partizană, dar obiectivă

În urmă cu două luni, la Institutul francez din București, s-a consumat un eveniment istoric și editorial de excepție: lansarea versiunii românești a volumului *Ludovic Napoleon cel Mare*, exegeză istorică insolită, dedicată ultimului suveran francez de domnul Philippe Séguin, președintele Adunării Naționale a Republicii Franceze, care s-a aflat, în acele zile de început de noiembrie, într-o scurtă vizită în capitala țării noastre.

Convingătoare pledoarie pentru reconsiderarea memoriei și politicii (interne, externe, sociale, economice etc.) ale unei personalități de prim rang a Europei secolului trecut — prin atâtea fire legată intim de mișcarea națională românească pentru constituirea statului modern — lucrarea a fost încununată, în 1990, cu premiul Fundației Napoleon. Versiunea românească — semnată de Micaela Slăvescu — a apărut sub auspiciile Fundației Culturale Române, în colaborare cu Uniunea Latină din Paris.

Cartea reprezintă o provocare la adresa celor doi detractori oficiali ai lui Ludovic Napoleon, Victor Hugo și Karl Marx. Primul a emis, încă din ajunul loviturii de stat din 10 decembrie 1851, de la tribuna Adunării Naționale, nimicitorul epitet „Napoleon cel Mic", iar al doilea l-a considerat pe suveran „un personaj mediocru și grotesc".

Deși insultele lui Hugo — exprimate cu înverșunată ură în lucrări ulterioare, ca *Napoleon cel Mic*, scrisă în anii 1852-1853, și *Istoria unei crime*, apărută în 1877 — nu au avut ecou în timpul vieții monarhului, cvasiunanimitatea istoricilor, între care nume de rezonanță ca Ernest Lavisse sau Charles Seignobos, și-au însușit hidosul portret făcut suveranului, cu atât mai mult cu cât el era vinovatul principal al capitulării de la Sédan, din 2 septembrie 1870.

Încet, dar sigur pe demonstrația sa, Philippe Séguin demontează piesă cu piesă argumentația negativă avansată de Hugo și Marx. Cu răbdare și înțelegere pentru personajul său, istoricul și omul politic francez ne prezintă, în cele 390 pagini, diferite fațete ale personalității suveranului: *Omul, Ideologul, Omul politic, Autorul loviturii de stat, Împăratul, Mondialistul, Înnoitorul, Liberalul, Învinsul, Blestematul*, acestea fiind tot atâtea capitole ale cărții, așezate între un cuvânt înainte și un epilog, și ele subsumate aceleiași dorințe ca cititorul să judece, în sfârșit, corect, pe eroul cărții. Evoluția unui om și a unui destin, mai curând decât a unui monarh și a unei domnii sunt de fapt tema acestui volum.

Fără prejudecăți și fără a-și copia predecesorii, ba mai curând declarându-se *en guerre* cu ei, Philippe Séguin ne creionează un Napoleon-surpriză, deși autorul analizează aceleași evenimente istorice ca și cercetătorii dinaintea lui. Deci: la 40 de ani primul președinte de republică din istoria Franței, iar la 44 de ani al doilea și ultimul împărat al Franței, Napoleon III a fost un bun diagnostician politic, un bun analist, anticipând evoluția lucrurilor, un campion al progresului social, al prosperității economice a țării sale, al modernizării orașelor, constructor al unei Franțe ce a atins atunci apogeul ca strălucire, de fapt, al Franței contemporane, care și-a creat fundamentele între 1848 și 1870.

Desigur, Ph. Séguin nu-i iartă eroului său nici începuturile rele (vezi inaugurarea domniei printr-o lovitură de stat, după care, ce-i drept, a reintrodus sufragiul universal), nici slăbiciunile (vezi dezastrul de la Sédan). Dar el are ochi și pentru gloria militară a Franței în timpul său (citește victoriile de la Alma, Magenta și Solferino), și pentru unitatea Italiei și libertatea Mexicului, datorate tot lui, și — ceea ce ne interesează pe noi românii — pentru sprijinul dat unirii Țării Românești și Moldovei, grație importanței strategice pe care împăratul o atribuia, în peisajul european, țării latine surori din estul continentului (capitolul *Mondialistul*, pp. 237-241).

În prefața la ediția românească a volumului, Philippe Séguin își motiva emoția pe care a încercat-o când a aflat de inițiativa Fundației Culturale Române și a Uniunii Latine prin „sentimentul de a fi adus o contribuție prieteniei care leagă de multă vreme poporul român și poporul francez". Așezate la răspântia unor imperii ucigătoare de nații, Principatele române, pământ de cumpănă în sud-estul european, au stat permanent în atenția lui Napoleon III. Consecvent în dorința lui de a aplica peste tot principiul naționalităților, la care ținea atâta, înțelegând, de asemenea, ce avantaj politic era să poți conta pe un credincios latin în îndepărtata Europă Orientală — subliniază Ph. Séguin —, Ludovic Napoleon s-a arătat în mod deschis un partizan al Unirii românești și a influențat mult hotărârile Congresului de la Paris, din 1856.

Dar istoricul francez nu uită să remarce și un factor favorizant, într-un fel mai personal, al interesului lui Napoleon III față de cauza românilor: „contribuția de persuasiune dovedită de trimisul Domnitorului Cuza, de excelentul ambasador Vasile Alecsandri, care l-a întâlnit de trei ori pe împărat și i-a întărit convingerea". Așa se explică și prezența în volum (între pp. 391-415), a unor largi extrase din relatarea făcută de diplomatul român misiunilor sale.

Istoria mare și istoria mică, personală, coabitează într-o perfectă armonie în cartea lui Ph. Séguin. Ele, la un loc, contestă un cunoscut dicton: unii *fac* istoria, alții o *suportă*. Napoleon a făcut-o, dar tot el a și suportat-o: 27 ani de exil, 6 ani de detenție, 20 ani și mai bine de domnie și, la 170 ani de la moartea sa, „își doarme somnul de pe urmă într-o umilă capelă dintr-un sat englez, căci a rămas un blestemat".

Dar, poate, cel mai bine s-a autodefinit însuși Napoleon III, pragmaticul, preocupat să se adapteze împrejurărilor și declarând război ideologiei: „Așa cum trebuie, plecând într-o expediție, să lași loc în cufere pentru cele ce vei aduce la întoarcere, trebuie, pornind o acțiune, să lași loc pentru neprevăzut, chiar și în planurile cele mai minuțios pregătite. Căci tocmai acest neprevăzut poate fi cel care se va impune". Tot el este cel care va afirma că Franța l-a acceptat tocmai pentru că a înțeles că el „nu face parte din familia ideologilor". ■

Florentina DOLGHIN

Mai-august 1919

OPERAŢIA POCUŢIA

M.C. STĂNESCU

Ţinut situat la nord-vest de Nistru, atribuit îndeobşte Poloniei, într-o perioadă de peste 150 de ani (1387-1546), Pocuţia s-a aflat mai mult sub administraţia Moldovei. Zălogirea ei, pentru suma de 3 000 de ruble de argint de către regele Vladislav Jagello lui Petru Muşat I şi nerambursarea datoriei respective de către suveranul polon şi urmaşii săi aveau să dea naştere multor conflicte politico-militare între cele două state. Neînţelegerile au luat sfârşit abia în 1546, când domnul Moldovei Iliaş, fiul lui Petru Rareş, a renunţat definitiv la Pocuţia.

Mult mai târziu, într-un context dramatic pentru destinele Moldovei, Pocuţia a revenit în actualitate. În 1775, când Austria a cotropit Bucovina, diplomaţia vieneză a încercat să-şi justifice oribilul rapt teritorial, prevalându-se de faptul — inadmisibil din punct de vedere istoric — că teritoriul cucerit, Bucovina, nu era în pământ românesc, ci o parte a...Pocuţiei, revenită Habsburgilor în urma ultimei împărţiri a Poloniei! (Magazin istoric, **nr. 10/1994).**

După aproape încă un secol şi jumătate, în 1919, în condiţiile prăbuşirii Imperiului austro-ungar, ale refacerii statului naţional polonez şi ale ofensivei trupelor bolşevice ucrainene spre vest, pentru câteva luni, Pocuţia s-a impus din nou atenţiei factorilor politici reponsabili din România. Să vedem cum.

Solidari la primejdii comune

La 15 mai 1919, Divizia 4 vânători de munte polonează a declanşat acţiuni ofensive contra trupelor ucrainene, care ocupau Galiţia (deci şi Pocuţia), teritoriu asupra căruia noua putere a statului naţional polonez în curs de constituire urma să-şi exercite autoritatea. După scurt timp, ofensiva a fost stopată, trupele poloneze fiind ameninţate cu înfrângerea. Eşecul polonezilor putea avea consecinţe grave într-un spaţiu mult mai amplu al continentului, căci ar fi făcut posibilă materializarea planurilor de joncţiune ale trupelor lui Bela Kun cu cele ale bolşevicilor lui Lenin, la ora aceea principalii adversari ai noilor structuri statale naţionale ce se materializaseră în urma prăbuşirii imperiilor ţarist şi habsburgic şi a înfrângerii Puterilor Centrale în primul război mondial. Această ofensivă coordonată a celor două armate roşii reprezenta o primejdie atât pentru statul polonez cât şi pentru cel român, ambele agresate de pretenţiile teritoriale ale celor două guverne comuniste.

În aceste condiţii, guvernul polonez, prin intermediul ataşatului său militar la Bucureşti şi al comandamentului său militar, a solicitat sprijinul urgent al trupelor române dizlocate atunci în Bucovina. Cum se ştie, aici se afla Divizia 8, comandată de generalul Iacob Zadik, care făcea parte din Corpul 4 armată român aflat sub comanda generalului Nicolae Petala, ale cărui unităţi, până la data solicitării venite din partea guvernului polonez, reuşiseră să facă joncţiunea şi cu forţele cehoslovace, în nordul Transilvaniei, pe linia Mun-

Cernăuţi, 15/28 noiembrie 1918: proclamarea unirii Bucovinei cu patria mamă

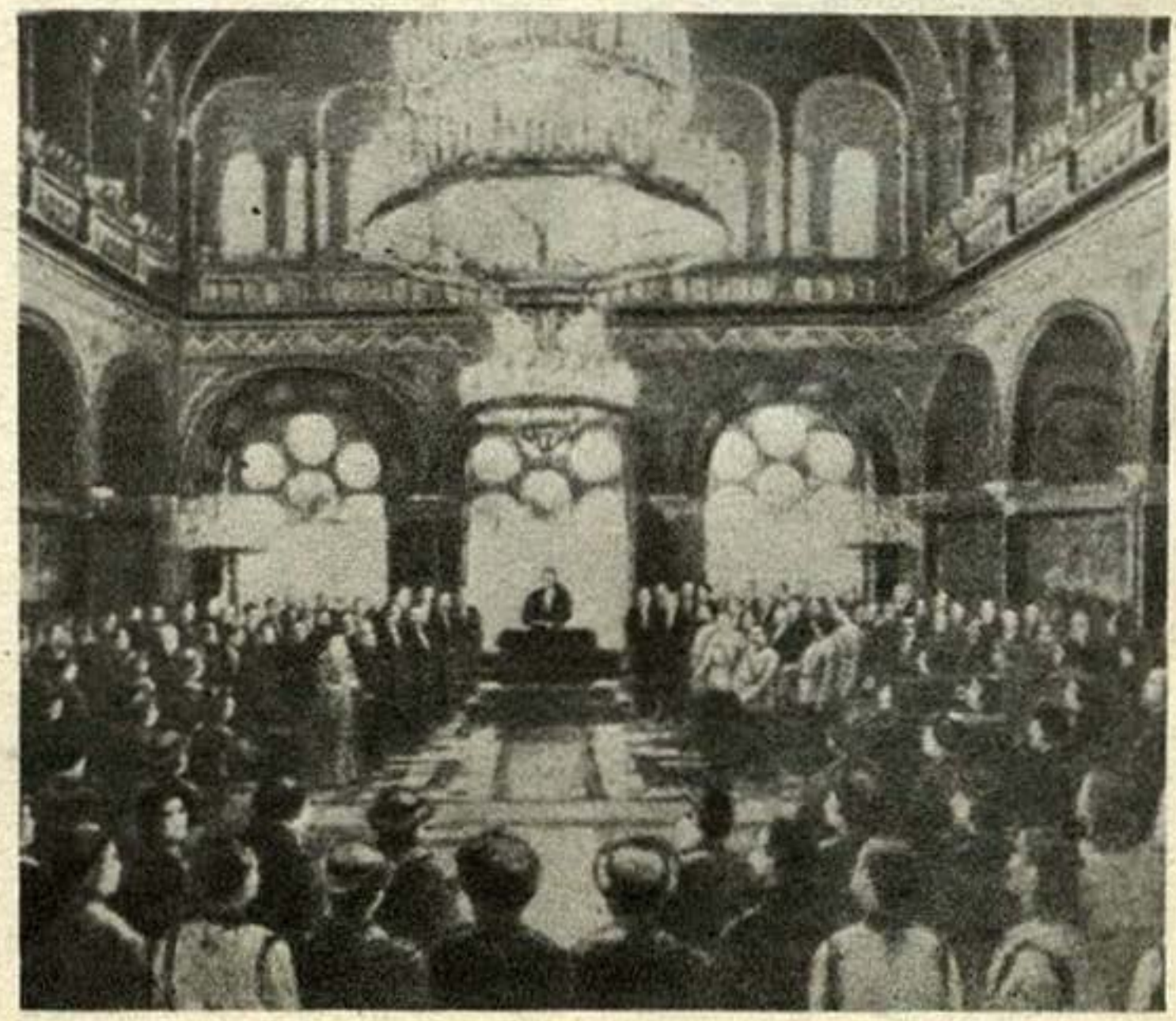

kacs-Miskolcz.

Guvernul român a analizat cu promptitudine solicitarea autorităţilor politice şi militare poloneze şi, declarându-şi acordul, a dat dispoziţii Marelui Cartier General să treacă la executarea misiunii. Ca urmare, la 22 mai 1919, Marele Cartier General a emis Ordinul de operaţii nr. 1195 şi, în baza lui, în aceeaşi zi, a fost emis şi Ordinul nr. 8 al Corpului 4 armată.

Între altele, Ordinul 1195 dispunea ca Divizia 8 română să treacă frontiera Bucovinei şi să înainteze în zona mărginită de Nistru şi munţi, până la linia Nodworna-Ottynia-Nieszwiska. Operaţia trebuia să înceapă în ziua de 23 mai dar, din cauza dispersării unităţilor în toată Bucovina şi la distanţe de 20-30 km de graniţă, totul a fost amânat pentru a doua zi, 24 mai.

În afara celor două ordine amintite mai sus, generalul Constantin Prezan, şeful Marelui Cartier General, a transmis instrucţiuni suplimentare, specificând că această acţiune era justificată şi de faptul că România era direct interesată să controleze calea ferată Colomeea-Cernăuţi, Horodenka - Körösmoza - Sighetul Marmaţiei, care făcea legătura dintre Bucovina şi Transilvania. Se cerea, de asemenea, ca, în timpul înaintării lor în Pocuţia, trupele române să evite orice conflict cu trupele ucrainene, deoarece România dorea relaţii bune cu vecinul de la est. Această dispoziţie a fost adusă şi la cunoştinţa comandanţilor militari ucraineni din Mielniţa şi Colomeea, prin Ordinul nr. 1177 al Corpului 4 armată român, încă în ziua de 22 mai[1].

[1] Pentru detalii privind organizarea şi desfăşurarea operaţiilor, vezi Arhiva Ministerului apărării naţionale, Fond Marele Stat Major, Serviciul istoric, dosarele 477 (filele 25-28, 32-71, 104-240), 834 (filele 1, 11-99, 120); Fond Marele Cartier General, dosar 2 645 (filele 1-30); Arhiva Ministerului afacerilor externe, fond 71/1914, E.Z., vol. 150, dosar 190 (filele 7-46, 180, 196-204, 223-245); fond Polonia, dosar 64 (fila 2); Ioan I. Nistor, *Unirea Bucovinei. 28 noiembrie 1918* (f. ed), 1928, pp. 91-101.

În baza Ordinului nr. 1 176 semnat de generalul N. Petala şi a ordonanţelor 1, 2 şi 3 ale comandamentului Diviziei 8, s-a redactat o proclamaţie, în limbile română, polonă şi ucraineană, care a fost răspândită în ziua de 23 mai şi prin care se arăta că România dorea să aibă controlul asupra căii ferate amintite, că armata română nu va iniţia acţiuni de luptă împotriva trupelor ucrainene şi nici a populaţiei de alte naţionalităţi din zonă, cărora li se cerea, totuşi, să predea armele. Totodată, comandamentul român declara că va garanta viaţa şi avutul tuturora, va respecta legile ţării şi avertiza că acelora care vor produce pagube şi dezordine li se vor aplica legile de război. În zilele următoare, au fost emise noi ordine şi dispoziţii ale comandanţilor Diviziei 8 prin care în teritoriul respectiv au fost introduse starea de asediu şi administraţia militară, cu toate îngrădirile şi sancţiunile ce decurgeau din aceasta.

Pentru îndeplinirea misiunii primite, prin Ordinul 21 al Diviziei 8, trupele ce urmau să ocupe Pocuţia au fost grupate în trei detaşamente: a) *Detaşamentul central*, comandat de colonelul Petre Cănciulescu, având în compunerea sa patru batalioane de infanterie, trei baterii de artilerie, un escadron de cavalerie şi un grup moto-mitraliere, cu misiunea de a înainta pe direcţia principală: Nepolocinţi - Snyatin - Colomeea (capitala ţinutului); b) *Detaşamentul de nord*, sub comanda lt. colonelului Răuţoiu şi apoi a colonelului Al. Odobescu, cuprindea două batalioane de infanterie, o baterie de artilerie şi un escadron de cavalerie; el trebuia să se deplaseze pe direcţia Kisselev-Horodenka-Niezwiska; c) *Detaşamentul de sud*, condus de colonelul Daschievici, având în compunere un batalion de infanterie, o baterie de artilerie, un regiment de roşiori, un grup de mitraliere şi un batalion de pionieri, trebuia să înainteze pe direcţia Văscăuţi - Zalucza - Vijniţa - Kuty - Kosow. În rezerva acestora veneau Regimentul 8 vânători, comandat de lt. colonel Serota, două batalioane de infanterie, un batalion de grăniceri pentru organizarea teritoriului, şi două baterii de artilerie. Comandant al trupelor de operaţii a fost numit colonelul Gheorghe Liciu.

Înaintarea a început în dimineaţa zilei de 24 mai, ora 4. În faţa trupelor române, forţele ucrainene s-au autodizolvat (parte din acestea s-au retras, peste Nistru, parte s-au predat, fiind dezarmate: ostaşii de prin partea locului au fost trimişi la casele lor, iar cei care opuseseră rezistenţă — 6 ofiţeri şi 365 soldaţi — au fost arestaţi şi trimişi în lagăr la Botoşani). Trebuie precizat că prin Ordinul nr. 1 177, din 23 mai, trimis şi comandantului ucrainean din Colomeea, forţele ucrainene fuseseră invitate să se retragă din Pocuţia şi să evacueze Galiţia până pe linia Niezwiska-Ottynia-Nadworna. În general, înaintarea trupelor române s-a produs fără incidente majore, singurele lupte care s-au dat au fost, îndeosebi la Colomeea, dar şi în alte câteva localităţi, mai ales cu formaţiuni şi grupuri de ucraineni bolşevizaţi.

Echidistanţa spiritului uman

Pentru supravegherea teritoriului ocupat s-a constituit Comitetul teritorial Pocuţia, condus de col. Gheorghe Liciu. Temporar, generalul Iacob Zadik a fost numit comandant al grupului de divizii Bucovina, Pocuţia şi nordul Basarabiei.

Pe timpul înaintării, misiunile celor trei detaşamente au mai suferit unele modificări, dar, la 26 mai, ele îşi îndepliniseră misiunea principală, ocupând, pe lângă zona de la nord de Balatinovca, porţiunea din Galiţia dintre Nistru şi Carpaţi, pe linia Oleszo - Ottynia - Nadworna - Delatyn

- Tartarow, făcându-se legătura directă cu trupele române din Transilvania de nord.

În ziua de 5 iunie, ca urmare a calmării spiritelor, cartierul general al Diviziei 8 s-a mutat de la Colomeea la Cernăuți. (Două zile mai târziu, prințul Wilhelm de Habsburg, capturat de grănicerii români în zonă, a fost pus în libertate și trimis acasă.) Definind încă o dată misiunea trupelor române pătrunse în acest teritoriu, în jurnalul de operații al Diviziei 8 se preciza: „Însărcinarea Diviziei 8 este de a asigura stăpânirea Bucovinei în granițele istorice, cum și a Pocuției, asigurând liniștea în interior, rezistând cu orice preț atacurilor ce eventual s-ar produce din partea dușmanului nostru" (Arhiva M.Ap.N., fond M.St.M., Serviciul istoric, dosar 477, f. 42).

În ziua de 28 mai, generalul I. Zadik s-a întâlnit cu generalul polonez Kraliczek. Discuțiile dintre cei doi, desfășurate într-o atmosferă de deplină înțelegere, au vizat o gamă largă de probleme. În primul rând, s-a hotărât crearea unui comandament militar mixt Pocuția, cu sediul la Colomeea, iar pe lângă acesta s-a trecut la organizarea administrației civile, compusă, de regulă, din șeful companiei de grăniceri și reprezentanți ai tuturor ramurilor administrative. În fruntea fiecărui județ a fost instalat un comandant militar, care lucra sub ordinele Comitetului teritorial. În general, aceste comandamente județene corespundeau celor administrative civile; totodată, ca măsură de siguranță, Nistrul a fost împărțit pe sectoare. Cu același prilej, cei doi generali au discutat, în principiu, și procedura retragerii trupelor române din Pocuția, în momentul în care ordinea va fi restabilită și autoritățile poloneze ar fi fost în măsură să-și intre în atribuții, exercitând controlul asupra acestui teritoriu.

Trebuie să arătăm că în scurtul interval dintre retragerea trupelor ucrainene și sosirea armatei române, polonezii trecuseră la organizare și, în numele Republicii Polone, izgoniseră din administrație pe toți funcționarii ucraineni, situație nerecunoscută de comandamentul român, deoarece atât ucrainenii cât și evreii, în mare număr în această zonă, ridicau pretenții justificate în sensul participării lor în organele administrației locale. Păstrându-se într-o strictă neutralitate și în spiritul înțelegerii complexelor situații din zonă, Comandamentul român a optat pentru o soluție care, cel puțin pentru moment, era menită să potolească spiritele și să evite unele eventuale noi complicații. Asfel, în trei județe au fost instalați prefecți polonezi și subprefecți ucraineni, iar în alte trei, prefecți ucraineni și subprefecți polonezi. Măsuri similare s-au adoptat și la nivelul comunelor, deși reprezentanții populației poloneze și-au manifestat unele nemulțumiri.

La diferite eșaloane, operațiile trupelor române în Pocuția au fost comandate de generalii C. Prezan...

...Iacob Zadik...

La intrarea lor în Pocuția, trupele române au găsit depozite de armament, muniții și alimente, de material rulant de cale ferată ce aparținuseră trupelor austro-ungare și germane. Toate acestea au fost rechiziționate; comisii speciale de inventariere și evaluare a lor fiind constituite, au început să lucreze la Colomeea, Ottynia și Cernăuți. După înregistrarea acestor bunuri, cu excepția unei mari părți a alimentelor ce au fost distribuite populației din zonă, greu afectată de război, restul a fost expediat în țară. Totodată, armata română a repus în funcțiune căile ferate, a stimulat revigorarea comerțului, a asigurat bunul mers al spitalelor și a sprijinit activitatea productivă a localnicilor, inclusiv prin asigurarea unor împrumuturi la bănci românești și prin desființarea taxelor vamale. Timp de trei luni, datorită măsurilor administrativ-politice luate și comportamentului său general, armata română a fost un factor de liniște și stabilitate în Pocuția.

Trebuie să arătăm că între generalul I. Zadik și reprezentanții militari poloni au avut loc mai multe întâlniri, în majoritatea cazurilor discutându-se problemele legate de evacuarea Pocuției de către trupele române. Pe fundalul unei stări generale de înțelegere și cooperare între cele două părți, la 27 mai s-a creat însă un moment de tensiune, provocat de inițiativa surprinzătoare a unuia dintre generalii polonezi care, fără a comunica comandamentului român intențiile sale, și-a deplasat la Noua Suliță un prim detașament al Diviziei 4 poloneze ce se afla cu trupe dispersate în Basarabia de nord

și Bucovina. Comandamentul român, surprins de această mișcare, a transferat imediat eșalonul operativ de comandă al Diviziei 8 de la Cernăuți la Colomeea și a oprit înaintarea detașamentului polonez. În cadrul întâlnirii care a avut loc la Ottynia între colonelul Gheorghe Liciu și generalul polonez Kraliczek, acesta din urmă a încercat să se scuze pentru starea de confuzie pe care o provocase, motivând că el nu fusese informat, chipurile, despre intervenția trupelor române în Pocuția și nici despre rosturile acestei intervenții făcute, totuși, la cererea părții polone. În realitate, trupele conduse de generalul Kraliczek se dedaseră la acte de dezordine, săvârșind jafuri și chiar asasinate, stârnind panică și profunde nemulțumiri populației ce se aflase în calea lor, mai ales evreilor. La 31 mai, generalul Alexandrowicz, comandantul Diviziei 4 poloneze, a solicitat o întrevedere generalului Zadik sau colonelului Liciu, pentru a cere permisiunea ca trupele sale să rămână la Nadworna. Întrevederea i-a fost refuzată și i s-a comunicat că legătura între cele două armate se va ține prin comandamente. Ca urmare, unitățile Diviziei 4 polone au fost obligate să se retragă prin Stanislau la nord de Nistru, lăsând la Nadworna doar un detașament de 100 de oameni.

Marele Cartier General Român a reacționat cu toată fermitatea, insistând ca trupele Diviziei 4 poloneze să fie retrase dincolo de frontiera Pocuției, „din cauza conduitei nedemne a ofițerilor și trupelor ce o compun" și care conduită determinase mai multe delegații ucrainene, precum și pe generalul Grecev, să ceară ca administrația și funcționarii ucraineni să fie luați sub protecția armatei române, aceasta urmând să-și extindă zona de ocupație și asupra unui teritoriu de la nord-est de Nistru.

La 3 iulie, însă, trupele poloneze au trecut la contraofensivă împotriva celor

...N. Petala...

ucrainene, eveniment ce a determinat unele schimbări atât în conducerea trupelor române din nordul țării, cât și a celor din Pocuția. A doua zi după declanșarea contraofensivei polone, generalul Constantin Prezan a făcut o vizită în nordul Basarabiei, Bucovina și Pocuția, cu care prilej a inspectat și trupele Diviziei 8. Trei zile mai târziu, la 7 iulie, se afla la Cernăuți, unde la 10 iulie a sosit și generalul Al. Lupescu, noul comandant al Corpului 4 armată român. La 12 iulie, generalul Lupescu a ordonat mutarea postului de comandă de la Cernăuți la Iași,

...și Al. Lupescu

iar peste patru zile a dispus să se treacă la evacuarea Pocuției de către trupele române și preluarea acestui teritoriu de către armata polonează. Evacuarea propriu zisă a început însă abia la 17 august și s-a încheiat în 25 aceeași lună.

Acte de mulțumire

Evacuarea Pocuției s-a efectuat pe baza ordinului primit de generalul I. Zadik din partea Marelui Cartier General Român și în spiritul convenției încheiate de el cu generalii polonezi Robert Lamezan-Salinos, Kraliczek, Alexandrowicz și Iwaszkiewicz în zilele de 23-24 iulie. În urma acestei convenții, la 2 august, colonelul Gh. Liciu purtase din nou discuții, la Lemberg, cu delegați poloni, hotărând crearea unei comisii ce urma să rezolve, până la 17 august, toate litigiile dintre cele două părți.

Ordinul emis de generalul Al. Lupescu în ziua de 18 iulie 1919 privitor la modul în care urma să se producă evacuarea Pocuției indica și granița dintre România și Polonia și insista ca, în retragerea lor, trupele române să nu-și însușească bunuri ce nu le aparțineau și să evite orice neînțelegere cu ucrainenii.

Cu toată bunăvoința și înțelegerea părții române, partea poloneză a dat naștere unor momente de tensiune datorită pretențiilor nejustificate în legătură cu unele bunuri tehnico-materiale de proveniență austro-ungară. Aceste pretenții au determinat în cele din urmă o atitudine fermă din partea generalului I. Zadik, cel însărcinat de comandamentul român să coordoneze tratativele cu polonezii, și care a declarat că, în conformitate cu legile internaționale, bunurile respective (îndeosebi locomotivele) aparțineau ocupantului, în cazul de față României. O chestiune mult discutată a fost cererea României de a avea acces la calea ferată Sniatyn - Colomeea - Körösmeza, lăsând în compensație

trupelor polone linia Horodenka - Stefanowka - Zalescik, accesul temporar la fiecare din acestea făcându-se cu materialul rulant propriu. Unele dintre problemele ce s-au ridicat au rămas să fie rezolvate la nivel guvernamental, convenţia finală fiind semnată la Lwow de către generalii Zadik şi Juristowsky, iar la 7 august de către comandantul suprem polon, şi la 11 august de către generalul Constantin Prezan.

Convenţia finală depăşea, de fapt, actul evacuării Pocuţiei, cuprinzând şi fixarea liniei ce separa cele două armate; aceasta pleca de la localitatea Babin pe Nistru, până la Jablonica pe Ceremuşul Alb. Era o frontieră cu un caracter pur militar, fără a prejudicia graniţa de stat româno-polonă. De altfel, în finalul convenţiei se preciza că graniţa definitivă dintre cele două state va fi reglementată de guvernele lor, operaţiune încheiată abia în 1928.

Deşi intrarea trupelor române în Pocuţia provocase protestul şefului misiunii diplomatice ucrainene de la Bucureşti, Georges de Gassenko, protest înaintat şi Conferinţei de pace de la Paris, acţiunea ordonată de guvernul român, la cererea celui polonez, a avut un rol important în bararea pericolului bolşevic şi stabilizarea zonei până la preluarea ei sub autoritatea statului polon. În acest sens s-a pronunţat de altfel şi delegaţia polonă la Conferinţa de pace de la Paris, care a înaintat o adresă ce înfăţişa în mod corect scopul acestei intervenţii şi comportarea armatei române în acel ţinut.

Relevante pentru acest episod de colaborare româno-polonă au fost şi manifestările spontane ale populaţiei Pocuţiei care, la plecarea soldaţilor români, le-a umplut braţele cu flori, ceea ce l-a determinat pe generalul I. Zadik să afirme: „Actele de mulţumire primite oficial din partea tuturor autorităţilor din Pocuţia fac dovada nepieritoare că ostaşii noştri au mers totdeauna pe calea legii, a dreptăţii şi a umanităţii şi în acest colţ al lumii locuit de toate naţiile". ■

CARTI SOSITE LA REDACTIE

• **Paul Dimitriu — PARADOXELE POLITICE.**

Editura didactică şi pedagogică R.A. Bucureşti, 1994, 144 pp., 980 lei: eseuri şi articole publicate în diverse periodice, reunite într-un volum, având ca temă nevoia spiritului critic, a scepticismului de rigoare, în funcţie de oportunităţi şi imponderabilitatea soluţiilor de ales.

• **Domenico Caselli — CUM AU FOST BUCUREŞTII ODINIOARĂ** (ediţie îngrijită de **Oliver Velescu**).

Silex — Casă de editură, presă şi impresariat SRL, Bucureşti, 1994, 144 pp., 2 600 lei: o carte de rememorare a unui oraş care nu mai există azi, scrisă de un bucureştean de la sfârşitul veacului trecut şi începutul celui actual.

• **Nicolae Liu — REVOLUŢIA FRANCEZĂ, MOMENT DE RĂSCRUCE ÎN ISTORIA UMANITĂŢII** (lucrare apărută sub egida Academiei Române şi a Institutului de istorie „Nicolae Iorga").

Editura Academiei Române, Bucureşti, 1994, 448 pp., 2 800 lei: o solidă monografie a unui fenomen cheie din istoria Franţei şi a omenirii, care se ocupă şi de moştenirea evenimentului de acum 200 ani, pusă sub semnul primei declaraţii universale a drepturilor democratice ale omului.

• **Mihai Fătu — CU PUMNII STRÂNŞI. OCTAVIAN GOGA ÎN VIAŢA POLITICĂ A ROMÂNIEI (1918-1938).**

Editura Globus, Bucureşti, 1993, 297 pp.: reconstituirea traiectoriei politice, atât de controversate, a marelui poet.

• **Kurt W. Treptow, Gh. Buzatu — „PROCESUL" LUI CORNELIU ZELEA CODREANU (MAI, 1938).**

Iaşi, 1994, 254 pp.: volum apărut în colecţia „Românii în istoria universală", ce reuneşte principalele documente ale condamnării căpeteniei legionare.

• **Şams Nadir — ASTROLADUL DIN MARE** (cu o Prefaţă de **Leopold Sedar Senghor;** Introducere de acad. **Virgil Cândea;** traducere şi glosar de **Ioana Feodorov**).

Editura Agni, Bucureşti, 1994, 93 pp., 1 600 lei: din scrierile unui autor arab contemporan, care şi-a făcut din trecutul de legendă sursa de inspiraţie.

• **Christopher Andrew, Oleg Gordievski — KGB. ISTORIA SECRETĂ A OPERAŢIUNILOR SALE EXTERNE DE LA LENIN LA GORBACIOV** (traducerea din limba engleză de **Doina Mihalcea-Ştiucă**).

Editura All, Bucureşti, 1994, 604 pp., 7 950 lei: o carte despre activităţile desfăşurate de KGB şi precursorii săi mai ales peste hotare, scrisă de fostul şef al rezidenturii din Londra şi de unul dintre cei mai buni specialişti britanici în domeniu.

• **Nicolae Breban — CONFESIUNI VIOLENTE. DIALOGURI CU CONSTANTIN IFTIME.**

Editura Du Style, Bucureşti, 1994, 368 pp., 4 000 lei: o carte de confesiuni şi mărturii literare, politice şi biografice, „de apărare dar şi de acuză a intelectualităţii române după al doilea război".

• **LA REVUE DE POLITIQUE INDEPENDENTE.**

Nr. 4/1993, 163 pp.

• **POLITIQUE INTERNATIONALE.**

Nr. 64/1994, 411 pp. + 95 pp.: am primit la redacţie aceste două publicaţii, prima având ca temă **Încotro se îndreaptă Europa de Est?,** a doua reunind semnăturile lui Jean-Bertrand Aristide, Benazir Bhutto, Glafkos Klérides, Pavel Graciov, Vaclav Havel, Manfred Wörner, fiind acompaniată şi de un supliment consacrat Chinei.

• **ANUAR.**

Vol V, 1993, 25 pp., 6 500 lei: un nou volum editat de Fundaţia pentru istoria Prahovei, Arhivele statului - Filiala Prahova şi Societatea de ştiinţe istorice - Filiala Prahova.

Pentru prima oară

în arhivele diplomatice germane,

adevărul despre evadarea lui Horia Sima,

conducătorul rebeliunii legionare din ianuarie

1941

DUMITRU HÎNCU

Cercetarea ştiinţifică — şi deci şi cea istorică — se poate dovedi deseori şi o autentică aventură intelectuală, ceea ce, evident, nu-i poate decât spori farmecul şi interesul, mai ales atunci când se soldează cu descoperiri nescontate, dar nu mai puţin relevante. Este o experienţă încercată şi de autorul acestor rânduri care, investigând arhivele diplomatice germane în vederea unei lucrări asupra relaţiilor germano-române în perioada interbelică, a avut surpriza să dea peste o seamă de acte ce plasează într-o altă lumină un episod de istorie contemporană evocat de mulţi cercetători, mai ales prin prisma unor conjecturi, a unor supoziţii văduvite de un riguros suport documentar. Este vorba, în speţă, despre episodul evadării lui Horia Sima dintr-un lagăr german în timpul războiului, despre împrejurările în care ea s-a produs, aprehensiunile pe care le-a stârnit şi reacţiile pe care le-a provocat.

S-a considerat, în genere, că amintita evadare a fost mai degrabă o înscenare, o manevră menită să exercite presiuni, dacă nu chiar un adevărat şantaj, asupra lui Ion Antonescu, pentru a-i stimula ataşamentul faţă de Germania nazistă şi zelul pentru cauza ei. Era un raţionament care putea fi cu atât mai uşor invocat, cu cât fuga din lagăr a căpeteniei legionare s-a petrecut într-un moment de cumpănă al participării României la războiul din răsărit, anume în cursul grelelor lupte de la Stalingrad, unde trupele române — ca şi cele germane — aveau pierderi foarte mari, împrejurare ce nu rămăsese, firește, fără urmări şi asupra stării de spirit a guvernanţilor de la Bucureşti.

Examinarea fără părtinire a documentelor impune, însă, o altă concluzie decât cea mai sus-amintită, care apare astfel ca hazardată, nefondată. De altfel ea a şi fost creată de o situaţie ce împiedica o investigare atentă şi exhaustivă a izvoarelor. Într-adevăr, din motive uşor de înţeles şi asupra cărora nu avem deci nevoie să stăruim, timp de câteva zeci de ani documentele la care ne vom referi în continuare nu s-au aflat la îndemâna cercetătorilor români ce ar fi fost, eventual, interesaţi să le consulte.

Ele sunt păstrate în Arhiva politică a Ministerului de Externe german de la Bonn, respectiv în Dosarul R. 28884, ce înmănunchează acte provenite din biroul lui Ribbentrop în răstimpul decembrie 1942-martie 1943. Dosarul cuprinde 381 file, însă nu de egală relevanţă: multe sunt rapoarte de poliţie sau întocmite de şefi şi paznici de lagăre etc. Ca atare, în cele ce urmează vom face trimiteri la documente realmente semnificative pentru elucidarea cazului evadării lui Horia Sima, dar nu numai pentru acest caz.

De la Luther la Müller

Vom apela astfel, în primul rând, la circumstanțiata *Notă de serviciu* întocmită de Luther[1], subsecretar de stat la Ministerul de Externe german la 23 decembrie 1942 și purtând mențiunea: „Cu rugămintea de a fi prezentată fără întârziere domnului ministru al Reichului", adică lui Ribbentrop, aflat la Cartierul general al lui Hitler.

În preambulul ei, Luther descrie împrejurările în care tocmai aflase despre evadarea lui Sima: *„Azi după-amiază, din Brauner Freund nr. 268 926* [un buletin de uz intern, cu circuit foarte restrâns, rezervat ierarhilor naziști — *n.n.] am aflat despre existența unor zvonuri asupra unei presupuse fugi în Italia a lui Horia Sima, șeful Gărzii de fier. Din dispoziția mea, consilierul de legație Rademacher s-a interesat imediat la referentul de specialitate al Serviciului de Siguranță, consilierul de poliție Ahrens, care l-a asigurat că se va informa și-l va anunța numaidecât. În ciuda unor repetate reveniri, n-am putut, totuși, obține nici o informație"*.

Ceva mai târziu, în cursul aceleiași zile, Luther a avut însă o întrevedere cu Gruppenführerul Müller[2], care i-a confirmat „zvonul", adăugând că Sima evadase din lagărul de la Berkenbrück împreună cu „aghiotantul" său Borubaru. După date ce nu erau încă certe, cel din urmă se mai afla pe teritoriul german, în timp ce Horia Sima izbutise să treacă în Italia, pe la punctul de graniță Brenner, cu ajutorul pașaportului unui avocat român, pe nume Clain, rezident la Berlin, cu care semăna foarte bine.

De altfel, Sima evadase încă la 16 decembrie 1942, dar Untersturmführerul Hartig, care avusese misiunea să-i supravegheze pe legionarii de la Berkenbrück, nu descoperise fuga decât a doua zi la prânz, din care cauză și fusese arestat în vederea lămuririi tuturor circumstanțelor ei. Între timp se mai aflase și că Sima plecase din lagăr cu o mașină cu număr diplomatic și că părăsise Berlinul în seara zilei de 17 decembrie, prin gara Anhalt, cu expresul de la ora 20.02, cu destinația Roma.

„Întrebat de mine — mai relata Luther — *cum se face că Ministerul de Externe a fost abia acum informat, Gruppenführerul Müller s-a justificat cu argumentul că Horia Sima s-a sustras poliției și nu Ministerului de Externe, iar el socotise că va pune mâna pe fugar pentru a-l readuce la Berkenbrück înainte ca acest eveniment, extrem de dezagreabil pentru dânsul, să fie cunoscut în cercuri mai largi"*. Cu același prilej, Müller i-a adus la cunoștință lui Luther că ceilalți 12 legionari internați până atunci la Berkenbrück fuseseră transferați într-un compartiment special al lagărului de la Buchenwald, iar un număr de 131 legionari din totalul de 288 care lucrau la Rostock în uzinele Heinkel, fuseseră strămutați într-o aripă separată a lagărului Sachsenhausen de lângă Berlin.

În fine, subsecretarul de stat Luther amintea ministrului său: *„La 24 martie 1941, Horia Sima a făcut următoarea declarație, al cărei original se află în arhiva noastră:*

«Prin aceasta îmi iau, pe cuvânt de onoare, angajamentul ca în cursul șederii în Germania să mă abțin de la orice activitate politică și în special să nu întreprind nimic din ceea ce ar putea avea influență asupra evoluției politice a României.

Sofia, 24 martie 1941

(ss) Horia Sima»

De altfel, toți legionarii și-au luat, față de Serviciul de Siguranță al Reichului, angajamentul de a nu părăsi locul de internare. Într-o scrisoare lăsată de Horia Sima fostului ministru român al muncii, Vasile Iasinschi, internat și el la Berkenbrück, cel dintâi i-a predat lui Iasinschi conducerea Legiunii, iar printr-o altă scrisoare s-a adresat Legiunii, căreia îi aduce la cunoștință acest transfer. Aceste hârtii vor sosi prin curierul de mâine.

Vă rog să-mi indicați dacă să fie informat și ministrul Killinger. După părerea mea, o astfel de informare ar fi de dorit. De asemenea, domnul ministru de externe ar mai trebui să decidă dacă ministrul von Killinger să fie însărcinat a anunța fuga lui Horia Sima din proprie inițiativă mareșalului Antonescu, ori să aștepte evoluția evenimentelor".

Ca în multe alte cazuri, Ribbentrop a decis în sensul recomandărilor lui Luther, iar Killinger și-a îndeplinit misiunea raportând prin telegrama nr. 6594 din 24.12.1942: *„După cum am comunicat și telefonic domnului Ram, ieri noaptea l-am orientat, personal și prin viu grai, pe vicepreședintele Consiliului Mihai Antonescu asupra cuprinsului telegramei. În același timp, am solicitat și o audiență la mareșal, în special spre a-mi exprima regretul pentru cele întâmplate"*. Mihai Antonescu a ascultat „calm dar grav", a mulțumit lui Ram pentru cele comuni-

---

[1] Martin Luther (1895-1945) era șeful Direcției „Germania" din Ministerul de Externe și, ca subsecretar de stat, unul din cei mai apropiați și influenți colaboratori ai lui Ribbentrop. Carierist și fără scrupule, în primăvara anului 1943 el a întocmit însă o prematură listă de învinuiri împotriva ministrului său. Prin grija lui Himmler, actul a ajuns sub ochii lui Ribbentrop, iar Luther în lagărul de la Sachsenhausen — la nord de Berlin, unde a încercat, fără succes, să se sinucidă. Eliberat la intrarea armatelor sovietice în capitala Reichului, a murit curând după aceea în urma unui atac de cord.

[2] Gruppenführerul (grad în S.S. asimilat cu cel de general în Wehrmacht), Heinrich Müller (1900-1945) era șeful Direcției IV din Reichssicherheitshauptamt — Serviciul de Siguranță al Reichului — adică al Gestapoului. Ultima oară a fost văzut la 29 aprilie 1945 în bunkerul lui Hitler. Se crede că ar fi murit la 17 mai 1945, dar o exhumare ulterioară n-a permis o certă identificare a cadavrului.

cate și a cerut: 1) o foarte intensă urmărire a lui Horia Sima și a însoțitorului său; 2) măsuri care să garanteze că nu vor mai evada și alți legionari; 3) informarea guvernului italian despre cele întâmplate și măsuri foarte energice din partea acestuia; 4) legionarii din România să nu primească, sub nici un motiv, vreun ajutor din partea germanilor; 5) autoritățile germane să nu mai elibereze tot felul de acte militare — de diverse culori —, pentru trecerea graniței spre România, iar civilii germani să aibă asupra lor, în mod obligatoriu, pașapoarte în bună regulă.

Antonescu și Ribbentrop

În p. 15: *București, 6 octombrie 1940. Ion Antonescu și Horia Sima la o manifestație legionară în Piața Universității*

Berlin-Roma și retur

Deși, cum am văzut, se bănuia că Horia Sima se ascundea în Italia, nici șeful Gestapoului, nici Mihai Antonescu nu aveau încredere în capacitatea sau în zelul oficialităților guvernamentale de la Roma de a-l căuta și prinde pe fugar. Într-adevăr, în discuția cu Luther, generalul S.S. Müller declarase că se adresase direct șefului poliției italiene, deci peste capul guvernului italian, întrucât acest demers i se păruse o cale mai sigură și mai eficientă decât alertarea Quirinalului; iar Mihai Antonescu nutrea anume îndoieli în privința atitudinii guvernului italian din cauză că — așa cum i-a afirmat lui Killinger — „chiar în ultima vreme acolo a apărut un articol foarte filo-legionar despre Codreanu", ceea ce presupunea cel puțin o aprobare tacită din partea autorităților.

În schimb, Ribbentrop socotea că trebuia cerut și sprijinul omologului său Ciano. Și, la 25 decembrie, din trenul special „Westfalen" a expediat ambasadorului german la Roma o telegramă cifrată în care, printre altele, îi spunea: *„Urmărirea fugarilor a fost până acum întreprinsă de autoritățile polițienești germane direct cu poliția italiană. Din punct de vedere politic extern suntem foarte interesați în găsirea și retrimiterea în Germania a fugarilor, întrucât Horia Sima este socotit unul dintre cei mai hotărâți adversari ai conducătorului statului român, mareșalul Antonescu, și există primejdia ca el să se dedea în străinătate la intrigi nu numai împotriva României, ci și a puterilor Axei. Guvernul român ne-a rugat insistent să-l urmărim cu cea mai mare energie și să-i arestăm pe Horia Sima și pe însoțitorul său. De altfel suntem și noi direct interesați, întrucât ne-am asumat față de guvernul român răspunderea măsurilor de securitate în privința lui Horia Sima.*

Vă rog să comunicați contelui Ciano că îi vom fi extrem de recunoscători, dacă va cere ca toate autoritățile interne de resort să ordone ca depistarea și urmărirea să fie efectuate cu cea mai mare hotărâre. Rog ca împuternicitul special al Serviciului de Siguranță al Reichului sosit acolo să fie sprijinit în toate privințele în misiunea sa. Nu poate fi însă vorba, cum ați menționat în telegrama dv., ca Horia Sima să fie «convins» să se înapoieze în Germania, ci, după extrădarea din Italia, el trebuie transportat în Germania sub pază sigură. Vă rog să vă îngrijiți personal ca readucerea sa să se desfășoare în acest mod".

Documentele din arhiva Ministerului de Externe de la Bonn nu ne îngăduie să precizăm și împrejurările în care a fost prins Sima. Ambasadorul german Mackensen, printr-o telegramă „Citissime!" din 27 decembrie, s-a mulțumit să-și anunțe ministrul doar că: *„Ataşatul de poliție îmi aduce chiar acum la cunoștință că poliția italiană l-a arestat pe Horia Sima. El va fi transportat în Germania, sub pază germană, cu trenul de seară".*

Între Killinger și Antonescu

Curios și greu de explicat, Ribbentrop n-a socotit, totuși, că se cuvenea să înștiințeze autoritățile de la Bucu-

rești despre arestarea lui Sima decât la 30 decembrie 1942. Atitudine cu atât mai greu de înțeles, cu cât cu două zile înainte, deci la 28 decembrie, Killinger informase Ministerul de Externe german că evadarea lui Sima, survenită în același timp cu înfrângerea Armatei 6 germane și cu nesiguranța care domnea în privința Armatei 1 române, produseseră „o mare consternare" în cercurile Marelui Stat Major de la București. Fuga în sine — explicase Killinger — nu însemna mare lucru, întrucât armata era alături de Antonescu, dar foarte neplăcută era supoziția că ea fusese favorizată de un serviciu german. Mai mult, în cercurile Marelui Stat Major se afirma — tot conform lui Killinger— că o încercare a lui Horia Sima de a cuceri puterea, cu sprijin german, ar duce la război civil și la destrămarea frontului român. În plus, ea ar periclita și viața economică românească, îndeosebi aprovizionarea cu petrol, care n-ar mai putea fi pus în serviciul purtării războiului. În sfârșit, la București se mai spunea — din nou după Killinger — că puternice îngrijorări producea mareșalului și „problema ungară, după slăbirea armatei sale de front".

După toate acestea, normal ar fi fost ca „aliatul" german să fi căutat să calmeze cât mai curând aprehensiunile cercurilor guvernante românești. Dar el nu a făcut-o — cum arătam — decât la 30 decembrie, și anume printr-o telegramă cifrată, expediată tot din trenul special „Westfalen", adresată „Personal ministrului von Killinger" și semnată: Ribbentrop. Ea suna astfel: *„Vă rog să-i vizitați pe mareșalul Antonescu și pe Mihai Antonescu spre a le comunica următoarele: Führerul transmite conducătorului statului român că a fost profund indignat de știrea fugii peste hotare a lui Horia Sima de la locul de internare și din Germania. El a dat imediat cele mai severe ordine ca Sima să fie găsit și readus în Germania.*

În consecință, Horia Sima a fost arestat la Roma și readus în Germania. Aghiotantul lui Sima, Borubaru, a fost și el găsit și arestat.

Vă mai rog, de asemenea, să spuneți conducătorului statului român că, la vremea respectivă, Führerul l-a internat pe Horia Sima în Germania numai pentru că, în scrisoarea pe care mareșalul v-a adresat-o la 25 februarie 1941, el a cerut în mod expres internarea în Germania, iar noi acordăm din principiu azil refugiaților politici. În calitatea sa de conducător al statului german, Führerul va decide acum asupra soartei celor doi fugari".

Întrevederea dintre Killinger și Ion Antonescu a avut loc la 2 ianuarie 1943. Raportul ministrului german la București nu spune cât a durat, dar nu încape îndoială că trebuie să se fi prelungit mult, date fiind diversitatea și acuitatea subiectelor atinse. Iar atmosfera în care s-a desfășurat n-a fost defel destinsă, cordială, ci umbrită de situația gravă de pe front și de semnele manifestării unei opoziții interne tot mai evidente. ■

(Va urma)

CONCURSUL TÂNĂRULUI EUROPEAN
Excursia la Bruxelles s-a adjudecat

Concursul Tânărului European, găzduit de revista noastră și organizat de Delegația permanentă a Comisiei Europene la București și de redacția „Magazin istoric", s-a încheiat. Îi anunțăm pe cititorii noștri că marele premiu al Concursului, o săptămână la Bruxelles, acordat pentru cel mai bun proiect viabil de marcare a Zilei Schuman, 9 mai 1995, în România, a fost câștigat de dl. Dragoș Șeuleanu din București, celelalte zece premii revenind următorilor concurenți: Răzvan Cesar Dumitru, din București, Nicolae Claudiu Manea, din Botoșani, Tănase Bujdureanu, din Constanța, Elena Ichim din Zimnicea, Viorel Cozacea din comuna Racaș, jud. Brașov, Gabriela Marinescu, din Hârșova, Valentin Băluțoiu, din Craiova, Costache C. Popescu, din București, Florin Șurcan, din București, Irina Bora, din Alba Iulia.

Festivitatea de premiere va avea loc în ziua de 27 ianuarie, ora 16.00, la sediul Comisiei Europene din București, Strada Armașului nr. 14.

1939.

DIALOG DIPLOMATIC BUCUREŞTI-ANKARA

VASILE STOICA

• Von Papen: „Continuarea războiului — o crimă contra umanităţii" • Stalin şi Molotov fac propuneri inacceptabile • Desăvârşita lealitate a României • Ministrul de externe turc este nemulţumit • Englezii şi francezii n-au ce căuta în Balcani • Rusia bolşevică reia politica ţaristă

Am luat cunoştinţă, în numerele precedente (11 şi 12/1994) ale revistei noastre, cu câteva dintre rapoartele diplomatice inedite **(păstrate la Arhivele Statului din Bucureşti) trimise de Vasile Stoica, ministrul român în capitala Turciei, în momente de extremă încordare diplomatică europeană: începutul celui de-al doilea război mondial, la 1 septembrie 1939, prin invadarea Poloniei de către trupele hitleriste.**

Declanşarea conflagraţiei fusese precedată de încheierea pactului de neagresiune germano-sovietic de la 23 august 1939 (Magazin istoric, **nr. 12/1989) şi urmată de intrarea armatei roşii în Polonia, la 17 septembrie.**

În acest context, statele aflate în Balcani şi în zona Mării Negre nu puteau rămâne insensibile la starea conflictuală, după cum puterile occidentale nu puteau ignora interesul strategic, economic şi politic pe care îl prezenta această regiune. Iată pentru ce demersurile diplomatice, atât de la Bucureşti, cât şi de la Ankara, se intensifică, vizând consolidarea statu-quo-ului ţărilor din sud-estul european, a raporturilor bi şi multilaterale dintre acestea, a regimului Strâmtorilor şi a atitudinii în faţa unei agresiuni în zonă.

Această încordare diplomatică răzbate şi din informaţiile transmise de Vasile Stoica centralei din Bucureşti, la sfârşitul lui septembrie 1939 şi în centrul cărora se află, pe de o parte, demersurile turce în vederea încheierii unui tratat de amiciţie cu sovieticii (eşuate) şi interesul cu care Germania urmărea atitudinea României.

Referitor la tratativele ruso-turce de la Moscova, Grigore Gafencu, ministrul de externe român, nota: „Saraciogiu nu ne-a adus însă veşti bune. Acordul de asistenţă nu s-a încheiat. Rusia nu a exprimat simpatii pentru blocul balcanic. Împinsă de Germania, a cerut închiderea definitivă a Strâmtorilor. Datorăm lealităţii turceşti că nu s-a ajuns la acest rezultat. Iar pactul tripartit de la Ankara [turco-anglo-francez; vezi episodul precedent al însemnărilor lui V. Stoica], care a urmat neizbutitelor negocieri de la Moscova, a îndreptat într-o anumită măsură situaţia, fiindcă a stabilit noi tocmeli pe care putem sprijini o politică de echilibru".

În acelaşi timp, Germania se arăta interesată de atitudinea României, sugerând conducătorilor de la Bucureşti — pe diferite canale diplomatice — implicarea în medierea unei păci cu Occidentul. Regele Carol II, de altfel, a întreprins în acest sens unele demersuri în noiembrie 1939, însă fără nici un rezultat (Magazin istoric, **nr. 9/1991).**

Dar să urmărim consemnările diplomatului român din capitala turcă, cu menţiunea că precizări privind selectarea şi prezentarea textului am făcut în nr. 11/1994 al revistei noastre.

Monumentul Ataturk din Ankara: în p. 19: soldat turc de veghe la drapelul țării

1939

29 septembrie. Von Papen a cerut astăzi să mă vadă. Am avut cu dânsul o conversație de aproape două ore asupra situațiunei create în Europa și în special în Sud-Estul Europei, prin înfrângerea și ocuparea Poloniei și prin noua acțiune a U.R.S.S. alături de Germania.

După ce mi-a adus la cunoștință, comentându-le, acordurile de ieri din Moscova[1], d-sa a căutat să-mi arate că înfrângerea Germaniei de acum nu mai este posibilă. Pe frontul apusean, care este scurt, armata germană va putea zădărnici orice înaintare a armatelor franco-britanice. Blocada engleză pe mare nu-și va atinge ținta; o blocadă terestră a Germaniei nu este posibilă, aprovizionarea Germaniei cu alimente și materii prime de către țările neutre din Sud-Estul și Nordul Europei și de către Rusia este asigurată. Germania va putea deci rezista atacurilor franco-britanice 5, 6, 7 ani de zile, dacă va fi nevoie.

O singură greșeală i-ar micșora forțele un atac al ei asupra liniei Maginot. Or, această greșeală Comandamentul german n-o va face.

Lupta Germaniei a fost contra sclaviei ce i-a fost impusă prin Tratatul de la Versailles. Astăzi scopul ei este atins, frontierele ei din 1914 sunt recucerite, iar amenințarea pe care o constituia Polonia la frontiera ei răsăriteană este eliminată.

Regiunile care în 1914 aparțineau Germaniei vor fi reanexate iar din restul Poloniei, până la frontiera stabilită ieri cu Rusia, se va constitui un nou stat polon, căruia i se vor putea da în anumite condițiuni toate garanțiile de existență. Mai este în surplus problema coloniilor; aceasta se poate însă rezolva mai târziu, prin bună înțelegere. În orice caz, Germania n-are nimic de revendicat de la Franța și Marea Britanie și nici de la alte state.

Dacă deci înfrângerea Germaniei nu este posibilă, iar aceasta nu formulează nici un fel de revendicări față de adversarii săi occidentali, continuarea războiului este inutilă și devine o crimă contra umanității.

Problema — a continuat von Papen — are și o altă latură care privește statele neutre și în special pe cele din Sud-Estul Europei. Acestea au declarat că vor pace și au păstrat până acum o corectă neutralitate. Același lucru l-a făcut Italia. S-a împiedicat astfel întinderea unui război inutil în Sud-Estul Europei. Continuarea războiului poate întinde incendiul și acesta, prin jocul diferitelor acorduri care există (von Papen făcea aluziune la acordurile turco-francez și turco-britanic) poate cuprinde toate statele balcanice, care n-au decât de pierdut de pe urma lui.

Este, deci, un interes european, dar pentru statele din Sud-Estul Europei este un interes special al lor, ca acestui război să i se pună capăt cât mai neîntârziat. Germania și U.R.S.S. vor face sforțări în privința aceasta. Ar fi însă de o importanță capitală pentru izbânda cauzei dacă țările din sud-estul Europei, cari sunt interesate în păstrarea păcii și a statu-quo-ului în zona unde se găsesc, ar începe și ele o acțiune în folosul păcii. Țara care în urma situațiunii sale geografice are cel mai mare interes și, în urma extensiunii, populațiunii și vieții sale economice este chemată să ia inițiativa este România.

Atitudinea politică prudentă a României, care fără a se despărți de amicii săi francezi și englezi a știut crea și menține relațiuni de încredere cu Germania, îi dă prestigiul și creditul necesar pentru o asemenea acțiune. Turcia, în urma angajamentelor ei cu Franța și Anglia, n-ar fi nici privită cu încredere la Berlin. Celelalte două state ale Înțelegerii Balcanice au mai puțină autoritate.

Excelența Voastră [Grigore Gafencu] a lăsat în Berlin[2] impresiuni excelente prin felul deschis și realist cum a prezentat atitudinea politică a României și interesele ei. Guvernul german, care și astăzi este de acord cu expunerile Excelenței Voastre, ar fi fost foarte mulțumit dacă în situațiunea de astăzi Excelența Voastră, care e totodată președinte în funcțiune al Înțelegerii Balcanice, ar obține asentimentul celorlalți aliați și ar interveni atât pe lângă Franța și Marea Britanie, cât și pe lângă Germania, exprimând dorința României și a statelor aliate cu ea de a se găsi o soluțiune onorabilă spre a se pune capăt vărsării de sânge și oferindu-și tot-

---

[1] La 28 septembrie 1939, la Moscova s-a semnat un tratat germano-sovietic prin care se stabileau granițele între U.R.S.S. și Germania, după prăbușirea statului polonez (la 17 septembrie Uniunea Sovietică atacase și ea Polonia). Granițele erau fixate pe râurile San și Bug.

[2] Între 18 și 20 aprilie 1939, Grigore Gafencu, ministrul de externe român (în cadrul turneului său printr-o serie de capitale europene), a vizitat Berlinul, unde a avut convorbiri cu A. Hitler (19 aprilie), J. von Ribbentrop (18 aprilie) și H. Goering (19 aprilie), în cadrul cărora a reafirmat dorința României de a nu se angaja în conflictul dintre marile puteri. Din convorbirile avute, șeful diplomației românești a tras concluzia că „o amenințare imediată nu mai este de temut" pentru România din partea Germaniei.

odată bunele sale oficii în această cauză.

Von Papen a repetat că o astfel de acțiune a Excelenței Voastre ar aduce un mare serviciu Europei și ar consolida pacea și colaborarea pe baza statu-quo-ului în regiunea balcanică și dunăreană, creând totodată noi legături de amiciție între Germania și România. A adăugat apoi că Germania vrea să vadă aceste țări prospere și libere, însă libere de ingerințele oricărei puteri.

I-am răspuns că voi comunica Excelenței Voastre dorința d-sale, repetându-i ceea ce i-am spus și cu altă ocaziune, că România urmează o politică a intereselor românești și că orice acțiune pe care o întreprinde este condiționată de salvgardarea independenței și integrității sale.

Von Papen a trecut apoi la o a doua propunere despre care raportez cu telegrama următoare.

30 septembrie. Von Papen a început prin a mi se plânge de atitudinea Turciei care prin acordurile cu Franța și Marea Britanie și-a legat mâinile, a renunțat la politica de neutralitate strictă și prin presa ei chiar atacă Germania. Nu poate fi neutrală o țară care se învoiește ca în plămânii ei, la Strâmtori, să se poată instala oricând englezii.

Saracioglu s-a dus la Moscova pentru ca prin aranjamentele pe care le-ar face să întărească situațiunea Turciei și a Înțelegerii Balcanice, pentru ca apoi să pună întreg acest grup de state, ca Turcia însăși, în serviciul politicii anglo-franceze. Or, francezii și englezii, dacă au interese în Mediterana, n-au ce căuta în Balcani. Nici nu pot fi de folos real statelor balcanice.

Garanția engleză nu înseamnă un ajutor efectiv pentru România în cazul unui pericol, cum n-a însemnat nici pentru Polonia. Influența anglo-franceză în politica Sud-Estului Europei poate da naștere la conflicte, ea căutând necontenit a împinge statele acestei regiuni contra Germaniei, iar acum și contra

Varșovia a capitulat...

Rusiei.

În mod normal, aceste două puteri se vor vedea obligate a reacționa. Situațiunea creată acum prin eliminarea Poloniei și prin colaborarea germano-rusă impune o revizuire, măcar parțială, a directivelor de până acum în politica statelor balcanice.

Germania n-are interes ca situațiunea teritorială să fie modificată. Ea vrea la Strâmtori o Turcie tare și liberă, vrea o Românie viguroasă și prosperă, vrea pace, și satisfacțiune în Balcani, ca astfel legăturile ei economice să poată da roade mulțumitoare: scopuri de dominațiuni politice n-are. Rusia, de asemenea, a renunțat la vechile veleități asupra Strâmtorilor și dorește o Turcie consolidată.

Este deci necesar ca Înțelegerea Balcanică să-și stabilească o politică de absolută neutralitate.

Germania nu pretinde ca legăturile cu amicii de ieri și de până acum să fie întrerupte, dar vrea ca acestea să nu fie utilizate contra ei și vrea ca ea și Rusia să sporească numărul amicilor de încredere.

I-am arătat că ceea ce vrem noi este, astăzi ca întotdeauna, asigurarea păcii și integrității țărilor noastre; că sforțările de întărire ale Înțelegerii Balcanice pe cari le face astăzi Excelența Voastră au în vedere tocmai rezistența față de orice silă care ne-ar putea arunca în război; că așa-zisul „bloc al neutrilor", de care se vorbește și care în realitate tot Înțelegerea Balcanică este, vrea tocmai o strictă neutralitate față de toate puterile actualei conflagrațiuni. România, a cărei situațiune nu este ușoară, a dat cea mai deplină dovadă a acestei corectitudini.

Von Papen mi-a replicat că, într-adevăr, România are o atitudine de o desăvârșită lealitate internațională, ceea ce trezește încredere în conducerea ei.

Directivele politice însă trebuie stabilite nu numai pentru împrejurările momentane ci în vederea viitorului. Or, nu se mai poate nega că, în viitor, asupra evoluțiunii statelor din Sud-Estul Europei, Germania și Rusia vor avea influența decisivă. România ar face un mare serviciu, dacă în cadrul Înțelegerii Balcanice ar lua inițiativa pentru lămurirea directivelor date de noile împrejurări.

Ceea ce vor statele balcanice și România este pacea pe baza integrității lor terito-

riale. România este chiar mai interesată decât celelalte, deoarece față de ea se ridică pretențiunile cele mai multe, la care se adaugă apoi litigiul cu Rusia pentru Basarabia. Realizarea acestui program vital pentru ele se poate face în două etape:

1) Să se consolideze Înțelegerea Balcanică, eliminând diferendele cu Bulgaria și Ungaria, transformând-o într-o alianță defensivă față de orice agresiune a teritoriului statelor ei și adoptând o politică de strictă neutralitate față de toate puterile, fără posibilitatea de a se repeta cazuri cum a fost debarcarea franco-englezilor la Salonic în războiul mondial.

2) Să se încheie un tratat pentru garantarea păcii și statu-quo-ului în Sud-Estul Europei între Înțelegerea Balcanică sau statele ei componente și Germania, U.R.S.S. și Italia.

Von Papen mă asigură că cele trei puteri sunt gata să semneze un astfel de tratat și insistă ca România să inițieze o acțiune în acest sens.

Țin să remarc următoarele cu privire la sforțările lui von Papen.

1) Ele fac parte din ofensiva germană pentru pace.

2) Ele tind să elimineze influența franceză și engleză din statele balcanice.

3) Ele încearcă să semene neîncredere și discordie între membrii Înțelegerii Balcanice.

4 octombrie. Precum reiese din informațiunile ce am de la Ministerul de externe turc, conversațiunile d-lui Saracioglu merg anevoios, însă posibilitatea să ducă la un rezultat satisfăcător există. După primul schimb de vederi care a fost foarte cordial, dar care nu s-a purtat decât asupra politicii generale, au urmat cinci zile de pauză din cauza vizitei lui von Ribbentrop și a urmărilor ei. Abia alaltăieri au putut începe conversațiuni asupra adevăratului obiect al vizitei — pactul de asistență turco-rus, Saracioglu discutând această chestiune cu Stalin și Molotoff. Se pare că propunerile rusești pe care Numan Menemencioglu nu le consideră inacceptabile diferă de instrucțiunile ce are Saracioglu, deoarece ieri comunicând mersul conversațiunilor a cerut instrucțiuni noi.

În orice caz, guvernul turc nu consimte ca pactul pe care-l tratează Saracioglu și care e contemplat ca un tratat de asistență defensivă pentru păstrarea păcii și a echilibrului actual în zona Mării Negre să fie în cea mai neînsemnată contrazicere cu obligațiunile ce și-a luat prin acordurile cu Franța și Marea Britanie.

17 octombrie. Din telegrama lui Saracioglu către guvern nu reiese că în cursul conversațiunilor sale cu Stalin și Molotoff s-ar fi discutat câtuși de puțin relațiunile româno-ruse și în special chestiunea reunirii Basarabiei. D-sa urma să abordeze acest subiect după încheierea pactului, în cadrul unui examen general al raportului Rusiei cu statele balcanice.

În schimb, o dată, ca din întâmplare și fără caracterul unei cereri insistente, Molotoff și-a exprimat dorința ca Turcia să aibă în orice împrejurare o atitudine neutrală față de Bulgaria. Saracioglu i-a răspuns deschis că atitudinea Turciei față de Bulgaria e determinată prin pactul balcanic și că Turcia nu-și poate lua un angajament care ar pune-o în contradicțiune cu stipulațiunile acestuia.

În ultimele întrevederi această dorință nu a mai fost menționată.

Reiese însă:

1) Că ministrul bulgar Antonoff și probabil colonelul Bojdeff — sosit la Moscova sub pretextul creării unei linii de navigațiune aeriană Moscova-Sofia — au lucrat din răsputeri contra noastră.

2) Că rușii sunt de conivență cu bulgarii pentru o eventuală agresiune a acestora contra noastră.

21 octombrie. Saracioglu a sosit ieri la Constantinopol prea târziu ca să mai pot avea cu dânsul o conversațiune îndelungată. M-am întors deci la Ankara. Domnia sa astăzi și-a făcut darea de seamă către președintele republicii și către guvern. Abia mâine, eventual poimâine, îl voi putea vedea.

Din cele câteva cuvinte ce am schimbat cu domnia sa, am putut constata că s-a întors nemulțumit și că atât bărbații politici ruși cât și viața rusească în general, întrucât un om o poate vedea în fugă, i-au făcut o impresie neplăcută.

24 octombrie. Conversațiunea avută astăzi la amiază cu Saraçioglu a confirmat complet rapoartele mele de până acum.

Motivul real [al ruperii tratativelor] este ezitarea rușilor de a se lega acum după ce au dobândit mari avantaje în Polonia și pe țărmul baltic care trebuie consolidate și înainte ca războiul Germaniei [cu] Franța și Marea Britanie să fie pe deplin și definitiv angajat. Rusia însă ține să aibă relațiuni foarte amicale cu Turcia.

Față de România d-sa n-a constatat nici o dușmănie.

A constatat însă simpatie pentru Bulgaria și tendința de a sprijini revendicările ei. Este sigur că se lucrează la o înțelegere între bulgari și ruși. Reiese că față de România intențiile rusești nu pot fi prea amicale.

Constituirea unui bloc al neutrilor rușii nici n-au aprobat-o, nici n-au dezaprobat-o, ceea ce în realitate înseamnă că n-o privesc cu ochi buni.

Relațiunile ruso-române aveau să fie discutate după încheierea pactului și anume cu ocaziunea unei discuțiuni a politicii comune în Balcani. Cum pactul nu s-a făcut, d-sa a crezut mai util să evite a pune pe tapet aceste relațiuni. Are convingerea că rușii, chiar dacă cu o ocaziune favorabilă vor pune în discuțiune chestiunea Basarabiei, război nu vor face: se tem de orice complicațiune războinică.

Constatarea comună: Rusia bolșevică reia politica țaristă. ■

Prezentare și selecție
Ioan LĂCUSTĂ

ROMÂNIA LA FINALUL CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL ÎN EUROPA

„...Din Banat, peste Tisa şi acum până în poarta Budapestei, aţi luptat cu hotărâre şi aţi învins pe inamic. Ţara întreagă vă este recunoscătoare pentru sacrificiul vostru, iar eu vă adresez cuvântul meu cald de mulţumire pentru ascultarea pe care mi-aţi dat-o. Încă un pas înainte cu hotărâre şi victoria va fi a noastră".

Astfel se încheie ordinul de zi pe care generalul Nicolae Şova, comandantul Corpului 7 armată român, îl adresa ostaşilor săi cu prilejul zilei de Anul Nou 1945. „Încă un pas înainte" era nu doar un angajament de onoare al întregii oştiri române, antrenată cu toate forţele sale pe teatrele de luptă din Ungaria şi de la graniţa ungaro-cehoslovacă, ci şi necesitatea hrănită de speranţa că, la sfârşitul războiului, Naţiunile Unite, cărora România li se alăturase, încă de la 23 august 1944, cu întreg potenţialul său uman şi material, vor asigura şi poporului român un climat de deplină libertate şi demnitate.

În ianuarie 1945, după ani de dramatice încercări, care puseseră în grea cumpănă fiinţa statală românească, românii trăiau cu firească emoţie finalul apropiat al celei mai cumplite conflagraţii din câte cunoscuse istoria omenirii. Experienţele recente, dar şi cele în curs, le dădeau numeroase semnale îngrijorătoare. Erau încă vii amintirile zilelor îndoliate din vara şi toamna anului 1940, când o treime din trupul ţării fusese răşluită prin acte de brutalitate ale marilor puteri revizioniste, iar România — complet izolată pe plan internaţional — căutase soluţii disperate pentru salvarea existenţei şi refacerea fruntariilor sale. Urmaseră clipele de entuziasm ale campaniei din 22 iunie 1941 de eliberare a Basarabiei şi Bucovinei de Nord, dar şi calvarul oştirii române prinsă departe de patrie în încercuirile de la Cotul Donului, în Caucaz şi Crimeea, apoi strivitoarea ameninţare a tăvălugului ofensivelor armatelor roşii ajunse în ţară în august 1944. Toate acestea erau încă prea vii în minţile tuturor atunci când ţara se aflase timp de 21 de zile, între 23 august şi 12 septembrie 1944, într-o situaţie complet singulară. În cursul celor trei săptămâni, în timp ce armata română desfăşura operaţia simultană de acoperire a frontierelor şi de eliminare a forţelor germane din interiorul teritoriului aflat sub administraţia guvernului instaurat în seara de 23 august, trupele sovietice — neluând în seamă noua orientare internă şi internaţională a României făcută publică prin declaraţia regelui, guvernului şi partidelor politice — continuau să captureze şi să dezarmeze zeci de mii de militari români.

Tratamentul la care a fost supusă delegaţia română sosită la Moscova pentru a semna convenţia de armistiţiu din 12 septembrie 1944, dar mai ales prevederile acesteia şi consecinţele ce aveau să decurgă din stricta lor aplicare, se anunţau ca semne rău prevestitoare.

Segmente importante din istoria acelor vremuri şi-au aflat oglindirea cuvenită în paginile revistei noastre. Perioada 1939-1945 s-a regăsit în ample suite de articole, studii, reportaje, grupaje de documente şi evocări memorialistice a căror publicare a făcut din Magazin istoric **un preţios instrument de cunoaştere şi un ghid util cititorilor în descifrarea sensurilor majore ale evenimentelor istorice. În ultimii ani, cu deosebire după decembrie 1989, au fost abordate şi acele „pete albe" din istoria naţională şi universală, încercând să recompunem o imagine unitară şi obiectivă a trecutului nostru.**

Revenind la ianuarie 1945, vom spune că o mare speranţă în viitor exista. Observatorul atent se confrunta însă cu o situaţie extrem de complexă: dacă prin participarea sa la războiul împotriva celui de-al III-lea Reich România viza refacerea independenţei şi suveranităţii ei, redobândirea vetrei sfinte a Ardealului, evoluţia situaţiei politice interne — în limitele şi sub controlul strict impus de Convenţia de armistiţiu — lăsa să se întrezărească o nouă realitate: mai de vreme sau mai târziu, România era sortită să rămână o ţară în care va fi impus un regim politic complet aservit intereselor Moscovei.

Sub presiunea acestor fenomene, evident contradictorii, s-a desfăşurat şi trebuie înţeleasă istoria reală a acelor ani. Angajat în acest efort de explicare şi înţelegere, începând cu acest număr, Magazin istoric **va publica o suită de documente relevante privitoare la prezenţa delegaţiei române la Con-**

ferința de pace de la Paris din 1946 și care altă dată nu puteau fi puse în circuit public. Ele ne vor face martorii acerbei confruntări de poziții în care s-au angajat delegații români, îi vom cunoaște pe cei trimiși acolo pentru a apăra interesele țării, dar mai ales vom vedea tratamentul la care a fost supusă România. Impresia cu care va rămâne cititorul nu este deloc departe de teama pe care o încerca generalul Nicolae Șova, atunci când a trebuit să dea curs ordinului înaltului comandament sovietic care-i cerea să părăsească orașul Budapesta, împreună cu ostașii Corpului 7 pe care îl comanda. Ostașii români, spunea atunci generalul, interpretau acest ordin, din 15 ianuarie 1945, „ca pe o îndepărtare nemeritată a lor de la onoarea de a lupta până la lichidarea completă a operațiilor din Budapesta, considerând că au fost utilizați de Aliați numai în momentele grele ale luptei, când ei au dat ajutorul lor neprecupețit marcat prin șirul de morminte ale camarazilor lor, căzuți în aceste lupte și sunt îndepărtați atunci când momentul victoriei, al recompensei și al onoarei se apropie".

Documentele pe care le vom publica în acest ciclu au fost preluate din lucrarea Pregătirea, desfășurarea și rezultatele Conferinței de pace de la Paris 1946-1947, în patru volume pregătită în cursul mai multor ani de un grup de specialiști, compus din Vasile Arimia, Ileana Chirtu, Valentina Costache, Alesandru Duțu, Ștefan Hurmuzache, Crisanta Ilie, Ștefan Lache, Rodica Mușetolu, Nicolae Nicolescu, Emilia Poștăriță, Natașa Popovici, Eugen Preda, Constantin Turcu. Ne bucură să putem onora noi, la Magazin istoric, munca pasionată a unor cercetători cărora, în vechiul regim, nu le-a fost dat să-și vadă lucrarea tipărită, iar acum greutățile perioadei de tranziție le pun serioase piedici financiare în calea valorificării eforturilor lor științifice.

Pentru pace se pregăteau încă din anii războiului diplomați ca Grigore Gafencu și V.V. Tilea, se pregăteau Iuliu Maniu și Dinu Brătianu, se pregăteau social-democrații și comuniștii intrați în alianță cu regele și partidele istorice. Se pregătea chiar regimul mareșalului Antonescu (Magazin istoric, nr. 6/1993).

De ce am ales câteva documente de sinteză din Conferința de pace? Rezultatul războiului este pacea. Or, noi românii, care în marea conflagrație am pierdut un război (în est) și am câștigat unul (în vest), ne-am găsit loviți la această Conferință de pace. Delegația noastră, ca și memoriile personalităților române aflate în exil și adresate Conferinței de la Paris urmăreau să expună cu demnitate, luciditate și justețe cauza statului român aflat în pericol de moarte în vara anului 1940 și pe care vitregiile l-au dus uneori acolo unde el nu vroia și nici nu trebuia să se afle. Apărarea nu era doar subiectivă. Ea întrunea suficiente elemente de obiectivitate care izvorau din datele reale ale situației României în anii 1940-1944 și ilustrau contribuția majoră a țării noastre la victoria Națiunilor Unite. Cititorul va găsi în acest serial de documente nu numai o lectură captivantă și inedită, dar și o amplă prezentare calificată a drepturilor dobândite de România în urma eforturilor sale în acest război.

Primul document reprezintă un fel de raport al secretarului general al Comisiei economice române la Conferința de pace de la Paris și poartă data de 31 octombrie 1946.

Note explicative asupra activității Comisiei economice a delegației române la Conferința de la Paris

Paris, 31 octombrie 1946

Notele de mai jos sunt o completare a memoriului secretarului general din 8 octombrie 1946, în care a fost relatată evoluția clauzelor economice din proiectul de tratat. Ele vor permite a urmări activitatea Comisiei economice a delegației României la Conferința de la Paris[1], precum și vor facilita consultarea dosarului acestei comisii care a fost predat Ministerului afacerilor străine.

I. Lucrări anterioare începerii Conferinței

Lucrările Comisiei economice a delegației române la Conferința păcii au început efectiv odată cu sosirea la Paris a comisiei de sub conducerea d-lui ministru I. CHRISTU, la 11 iulie 1946.

Această comisie era compusă, în primele faze din domnii: Ion CHRISTU, ministru plenipotențiar; Herbert ZILBER, directorul Institutului Român de Conjunctură; Titus CHRISTUREANU, directorul acordurilor din Comisariatul comerțului exterior și Al. BIANU, consilier de legație la Legația din Paris, detașat pe lângă delegația română de la Paris.

[1] Reamintim cititorilor noștri că în *Magazin istoric*, nr. 1, 2/1987, a fost publicat un amplu reportaj consacrat organizării și desfășurării Conferinței de pace de la Paris (29 iulie-15 octombrie 1946). Revederea lui va ușura lectura acestui ciclu de documente ce conțin numeroase referiri la tehnica organizării conferinței și cronologia propriu-zisă a lucrărilor — *n.r.*

În această perioadă lucrările Comisiei erau:

a) studierea proiectului de tratat cu România, în comparație cu textele proiectelor cu celelalte țări, în special în ce privește clauzele economice;

b) elucidarea punctelor neclare prin conversații cu membrii delegațiilor aliate, care luaseră parte la elaborarea textelor;

c) conversații cu diferite personalități din cercurile aliate asupra condițiilor din proiectul de tratat și

d) prepararea de studii analitice ale clauzelor economice pentru membrii delegației guvernului, precum și elaborarea unor proiecte de memorii, care să servească de bază observațiilor ce guvernul român (prin delegația la Conferința păcii) avea de înaintat Conferinței.

Cu ocazia deplasării la București a d-lui ambasador Richard Franasovici, Comisia Christu a trimis la București, la Președinția Consiliului de Miniștri și d-lor miniștri Gheorghiu-Dej și I.G. Maurer, nota din 19 iulie 1946 (anexa la dosarul general).

De asemenea, a fost trimis Ministerului afacerilor străine o copie din proiectul de tratat de pace cu România.

La 22 iulie 1946, a sosit din București dl Mircea Nicolescu, directorul Datoriei publice din Ministerul finanțelor, în calitate de consilier tehnic pe lângă delegația economică.

La 23 iulie 1946, a sosit de la Londra dl D.G. Danielopol, atașat al Băncii Naționale pe lângă dl ambasador Franasovici și care s-a pus la dispoziția Comisiei Christu.

Chestiunea U.N.R.R.A.[1]

Printr-o telegramă primită din București de la dl ambasador Richard Franasovici, s-a adus la cunoștința dlui ministru Christu că guvernul român hotărâse să ceară ajutorul de la U.N.R.R.A. și că deci are nevoie să se prepare un memoriu, spre a fi remis d-lui director general Fiorello La Guardia[2] ce urma să vină în Europa cu ocazia adunării generale ce va avea loc la Geneva.

Memoriul, anexat la dosarul general, preparat și discutat cu dl ambasador Franasovici, reîntors din București la 27 iulie, a fost remis d-lui La Guardia la 29 iulie 1946.

Un dosar conținând toată documentarea adusă din București a fost remis d-lui ambasador Franasovici, care urma să plece la Geneva să susțină în fața adunării generale U.N.R.R.A. punctul de vedere al guvernului român.

Dat fiind că adunarea generală nu putea lua hotărârea pentru acordarea de credite noi, deplasarea la Geneva nu a mai avut loc dosarul fiind remis ulterior d-lui ministru Mihail Ralea, pentru ca problema să fie repusă de d-sa la Washington.

Conversațiile cu personalități din cercurile aliate:

Printre conversațiile avute de membrii Comisiei economice, cele mai importante au fost următoarele:

Dl ministru I. Christu cu: dl ministru Maurice Thorez[3], dl ambasador Bogomolov, dl Hervé Alphand, director general al Afacerilor economice la Ministerul afacerilor străine francez; domnii J. Campbell, Jacques J. Reinstein din misiunea americană; domnii Rasovici (iugoslav); Josef Korbel (cehoslovac), președintele Comisiei economice pentru Balcani și Finlanda, dl Tadeusz Lychowski (polonez) etc.

Dl Mircea Nicolescu a avut conversații cu: dl Guidey, directorul blocusului din Ministerul de finanțe francez; dl Schweitzer, director adjunct la finanțe externe din Ministerul finanțelor francez; dl Jacques Rueff, directorul afacerilor germane la Ministerul finanțelor francez; dl Hervé Alphand, director general și dl Brouin, director ajutor la afacerile economice din Ministerul afacerilor străine francez; dl Eric de Carbonnel, delegat în Comisia economică pentru Balcani și Finlanda, dl Raymond Bousquet, director general al afacerilor administrative din Quai d'Orsay și dl Roger Nucelly, secretar general ajutor la Comisia interministerială de asigurare-credit de la Ministerul de finanțe francez.

Dl Zilber a avut conversații cu: domnii Campbell, Mosely, Oliver, colonei Bernstein, J. Reinstein din delegația Statelor Unite, dl Gregory din delegația britanică; domnii Charqueraud, Valery, Lavarenne, Schweitzer din delegația franceză și prof. A.G.B. Fischer din delegația Noii Zeelande.

În general, nu s-au făcut note asupra acestor convorbiri, în afară de câteva făcute de dl. D.G. Danielopol, asupra întrevederilor avute cu domnii Gregory (Marea Britanie), J. Reinstein și C.T. Oliver (Statele Unite), prof. A.G.B. Fischer (Noua Zeelandă). Aceste note se găsesc la dosarul general.

După întoarcerea sa din București, dl ambasador Franasovici a luat parte la mai multe ședințe ale Comisiei economice pentru a se pune la curent cu mersul lucrărilor și conversațiilor avute, precum și pentru a examina programul de lucru în lumina noilor instrucțiuni aduse de la București.

În linii generale, s-a căzut de acord ca, în așteptarea sosirii delegației române, Comisia Christu să prepare:

a) partea economică a unui memoriu general ce urma a fi prezentat Conferinței celor 21;

b) două memorii asupra capacității de plată și transfer, prin care să se demonstreze imposibilitatea României de a mai face față la sarcinile noi impuse de proiectul de tratat. Urma să

---

[1] Administrația Națiunilor Unite pentru Ajutorare și Reconstrucție.

[2] Fiorello La Guardia (1882-1948), primar al New Yorkului (1933-1945), numit director al Oficiului S.U.A. pentru apărarea civilă, iar în 1946, director general U.N.R.R.A.

[3] Maurice Thorez (1900-1964), secretar general al C.C. al Partidului Comunist Francez (1930-1964), ministru de stat din noiembrie 1944 până în ianuarie 1946, în continuare vicepreședinte al guvernului francez până în mai 1947.

se ceară moratoriul general;
c) memorii referitoare la anexele Petrol și Vase din proiectul de tratat.

II. Lucrările Comisiei economice, propriu-zise

Conferința celor 21 a început la 29 iulie 1946. La 8 august a fost lansată guvernului român o invitație, ca să trimită la Paris o delegație.

Delegația românească[1], în frunte cu dl vicepreședinte al Consiliului de Miniștri, Gh. Tătărescu, a sosit la 11 august.

Comisia economică s-a completat prin sosirea d-lui ministru I.G. Maurer, președintele acestei comisii, dl profesor Victor V. Bădulescu, administrator al Băncii Naționale a României, dl Virgil Constantinescu de la Comisia de armistițiu și dl A. Bârlădeanu.

Ulterior au sosit, în calitate de consilieri tehnici, d-nii subsecretari de stat Buçur Șchiopu, avocat George Pascu și Christian Emanoil, directorul Serviciului acordurilor din B.N.R.

Dl ministru Filotti, sosit la 11 august, a pus imediat la dispoziția Comisiei economice toate studiile și referatele asupra proiectului de tratat elaborat în diferite instituții din țară și anume de Ministerul finanțelor, Ministerul afacerilor străine, C.F.R. etc.

Partea care privea chestiunile economice din tratat în lucrările sus-menționate, a fost luată în studiu și pusă de acord cu lucrările Comisiei economice.

Concomitent, la cererea d-lui președinte Tătărescu, Comisia economică a luat în examinare părțile de caracter economic ale discursului ce urma să se țină la Luxembourg, în ziua de 13 august, făcând modificările crezute necesare. Partea aceasta a discursului, astfel modificată, se găsește la dosarul general.

•

Clauzele economice ale proiectului de tratat erau împărțite în două categorii, și anume acelea asupra cărora cei 4 miniștri de externe căzuseră de acord și acelea care erau încă în litigiu.

Sub președinția d-lui ministru I.G. Maurer, Comisia economică a procedat la studierea tuturor aspectelor clauzelor economice, preparând note detaliate ce au fost apoi studiate de delegația guvernului.

Se va vedea în notele interne, cât și în primele proiecte de observații (în franțuzește), ce se găsesc la dosarul general, elaborate la 11, 14, 15 august, că comisia a studiat și a făcut propuneri pentru toate articolele având caracter economic, cât și clauzelor economice din articole cu caracter politic și militar.

Conform deciziilor delegației guvernului român, comunicate Comisiei economice prin dl ministru I.G. Maurer, lucrările ce aceasta urma să întocmească, trebuiau să țină seamă de următoarele:

a) În conformitate cu înțelegerea intervenită cu delegația sovietică, toate chestiunile din proiectul de tratat ce priveau numai relațiile cu Uniunea Sovietică și eventualele doleanțe ce România ar avea contra acesteia, să nu fie prezentate Conferinței, ele urmând a fi aranjate prin discuții bilaterale cu delegația sovietică, sau la Moscova cu guvernul U.R.S.S.

b) Să se facă observații asupra tuturor părților jenante din proiectul de tratat (cu excepția celor de la *a*, de mai sus), chiar dacă acestea fuseseră acceptate de toți cei patru miniștri de externe.

c) Să se facă o primă serie de propuneri generale în memoriul guvernului român, cele alternative (așa-numite tranșee, în cazul când primele nu erau acceptate), urmând a fi prezentate ulterior.

d) Toate contactele cu membrii altor delegații, în afară de cele autorizate expres, să înceteze.

Observațiile guvernului român au fost prezentate la 23 august 1946 și se găsesc în documentul nr. 3 al Conferinței (partea economică se găsește la dosarul general).

Amendamentele propuse Conferinței:

A. *În Plenară*

Câteva din delegații au trimis Conferinței o serie de amendamente la proiectul de tratat cu România (Documentul Conferinței nr. 1).

Majoritatea celor cu caracter economic au fost retrase sau respinse, singurele care au fost acceptate fiind:

a) Cel sud-african, la art. 22 (Doc. I.S.2), referitor la prețul de plătit pentru mărfurile livrate în contul armistițiului, devenit articolul 30 bis (Petrol).

b) Un amendament polonez propus pentru art. 23 și cerând ca să se introducă data de 1 septembrie 1939 în text, ceea ce ar fi permis cetățenilor polonezi să beneficieze de dreptul de restituții. Acest amendament a fost respins la art. 23, dar admis pentru art. 24, unde data de 22 iunie 1941 este înlocuită cu „1 septembrie 1939".

B. *În Comisia pentru Balcani și Finlanda*

Comisia economică pentru Balcani și Finlanda a fost constituită în urma recomandării Conferinței celor 21, fiind reprezentate următoarele țări:

Statele Unite, Australia, Bielorusia, Canada, Franța, Anglia, Grecia, India, Noua Zeelandă, Ucraina, U.R.S.S., Uniunea Sud-Africană, Iugoslavia.

Prima ședință a avut loc la

[1] Ea era compusă din Gh. Tătărescu (șeful delegației), Gh. Gheorghiu-Dej, Lucrețiu Pătrășcanu, Ștefan Voitec, Lothar Rădăceanu, I. Gheorghe Maurer, Florica Bagdazar, Elena Văcărescu, general Dumitru Dămăceanu, Mihail Ralea, Richard Franasovici, Simion Stoilov și alții.

16 august, când delegatul cehoslovac, dl dr. Josef Korbel, a fost ales președintele comisiei, [iar] delegatul Australiei, dl Walker, vicepreședinte.

În sânul acestei comisii s-au introdus o serie de amendamente din care unele au fost admise. La încheierea lucrărilor comisiei, aceasta a făcut recomandări Conferinței plenare, publicate în documentul nr. C.P. 2 din 14 octombrie 1946.

Toate modificările de texte, precum și felul cum au fost votate, sunt trecute în memoriul asupra evoluției clauzelor economice din proiectul de tratat de pace cu România, din 8 octombrie 1946 al secretarului general (La dosar).

Observații și memorii diverse

Comisia economică a României a elaborat o serie de observații și memorii ce au fost prezentate Conferinței celor 21 și anume:

a) observații suplimentare la cele din memoriul guvernului român din 23 august 1946 pentru următoarele articole: 22, 24, 26, 29, anexa IV (C și D);

b) observații diverse referitoare la amendamentele propuse de diferitele delegații;

c) observații referitoare la interesele Națiunilor Unite în Transilvania de Nord;

d) răspunsuri la chestionare trimise de diferite legații.

Toate acestea se găsesc la dosar și sunt enumerate în memoriul secretarului general la articolele respective.

În afară de acestea s-au mai preparat o serie de note și memorii ce nu au fost prezentate Conferinței celor 21, ci numai unora din delegații sau care au rămas neutilizate.

Întrebări puse delegației României de diferite delegații

a) *Referitor la art. 24:*

În seara de 7 septembrie, s-a primit la secretariatul economic o scrisoare din partea Comisiei economice pentru Balcani și Finlanda la care era anexat un chestionar al următoarelor delegații: Statele Unite, Anglia, Australia și Franța, referitoare la chestiuni în legătură cu art. 24 (Doc. 13). Se cerea ca, până luni; 9 septembrie ora 10 dim., delegația română să fi răspuns în scris. În același timp delegația română a fost înștiințată că în cursul ședinței de luni, se vor pune și întrebări orale unui delegat român, care avea autorizația a face un expozeu oral în fața Comisiei economice pentru Balcani și Finlanda asupra punctului de vedere al României la art. 24 din proiectul de tratat.

Răspunsurile la chestionar au fost depuse secretariatului Comisiei pentru Balcani și Finlanda, luni, 9 septembrie dimineață, făcându-se însă mențiunea că, dat fiind timpul extrem de scurt lăsat pentru elaborarea răspunsurilor, delegația României își rezerva dreptul de a face corecturi ulterioare.

Delegația României, care aștepta să fie introdusă în sala de ședință pentru a răspunde întrebărilor orale, a fost înștiințată că aceasta a fost amânată pentru a doua zi, marți 10 septembrie.

În cursul nopții de luni spre marți, *delegația sovietică* fiind consultată asupra răspunsurilor date, a declarat că o parte din cifrele date asupra cheltuielilor bugetare, ar putea fi rău interpretate și *a cerut ca răspunsurile să fie retrase.*

Textul în chestiune a putut fi retras la timp, marți, dat fiind că, în vederea rezervei făcute în ajun de delegația României, Secretariatul Conferinței a așteptat corecturile eventuale înainte de a proceda la multiplicare și distribuire.

O nouă serie de răspunsuri complet acceptabile delegației sovietice a fost depusă (Doc. 19 și 19 bis).

Dl ministru I.G. Maurer a citit în ziua de 10 septembrie expozeul său asupra articolului 24 din proiectul de tratat (la dosar). Pentru eventualitatea chestionării orale, d-sa a fost întovărășit de domnii consilieri tehnici Mircea Nicolescu, Pascu, Emanoil, Bârlădeanu și Danielopol.

Chestionarea orală a delegatului român a fost amânată pentru ziua de 22 septembrie 1946, când dl ministru I.G. Maurer a răspuns întrebărilor orale puse de diferitele delegații. D-sa era întovărășit de următorii consilieri tehnici: domnii H. Zilber, C. Emanoil, G. Pascu, A. Bârlădeanu și D.G. Danielopol. (Notele de ședință sunt la dosar.)

b) *Referitoare la art. 26:*

Delegațiile Australiei și Ucrainei au trimis delegației României, la 24 septembrie, întrebări referitoare la art. 26, ce trebuiau răspunse în scris (Doc. 33).

A fost întâi preparată o primă versiune a răspunsurilor care nu a fost găsită acceptabilă (La dosar). Versiunea definitivă a fost trimisă Conferinței la 25 septembrie (Doc. 39).

c) *Referitoare la societățile de asigurare:*

La întrebările trimise la 13 septembrie 1946, referitoare la statutul legal de care beneficiază societățile de asigurare străine în România, Comisia economică română a răspuns prin scrisoarea din 14 septembrie 1946 (Doc. 21).

Comisia economică pentru Balcani și Finlanda a prezentat rezultatul lucrărilor sale, sub formă de recomandări, Conferinței plenare. (Doc. C.P. [Plen], doc. 29 din 8 octombrie 1946).

Aceste recomandări, precum și cele ale celorlalte comisii, au fost în studiu în ședințele plenare din 10 octombrie (3 ședințe) și apoi puse la vot.

Chestiunea nerezolvată în cadrul lucrărilor Comisiei economice pentru Balcani și Finlanda, și anume paragraful 8 (în proiectul de tratat), devenit 4 din anexa IV-D (Petrol), asupra căruia fusese balotaj, 7-7, a fost repusă la vot și neobținând majoritatea necesară, a fost respinsă.

Tot din același motiv, au fost respinse și paragrafele 1 și 2 ale anexei IV-D.

Conferința celor 21, încheindu-și lucrările, și-a trimis recomandările sale Conferinței celor patru miniștri de externe (Doc. C.P.2 din 14 octombrie 1946), urmând ca aceștia să ia deciziile necesare la New York, în cursul lunii noiembrie 1946.

Chestiunea aurului B.N.R.

Textul art. 23, care prevede restituirea bunurilor prădate de germani și achiziționate de România, se referă și la aur cumpărat de Banca Națională de la germani.

Pentru a salvgarda interesele românești — România fiind de bună credință — delegația României a însărcinat pe dl administrator V.V. Bădulescu să se deplaseze în Elveția pentru a studia acolo pe lângă autoritățile Băncii Naționale, argumentarea elvețiană în discuțiile avute cu Statele Unite referitoare la avuturile ce le deținea de la germani.

Rezultatele acestor investigații, și celor întreprinse de dl administrator V.V. Bădulescu în Belgia, nu se găsesc în dosarul Comisiei economice, ci la Banca Națională a României.

D.G. Danielopol
secretar general al
Comisiei economice române
la Conferința de la Paris*. ■

(Va urma)

* Arhiva Ministerului afacerilor externe, fond Conferința de pace, 1946, vol. 74, ff. 232-240.

Simpozion

POLONEZI ÎN ROMÂNIA DUPĂ ANUL 1939

Timpul conlucrează cu Istoria în slujba Adevărului.

Pe 3 noiembrie 1994, participând la Craiova la lucrările Simpozionului științific internațional *Polonezi în România după anul 1939*, am avut încă o confirmare a acestei evidențe.

După 55 ani de la tragicele evenimente care au urmat invaziei germane și sovietice în Polonia din septembrie 1939, în urma cărora șeful statului, guvernul, numeroase cadre ale armatei, împreună cu populație civilă s-au refugiat în România. Cele întâmplate atunci au fost prezentate și discutate în lumina adevărului istoric, a documentelor autentice.

Istorici polonezi, reprezentanți ai armatei și ai bisericii din Polonia, diplomați din cadrul Ambasadei poloneze de la București, împreună cu istorici români, au abordat, cu o multitudine de perspective, cele întâmplate în 1939 și în lunile și anii care au urmat. Concluzia a fost unanimă: poporul român a făcut atunci dovada prieteniei, solidarității și spiritului de întrajutorare oferind refugiaților polonezi ospitalitate, siguranță și condiții de a desfășura activitățile educative, culturale, sociale necesare colectivității.

La deschiderea simpozionului au rostit alocuțiuni domnii Mihai Dutescu, consilier cultural șef, Roman Wyborski, consilier al Ambasadei Republicii Polone, prof. univ. dr. doc. Titu Georgescu, de la Universitatea din București, fost rector al universității craiovene.

Revista *Magazin istoric* — reprezentată prin dl. Ioan Lăcustă — a participat cu comunicările *O serie de activități necunoscute ale polonezilor în România după 1939*, de dr. Cristian Popișteanu, și *Refugiul polonez din 1939 în paginile Magazinului istoric*, de dr. Cristian Popișteanu și d-na Florentina Dolghin.

Reușita reuniunii a fost pe deplin asigurată de organizatori: Ambasada Republicii Polone la București, Prefectura județului Dolj, Fundația „Karta" din Varșovia, Inspectoratul pentru cultură al Județului Dolj, Muzeul Olteniei, Arhivele Statului — Craiova, Universitatea din Craiova și Fundația Culturală „Eroi fără frontiere".

O expoziție foto-documentară vernisată la Muzeul Olteniei a grupat semnificative mărturii — multe inedite, din colecții și arhive poloneze sau românești — din anii 1939-1945, sub genericul *Pilduitoare pagină de solidaritate umană*.

În ziua de 7 noiembrie a.c., dl. prof. univ. dr. Tadeusz Dubicki, de la Universitatea din Lodz, aflat în România cu prilejul simpozionului amintit, a vizitat redacția *Magazin istoric*.

I. LĂCUSTĂ

Bursele anuale
ale Fundaţiei Culturale Magazin Istoric

DARURI DE CRĂCIUN

Fundaţia Culturală Magazin Istoric a continuat să facă daruri de Crăciun şi în acest an, unui număr de 38 elevi şi studenţi. A continuat **cu generosul sprijin al unor personalităţi care au înţeles să contribuie şi în acest fel la încurajarea pasiunii pentru istorie.** A continuat, **în ciuda faptului că nu a primit prea multe mulţumiri din partea celor ce au primit până acum asemenea daruri, de Paşti sau de Crăciun, ci mai curând telefoane de nemulţumire că sumele au sosit doar pentru luna respectivă. Facem din nou precizarea că aceste burse FCMI sunt burse anuale şi deci nu lună de lună.** A continuat, **deşi nu la toate inspectoratele şcolare a găsit deplina înţelegere pentru o colaborare rapidă, în fond în interesul copiilor. Mai mult, anul acesta a avut surpriza neplăcută ca, în ciuda apelurilor repetate făcute la un inspectorat şcolar din curbura Carpaţilor, să nu primească nici un răspuns. Fundaţia Culturală Magazin Istoric** a continuat şi va continua **— cât se va putea — această operă cu convingerea că îşi îndeplineşte astfel una dintre menirile sale.**

Iată acum lista celor 38 de bursieri, cărora le adresăm pe această cale felicitările noastre:

Studenţi

Burse Monica şi Dimitrie Sturdza: 1) Nazare Daniel, an IV — Facultatea de istorie, Iaşi; 2) Szemkovics Laurenţiu, an II, Facultatea de arhivistică, Bucureşti; 3) Pâslariuc Virgil (student din Basarabia), an V, Facultatea de istorie, Iaşi; 4) Oleg Cojocaru (student din Basarabia), an II, Facultatea de istorie, Bucureşti; 5) Gligor Felicia, an IV, Facultatea de istorie şi filosofie, Cluj; 6) Ispas Dan, an V, Facultatea de istorie, Bucureşti; 7) Ciurea Viorica, an III, Facultatea de litere şi istorie, Craiova; 8) Stanciu Laura, an IV, Universitatea „1 Decembrie", Alba Iulia; 9) Covalciuc Larisa (studentă din Ucraina), an III, Institutul teologic, Sibiu.

Burse Fundaţia Culturală Magazin Istoric: 1) Rizescu Victor, an IV, Facultatea de istorie, Bucureşti; 2) Gagu V. Cristian, an III, Facultatea de teologie ortodoxă, Bucureşti; 3) Oteliţă Doina, an II, Facultatea de istorie, Constanţa; 4) Ţârău Virgiliu, an V, Facultatea de istorie şi filosofie, Cluj; 5) Mareci Harieta, an V, Facultatea de litere şi ştiinţe, Suceava.

Bursa C.C. Giurescu: Mihai Chiriac, an V, Facultatea de istorie, Bucureşti.

Bursa Armand Călinescu: Dumitrescu Ionel Claudiu, an IV, Facultatea de istorie, Bucureşti.

Bursa Alexandru Rosetti: Bogdan Radu, an IV, Facultatea de istorie, Bucureşti.

Bursa Comandor Alexandru Popişteanu: Cătălin Mănescu, an III, Universitatea Politehnică, Bucureşti.

Bursa Comandor Dumitru Darian: Preda Iulian, an III, Institutul de marină civilă, Constanţa.

Bursa George Goliav: Chivescu Araxi Mihaela, Universitatea „Hyperion" Bucureşti.

Elevi

Burse Monica şi Dimitrie Sturdza: 1) Răileanu Cezar, cls. VII, Şcoala generală, Popeşti, jud. Iaşi; 2) Raluca Filip, cls. XII, Liceul „Gheorghe Vrânceanu" Bacău; 3) Hetriuc Laurenţiu Marius, cls. XII, Liceul „A.T. Laurian", Botoşani; 4) Gavrilescu Ştefan, cls. XII, Liceul „Calistrat Hogaş", Piatra Neamţ; 5) Cojocaru Mihaela, cls. XII, Liceul „Mihail Kogălniceanu" Vaslui; 6) Alexandru Nica, cls. VIII, Şcoala generală nr. 160, Bucureşti; 7) Moţ Mioara, cls. XII, Liceul „George Coşbuc" Năsăud; 8) Rusescu Raluca, cls. XII, Liceul „Ovidius", Constanţa; 9) Holban Viorica, cls. XII, Liceul „B.P. Hasdeu", Buzău.

Burse Fundaţia Culturală Magazin Istoric: 1) Sunedrea Paula, cls. XII, Liceul „Andrei Şaguna", Braşov; 2) Voicu Marinela, cls. XII, Grupul Şcolar „Al. I. Cuza", Slobozia; 3) Ghilea D. Antuaneta, cls. XII, Liceul „Gh. Murgoci", Măcini; 4) Popescu Alina, cls. XII, Liceul „Jules Michelet", Bucureşti; 5) Gavrilă Bogdan, cls. IX, Liceul „Al. I. Cuza" Focşani.

Bursa C.C. Giurescu: Neacşu Mihai, cls. XII, Liceul „Ion Neculce", Bucureşti.

Bursa Benedict Negru: Rădoi Andreea Gabriela cls. XII, Liceul „Iulia Hasdeu", Bucureşti.

Bursa Armand Călinescu: Iancu Loredana Camelia, cls. XII, Liceul „Vlaicu Vodă", Curtea de Argeş.

Bursa dr. E. Bogăţilă: Koplička Dan, cls. XII, Liceul „Vasile Lucaciu", Baia Mare.

23 AUGUST 1944 ŞI RADIODIFUZIUNEA ROMÂNĂ

Ultimul într-o suită de manifestări consacrate evenimentelor de la 23 august 1944, Simpozionul 23 august şi Radiodifuziunea Română, **desfăşurat în zilele de 28 şi 29 octombrie 1994, în Sala „Catinca Ralea" din Palatul Radio, a fost o reuşită. Organizatorii — Secţia de Istorie Orală din cadrul Societăţii Române de Radiodifuziune — au dorit să marcheze şi prin acest simpozion împlinirea a 66 ani de la înfiinţarea instituţiei.**

Participanţii — profesionişti în cercetarea istorică, publicişti, arhivişti, muzeografi, cadre didactice, dar şi participanţi la evenimente — au fost unanimi în a aprecia această manifestare ca pe un lucru bine făcut.

Am fost două zile în interiorul unui laborator de investigare a trecutului cu mijloacele specifice puse la dispoziţie de gazdele organizatoare — mărturii orale înregistrate în cursul anilor — într-o strictă confruntare cu celelalte izvoare istorice. Şi pentru că tema simpozionului impunea acest lucru, s-a încercat în primul rând o descifrare mai exactă şi mai completă a „componentei radiofonice" a evenimentelor de la 23 august 1944.

În cadrul discuţiilor provocate de intervenţiile susţinute pe diverse subiecte subordonate temei generale de către prof. univ. dr. Ioan Scurtu, dr. Gheorghe Buzatu, lt. col. Alesandru Duţu, lt. col. Petre Otu, dr. Florin, Constantiniu, dr. Eugen Preda, dr. Cristian Popişteanu s-au făcut numeroase completări şi precizări în legătură cu redactarea, înregistrarea şi difuzarea Proclamaţiei regelui către ţară, întregirea cronicii evenimentelor desfăşurate la Radiodifuziunea Română şi ecoul lor în lume în acele zile.

Dar poate cele mai profitabile au fost opiniile referitoare la valoarea documentară a mărturiei orale, rolul şi locul ei în activitatea de cercetare istorică. Numeroşi martori din interiorul diferitelor compartimente ale Radiodifuziunii, de la crainici la directorul general, de la ingineri la comandantul militar, au introdus ceva specific în reconstituirea evenimentelor. O raritate a fost desconspirarea autorului înregistrării pe disc a Proclamaţiei regale — Carmi Goldstein — şi a proprietarului aparatului cu care a fost ea executată — Valeriu Vasilescu —, aflaţi astăzi în Statele Unite ale Americii. În actuala etapă — depistarea, strângerea şi arhivarea acestor mărturii — o discuţie temeinică despre natura oarecum specială a mărturiei orale, a gradului ei sporit de subiectivism şi imprecizie, a fost considerată de toţi cei prezenţi ca bine venită. Exemplele concrete, ivite chiar în cursul dezbaterilor, au dat posibilitate participanţilor să evidenţieze valoarea muncii desfăşurate de colegii noştri de la radio şi din alte instituţii preocupate de constituirea unor tezaure de mărturii orale, dar şi obligaţia istoricului dé a prelua critic, cu toată rigoarea ştiinţifică zestrea de informaţii furnizate de aceste izvoare.

M. ŞTEFAN

O REMEMORARE

Dr. EUGEN PREDA

Să-mi permiteţi să încep[1] prin a vă plictisi din nou cu un citat, pe care, probabil, mulţi dintre dumneavoastră l-au mai auzit de la subsemnatul. Este vorba de afirmaţia făcută de Alexis Léger, secretarul general al Ministerului de externe francez în preajma celui de-al doilea război mondial (1933-1936), poate mai bine cunoscut sub pseudonimul Saint John Perse, numele poetului a cărui operă a fost încununată cu Premiul Nobel şi care a afirmat odată: *„Gazetăria te poate duce la orice, cu o singură condiţie — să o părăseşti la timp".*

Ca unul care m-am inspirat din această judecată, dar care niciodată nu a uitat aforismul celebrului compatriot al lui Léger, generalul de Gaulle, care spunea — *„Cimitirele sunt pline de oameni de neînlocuit"* —

[1] Acest text a fost prezentat în deschiderea Simpozionului *23 august şi Radiodifuziunea Română* (28-29 octombrie 1994) — *n.r.*

să-mi daţi voie să vă povestesc pe scurt „istoria“ articolului apărut în *Magazin istoric*, nr. 8/1989, intitulat *Radio Bucureşti transmite un comunicat important pentru ţară.*

Pentru a vă forma o idee proprie între varianta publicată care corespunde în linii mari textului ce poartă data de 10 mai 1989, aşa cum a fost predat la tipar, şi originalul datat 24 februarie 1989 sub titlul... *Un comunicat important pentru ţară face ocolul lumii! 23 august 1944 — Radio Bucureşti transmite*, veţi primi fotocopii ale ambelor variante[1]. De fapt, ideea unei asemenea teme m-a animat încă din anul 1987, când terminasem aproape complet studierea fondurilor de arhivă aduse din Anglia, S.U.A. şi R.F.G., la Arhivele Statului din Bucureşti şi încheiasem aproape complet studiul istoriografiei din ţară şi de peste hotare pe care am folosit-o în ciclul de articole apărute în revista *Magazin istoric* sub titlul *23 August 1944. În slujba ţelului suprem: lichidarea fascismului*, început cu nr. 8/1982.

Cred că era prin luna februarie 1988, când am cerut permisiunea lui Wilhelm Molnar, director adjunct la Direcţia de programe Radio, care răspundea de arhivă, şi care în tinereţea lui şi a mea îmi fusese subaltern, să pot consulta Arhiva Radiodifuziunii din perioada 1940-1946.

După ce am obţinut aprobarea am fost ajutat de şefa arhivei, doamna Sasu, în identificarea materialelor. Cred că am început studiul dosarelor în ziua de 24 martie 1988, după cum rezultă dintr-o însemnare de pe caietul în care mi-am notat principalele elemente extrase din arhivă. Am studiat apoi, cu sprijinul domnului Vasile Arimia, de la Arhivele Statului din Bucureşti, fondurile Ministerului propagandei, care conţineau dosarele de radio-ascultare. Atrag îndeosebi atenţia asupra volumului 116, care conţine şi radio-ascultările de la postul de *Radio-Dunărea (Donau)*, şi *Ilse II*. Cu sprijinul directorului adjunct al fostului ISISP, domnul Gheorghe Zaharia, am putut studia *Memoriul lui Vasile Ionescu*, din care am folosit numai datele care coincideau cu cele aflate în Arhiva Radiodifuziunii, precum şi volumele *Documente şi memorii privind alăturarea României la coaliţia ahtihitleristă 1943-1947*, precum şi colecţia ziarului *România liberă*. La Biblioteca Academiei am cercetat *Jurnalul de dimineaţă*, *Curierul*, *Universul* şi alte cotidiene, precum şi revista *Radio*, după care au fost executate o parte din fotografiile ce însoţesc textul apărut în *Magazin istoric*. O interesantă convorbire am avut, la începutul lunii martie 1988, cu Ion Ardeleanu, director adjunct al fostului Muzeu de istorie a partidului, privind momentul înregistrării proclamaţiei regale. Dintre sursele publicate am folosit: *23 August 1944. Documente*, *Documente privind istoria militară a poporului român*, precum şi volumul *Pe drumul biruinţei*. La 7 februarie 1989, am avut o convorbire cu inginerul Anton Necşulea, fostul director tehnic al Radiodifuziunii Române, iar la 11 februarie cu inginerul Aurel Ionescu, care în timpul evenimentelor din anul 1944 răspundea de partea tehnică a studioului din Timişul de Sus, care mi-au furnizat date privind cele întâmplate în Radiodifuziune. De asemenea, am avut convorbiri şi în legătură cu acest subiect, cu Costin Murgescu, care în calitate de sublocotenent se afla la Timişul de Sus, unde răspundea de emisiunea *Ora ostaşului*.

Compunerea celor două versiuni, cea iniţială şi cea publicată, scoate în evidenţă nu numai reducerea spaţiului, ci şi dispariţia aproape completă a oricărui nume propriu de persoană aflată în viaţă la ora respectivă.

Dacă în convorbirile avute cu Cristian Popişteanu îmi era clar că era mai bine, în vederea facilitării apariţiei articolului, să recurg la formula: „Proclamaţia şefului statului“, deoarece se instituise un embargou pe numele său propriu, am putut afla ulterior, tot din redacţie, că preţul apariţiei artícolului a constat în reducerea dimensiunii sale [de la 24 la 14 pagini — *n.r.*] şi excluderea tuturor numelor de persoane care se aflau în viaţă. Cu toate acestea nu regret modestul omagiu pe care l-am adus „întregului personal al Societăţii de Radiodifuziune pentru nepreţuita colaborare la îndeplinirea actului naţional de la 23 august 1944“ şi sper să-mi înţelegeţi mulţumirea că am trăit de ajuns pentru a încheia cu cuvintele care nu au putut să apară atunci: *„Ca pe toţi cei care au participat în ziua în care soarta poporului român a fost schimbată, să nu-i uităm“.*

27. 10. 1994

* * *

[Iată în continuare trei ample note de subsol eliminate în procesul de pregătire a articolului pentru publicare]:

1. În actualul stadiu al cercetării arhivistice şi memorialistice nu se poate încă preciza dacă în textul proclamaţiei [regelui — *n.r.*] nu au fost fuzionate, în seara zilei de 23 august, înaintea ultimei înregistrări pe placă, două texte — un ordin către armată şi o declaraţie politică. Toate sursele concordă că la definitivarea textului imprimat au participat L. Pătrăşcanu, G. Niculescu-Buzeşti, I. Mocioni-Stârcea. Cert este, cum ne-a confirmat, la 7 februarie 1989, inginer Anton Necşulea, fostul director tehnic al Radiodifuziunii, că în dimineaţa de 24 august, conform unei dispoziţii primite, a venit la Palat în vederea înregistrării unei declaraţii. În momentul respectiv, nu ştia că regele plecase, în cursul nopţii, din Capitală. Nu s-a efectuat nici o înregistrare, deşi în Palat,

1. Ambele texte, introduse într-o mapă, au fost puse la dispoziţia fiecăruia dintre participanţii la simpozion — *n.r.*

până la începerea bombardamentului aviației germane, se afla președintele Consiliului de Miniștri, general de corp de armată C. Sănătescu.

2. Inginerul Aurel Ionescu, care răspundea de partea tehnică la studioul din Timișul de Sus, a fost prevenit cu doar câteva clipe înainte să se acorde cea mai mare atenție emisiunii ce va fi difuzată de la București și să ia măsurile corespunzătoare pentru a asigura continuitatea programelor (convorbire din 11 februarie 1989). Costin Murgescu care era atunci sublocotenent, își amintește că la Vila „Tamina" n-a fost nici un moment de ezitare în pregătirea emisiunilor, care de a doua zi, după prânz, urmau a fi din nou preluate de la studioul din Timișul de Sus.

3. [Această notă a fost introdusă în varianta prescurtată a articolului, dar a fost eliminată în faza de șpalt]:

Costin Murgescu, pe atunci sublocotenent, împuternicit în acel moment din partea Marelui Stat Major cu alcătuirea *Orei ostașului*, își amintește: „După-amiaza zilei de 23 august 1944, Timiș, Vila «Tamina», de unde — datorită bombardamentelor de la București — se făceau de la o vreme o parte din emisiunile postului național de radio. Peste câteva zile trebuia să fiu la București, așa cum îmi comunicase prietenul George Ivașcu, legătura mea la *România liberă*, care apărea în ilegalitate. Eram liniștit. Înainte de a pleca de la București, Ivașcu fusese la mine, în pivnița căsuței în care locuiam pe Bulevardul Mărăști și se declarase mulțumit de modul în care amenajasem adăpostul stabilit, «pentru orice eventualitate».

Și a venit proclamația transmisă de la București. Trăiam clipa celei mai puternice emoții. Rămas fără nici o legătură, aveam sentimentul că mă găsesc pe o insulă izolată, cu căpitanul Ion Iliescu, cu care mă aflam la postul de strajă din studioul improvizat în vila Magdei Crețoiu. Nu era însă timp de pierdut în acea noapte febrilă, așa încât, la 24 august, la prânz, *Ora ostașului* — transmisă acum prin stația de la Bod, deoarece cea de la Băneasa nu mai putea fi utilizată — își putea face datoria, chemând armata română să lupte împotriva ocupantului hitlerist.

În cele 2-3 zile care au urmat, am continuat să alcătuiesc *Ora ostașului* în același mod. Dar trebuia să plec. Drumul pe Valea Prahovei nu era posibil. Am reușit să ajung însă prin Sinaia-Păduchiosul-Târgoviște, de unde m-a adus un camion al Regimentului de care de luptă.

La 27 august, spre seară, eram astfel în redacția *României libere* din strada Sărindar, unde întâlneam pentru prima dată tovarăși alături de care mergeam de peste un an fără a-i fi putut cunoaște. Abia acum am avut sentimentul că nu mai sunt pe o insulă, ci pe continent" (Relatare din luna martie 1989). ■

COPERTELE

① Săpături arheologice recente, efectuate în Tunisia, revelează noi aspecte ale relațiilor Romei antice cu Cartagina, principala ei rivală mediteraneană, cu care imperiul a purtat trei mari războaie. În imagine, camee cunoscută a fi a lui Augustus, primul împărat roman, și a Liviei, a treia sa soție **(Cartagina își dezvăluie misterele,** p. 79)

② Împăratul Kangxi și-a identificat domnia cu 60 de ani de zbuciumată istorie a Chinei. Suveranul la vârsta de 60 de ani (sus) și detaliu din Sala tronului din Palatul imperial din Beijing **(În vremea împăratului Kangxi,** p. 64)

③ Autentică sursă de prosperitate pentru oraș, traficul portuar al Marsiliei, anexată la Franța în anul 1481, poate explica, în parte, conservarea spiritului de independență al orașului. Portul Marsilia în 1754, pictură de Joseph Vernet, cel care a executat, din ordinul lui Ludovic XV, seria de tablouri „Porturile Franței" **(Marsilia, orașul rebel,** p. 39)

④ Scenele de curte sau de bătălie, viața cotidiană din societatea feudală occidentală constituie unica temă a celebrelor miniaturi **Les Très Riches Heures du duc de Berry.** În imagine, ducele la masă, miniatură de Pol de Limbourg (începutul sec. XV), unul dintre cei trei celebri frați flamanzi **(Pe vremuri cavalerii se sărutau pe gură,** p. 69)

PLANȘELE

①②③④ Vestigii de cult, vestigii de istorie — mănăstirile și bisericile zidite de credincioșii de pe aceste pământuri întru slava Domnului și păstrarea credinței și ființei neamului sunt, peste timp, efigii ale permanenței românești. Imagini de la începutul secolului, din **Album general al României, dedicat M.S. regelui Carol I,** de Alex. Antoniu, reprodus și tipărit de Stengel & Co., Dresda și Berlin, septembrie 1901: **Planșa ①:** mănăstirile Bistrița, jud. Vâlcea (sus) și Susana, jud. Prahova; **Planșa ②:** mănăstirea Tismana, jud. Gorj (sus) și schitul Lainici, jud. Gorj; **Planșa ③:** mănăstirea Agapia, jud. Neamț (sus) și ruinele bisericii Albe din Baia, jud. Suceava; **Planșa ④:** mănăstirile Arnota, jud. Vâlcea (sus) și Dealu, jud. Dâmbovița **(N. Iorga — Istorie și credință,** p. 2)

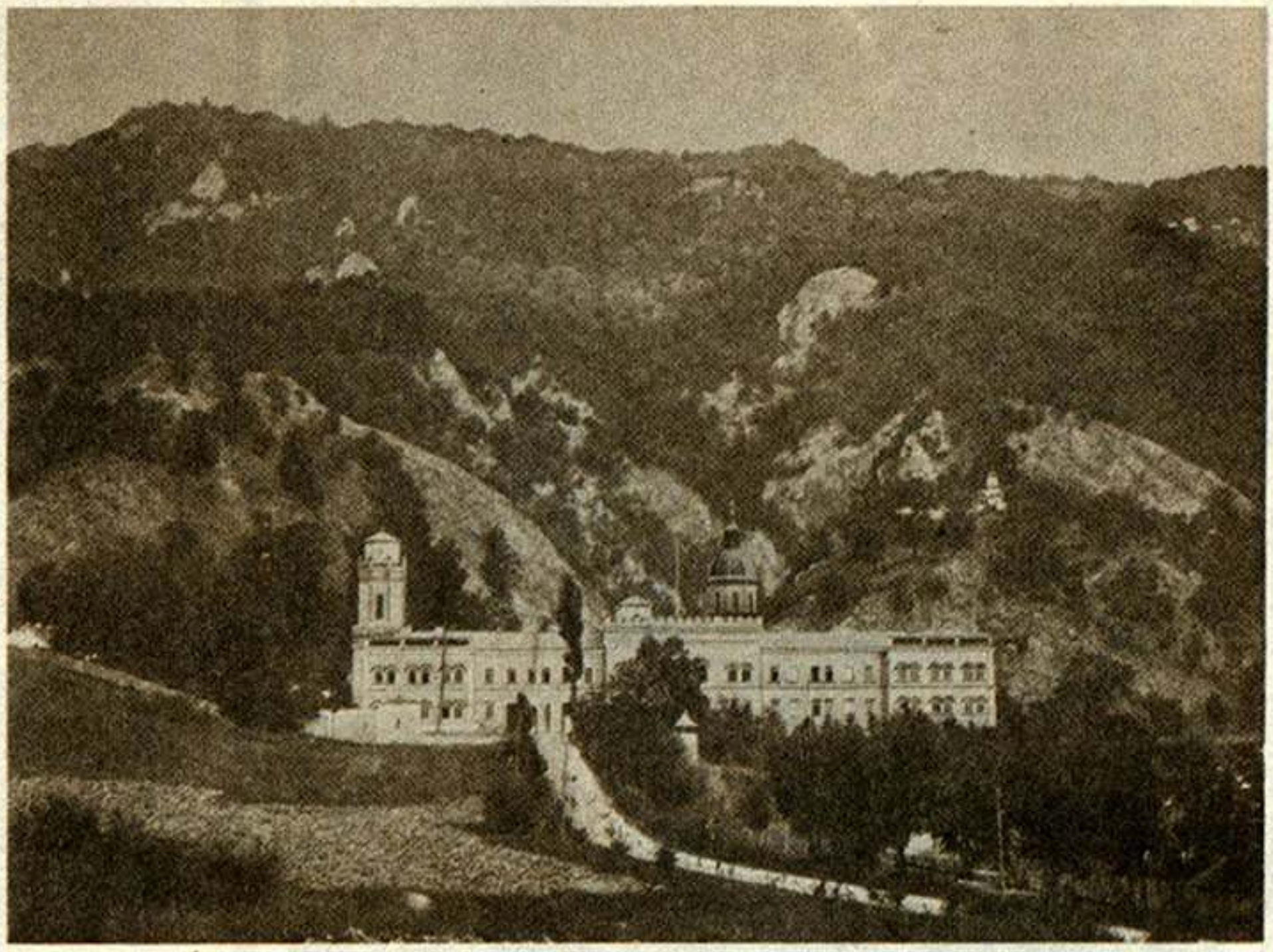

Album istoric

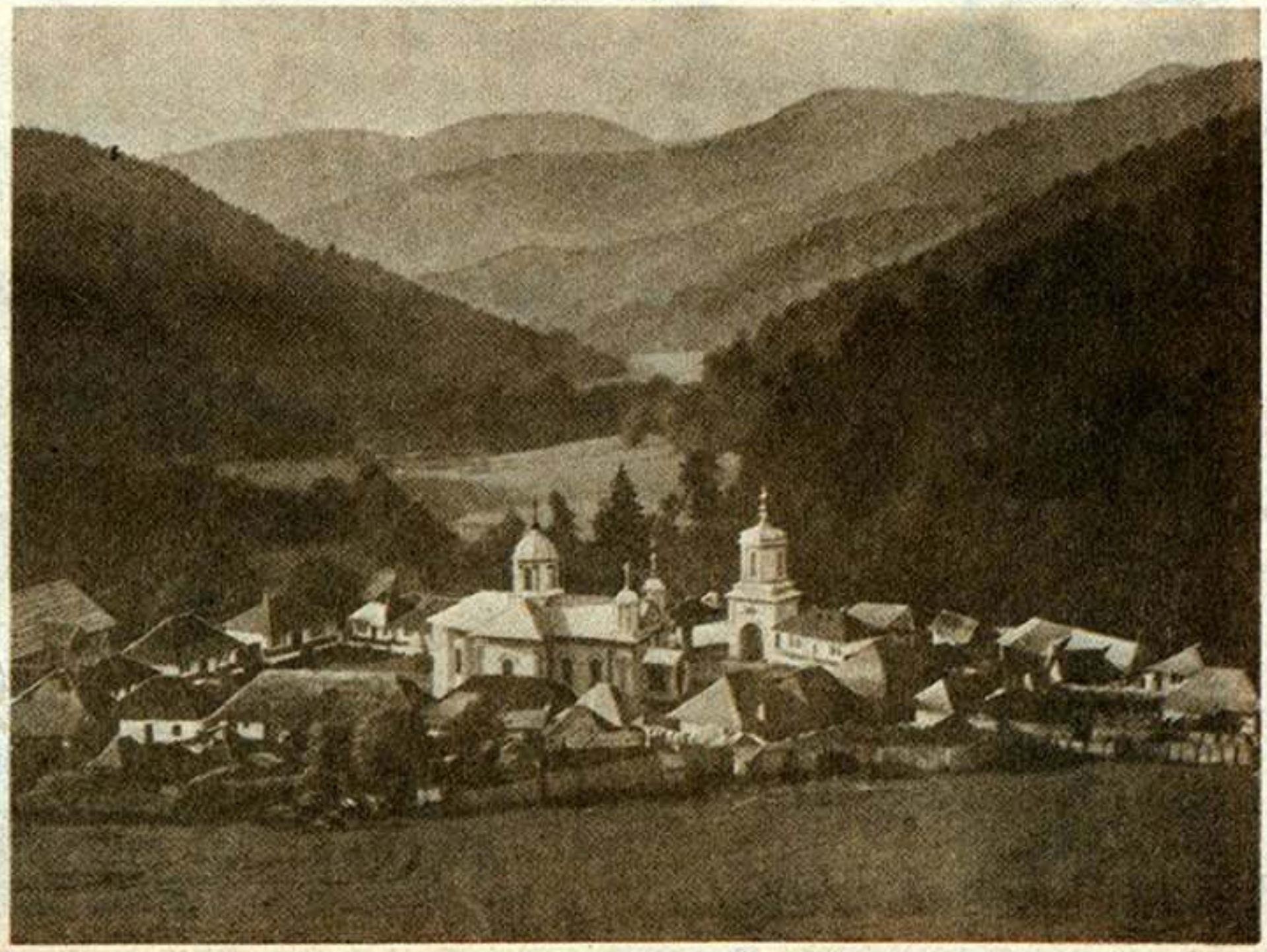

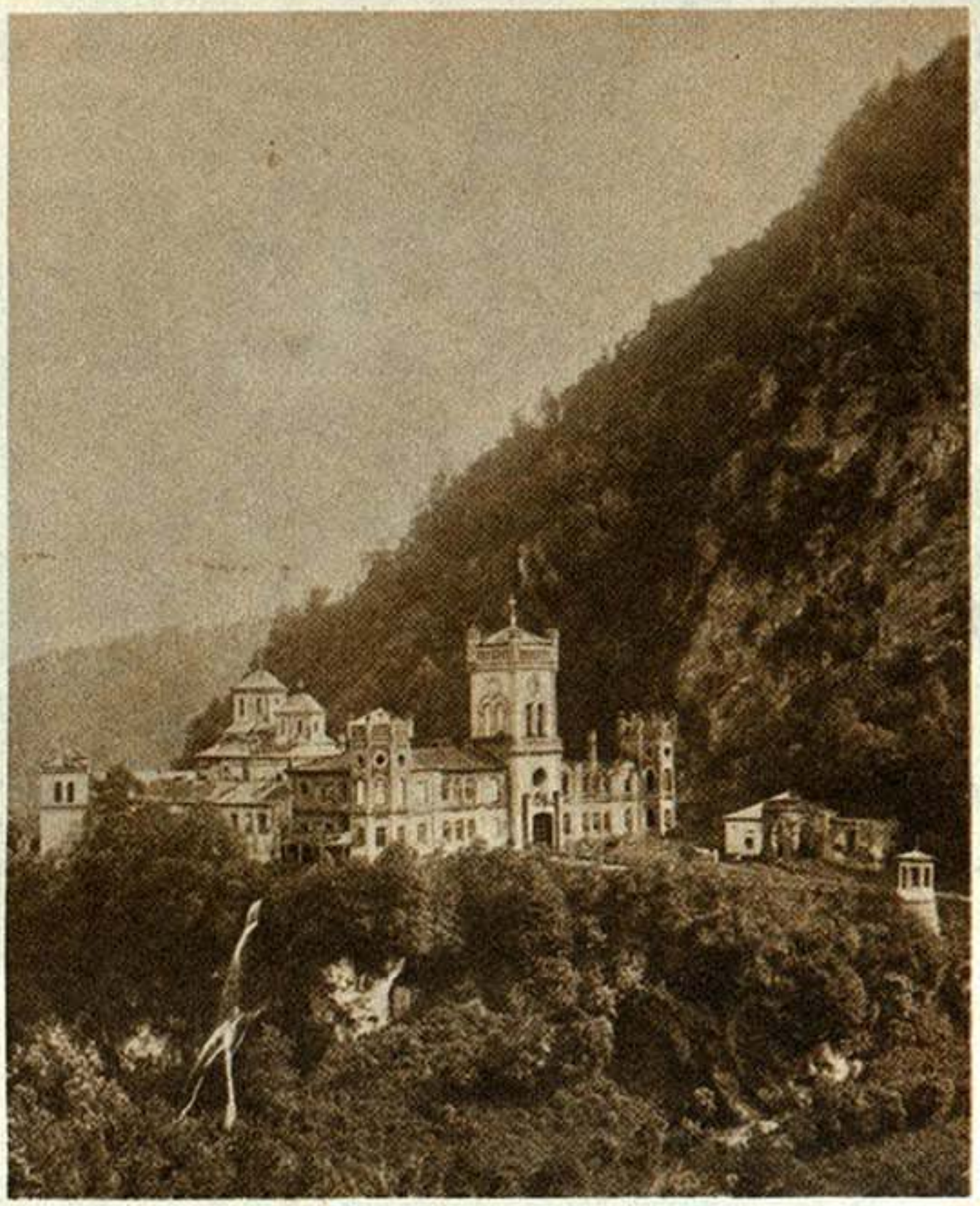

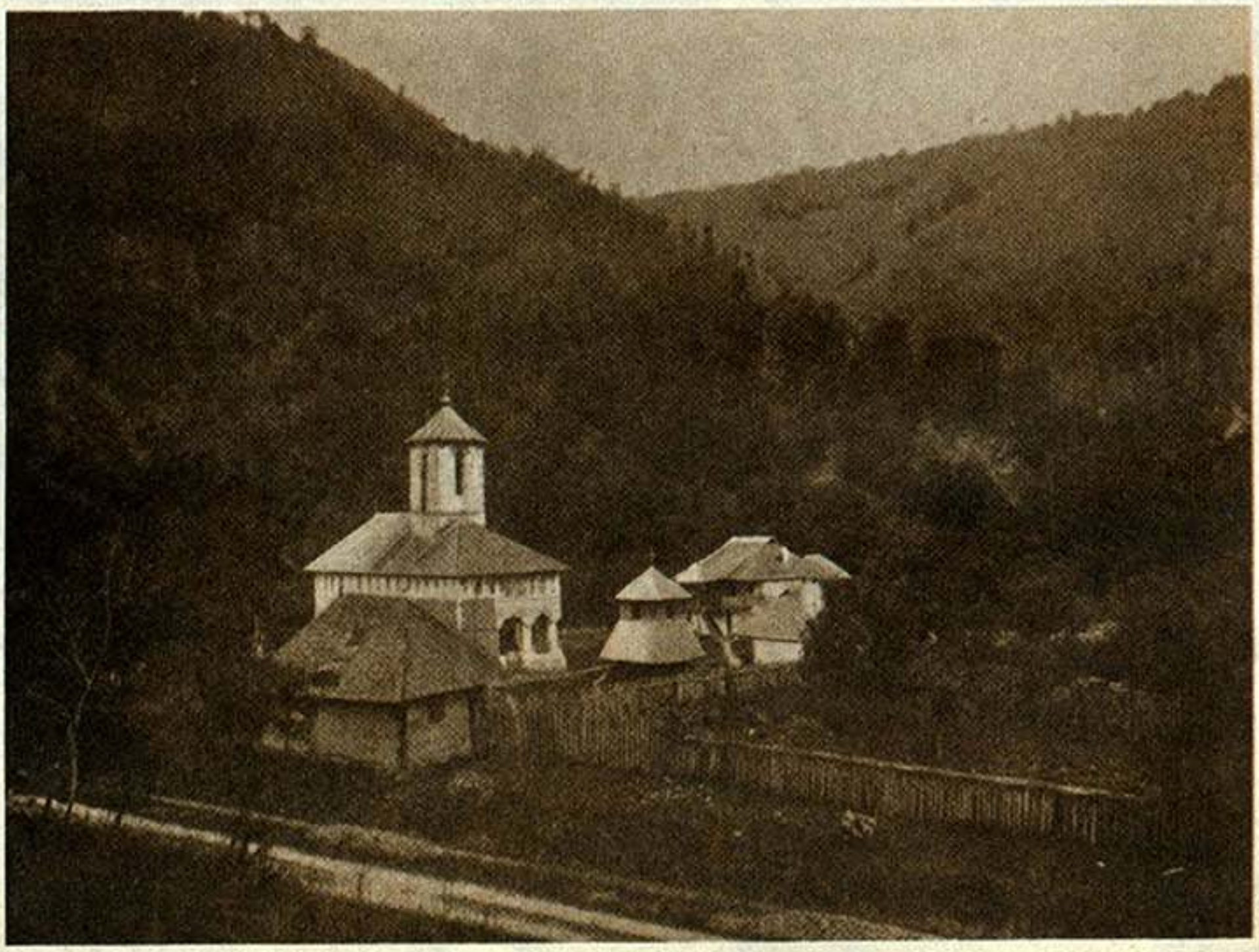

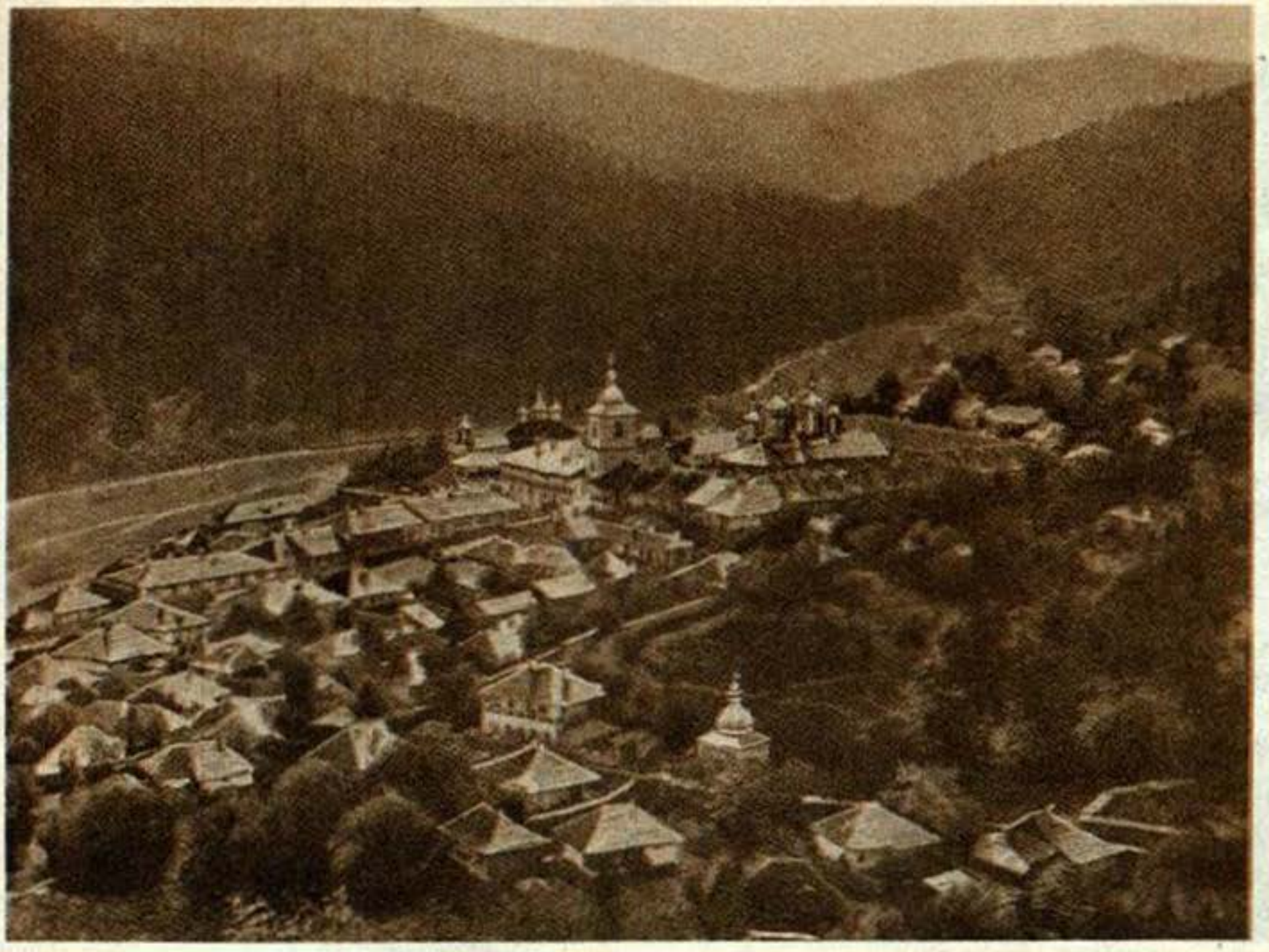

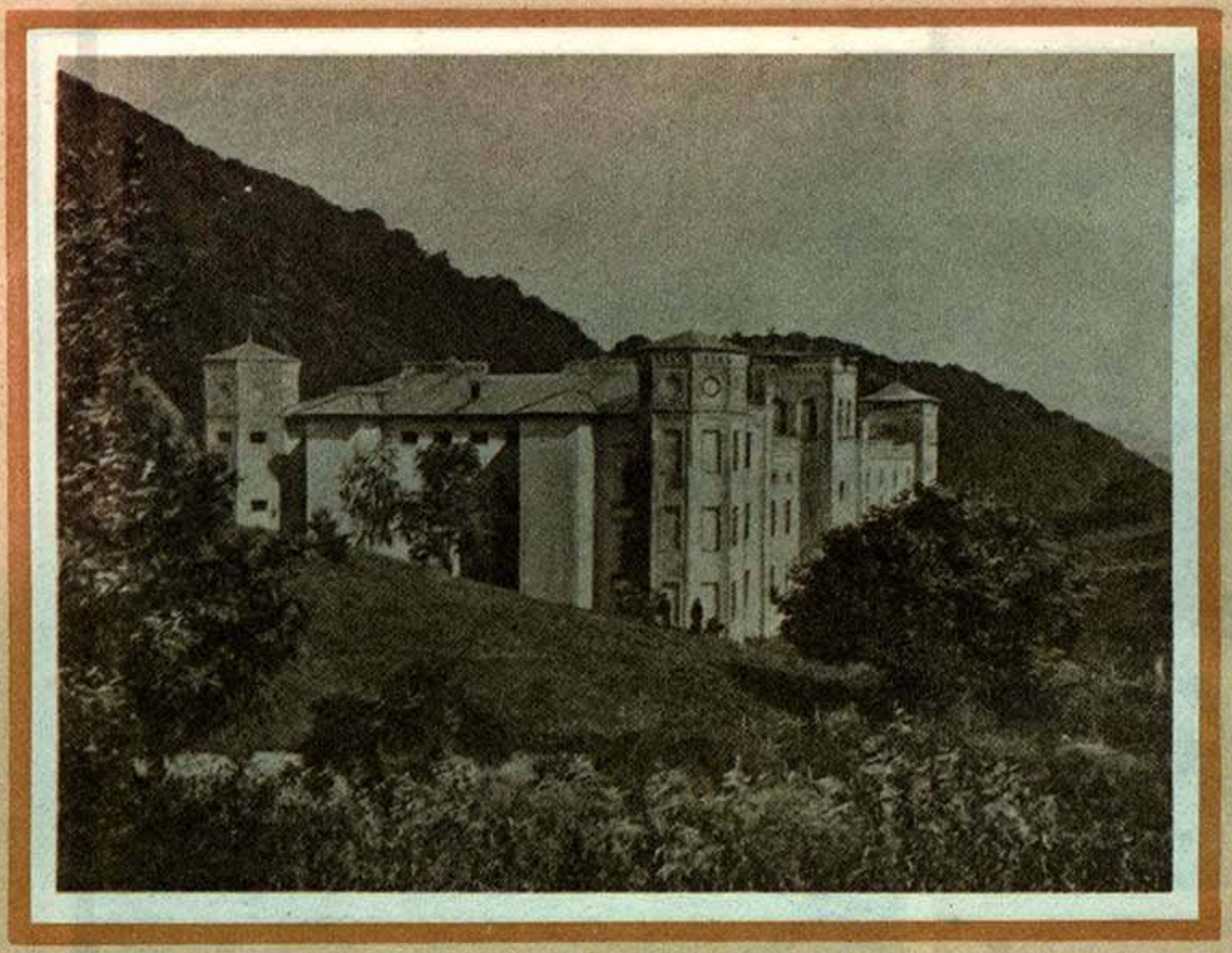

CAIETELE DE MIEZUL NOPȚII

-AL. BUSUIOCEANU

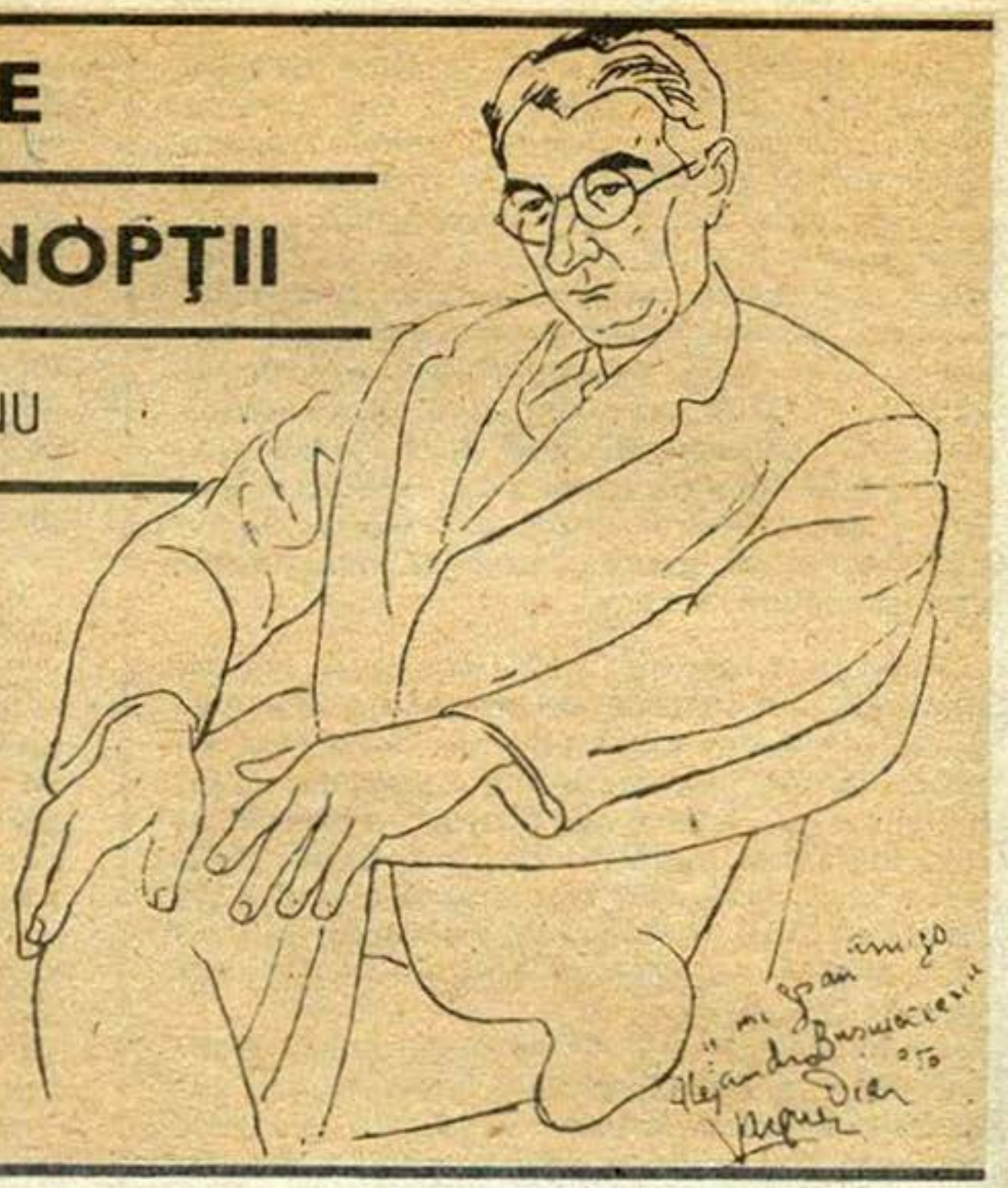

● Lovituri diplomatice românești la Madrid ● Va fi un al treilea război mondial? ● Poezii din închisorile comuniste ● Nu e pricopseală mare să împlinești 70 ani ● Un boem mucalit vine de la Paris ● Duiliu Zamfirescu și nostalgia de patrie

Când, în 1980, la Editura Meridiane apărea volumul lui Al. Busuioceanu (1895-1961), Scrieri despre artă **(ediție de Oana Busuioceanu, Th. Enescu, V.I. Stoichiță) își făcea reintrarea în circuitul cultural din țară o personalitate intelectuală marcantă, critic și istoric de artă de renume european, poet apreciat în prestigioase cercuri literare. Era o revenire postumă, cărturarul stingându-se din viață la 21 martie 1961 la Madrid, unde își petrecuse ultimele două decenii de viață.**

A plecat din țară în 1942, într-o vreme grea pentru români, când armele sileau muzele să tacă în urgia războiului. „Busuioceanu — scria Ion Frunzetti în prefața amintitei ediții — a făcut cât a putut până în momentul în care și-a dat seama că toate căile îi sunt barate. A acceptat să facă mai mult plecând într-o străinătate din care n-avea să revină decât, cred, o dată, în primăvara anului 1943, pentru un scurt răstimp; părăsindu-și biblioteca, fișele, manuscrisele, instrumentele de lucru, casa și familia pe care nu le-a mai revăzut, a plecat acolo unde putea lucra în interesul culturii țării sale și în al literaturii și artei de bună calitate, cea care transcede granițele, dar e totuși așa de impregnată de solul natal".

Dar personalitatea și opera lui Al. Busuioceanu nu erau în 1980 necunoscute cititorilor noștri, care avuseseră prilejul să se întâlnească, în nr. 12/1978, cu un substanțial studiu — inedit **până atunci — al savantului,** intitulat Zamolxis sau mitul dacic în istoria și legendele spaniole, **din care, sub titlul** Utopia getică, **revista noastră a publicat o variantă.**

Datelor biografice prezentate atunci în Magazin istoric **le vom mai adăuga mențiunea că, după 1942, când s-a stabilit la Madrid, Al. Busuioceanu a desfășurat o prodigioasă activitate literară și științifică, în care cultul valorilor naționale a ocupat locul preponderent. Departe de țară, împiedicat de regimul comunist să-și revadă familia, cu numele ținut sub tăcere și scrierile sale trecute la Fondul „S", Al. Busuioceanu n-a încetat să gândească și să scrie românește. Unul dintre apropiații săi din ultimii ani de viață, istoricul de artă italian Eugenio Battisti, își amintea: „Alexandru era și se simțea dezrădăcinat. Și de îndată ce între noi s-a născut prietenia, iar apoi încrederea și afecțiunea, mi-a mărturisit acest sentiment. Îmi vorbea mereu despre România. Mai mult chiar, dragostea lui de patrie se sublimase într-un proiect al unei vaste istorii simbolistice a Europei, bazată pe un fel de luptă titanică între vechi tradiții apusene și răsăritene, care ducea la o pătrundere treptată și biruitoare a acestora din urmă. Zi de zi îmi revela noi aspecte ale acestei profunde orientalizări a civilizației noastre occidentale și regret că nu mi le-am consemnat în scris"** (cf. **Al. Busuioceanu,** Zamolxis sau mitul dacic în istoria și legendele spaniole, **ediție de Dan Slușanschi, evocare de Eugenio Bat-**

tişti, Bucureşti, 1985).

Într-adevăr, activitatea lui Al. Busuioceanu din ultimii săi ani de viaţă stă sub semnul dorului de ţară. Dor după rădăcinile rămase în pământul românesc, care răzbate şi din poemele sale, dar şi din cercetările pe tărâmul istoriei literare. În anii 1950-1952, între altele, s-a consacrat studierii operei marelui scriitor spaniol Juan Valera y Alcalá-Galiano (1824-1905), descoperind cu emoţie legăturile acestuia cu o româncă, originară de pe plaiuri moldovene. Studiul lui Al. Busuioceanu Una historia romantica: Don Juan Valera Y Lucia Paladi, **publicat în** Revue d'études roumaines, **a primit în 1952 importantul premiu „Juan Valera".**

Această nostalgie românească a lui Al. Busuioceanu răzbate cu pregnanţă şi în paginile jurnalului său inedit, un document istorico-literar, dar şi uman, fascinant. Sunt însemnări — câte s-au păstrat, probabil au fost mult mai multe — din anii 1948, 1949, 1950-1952, scrise în febrilitatea târziului de noapte, când fantasmele trecutului vin să răscolească sufletul şi aburul depărtărilor înrourează privirea.

Intitulate Caietele de miezul nopţii, **notaţiile sale exprimă zbuciumul intelectual şi sufletesc al cărturarului angrenat în vaste proiecte dar silit să se lupte cu chinurile unei sâcâitoare boli, precum şi nevoia sa de tandreţe şi prietenie, singurele certitudini într-o viaţă de privaţiuni şi renunţări. La stingerea din viaţă a lui Al. Busuioceanu,** Revista scriitorilor români, **nr. 1, München, 1962, vorbea despre „moartea [sa] în sărăcie şi suferinţă".**

Notaţiile sale — din care vom publica fragmente în acest număr şi în cele care vor urma ale revistei noastre — sunt însă deosebit de relevante şi prin faptul că ne introduc în lumea exilului românesc din anii '50, când „cortina de fier" separa ţări şi popoare, umbra ei marcând tragic nenumărate destine.

Luăm cunoştinţă, prin această voce a exilului, cu o lume despre care mult timp cititorul român n-a cunoscut mai nimic, sau ceea ce afla venea prin filtrul propagandei comuniste, denigratoare şi părtinitoare. Eu însumi, citind notaţiile lui Al. Busuioceanu — alături de cele ale altor autori din rândul celor care au trăit departe de ţară, în timp ce noi aici ne bucuram de „binefacerile" regimului comunist — am înţeles mai bine lumea şi vieţile celor din exil, zbuciumul nostalgiilor şi aspiraţiile frământărilor lor, drama unor existenţe în care clepsidra picura dragoste amestecată cu ură. Şi înţelegi altfel cadenţa tristeţei dintr-o poezie precum Exil **de George Uscătescu: „Vânt de moarte bate orice exil /.../ Niciodată nu vom mai poposi / La Curţile Dorului./ Dorul însuşi ne-a întors spatele, / Dorul a murit" (cf.** Revista scriitorilor români, **nr. 3, München, 1964).**

Însemnările lui Al. Busuioceanu (împreună cu alte manuscrise, extrase de presă, documente de familie etc., aduse în ţară în anii '70 şi donate de fiica sa, Oana Busuioceanu, colaboratoare şi a revistei noastre) se păstrează într-un fond ce-i poartă numele de la Arhivele Statului din Bucureşti şi, transcriind şi publicând acum câteva fragmente din aceste Caiete de miezul nopţii, **se cuvine să mulţumesc colegilor de aici pentru sprijinul şi solicitudinea arătate.**

Am selectat, pentru început, însemnări din anul 1950. Este anul în care Al. Busuioceanu devine membru al Academiei Breve de critică şi artă din Madrid, supranumită „Academia celor unsprezece", importantă grupare artistică patronată de marele filosof şi scriitor spaniol Eugenio d'Ors (1882-1954), prieten apropiat al cărturarului român.

Înainte de-a ne întâlni cu oamenii şi întâmplările consemnate de memorialist în ceasurile sale din inima nopţii, mai precizez că pentru cursivitatea lecturii nu am mai marcat cu trei puncte întreruperile de text[1], iar notele de subsol şi precizările din parantezele drepte ne aparţin.

Ioan LĂCUSTĂ

1950

26 iulie (3 fără un sfert noaptea). Scrisoare de la generalul Ion Gheorghe[2] din Bad Kissingen. Vehement împotriva încercării lui Niki Dumitrescu de a se proclama ministru al României la Madrid şi împotriva acţiunii „aventuroase" a prinţului Niculae în Spania[3]. Îmi anunţă un articol energic în numărul din august al *Patriei.*

După amiază telefon de la Antoniade[4]. Îmi citeşte o scri-

---

[1] Autorul însuşi a operat, la desele recitiri ale notaţiilor sale, succesive eliminări de text, ştergându-le pe cele referitoare, îndeosebi, la viaţa sa intimă sau conţinând aprecieri asupra unor persoane şi fapte. În mod tacit, am urmat şi noi această lectură, făcând publice doar acele pagini de unlarg interes istorico-cultural.

[2] Ion Gheorghe, general şi diplomat, ataşat militar la Ankara, apoi, în timpul regimului lui Antonescu, ministrul României la Berlin; a editat, în exil, ziarul *Patria.*

[3] Sub influenţa grupului legionar din Spania, principele Niculae (1903-1977), a fost atras într-o serie de acţiuni contestatoare ale dreptului fostului suveran, Mihai I, la tronul României, propunându-l ca unic succesor pe Friedrich Wilhelm de Hohenzollern. La fel a procedat şi Ernest Urdăreanu, fost mareşal al Palatului sub Carol II (cf. *Nimic fără Dumnezeu. Noi convorbiri cu Mihai I al României,* de Mircea Ciobanu, Bucureşti, 1992).

La Madrid, principele Nicolae a făcut să apară revistele *Libertatea românească* şi *Fapta,* utilând şi o editură, *Factum,* pentru materiale propagandistice în sprijinul unei „noi poziţii româneşti" (cf. Principele Nicolae de Hohenzollern, *În umbra coroanei României,* ediţie de Gh. Buzatu, Iaşi, 1991).

[4] Constantin Antoniade (1880-1954), filosof şi diplomat român; arbitru pe lângă Tribunalul arbitral româno-ungar (1922-1927), ministru plenipotenţiar la Geneva şi reprezentant al României la Societatea Naţiunilor (1928-1929), preparator al Comisiunii pentru Conferinţa dezarmării

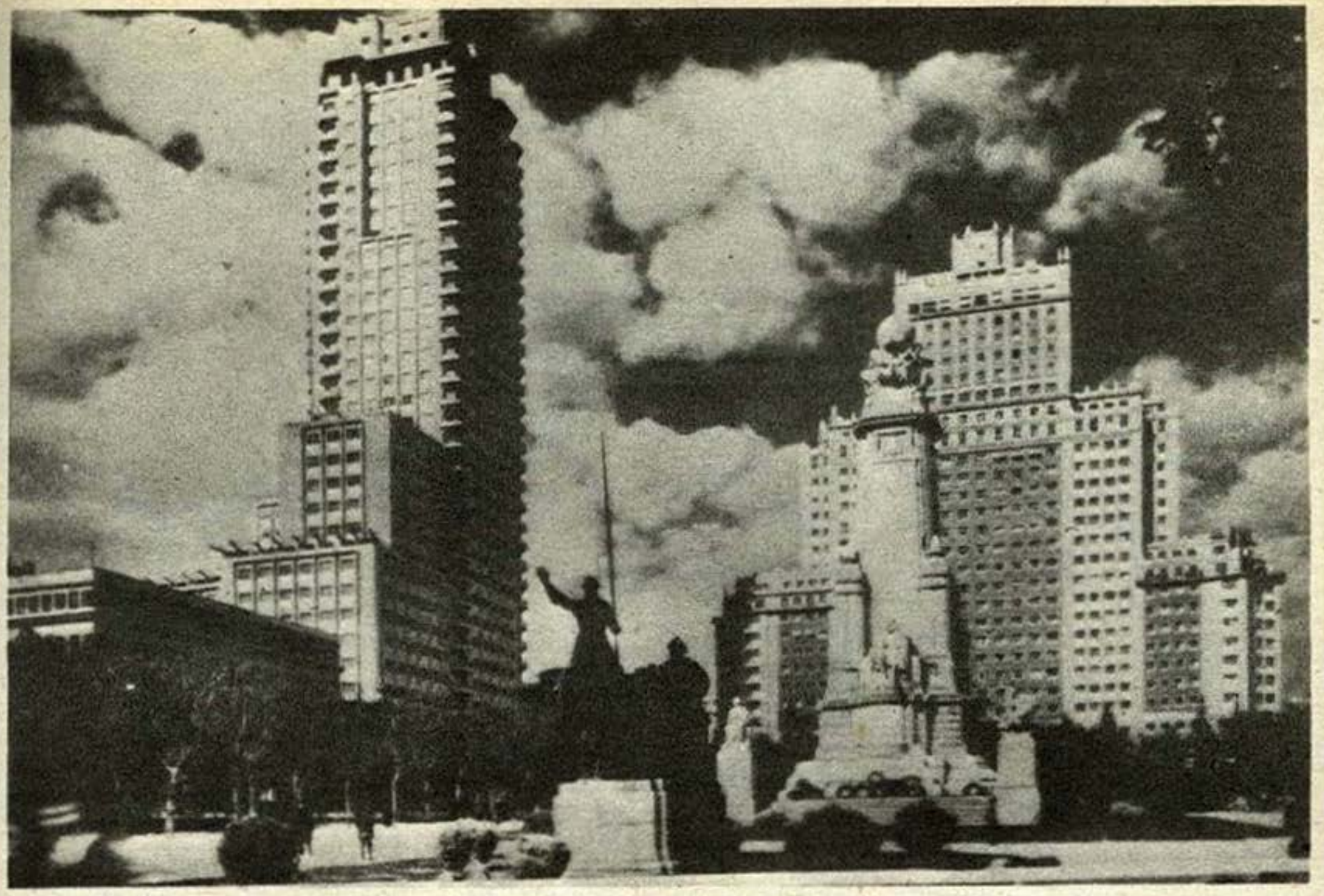

În Madridul anilor '50: Piața Spaniei și...

În p. 33: *Al. Busuioceanu în 1950, văzut de prietenul său spaniol Vásquez Díaz*

soare primită de la generalul Petre Lazăr[1] și adresată colectiv celor care au semnat memoriul trimis regelui (d-lor Busuioceanu, Antoniade, Nanu).

Scrisoarea ne comunică din partea regelui: 1) Aprobarea pentru atitudinea noastră leală; 2) Precizarea că prințul Niculae nu a reprezentat în nici un fel pe rege în Spania; 3) În privința Legației de la Madrid, Comitetul Național de la Washington. [*Magazin istoric*, nr. 1/1994] se va întruni și va lua hotărâri.

28 iulie (ora 1.30 noaptea). Noaptea trecută n-am dormit decât trei ore. În pat, de la 7 dim. până la 10, am parcurs poeziile și corespondența lui Juan Valera, căutând elemente pentru un articol despre *La Muerta* (pentru *Correo Literario*). Cred că voi izbuti să întocmesc câteva pagini. Poate voi continua apoi, tot la *Correo*, cu o serie de note romantice.

Primit de dimineață scrisoare de la Virgil Veniamin (de la Eaux Bagnes) în legătură cu isprava lui Niki Dimitrescu. Socotește foarte gravă inițiativa diplomatului neacreditat. Mă felicită pentru intervenția mea. Vor pune lucrul la punct în ziarul de la Paris, „când Comitetul Național va ieși din criza actuală". Va ieși vreodată din „criza actuală"?

Primesc, în același timp, copia scrisorii generalului Petre Lazăr, cu mesajul regelui.

De dimineață în oraș, pentru a cumpăra biletul de tren al lui Buescu[2] pentru Barcelona.

Seara am început să scriu o poemă în spaniolă. Poate o termin mâine. Nu știu ce iese.

Lecturi: Juan Valera, Alain, poeme de Paul Eluard, Rimband.

Scris lui Buescu la Lisabona, pentru venirea lui aici (1 august).

1 august (1 noaptea). De dimineață la Consulatul francez pentru pașaport. Rovelly e în concediu. Mai bine. Cu toată bunăvoința lui, e atât de nervos și de „șef de misiune", încât conversația cu el e un fel de echilibristică amenințată mereu de acci-

---

și al Comitetului de arbitraj și securitate (1929-1931), delegat la Conferința dezarmării (1932-1935), ministru plenipotențiar la Berna (1936-1937). La 6 iunie 1937 a fost destituit din funcțiile sale în Ministerul de externe, în urma acelorași intrigi care au dus la demiterea lui N. Titulescu (*Magazin istoric*, nr. 7-9/1994). Timp de 17 ani C. Antoniade a trăit în Franța și s-a stins din viață la 19 iulie 1954, la Madrid, în timp ce se afla în vizită la fiul său, George Antoniade, stabilit în Spania. În 1985, la Editura Eminescu din București, în colecția „Biblioteca de filosofie a culturii românești", a fost publicat un volum cu principalele *Opere* ale lui C. Antoniade, ediție îngrijită de Ion Mihail Popescu.

[1] Generalul C. Petre Lazăr era secretarul particular al regelui Mihai I.

[2] Victor Buescu, filolog, latinist, poet și traducător, stabilit la Lisabona; a publicat traduceri în portugheză din Cezar Petrescu (1946), L. Rebreanu (1945), Ion Creangă (1947), un dicționar român-portughez (1977) etc.

dente. Am vorbit cu Clemențel, viceconsulul. Ne-am înțeles. Mă întorc poimâine cu fotografiile.

2 august (miezul nopții). De dimineață în oraș pentru pașaport. După-masă scrisoare de la Herescu[1] de la Paris. Răspunde la scrisoarea mea despre lovitura diplomatică a lui Niki Dimitrescu.

Din documentul pe care i l-am trimis a înțeles lucrurile greșit. A înțeles că Stelian Popescu și [Aron] Cotruș „s-au făcut oameni de treabă". Va trebui să-i explic din nou că lucrurile sunt tocmai de-a-ndoaselea. I se mai pare că toată această chestie a legionarilor și a prințului Niculae e pusă la punct de Pamfil Șeicaru. Întreabă de ce „n-am dus curajul până la capăt ca să luăm atitudine și contra lui Șeicaru". Pentru un „director de jurnal" cam puțin clarvăzător.

Spaimă de război[2] și în scrisoarea lui Herescu; și groază că nu vor putea pleca la timp în locuri mai sigure. Psihoza de la Paris e poate exagerată. Dar am ales eu bine momentul să fac tocmai acum un voiaj acolo? Și de trei luni?

3 august (ora 2 și jumătate). De dimineața la Consulatul francez.

Conversație la telefon cu Yvonne Antoniade. Îmi dă știre că pleacă mâine, cu soțul [George] la Paris și în Flandra. Îmi confirmă informațiile despre atmosfera de parastas de la Paris. I-a telefonat de acolo Lileța Butcănescu spunându-i că lumea își retrage banii de la bănci. Așteaptă toți cu spaimă invazia rușilor.

4 august (1 și jumătate noaptea). Scris bătrânului Antoniade, la Paris, pentru a-l felicita de aniversarea lui și a-l ruga să-mi înlesnească viza pașaportului la Paris.

Constatare dezastruoasă în privința banilor mei, după inaugurarea bursei „libere" la Madrid. Rezervele mele se topesc în așa măsură că nu mai am curajul să mă gândesc mai departe.

5 august (1 noaptea). Mi-am recalculat precarele rezerve, după noile cursuri. Totalul se găsește scăzut cu aproape 33 000 pesete. Închid ochii. Nu mai fac socoteli.

I-am scris lui Herescu o lungă scrisoare pentru a-l împăca. I-am explicat just poziția lui Stelian Popescu și a lui Cotruș în afacerea lui Niki Dimitrescu și a prințului Niculae. Să sperăm că va înțelege acum mai bine. Scrisoarea mi-a luat toată dimineața și am lăsat s-o transcriu pe mâine. Iar el: „Nu găsești nici un sfert de oră ca să-mi scrii o scrisoare..."

8 august (4 noaptea). Lucrat la articolul despre Valera. Am avansat mult, dar prea lung. Am citit seara lui Matilde [prietenă] ceea ce am scris. În patru pagini de coală scrise la mașină nu mi-a găsit decât o singură greșeală de limbă — o prepoziție. Încep însă să am îndoieli dacă articolul e destul de interesant.

11 august (3 și jum. noaptea). Sosește Buescu. La Hotel „Nacional". Luăm masa împreună. Seara la mine acasă. Buescu îmi citește traducerile lui noi în portugheză din poemele mele. Îmi par bune. Plănuim o carte în portugheză și spaniolă.

Îmi arată apoi niște surprinzătoare poezii românești, primite pe cale misterioasă din România, semnate Onufre Pușcăriașu și, mi se pare, Ion Stegaru. Toate scrise în închisoare. Câteva sunt extraordinare. Nu pot fi de altcineva decât de Tudor Arghezi. Buescu le-a primit de la un misterios „Jean Jaques" din Bruxelles, care le trimite pentru a fi citite la vreun post de radio liber.

Părerea mea e că poeziile sunt atât de tipic argheziene, încât, a le publica sau a face să fie auzite în română la radio, ar putea primejdui viața lui Arghezi. Îl sfătuiesc pe Buescu să nu pună în circulație decât bucățile semnate Stegaru, care sunt mai slabe. Dar Buescu e de altă părere, vrea să împlinească voința autorului. Eu nu-l aprob. Poate face o greșeală fatală. De altfel, unele bucăți le-a și trimis legionarilor de la Radio Madrid. Una dintre ele e dintre cele mai tipice argheziene.

Am recitit de mai multe ori aceste bucăți extraordinare. Sunt un fel de a doua parte, scrisă cu sânge, a *Florilor de mucigai.*

12 august (3 și un sfert noaptea). M-am sculat târziu, obosit. Am luat masa cu Buescu și am rămas împreună până târziu. La masă am făcut o teorie despre deosebirea dintre un erudit și un gânditor. Buescu ascultă cu atenție și găsește că ce spun e interesant. Dar cred că în fond nu l-am clintit cu nimic din convingerile lui iremediabil filologice.

18 august (miezul nopții). Azi mi-am îngăduit o zi de odihnă, după terminarea articolului. Dormisem noaptea trecută numai trei ore sau trei ore și jumătate.

Cu pretextul de a căuta vreo gravură veche cu vederea Neapolelui pentru ilustrarea articolului am fost dimineața la anticarii de la Atocha. Am răsfoit zadarnic între gravuri. Nici o vedere a Neapolelui. Anticarii erau atât de moleșiți de căldură încât se uitau la mine prostiți. Am cumpărat în schimb, într-o ediție frumoasă, *Les paradis artificiels* a lui Baudelaire. Am luat masa la hotelul „Nacional", citindu-l pe Baudelaire. E locul unde dejunez întotdeauna când mă întorc de la anticari.

---

[1] N. Herescu (1903-1961), scriitor, profesor universitar; în 1939-1940 profesor al viitorului rege Mihai I; președinte al Societății Scriitorilor Români (1939-1944); în 1945 a plecat din țară, conferențiind la diferite mari universități din Roma, Madrid, Geneva, Glasgow, Lisabona, Padova ș.a. La moartea sa, la Zürich, *Revista scriitorilor români*, nr. 1, München, 1962, scria: „[N. Herescu] a pierdut oferta a cel puțin două catedre universitare în Franța și Italia, din cauza refuzului de a lua o cetățenie străină... el nu vroia să audă de o renunțare, fie chiar formală, la blazonul de român".

[2] La 25 iunie 1950 a început războiul din Coreea, socotit în Occident ca preludiul unui al treilea război mondial. „În sfârșit — nota M. Eliade în *Memoriile* sale (vol. II, București, 1991) — la începutul lui iulie [1950] Statele Unite interveniseră în Coreea și al treilea război mondial părea din nou iminent".

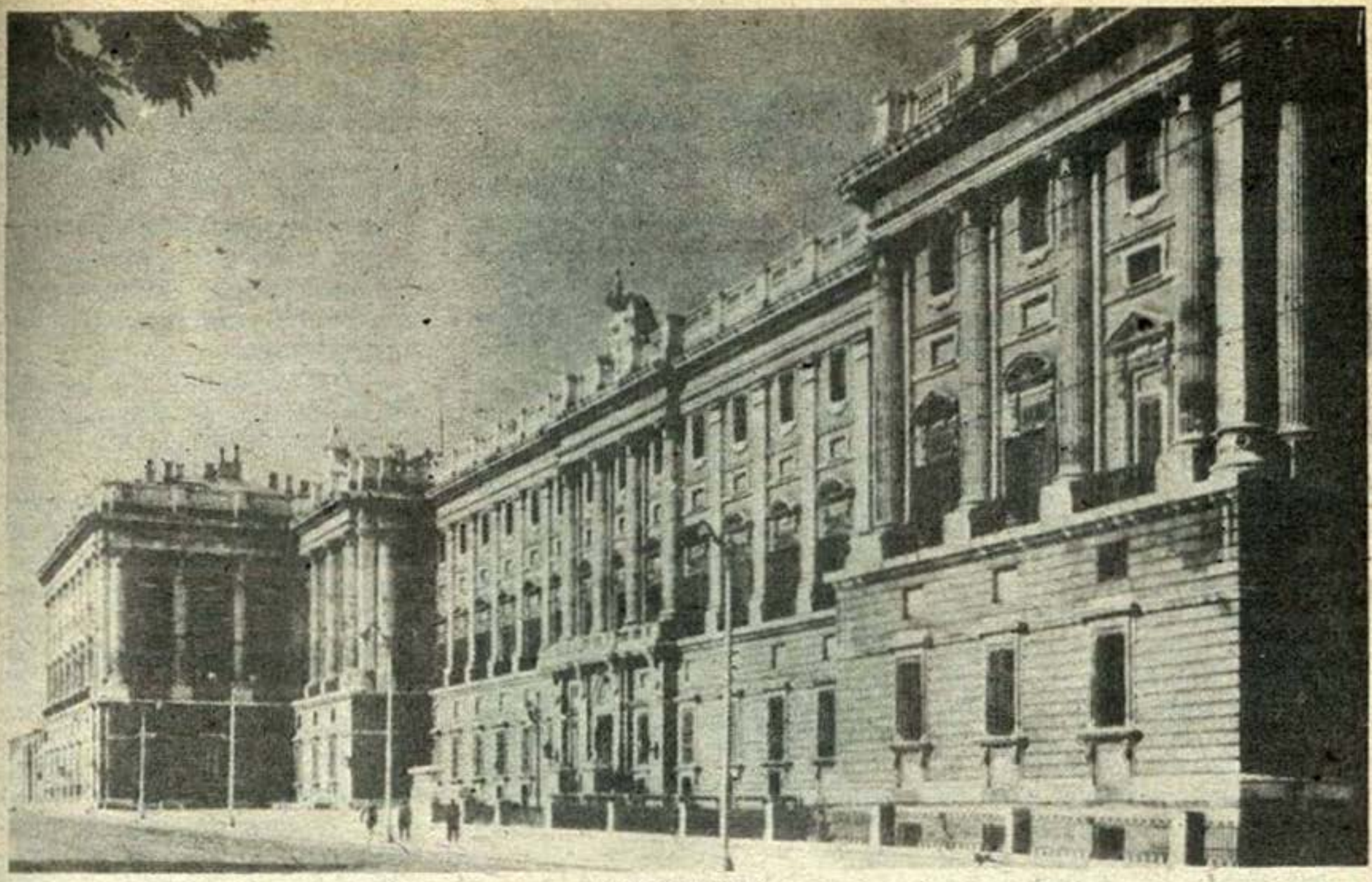

și Palatul regal

După-masă, scrisoare de la bătrânul Antoniade de la Paris. Îmi mulțumește pentru felicitare. Nu prea încântat că a împlinit cei 70 de ani. „Nu e pricopseală mare. M-aș fi lăsat păgubaș!" Nu-mi dă nici o veste definitivă despre viza pașaportului meu.

19 august (după miezul nopții). Îmi sosesc de la un domn Pârâu, din Germania, două cărți de propagandă despre România și despre Transilvania (una de Augustin Popa, alta semnată cu pseudonim de acest domn Pârâu). Foarte luxoase și întocmite după o tehnică binecunoscută și superficială. Se vede tipărite cu bani americani. Nu mai am interes pentru astfel de cărți. După ce am făcut „Editiile Dacia" de la București știu ce valoare au. Un război se poate pierde și cu ele și fără ele.

Interesant numai că americanii încep să socotească utilă o astfel de propagandă. O să înflorească iar această literatură cu ștampila oficială.

După-masă, proiectul de a mă apuca de articol (un al doilea articol despre Valera) e compromis de nevoia de a-i scrie urgent lui Antoniade la Paris. Îi vorbesc între altele și despre cartea lui Cioran *[Précis de decomposition,* 1949], premiată de curând cu premiul Rivarol. Antoniade înspăimântat de „nihilismul" autorului. Transcriu din scrisoarea mea:

„Cartea lui Cioran am citit-o. Mă bucură că a fost premiată, fiindcă merită, cu tot nihilismul ei. Cioran e un gânditor și un veritabil artist, iar ca om un boem mucalit, între mizantrop și băiat bun. Cât privește nihilismul lui, atât de grijuliu de expresia prețioasă, mi se pare mai mult glumeț acest tragic. E un filozof mucalit care, necrezând în nimic, întinde curse oamenilor serioși. Are prea multă conștiință literară și plăcere de a se ști citit ca să cred în ideea lui de nimicnicie. Nici nu cred că se va sinucide vreodată. Eu admir talentul și ingeniozitatea cu care, trecând dincolo, a redus aproape la nimic filozofia amărâtă a acelui cocoșat de Kierkegaard. Dar poate d-ta ești de altă părere. Eu aproape ași propune să facem un manifest «ciorănist», pentru a anunța trecerea la neant a existențialismului".

20 august (1 și jumătate noaptea). Scris dimineața generalului Ion Gheorghe la Bad-Kissingen, pentru a-i răspunde în legătură cu chestiunea „legației" de la Madrid și a prințului Niculae. I-am spus că am primit un mesaj de aprobare din partea regelui și că nu vrem să jenăm Comitetul Național înainte de a lua o hotărâre în sensul dorit de rege. Țineam să-i spun aceste lucruri fiindcă cu acești generali impulsivi și paraponisiți nu știi niciodată la ce poți să te aștepți.

22 august (11 fără un sfert seara). Seara citit întâmplător într-o „istorie a literaturii" a lui Klabund[1] (în traducere spaniolă) capitolul referitor la „literaturile balcanice". Atâta ignoranță la un scriitor german și atât de strâmtă perspectivă de cultură, abia de

[1] Este vorba de lucrarea *Geschichte der Weltliteratur (in eines Stunde),* Leipzig, 1923, 112 pp.

crezut! Câte o jumătate de pagină pentru fiecare „literatură balcanică".

Literatura românească „începe a câștiga caracter național în 1852", cu culegerea de poezii populare a lui Alecsandri. Autorul nu cunoaște alți scriitori români decât pe Bolintineanu, Alecsandri, Eminescu, Slavici, Carmen Sylva, Tristan Tzara și Panait Istrati. Cultura și literatura română sunt creații germane! Dovadă: *germanul* Samuil Klein care a deschis drumul modern al culturii românești și Carmen Sylva, care a tradus poeziile populare românești în germană. Eminescu nu e decât un reflex al lui Schopenhauer. Nici celelalte literaturi balcanice nu sunt mai bine tratate, decât dacă cumva Goethe a apreciat producțiile lor populare. Și acelea sunt în mare măsură produse ale spiritului german! Ce e mai grav e că acest prost de Klabund, pe care nu-l cunoșteam decât din nume, și-a scris prodigioasa carte cred înainte de regimul hitlerist (traducerea spaniolă e din 1937). Un naționalism atât de primar era greu de întâlnit chiar în provinciale cercuri de cultură balcanice. Această îngustime de spirit o plătește azi Germania.

24 august (1 noaptea). După-masă, dormind, am visat. Voi începe să notez și vise. Sunt uneori mai interesante decât gândurile treze. Mie mi se întâmplă multe visuri umoristice. Mă trezesc din somn râzând de propria mea persoană.

Azi după-amiază, mă găseam în vizită la fostul rege Carol, undeva într-un fel de vilă la țară pe care n-o cunoșteam. Carol era în civil și supărat. Apăruse în Anglia o carte în care se spunea asupra lui o seamă de lucruri neadevărate. Între ele, acuzația că a vândut sau și-a însușit tablourile lui El Greco din colecția regală. Asta, bineînțeles, nu putea s-o facă decât cu concursul meu, care am dus tablourile la Paris. Se găseau de față încă două persoane, dintre care unul cu un

Juan Valera

fel de bărbuță ca a lui Ory [editorul de la *Correo Literario]* și obraznic era însuși autorul sau editorul cărții. Carol era indignat că se repetă această acuzație mincinoasă, deși el a dat în diverse rânduri explicații care nu trebuiau să lase îndoieli. Cei de față erau convinși toți că avea dreptate, inclusiv omul cu bărbuță și îi făceau toți morală lui Carol pentru lipsa lui de prevedere.

26 august (2 fără un sfert noaptea). Scrisoare de la Cioran, de la Paris, amuzantă și zănatică. O istorie întreagă cu o viză a lui de pașaport pentru Spania. Vrea să intervin eu la Externe să i se trimită viza telegrafic, ca s-o aibă „înainte de 1 septembrie". Nici nu cunosc pe nimeni la Externe, nici nu cred că acolo se precipită birourile să dea vize telegrafice la existențialiști necunoscuți. „Îmi dau seama că e absurd", spune el. Cred că am să mă duc totuși mâine la Externe, deși îmi dau seama și eu că e absurd. Recitit poezii de Duiliu Zamfirescu (nostalgie de patrie!).

27 august (2 noaptea). Mi-a sosit a doua scrisoare a lui Cioran, repetând lucrurile de ieri, de teamă să nu i se fi pierdut cea dintâi. Din păcate, amândouă trimise cu prea mare întârziere. Existențialismul nu e o filosofie a prevederii!

30 august (după miezul nopții). Mai puțin bolnav decât ieri [gripă]. Medicamentele numai cât pentru o semi-sinucidere.

A trecut dimineață Leonte de la legație, pentru ajutorul lunar pe care i-l dau. Cerșește.

1 septembrie (11 și un sfert seara). Cred că gripa mea începe să cedeze. Am luat mai puține doctorii și m-am simțit mai bine.

De dimineață în oraș. La un anticar mi-a căzut în mână o carte a unui francuz (Albert Wolff, *Voyages à travers le monde,* Paris, 1884). În această carte pagini foarte triste despre Valahia în 1869. Francuzul a coborât pe Dunăre până la Rusciuk și a văzut țara din vapor cu ochelari foarte afumați.

Am fost la Externe, pentru viza lui Cioran. I-am dat o telegramă care poate face fericirea unui existențialist [în urma unor intervenții repetate, fusese obținută viza].

Convorbire cu Enescu[1], șeful legionar, despre Niki Dimitrescu. Despre Prințul Niculae și despre scopurile de azi ale mișcării legionare. Inutil să mai reproduc aici această conversație. Încercările de totdeauna ale legionarilor de a disimula scopuri huliganice sub motive naționale. Concluzia mea: mișca-

[1] Mihai Fotin Enescu, fiul fostului om politic liberal Fotin Enescu (1878-1918), după al doilea război mondial a rămas în Spania, ca șef al legionarilor de aici. S-a stins din viață în 1987. Profesorul de istorie de la Universitatea Autonomă din Barcelona, Francisco Veiga, în studiul său *Istoria Gărzii de fier. 1919-1941,* Ballaterra, 1989 (ed. românească, Ed. Humanitas, București, 1993) menționează de „o importanță deosebită", convorbirile avute în 1982 cu M. F. Enescu, „grație memoriei sale prodigioase și a capacității de selecție. Jurist și diplomat, provenind din înalta societate, a fost un bun cunoscător al păturilor sus-puse din București și al partidului liberal. Atașat la Legațiile din Roma, Madrid, Lisabona și Helsinki în anii treizeci și patruzeci".

rea legionară e azi o mișcare anacronică, ultimii hitlerişti din Europa. Prinţul Niculae face o faptă rea lucrând împotriva regelui Mihai.

Acasă găsesc o notă de la Consulatul francez. Mi s-a acordat viza cerută.

4 septembrie (miezul nopţii). Antoniade m-a chemat să-mi spună că s-a întors din călătorie. Îmi confirmă că atmosfera e îngrijorată şi la Paris şi în Olanda. La Amsterdam a vorbit cu ministrul Olandei la New York. Acela crede că Rusia nu face război anul acesta. Nu sunt pregătiţi. Dar foarte probabil nu vor întârzia mai mult de un an.

13 septembrie (1 noaptea). O scrisoare de la Cioran din Burgos. Vine mâine să mă viziteze.

14 septembrie (10 şi jumătate seara). Azi, ziua lui Cioran. S-a prezentat de dimineaţă, cu părul vâlvoi şi cu o cascadă de impresii entuziaste despre Spania. Am stat câtva timp de vorbă despre o mie de lucruri, la întâmplare. Îi citesc fragmentul din scrisoarea mea către Antoniade, unde mă refer la el şi, inteligent, face haz. Pe urmă, în timpul conversaţiei surprind faptul că e superstiţios.

— Nu v-am scris la timp să interveniţi pentru viza paşaportului meu fiindcă *fiind superstiţios* n-am voit să atrag vreo neşansă, formulând eu însumi temerea de insucces.

— Eşti, va să zică, superstiţios?

— Da, sunt foarte superstiţios.

— Atunci eşti un om care crede în puteri oculte şi în fiinţe supranaturale. Ce fel de existenţialist eşti?

Nu mi-a răspuns la această întrebare. Trag concluzia că am avut dreptate când i-am scris lui Antoniade.

16 septembrie (după 12 şi jumătate noaptea). Telefonează Cioran. Îşi ia adio. La telefon îmi pare că aud vocea lui Mircea Eliade. În multe privinţe, Cioran e o contrafacere a lui Eliade. Dar, aş putea spune, o contrafacere cu mai mult talent decât modelul. Impresia lui Cioran despre românii de la Madrid: provinciali. „Naţia" (i-a văzut pe Enescu, pe legionari şi pe Cotruş).■

CLIO ANUNŢĂ • CLIO ANUNŢĂ • CLIO ANUNŢĂ

MARSILIA, ORAŞUL REBEL

Marsilia este unul dintre oraşele Franţei care şi-a cultivat cu cea mai mare grijă specificitatea. Cultul pentru echipa de fotbal, „Olympique Marseille", este numai una - şi cea mai recentă - manifestare a acestui particularism marsiliez. Dar oraşul nu a aşteptat secolul XX pentru a-şi exprima - şi încă foarte viguros - independenţa. Aspectul a fost înregistrat încă din veacul XVI, când marele centru din *Midi*-ul francez şi-a aruncat de pe umeri tutela oligarhiei social-politice tradiţionale. Crearea Sfintei Ligi, în 1576, ca o formă de protest împotriva păcii semnate între Henric III şi fratele lui, François, duce d'Alençon, prin care regalitatea concedase importante avantaje protestanţilor şi deci având ca scop declarat apărarea religiei catolice - a fost pentru oraş un prilej de a se revolta împotriva puterii centrale regale. În 1588, Marsilia a aderat la Sfânta Ligă.

Multă vreme, istoriografia franceză a considerat această perioadă din istoria Marsiliei o mişcare antinaţională. Recent, istoricul german Wolfgang Kaiser - într-o lucrare consacrată exclusiv subiectului - conferă o altă conotaţie atitudinii Marsiliei în anul 1588. El consideră gestul ei o mişcare paseistă, de rezistenţă la progresul statului, o rezistenţă fondată pe apărarea autonomiei urbane. În această cheie - comentează revista *L'Histoire* - trebuie analizată instituirea republicii care a durat cinci ani (1591-1596), vreme în care oraşul a avut o adevărată autonomie politică.

Specificitatea Marsiliei, scrie Wolfgang Kaiser, este alimentată de o mitologie politică (oraşul a fost considerat dintotdeauna o republică autonomă, care a optat în mod voluntar să se unească cu regatul) şi religioasă (Marsilia a fost primul oraş creştin al regatului, evanghelizat în sec. I). Păstrarea vechiului spirit de independenţă al Marsiliei, anexată la Franţa odată cu Provenţa, în anul 1481, se mai poate explica şi altfel, prin traficul său portuar, deopotrivă sursă de prosperitate, încă din 1570, dar şi „introducător" al ciumei, în decembrie 1579, epidemie care a ruinat precarul echilibru al anilor precedenţi. Sfânta Ligă a fost percepută, în acele condiţii, drept singurul mijloc de a restabili unitatea politică a Marsiliei.

Visul republicii urbane în secolul XVI, al modelului urban medieval avea să se încheie în 1596, când Marsilia a fost supusă de regele Henric IV, care a restabilit ordinea monarhică.

F.D.

Chipuri de boieri şi jupânese

„Fiind în al doilea an al domniei lui, din urzeala duşmanului neamului nostru, diavolul, căci nu-i plăcea să rabde ca oamenii creştini să fie în pace, [Iliaş] a tăiat capul celui dintâi sfetnic al său, Vartic hatmanul. **Şi de aci s-a început sămânţa necredinţei şi el a început să se depărteze şi să se schimbe de la mintea dreaptă şi adevărată şi a nesocotit sfatul celor mai bătrâni şi indemnul celor ce crescuseră împreună cu dânsul".**

Aceste cuvinte, ieşite de sub pana cronicarului Eftimie, aruncă o lumină deloc favorabilă asupra domniei lui Iliaş Rareş (1546-1551). Într-adevăr, nepotul lui Ştefan cel Mare şi fiul lui Petru Rareş a rămas în amintirea contemporanilor şi a posterităţii ca însăşi întruchiparea Antichristului. Aplecarea lui spre moravurile orientale, culminând cu trecerea la mahomedanism, a declanşat un proces de damnatio memoriae **în urma căruia chipul i-a fost înnegrit în portretele votive, numele i-a fost martelat din inscripţii, iar faptele sale au fost prezentate de cronicari ca uneltiri ale diavolului.**

Tot Necuratul a fost acela care l-a împins pe domnul Moldovei să-l ucidă pe Petru Vartic, „cel dintâi sfetnic al său". Această formulare lasă să se înţeleagă că hatmanul de atunci era ceva mai mult decât un simplu dregător. Mai spune Eftimie că moartea lui Vartic a fost semnalul lungului şir de fapte abominabile care i-au adus lui Iliaş vodă pieirea din istorie. Tragicul sfârşit al lui Petru Vartic, poziţia pe care o ocupa el la curtea Moldovei, cuvintele frumoase pe care i le-au rezervat cronicarii au fost elementele care, stârnindu-ne interesul, au determinat o cercetare amănunţită a acestui chip de boier moldovean.

PETRU VARTIC HATMANUL

CORNELIU COJOCARIU, MARIA MAGDALENA SZEKELY

Petru Vartic (nume întâlnit în documente şi sub formele: *Petrea Vartic, Petru al lui Vartic, Petru Varticovici)* era fiul lui Vartic diacul din vremea lui Ştefan cel Mare. Despre tatăl său avem puţine informaţii. Nicolae Iorga îl considera armean din Galiţia, trecut la ortodoxism, pentru că îi găsise numele asemănător unuia armenesc (echivalentul lui Trandafir). Dar această afirmaţie nu poate fi verificată documentar. Cert este doar că diacul stăpânea foarte bine limba slavonă şi că a avut doi copii: pe Petru şi pe Vasca (amintită o singură dată, într-un act din 5 martie 1529).

Diplomat iscusit...

Primele mărturii documentare — începând din 1520 — ni-l prezintă pe Petru Vartic ca „slugă" domnească, apelativ folosit în general pentru toți supușii domnului, chiar dacă erau boieri cu dregătorie. Apoi, în prima sa domnie (1527-1538), Petru Rareș l-a folosit, cu diverse treburi, pe lângă marea postelnicie a țării. Acestea au fost primele trepte ale unui *cursus honorum* strălucit, prin care Petru Vartic va atinge un rang de mare dregător și se va instala în galeria figurilor de boieri celebri ai Moldovei medievale.

Bun cunoscător al limbilor polonă și latină, Petru Vartic a rămas cunoscut mai ales datorită activității sale diplomatice. Debutul și l-a făcut, după informațiile de care dispunem, în 1533, adică în anul când Moldova a redeschis problema Pocuției. Reamintim cititorilor că acest ținut din sudul Poloniei fusese amanetat lui Petru I Mușatinul (1375-1391) de către regele polon Vladislav Jagello, în 1388, în schimbul unui mare împrumut de bani. Regii Poloniei n-au restituit niciodată această sumă, iar domnitorii Moldovei s-au considerat, de drept, stăpâni ai Pocuției, deși Polonia n-a acceptat cu nici un chip să renunțe la ea. Și astfel, „bucata de pământ", cum o numea Ștefan cel Mare, s-a transformat într-un măr al discordiei. Din pricina ei, marele domn nu și-a găsit liniștea sfârșitului până ce n-a cucerit-o cu sabia. După el, Bogdan cel Orb (1504-1517), într-un gest de cavalerism, a cedat-o polonilor în schimbul unei promisiuni matrimoniale, rămasă însă fără împlinire. Și iată-l pe vodă Rareș, la 1533, reluând tratativele pentru rezolvarea litigiului. În luna iulie, Petru Vartic și Avram Banilovschi primeau poruncă să meargă la regele Poloniei și să discute direct cu el problema Pocuției. Pe drum, Petru Vartic a fost prins și reținut un timp de un rotmistru la Cameniţa. După această întâmplare, solii moldoveni și-au continuat călătoria, ajungând tocmai în Lituania, la Vilno (azi, Vilnius), unde regele Sigismund I pregătea o campanie militară împotriva rușilor. Primind mesajul domnului moldovean, craiul polon a răspuns că era favorabil reluării tratativelor de pace.

Nu vom intra în amănuntele acestei probleme, important pentru portretul personajului nostru este însă faptul că Vartic și-a început cariera diplomatică sub o zodie norocoasă: mai întâi, pentru că de-a dreapta i-a stat Avram Banilovschi (cel care va deveni un strălucit diplomat al Moldovei); apoi, fiindcă a avut de tratat o problemă foarte delicată, de a cărei rezolvare depindeau liniștea la hotarul nordic al țării, dar și prestigiul domnului; în fine, pentru că datorită acestei misiuni a parcurs un drum lung, până la celălalt capăt al Europei, în ținuturile de obârșie ale Jagellonilor, nu departe de Marea Baltică. Se va fi întors în Moldova cu impresii unice și cu o experiență care, fără îndoială, i-a fost de mare folos în anii care au urmat.

Pentru o vreme, documentele nu ne mai spun nimic despre Petru Vartic. Reapare abia în 1538 și prezența lui în treburile țării rămâne constantă până la sfârșitul vieții. 1538 marchează de fapt apo-

În p. 40: *Petru Rareș și fiul său Iliaș, așa cum apar în tabloul votiv al bisericii mănăstirii Moldovița*

Fără a fi cunoscute motivele ce l-au determinat să ia o astfel de hotărâre, Iliaș vodă l-a înmormântat pe Petru Vartic în biserica mănăstirii Probota - necropola Rareșizilor

geul celei mai mari crize pe care o cunoscuse Moldova până atunci. Sub ameninţarea unei intervenţii otomane de represalii în urma alăturării Moldovei la Liga Sfântă, Petru Rareş şi-a îndreptat privirile spre Polonia. În luna septembrie domnul Moldovei a trimis o solie în ţara vecină, printre soli numărându-se şi Petru Vartic. Între timp, însă, sultanul Soliman Magnificul a intrat cu oaste în Moldova şi Petru Rareş a fost silit să ia drumul pribegiei. Solia s-a întors din Polonia când pe tronul de la Suceava se afla de-acum Ştefan Lăcustă (1538-1540). Participarea lui Petru Vartic la această misiune diplomatică — a doua, se pare, din cariera lui — spune multe despre calităţile personajului şi încrederea ce i se acorda. După toate aparenţele, deşi tânăr şi fără o dregătorie înaltă, era solicitat de domnie numai în cazurile excepţionale, misiunile obişnuite fiind încredinţate altor boieri de la curte. Numai aşa se explică de ce **el** a fost trimis în Lituania în 1533 şi apoi în Polonia în 1538, răstimpul de cinci ani, care separă cele două momente, rămânând ca o adevărată pată albă în biografia sa.

Spre deosebire de alţi boieri din timpul lui Petru Rareş, care şi-au pierdut funcţiile după 1538, Petru Vartic s-a bucurat şi de încrederea lui Ştefan Lăcustă. În iulie 1539, acesta i-a încredinţat misiunea de „tălmaciu secret" la regele Sigismund I. Din Cracovia, Vartic a luat drumul Vienei, în calitate de „mareşal al curţii voievodului", călătorie făcută în mare taină, căci, după cum se spune în cererea pentru obţinerea salvconductului, „se teme să nu-l pârască regele Ioan [Zápolya] la sultan". Deşi trimis al lui Ştefan Lăcustă, Vartic era primit la Viena ca reprezentant al... „ilustrului şi strălucitului Petru voievod al Moldovei"!

Întors în ţară, în luna octombrie a fost însărcinat să-l întâmpine la Hârlău pe solul polon Ieronim Laski, aflat în trecere prin Moldova. Apoi, în mai 1540, alături de alţi boieri, Petru Vartic a fost trimis la încheierea convenţiei moldo-polone de la Hotin (semnată la 1 iunie 1540), privind normele de judecată în cazul litigiilor de hotar. În noiembrie, Vartic se afla din nou în Polonia, cu cerere de ajutor din partea domnului său. Se repeta, aşadar, episodul din 1538: aceeaşi tablă, aceeaşi mutare, acelaşi pion, dar „regele" era altul. Nu peste mult timp (decembrie 1540), Ştefan Lăcustă a fost ucis de partida boierească opusă lui. Unii istorici au acreditat ideea că în fruntea acestei acţiuni s-ar fi aflat Vartic însuşi. Chiar dacă, se pare, el era în Polonia la vremea aceea, nu este exclus să fi avut o oarecare contribuţie la complotul antidomnesc. Cel puţin, aşa s-ar deduce din faptul că la sfârşitul anului 1540, el explica polonezilor motivele uciderii lui Ştefan Lăcustă, făcându-se purtătorul de cuvânt al noului domn, Alexandru Cornea: „să consideraţi ca vorbe ale domnului nostru şi ale sfatului domnesc tot ceea ce Petru Vartic, mareşal al Ţării Moldovei, a spus tânărului Tarnowski hatman".

... şi comandant al întregii oştiri

Domnia lui Alexandru Cornea, efemeră, s-a încheiat la începutul anului 1541, când, sprijinit de sultan, Petru Rareş şi-a recăpătat tronul. Având de plătit nişte polite boierilor care îl părăsiseră în 1538, Petru vodă a operat modificări sensibile în componenţa sfatului domnesc. Ne-o spune o scrisoare din 19 martie 1541, adresată de Nicolae Sieniawski, castelan de Belz, lui Stanislaw Odrowaz, palatinul Poloniei: „Petru voievodul Moldovei, vineri [18 martie 1541] a fost o săptămână, a tăiat pe Mihul hatmanul, pe Petraşcu comisul, ginerele lui, pe Trotuşan marele logofăt şi pe Cozma logofătul mic; în locul lui Mihul *a pus hatman şi staroste de Suceava pe Petru Vartic*, în locul lui Trotuşan pe Mateiaş vistierul, iar vistiernic a pus pe Toma logofătul; pe Septilici l-a lăsat în viaţă, luându-i stărostia Hotinului; în locul lui a pus pe Hâra cămărăşul". Rezultă, deci, foarte limpede că lui Petru Rareş i-a datorat Petru Vartic ridicarea lui într-una din cele mai înalte funcţii în stat.

Dregătoria de hatman (preluată de la polonezi) echivalentă cu cea de portar al Sucevei şi alăturată celei de pârcălab (staroste) de Suceava, s-a afirmat în Moldova odată cu ocuparea ei de către Petru Vartic (11 martie 1541-7 aprilie 1548). Chiar dacă, conform tradiţiei, hatmanul apărea în actele domneşti după pârcălabii de Hotin, neamţ şi Roman, dregătoria sa era superioară, acestora, întrucât cumula şi atribuţiile de comandant al întregii oştiri a ţării (*Capitaneus Moldaviae).*

În această calitate, Petru Vartic a luat parte, în 1541, la campania lui Petru Rareş în Transilvania, fiind prezent în faţa porţilor Braşovului la 29 iulie. În paralel cu acţiunile militare pe care le conducea ca hatman, Vartic şi-a continuat activitatea diplomatică. Experienţa făcuse din el omul cel mai indicat pentru a reprezenta interesele Moldovei la curţile puterilor vecine, cu atât mai mult cu cât se dovedise favorabil legăturilor cu Polonia şi Imperiul habsburgic, manifestând înclinaţii antiotomane. La începutul anului 1541, el îi amintea domnului de vechile legături cu Polonia şi despre jurământul făcut la Hotin, insistând şi asupra faptului că „m-ai trimis, doamne, pe mine cu Trotuşan, la Măria Sa regele, la Cracovia, cu întărirea acestui jurământ şi te va pedepsi Dumnezeu şi pe

noi împreună pentru aceasta" [călcarea jurământului]. Consecvent aceloraşi principii, în 1542, Vartic i-a trimis o scrisoare lui Ferdinand I de Habsburg (1556-1564), printr-un sol al acestuia la Cracovia, din care citãm: „Ce-mi scrie Măria Ta, să-ţi dau de ştire despre ţarul turcesc, încotro se va întoarce, deci să ştii Măria Ta că în vara aceasta nu va pleca nicăieri, ci va trimite câteva oşti spre Buda, ca s-o zidească. Dar în alt an va ieşi cu putere mare în Ţara Ungurească, el însuşi cu toate puterile sale.

E adevărat că acum se cheamă la război pretutindeni în ţinuturile turceşti, dar poate numai ca să sperie, pentru ca să poată zidi anul acesta cu siguranţă Buda.

Dar eu te asigur pe Măria Ta, ca prieten credincios al Măriei Tale, că, după cât am înţeles eu, dacă domnii creştini vor să isprăvească ceva asupra turcilor, acuma au vremea cea mai potrivită, şi alta mai bună nu vor mai avea-o pe urmă. Acum chiar trebuie să se ridice domnii creştini ca să meargă la Buda s-o ia şi, dărâmând-o, să-i înece rămăşiţele în Dunăre. Că, de o vor întări turcii, atunci niciodată nu-i vor mai izgoni creştinii.

Ne mirăm foarte că Măria Sa craiul [Poloniei] rămâne atâta la Vilna: mai bine ar fi ca Măria Sa să-şi vadă de lucru din vreme.

Despre domnul meu, voievodul, să ştii aşa Măria Ta cum că voieşte să poarte război în Ardeal pentru cetăţile acelea ce s-au luat de la dânsul [Ciceul şi Cetatea de Baltă] şi pentru slobozirea prinşilor ce stau la Făgăraş. Şi are în ajutor 4 000 de turci dacă ungurii nu-i vor ieşi din cetăţile acelea şi nu vor da drumul prinşilor".

În istoria noastră sunt foarte rare personalităţile (cu excepţia domnitorilor, firește) care au întreţinut corespondenţă *direct* cu un principe străin. Iar formula de la începutul acestei scrisori („ce-mi scrie Măria Ta...") dovedeşte că între Ferdinand de Habsburg şi Vartic existase un mai vechi schimb de scrisori.

Campania din Transilvania la care Vartic face referire în scrisoarea sa a avut loc în toamna anului 1542, oastea Moldovei fiind pusă, ca şi în anul precedent, sub comanda sa. Dar înainte de începerea campaniei, în lunile iunie-august 1542, Petru Vartic s-a aflat în fruntea unei mari solii trimisă de Rareş în Polonia. Partea polonă a făcut un rezumat al principalelor idei formulate de delegaţia moldoveană, documentul fiind intitulat *Esenţa soliei lui Petru Vartic.* Fără îndoială, purtătorul de cuvânt al domnitorului moldovean împărtăşea orientarea politică a acestuia, judecând după scrisoarea către Ferdinand de Habsburg, prezentată mai sus, dar această concordanţă între domn şi sfetnicul său este confirmată de întreaga carieră diplomatică a lui Vartic. În 1542, el transmitea la Cracovia hotărârea lui Petru Rareş de a „nu se mai supune împăratului turcilor, ba chiar să-şi răscumpere libertatea sa cu puterea armelor". Căci, „acest împărat [al turcilor], neţinând seama de înţelegerile şi tratatele încheiate de înaintaşii săi cu moldovenii, neţinând seama nici chiar de jurământul său, nu numai că a pustiit cea mai mare parte din acea ţară [Moldova], ci chiar i-a luat lui, aducându-o sub stăpânirea sa, o parte nu mică din ea". Prin vocea solului său, Rareş cerea regelui polon „să îngăduie ostaşilor Maiestăţii Sale să îndeplinească acolo [în Moldova] slujba plătită şi dacă [Petru Rareş] nu ar putea ţine piept puterii turcului, să se poată refugia, împreună cu ai săi, într-un loc adăpostit din regat".

Solia din 1542 a rămas fără urmări, în cele din urmă, domnul Moldovei renunţând la ideea unei acţiuni antiotomane cu sprijin polon. În acelaşi timp, ea a marcat şi sfârşitul carierei diplomatice a lui Petru Vartic; timp de un deceniu, el urmărise prin acţiunile sale şi ale domnilor pe care îi slujise, să stăvilească expansiunea otomană şi să păstreze neatânarea ţării sale prin strângerea legăturilor cu statele creştine.

Avansat şi... decapitat!

Devotat dinastiei, hatmanul şi-a păstrat dregătoria şi după moartea lui Petru Rareş, în primul an de domnie a lui Iliaş. Ba, mai mult, a devenit chiar „principalul sfetnic al domnului". În documentul de omagiu al lui Iliaş către regele Sigismund I al Poloniei, datat 30 noiembrie 1547, Vartic, „staroste al cetăţii Sucevei, mare hatman al întregii noastre curţi şi al întregii noastre Ţări a Moldovei", apare menţionat al cincilea, după mitropolitul Sucevei, episcopii Ţării de Jos şi Ţării de Sus şi marele logofăt.

Apoi, pentru primăvara anului 1548, letopiseţul consemnează: „Şi în domnia lui [Iliaş], în anul 7056, aprilie 7, sâmbătă după Paşti, au tăiat capul lui Vartic hatmanul în târg în Huşi şi l-au dus de l-au îngropat în mănăstire în Pobrata". Motivele reale ale acestui act sunt; astăzi, imposibil de reconstituit în lipsa informaţiilor documentare. De-a lungul timpului, istoricii au înaintat o serie de ipoteze: că Vartic ar fi sprijinit acţiunea unui pretendent la tron din Polonia, că ar fi intrat în conflict cu domnul datorită orientărilor politice diferite, că s-ar fi aflat în fruntea unui complot boieresc îndreptat împotriva lui Iliaş. Indiferent care din aceste ipoteze se va dovedi întemeiată (dacă se va dovedi vreodată), cert este că Petru Vartic a avut parte de o moarte crâncenă, pe butucul călăului, şi că a fost înmormântat la Probota.

Acest din urmă amănunt a

stârnit și el nedumerire: de ce a îngropat Iliaș Rareș în necropola domnească un boier care, foarte probabil, îi fusese ostil de vreme ce-l dăduse pierzaniei? La 1548, pe lângă mormintele recuperate din vechea biserică, Probota adăpostea mormintele lui Petru Rareș, ale câtorva membri ai familiei domnești și pe acelea ale unor boieri (printre ele — mormântul lui Nicoară Hâra, cinstitul sfetnic al domnului). Simpla prețuire de care se bucura Petru Vartic printre contemporani nu justifica înhumarea lui în noua necropolă a Rareșizilor.

Dar în biografia hatmanului Vartic mai sunt câteva întâmplări stranii. În timpul celei de a doua domnii a lui Petru Rareș, Vartic s-a ocupat de construcția bisericii domnești Sfânta Paraschiva din Târgul Frumos. Când edificiul a fost terminat, *în pomelnicul ctitoricesc*, din proscomidie s-a însemnat: „Pomenește, Doamne, sufletul robului tău, Io Petru voievod, și doamna lui, Elena, și fiii lui, Iliaș voievod și fratele lui, Ștefan și Constantin și Ruxandra și *robul lui Dumnezeu Petru Vartic*, în domnia domnului nostru". Or, se mai cunosc și alte cazuri de boieri care au supravegheat construcția unei biserici domnești, dar aceasta nu însemna decât îndeplinirea unei porunci domnești, a unei obligații față de suveranul țării, și nu justifica înregistrarea numelui acelui dregător în pomelnicul ctitoricesc, alături de familia domnitoare. În 1548, la Probota se copia un tetraevanghel *pentru Petru Vartic și doamna Elena Rareș* — al doilea caz în care hatmanul apare alături de un membru al familiei domnești. Această din urmă mențiune, desprinsă din contextul celorlalte și judecată ca atare, își poate găsi o explicație în... folclor. În Muntenia și Banat (nu și în Moldova) a circulat, în diverse variante, o baladă a lui Vartic. Personajul cu acest nume, îndrăgostit de soția domnului, a fost descoperit și a sfârșit în streang, în timp ce doamna, de durere, s-a sinucis. Evident, presupunerea că între Petru Vartic și Elena Rareș ar fi existat o legătură sentimentală este foarte la îndemână. Ea nu poate explica, însă, de ce Petru Vartic a fost trecut în pomelnicul ctitoricesc din biserica Sfânta Paraschiva și nici de ce a fost înmormântat la Probota. Un singur element ar putea lega între ele cele două mărturii disparate: *rudenia dintre Petru Vartic și Petru Rareș, pe o filieră rămasă încă necunoscută.*

Numele familiei Vartic a căpătat un loc de frunte în Moldova medievală odată cu Petru Hatmanul. Din căsătoria acestuia cu Stanca au rezultat doi fii: Iurașco și Ionașco. Ultimul a murit tânăr și nu a avut urmași. Iurașco a urcat, ca și tatăl său, treptele ierarhiei boierești fiind, pe rând, mare paharnic, mare postelnic și pârcălab de Hotin. O nepoată a sa, Antemia Vartic, a fost soția lui Miron Barnovschi; a murit, însă, cu mult înainte de 1626, anul în care acesta a ajuns domn al Moldovei.

O viață închinată cu credință țării, domnului și creștinătății, stinsă pe un eșafod, în târgul Hușilor. Primul purtător al titlului de mare hatman al Moldovei, în ultimii ani ai perioadei eroice din istoria acesteia, Petru Vartic a fost, în egală măsură, conducător de oști, fin diplomat înzestrat cu darul elocinței, om politic cu un crez și orientare bine definite. Dincolo de toate acestea, a fost însă un om la fel ca mulți dintre boierii din epocă. Bea cu plăcere „tărie de vin" (un soi de coniac) furnizată de locuitorii Țării Bârsei, dar nu era lipsit nici de alte gusturi elevate. Ca sol, se înfățișa la marile curți europene — Vilno, Cracovia sau Viena — cu părul pieptănat cu pieptene de corn și înveșmântat în straie apropiate de moda apuseană: cu mâinile înmănușate și purtând la brâu un pumnal, mai mult podoabă decât armă, făurit de atelierele bistrițene.

Viața nu i-a mai dat răgaz să înalțe biserici, să înzestreze lăcașuri de cult cu odoare, să comande manuscrise. Ceea ce astăzi mai poate spune ceva despre Petru Vartic mare hatman al Moldovei sunt numai faptele sale... ■

ROMÂNIA DE LA MARE

Subintitulată „revistă de istorie și civilizație românească", *România de la mare* este editată de Asociația cultural-istorică dobrogeană cu același nume din Constanța (editor Stoica Lascu, manager Marian Moise).

Recentul număr apărut (nr. 3,4/1994, anul III) este consacrat *Dobrogei de Sud în contextul istoriei românești.*

Sunt publicate studii, articole, documente, evocări, pagini literare — toate referitoare la trecutul, atât de interesant, al Dobrogei de sud, „însemnatelor evenimente diplomatico-militare sud-est europene — se menționează într-o notă editorială — derulate în urmă cu peste opt decenii, care au consfințit, între altele, întregirea teritoriului transdanubian prin integrarea sudului acestuia la Regatul Român".

Revista cuprinde, în supliment, și primul număr al unei noi publicații de istorie și civilizație aromânească, *Picurarlu de la Pind*, care își propune să tipărească „materiale scrise în limba literară sau în dialectul aromân, cu caracter literar, folcloric, istoric, memorialistic, publicistic sau la nivelul articolelor elaborate științific".

O rectificare genealogică

Articolul pe care îl publicăm în acest număr este un text inedit, pe care domnul Ştefan PLEŞIA ni l-a pus cu amabilitate la dispoziţie, gest pentru care îi mulţumim. Gestul domniei sale pune redacţia în situaţia de a-şi onora o obligaţie de drept la replică după mai bine de două decenii. Această întârziere n-a fost cauzată decât de întâmplare. În numărul 3(60), din martie 1972, Magazin istoric **a publicat articolul** Rosetteştii, **semnat de cunoscutul istoric, scriitor şi publicist, regretatul Vasile Netea. La data apariţiei lui, articolul a reţinut atenţia genealogistului Emanuil Hagi-Mosco, care şi-a expus propriile-i păreri printr-o comunicare susţinută în cadrul Comisiei naţionale de heraldică, genealogie şi sigilografie. Comunicarea a rămas nepublicată şi reproducerea ei în paginile revistei care a găzduit şi articolul ce a provocat-o ni s-a părut mai mult decât firească. Este şi un prilej fericit de a ţine trează amintirea celor doi prestigioşi istorici.**

ROSETTEŞTII MUNTENI

EMANUIL HAGI-MOSCO

Genealogia se prezintă sub două aspecte. Unora le este antipatică; pentru alţii este ispititoare. Pentru cei dintâi, este de prisos să comentez. Cât priveşte pe ceilalţi, cu vederi largi, chiar de nu sunt cercetători calificaţi, atraşi însă de parfumul trecutului şi conştienţi că lumea nu a început o dată cu dânşii, sunt bucuroşi să se avânte în acel trecut de care este legată în parte fiinţa neamului şi să descopere atâtea taine, să fie părtaşi la desfăşurarea vieţii în scurgerea timpului.

În categoria a doua, a celor atraşi de trecut, nefiind — să zic — specializaţi în această latură a istoriei, căci de fapt istoria este legată de genealogie, persoane de bună-credinţă publică genealogii inspirate, fie direct de interesaţi, fie după publicaţii ale aceloraşi interesaţi, cu greşeli voite „ad partem" spre a-şi făuri o genealogie după plac şi, bineînţeles, trăgând o oareşicare autentificare a unor neexactităţi.

În *Magazin istoric*, nr. 3, din martie 1972 — revistă în care poţi găsi articole de un deosebit interes — s-a publicat genealogia familiei Rosetti. Se repetă ceea ce de atâţia ani reprezentanţii acestui neam boieresc s-a încercat să autentifice, fără nici o dovadă documentară, filiaţii cu totul greşite.

În cele ce vor urma mă voi ocupa numai de partea genealogică a publicaţiei, fără nici un gând de polemică, lăsând membrilor familiei toate însuşirile politice, patriotice, literare dezvoltate în articolul menţionat.

În numele vechei mele îndeletniciri de preocupări heraldice-genealogice, care timp de 75 de ani mă însoţeşte, caut, când este necesar, să fac rectificările cuvenite, pentru a nu lăsa pe cercetători să fie induşi în eroare. De la început precizez — până la proba contrară a unei dovezi documentare — că familia Rosetti din Muntenia nu este una şi aceeaşi cu aceea din Moldova, deşi reprezentanţi ai acesteia au fost trăitori în Muntenia. De altfel, generalul Radu R. Rosetti o spune ritos în monografia ce a publicat a familiei sale (R.R. Rosetti: *Familia Rosetti*, vol. II, *Celelalte ramuri*, Bucureşti, 1940, pp. 11-15).

În articol se mai arată că, după tradiţie, familia — fără a se cita un izvor — ar fi de origine genoveză şi că, în primele decenii ale secolului al XIII-lea — deci să zicem anul 1225 — s-a strămutat în Constantinopol, unde s-a amestecat cu marile familii bizantine. Ei bine, nu este deloc aşa. Originea familiei Rosetti — mă refer anume numai la Moldova, şi veţi vedea de ce — este greacă, din oraşul *Coron*, aşezat tocmai la extremitatea sudică a Peloponezului. Că s-au stabilit în Bizanţ la începutul secolului al XVII-lea, nu al XIII-lea, deci cu patru secole mai târziu, este exact, în persoana lui Lascaris Rosetos, născut în 1580, mare schevofilax şi mare logofăt al Patriarhiei la

1629, căsătorit pe la 1605 cu Bella, fiica lui Ioan Cantacuzino, fiul lui Şaitanoglu. În genealogia publicată, acel Lascaris este dat drept începător al familiei Rosetti. Totuşi, sunt cunoscute încă alte trei generaţii mai sus omise în publicaţie şi anume: Mihail Rosetos din *Coron*, mort în 1544. Are fiu pe Ioan Rosetos, tot din *Coron*, mort în 1574 şi al cărui fiu N (nu-i ştiu numele) Rosetos din *Coron* este tatăl lui Lascaris. Deci, omisiune importantă şi regretabilă, ştergând trei generaţii de ascendenţi.

De ce nu pot fi genovezi? În afară de faptul că cei înşiraţi mai sus sunt din Grecia şi cunoscuţi ca atare, este ştiut că marea majoritate a patronimelor greceşti au terminaţia cu consoana *s*, iar familiile italiene, iarăşi în mare majoritate, au terminaţia cu litera *i*. Dacă la origine patronimul ar fi fost italian, i s-ar fi spus Rosetis, pe când în Grecia au păstrat terminaţia grecească pe care o aveau, şi cu un singur *t* — Rosetos.

De altfel, avem nenumărate exemple la noi, cât priveşte familiile de origine greacă, spre pildă: Soutzos şi acuma ramura greacă a păstrat pe *s*, la noi *s* a căzut; Notaras din Bizanţ, la noi fără *s;* Rizos la greci, la noi fără *s;* Moscos din Sparta — trecuţi la Veneţia şi Corfu, *s* a căzut. Filitis, la noi fără *s* şi atâţia alţii. În orice caz, pare straniu ca genovezii, în loc să facă ca veneţienii şi ceilalţi genovezi — să-şi deschidă un „comptoir" de-a lungul coastei Mării Negre, să se ducă tocmai la capătul de sud al Greciei!

Iarăşi cât priveşte afirmaţia că C.A. Rosetti, zis Berlicoco, se trăgea din Antonie Vodă Ruset, zis Chiriţă Draca, capuchehaia al Moldovei în 1661, apoi domn în 1675, este cu totul eronată, nici o dovadă nu confirmă aceasta. Dimpotrivă, vom vedea.

Antonie Vodă, de la soţia sa Zoe, cu patronim necunoscut, a avut şase copii, dintre care numai doi au avut urmaşi bărbăteşti, dând naştere la două ramuri cu totul deosebite în Moldova, cu descendenţi cunoscuţi. Unul dintre aceştia, Ion, căsătorit cu o Mavrocordat, născut în Moldova, este tatăl Eufrosinei, soţia lui Giani şi mama efemerului domn de câteva luni în Oltenia, Manole Giani Ruset. În genealogia publicată se precizează că bunicul lui C.A. Rosetti (nu i se dă numele şi vom vedea explicaţia) ar fi fost fiul acestui Ion, la rându-i fiul lui Antonie Vodă. Fiii, precum şi nepoţii acestui Ion sunt cunoscuţi şi anume: Matei, Mihai, Niculae şi Eufrosina de mai sus. Ar urma deci să mai fie un alt fiu, anume acel bunic al lui C.A. Rosetti, ceea ce este cu neputinţă, deoarece bunicul lui C.A. Rosetti şi al tuturor Rosetteştilor din Muntenia nu se ştie cine e. Iată cum:

La Arhivele Statului din Bucureşti se află Dosarul nr. 340/220, de foi 22. Catagrafia oficială a toţi boierii Ţării Româneşti la 1829, intitulată *Delă pentru catagrafia boierilor caftanli după cererea prezidentului comitetului din Bucureşti leat 1829 septembrie 11.* Este pornită din porunca brutalului tătar Jeltuhin, după vorba lui Iorga. Lucrarea e publicată de Ion C. Filitti. Într-însa sunt trecuţi pe categorii: 63 boieri de rangul I şi 171 de al II-lea. Li se dă numele, vârsta, rangul şi locuinţa. În afară de aceste date cerute boierilor de rangul I, celor de rangul al II-lea li se mai cere declararea averii şi numele tatălui, fie că are patronim, fie că are numai numele de botez.

În categoria a doua, lista începe cu Alexandru Rosetti, care este tatăl lui C.A. Rosetti, astfel: „Alexandru Ruset — cum se pronunţa atunci — născut la Ţarigrad, 70 ani (adică la 1759), spătar, şade în Bucureşti, mahalaua Bradului (adică Boteanu) «în casele mele» (între ghilimele), văpseaua de galben 71".

Ce se întâmplă cu restul de 170 de boieri?

Tuturora, afară de acest Alexandru Ruset şi a câtorva care lipsesc din Bucureşti, li se indică tatăl. Cum se explică această anomalie? Mai cu seamă că la nr. 33 figurează: „Ion Ruset, 29 ani, născut Bucureşti, mahalaua Creţulescu," cu chirie, văpseaua verde nr. 437. Are venit 10 000 sau 20 000". Este nepot de frate al lui Alexandru.

Prin urmare, tatăl lui C.A. Rosetti nu-şi declară într-o statistică oficială propriul său tată, care ar fi anonimul bunic al lui C.A. Rosetti, fiind singurul care face excepţie la măsura luată. Şi, totuşi, în genealogia publicată se precizează că acel bunic, fără nume, ar fi fiul lui Ion, fiul lui Antonie Vodă. Pe ce se bizuie, când se cunosc toţi descendenţii domnitorului?

În consecinţă, până la o dovadă documentară, nu se ştie cine este acel bunic al Rosetteştilor din Ţara Românească. Aşadar, este destul de clar că înrudirea aşa-zisă comună a acestora din urmă cu Rosetteştii din Moldova, cu care n-au avut nici o legătură matrimonială cu vreun membru din acea familie moldovenească, nu se întemeiază pe adevăr. Astfel, familia Rosetti din Muntenia, departe de a avea o vechime din primele decenii ale secolului al XIII-lea, începe cu acel Alexandru din Ţarigrad, care nu-şi cunoaşte tatăl, şi aşezat în Ţara Românească la începutul secolului al XIX-lea, adică şase secole mai târziu.

Înainte de a sfârşi, voi arăta câteva din acele încercări făcute de unii membri ai familiei din Muntenia de a găsi unele înrudiri cu cei din Moldova. Dorinţa cea mai arzătoare a fost aceea de a reuşi să dovedească scoborârea din graful Nicolae Rosetti, ginerele lui Vodă Brân-

coveanu. Or, acesta a fost căsătorit în două rânduri: întâi, în 1705, cu domnița Ancuța, fiica domnitorului; al doilea, la 1738, cu Lucretzia Caruga. A avut două fete. Cu prima soție — pe Maria, căsătorită întâi cu Ioniță Albescu-Mogoșescu, al doilea cu C. Argetoianu — și de la a doua — pe Elisabeta, moartă la 1740, căsătorită întâi cu contele de Circourt și al doilea, la 1738, cu G. Janson.

Frații Rosetti de la 1840 au spus că se scoboară din Ion Rosetti, fratele contelui Niculae. Nici aceasta nu se poate. Ion Rosetti, căsătorit cu o Filipescu, nu a avut decât o fată — Smaranda —, căsătorită cu Dumitrașcu Racoviță.

În 1842 au cerut să li se confirme diploma de conte din 1733, acordată — zic ei — „moșului nostru Nicolae de Rosetti", care cum am văzut nu a avut decât două fete.

Altă dată, Niculae Rosetti de la 1860 revendica ctitoria schitului Mărculești (Muscel) ca scoborâtor — zice el — al fundatorului schitului, Dumitru Rosetti, fiul lui Marco, hangiul din Țarigrad, ambii personagii răzlețe, nelegate cu nimeni, și nu se știe să fi avut copii.

Într-un alt act din 1798 (publicat în broșura *Istoria fundației Flămânda-Mărculești*, Cluj, 1888), Dumitru fondatorul lasă epitrop pe Constantin Filipescu, în loc să lase epitrop pe jeluitorul din Muntenia, dacă i-ar fi fost rudă — ca să „apere schitul despre rudele mele de aici din Țarigard". Filipescu, la rându-i, cedează epitropia „prietenului și rudei noastre contele Nicolae Rosetti". Explicația e simplă: contele Nicolae era cumnat cu Păuna Filipescu, soția fratelui său Ion.

În ziarul *Românul* al lui C.A. Rosetti, din 28 aprilie 1892, a apărut un articol intitulat *Originea familiei Rosetti*, în care, bineînțeles, se arată că tatăl lui C.A. Rosetti, acel Alexandru, ar fi fiul contelui Nicolae Rosetti.

[Se] uitase versiunea că se coboară din Antonie Vodă. O mică socoteală: acel Alexandru este născut la Constantinopol în anul 1759, după propria-i declarație din catagrafie. Graful Rosetti trăia încă în 1758, dar aici în țară și era în vârstă, paharnic încă din 1717. Graful Rosetti nu a avut o a treia soție.

Aș fi putut să mai dau alte date interesante privitor la încercarea de înrudire, de care am vorbit, dintr-un dosar al Așezămintelor brâncovenești, dar care mi-a fost subtilizat, nu știu când, împreună cu încă alte acte. Într-acel dosar se arăta că ar fi reușit să li se acorde titlul de conte, fără însă a-i socoti scoborâtori din contele Nicolae, cum era firesc, neputând face dovada.

Concluzia o poate trage orișicine: anume, că nu există nici o înrudire, de nici un fel, între Rosetteștii munteni și Rosetteștii moldoveni, iar cât privește filiația din Muntenia, ea începe cu acel Alexandru, născut în 1759 la Țarigrad, al cărui tată ne este necunoscut.

Când ai un tată pe care nu-l declari la un recensământ oficial, fie chiar din scăpare de vedere, și este singurul din 171 de declaranți în această situație, ca apoi, în tot restul timpului, la intervale deosebite, să cauți a-l găsi printre diferiți reprezentanți ai unei familii cu același patronim, mai veche decât a ta, faci singur dovada neexistenței înrudirii, întrebuințând mijloace neîngăduite, pentru a-ți face o origine pe care nu o ai. ■

CLIO ANUNȚĂ • CLIO ANUNȚĂ

SALVATORUL PARISULUI

În august 1994, la 50 de ani de la eliberarea Parisului, puțini și-au amintit – iar mulți nici n-au știut – despre cel căruia orașul de pe Sena îi datorează existența. Înțelegând că nu poate păstra capitala Franței, Hitler a ordonat să-i fie bombardate cele mai renumite clădiri și monumente, pentru a mutila pe vecie orașul. În consecință, Turnul Eiffel, Arcul de Triumf, 45 de poduri urmau a fi minate. A primit personal ordinul Führerului Oberleutnantul Ernst von Bressensdorf, în vârstă de 26 de ani, care avea legătura directă cu cartierul general al lui Hitler. El trebuia să transmită imediat instrucțiunea comandantului militar al orașului. Dar von Bressensdorf a temporizat îndeplinirea misiunii cu 14 ore, fiind perfect conștient că, odată descoperit actul său, pe el îl aștepta moartea. Fiecare oră atunci era decisivă. Aliații se apropiau vertiginos, așa că neîndeplinirea ordinului Führerului – relatează, publicația londoneză *European* – s-a dovedit a fi salvarea Parisului. Ernst von Bressensdorf a murit de curând și, cu puțin înaintea decesului său, *guvernul Franței i-a mulțumit oficial pentru curajul său din urmă cu o jumătate de secol.*

CEL MAI SECRET NUME DIN NKVD

„De obicei se spune că începutul Războiului Rece a fost marcat de discursul despre «Cortina de Fier» rostit de Winston Churchill, la 6 martie 1946, la Fulton, Missouri; dar pentru noi, confruntarea cu aliaţii occidentali începuse din momentul în care armata roşie a eliberat Europa de Est. Conflictul de interese era evident. Principiul asupra căruia se convenise cu Roosevelt la Ialta, ce prevedea alegeri multipartide, era acceptabil pentru noi doar pentru perioada de tranziţie de după înfrângerea Germaniei, cât soarta Europei de Est se mai discuta încă. Îmi reamintesc cuvintele ministrului de externe Molotov şi ale lui Beria care spuneau că guvernele de coaliţie din Europa de Est nu vor dura prea mult. Mai târziu, în reuniunile Comitetului pentru informaţii, pe care Molotov l-a condus în 1947, cuvintele lui au căpătat o nouă semnificaţie".

Astfel începe capitolul VIII al cărţii de memorii Special Tasks. The Memoirs of an Unwanted Witness — A Soviet Spymaster (Operaţiuni speciale. Memoriile unui martor nedorit — un maestru al spionajului sovietic), de Pavel Sudoplatov şi Anatoli Sudoplatov, cu Jerrold L. şi Leona P. Schecter, apărută la Little, Brown and Company, în 1994. Observăm că şi aici funcţionează schema clasică a istoriografiei sovietice privind discursul de la Fulton şi confruntarea cu aliaţii din marea coaliţie. Aşa cum era de aşteptat însă, Sudoplatov introduce doza de adevăr lipsit de tenta ideologizantă care însoţea de regulă orice demonstraţie istorică sovietică şi comunistă în general. În mod concret el citează fapte esenţiale care indică politica de expansiune sovietică care a constituit de fapt cauza fundamentală a războiului rece.

După terminarea celui de al doilea război mondial, şi până la moartea lui Stalin, Sudoplatov a continuat să răspundă de operaţiunile speciale desfăşurate de NKGB (din 1946 MGB), poziţie care i-a asigurat o bună cunoaştere a manevrelor prin care s-au instaurat „regimurile de democraţie populară" în Estul Europei. Despre acestea, ca şi despre alte aspecte legate de Războiul Rece povesteşte el în continuare în cartea recenzată de noi. Ca de obicei, intervenţiile noastre sunt redate cu litere cursive.

PAVEL A. SUDOPLATOV

S.U.A. erau dispuse să încheie un acord cu U.R.S.S. în privinţa Europei

Drumul către Ialta, oricât de straniu ar putea părea, a fost deschis de Pactul Molotov-Ribbentrop. În 1939, U.R.S.S. a fost tratată pentru prima oară ca o mare putere. După Ialta, ea a devenit unul dintre centrii politici de putere care determinau viitorul omenirii. Şi azi mulţi analişti îl atacă pe Stalin pentru că a trădat principiile moralităţii semnând un pact cu Hitler; se neglijează faptul că el a semnat un tratat secret pentru împărţirea Europei cu Roosevelt şi Churchill la Ialta şi mai apoi cu Truman la Potsdam. Principiile ideologice nu sunt întotdeauna hotărâtoare în semnarea unor acorduri secrete între marile puteri; aceasta este una dintre regulile jocului. L-am întâlnit pe ambasadorul Konstantin Umanski în biroul lui Beria în decembrie 1941, reîntors de la Washington după atacul japonez asupra Pearl Harbor. Mi-a spus că pentru a reduce opoziţia faţă de noi şi a-i permite lui Roosevelt să ne acorde sprijin, Harry Hopkins a insistat asupra dizolvării Cominternului şi a îmbunătăţirii relaţiilor cu Biserica Ortodoxă. Pe măsură ce ne-am apropiat de Conferinţa de la Ialta, toate aceste cereri au fost îndeplinite.

La sfârşitul anului 1944, în pregătirea Conferinţei de la Ialta, a avut loc o şedinţă comună a serviciilor secrete, condusă de Molotov. Obiectivele ei erau să stabilească potenţialul de care mai dispunea Germania pentru a continua războiul şi să analizeze zonele în care urmau să se încheie acorduri viitoare cu Statele Unite şi Marea Britanie. După acea întrunire, Beria m-a numit şeful unei echipe speciale care trebuia să furnizeze informaţii lui

Molotov și Stalin. Beria a mers la Ialta, dar nu a luat parte la lucrările conferinței. În pregătirea întâlnirii, noi am alcătuit portrete psihologice ale membrilor delegației americane. Știam că nici delegația americană, nici cea britanică nu aveau un program coerent în ceea ce privește politica postbelică în Europa de Est. Nu exista vreun acord între ele în această privință sau vreun program stabilit. Căutau doar să repună la putere pe liderii guvernelor polonez și cehoslovac aflați în exil la Londra.

Rapoartele noastre și cele ale informațiilor militare indicau că americanii erau gata pentru un compromis și că o poziție flexibilă din partea noastră putea asigura o împărțire corectă a sferelor de influență în Europa postbelică, și, probabil, în întreaga lume. Pentru Aliați, această „flexibilitate" însemna că reprezentanților guvernului polonez în exil urma să li se asigure unele posturi importante în guvernul instalat după război. Dar cererile lui Churchill și Roosevelt la Ialta au fost foarte naive, căci din punctul nostru de vedere compoziția guvernului polonez urma să fie decisă de structurile de putere care-și primeau sprijinul de la armata roșie.

Puteam să ne arătăm flexibili și să permitem un vot democratic în țările Europei de Est în care se afla armata roșie, pentru că guvernele aflate în exil nu puteau să ne amenințe influența. Beneș, de exemplu, scăpase din Cehoslovacia folosind banii NKVD-ului și se afla în bună măsură sub controlul nostru. Ludvik Svoboda, care va deveni mai târziu președintele Cehoslovaciei, era un sprijinitor al guvernului sovietic și al armatei roșii. Șeful serviciului de informații cehoslovac, colonelul Muraviț, era un vechi agent NKVD, recrutat de rezidentul nostru din Londra, Ciceaev. În România, tânărul rege Mihai se baza pe detașamentele de luptă ale comuniștilor pentru a-l aresta pe Ion Antonescu și a-și pune în aplicare lovitura de stat prin care România se alătura coaliției antihitleriste.

Studoplatov se referă, probabil, la legăturile monarhului cu reprezentanții P.C.R. în pregătirea actului de la 23 august 1944 și la faptul că mareșalul Antonescu și ceilalți demnitari arestați din ordinul regelui, la Palat, au fost încredințați comuniștilor care i-au păzit până în clipa când au fost preluați de sovietici (vezi și *Magazin istoric*, nr. 8/1991).

Situația din Bulgaria era în avantajul nostru datorită influenței pe care o avea legendarul Gheorghi Dimitrov, fostul șef al Cominternului. Stalin și-a concentrat eforturile, după război, pentru extinderea hegemoniei sovietice asupra țărilor est-europene care mărgineau U.R.S.S. și apoi peste tot unde intra în competiție cu interesele britanice. El a prevăzut că statele arabe aveau să se îndrepte către U.R.S.S., atunci când se vor simți frustrate din cauza sprijinului acordat Israelului de Marea Britanie și S.U.A. Vetrov, adjunctul lui Molotov și mai apoi ambasador în Danemarca, mi-a relatat spusele lui Stalin: „Să fim de acord cu crearea statului Israel. Aceasta va fi ca un ciuline sub coada calului pentru statele arabe și le va face să întoarcă spatele britanicilor. Pe termen lung, va submina complet influența britanică în Egipt, Siria, Turcia și Irak".

Generalul George Marshall (1880-1959), autorul planului de ajutorare american, adoptat de 16 țări europene; în 1953 a primit premiul Nobel

Sudoplatov rămâne fără acoperiș

Războiul Rece s-a instalat pe deplin în 1946-1947, când iluzia unei cooperări postbelice cu Occidentul a luat sfârșit. Politica din timpul războiului, când Marea Britanie și S.U.A. erau tratate drept aliați, s-a transformat într-una de confruntare. Războiul civil din China se intensifica: tensiunile luau amploare în Italia și Franța, din cauza luptei comuniștilor pentru a obține puterea. Odată cu instalarea Războiului Rece, speranțele noastre pentru a obține bani de la evreii din Occident s-au redus. Conducerea politică a realizat că nu se putea baza pe sprijinul comunității de afaceri evreiești pentru a investi în efortul de reconstrucție din Uniunea Sovietică.

Vom vedea, într-un episod viitor, ce consecințe a avut acest fapt asupra comunității evreiești din U.R.S.S. Până atunci, care au fost noile sarcini ale lui Sudoplatov, în condițiile Războiului Rece? Cum singur declară, poziția lui în cadrul birocrației serviciului de informații se consolidase puternic. Pentru a face față noilor sarcini apărute, s-a creat un Comitet pentru informații, din care făceau parte Directoratul I (informații externe) condus de Fitin, din MGB, și cel similar din GRU. Comitetul era condus de Molotov. Sudoplatov consideră măsura o greșeală, pentru că a rupt cele două servicii de informații din structurile din care făceau parte (Directoratul I depindea foarte mult de colaborarea cu cel de contraspionaj, iar GRU de cea cu alte structuri din Marele Stat Major). El crede că măsura era o încercare de a imita pe americani, care creaseră tot atunci CIA, al cărei director este și responsabilul unui comitet ce coordonează și alte agen-

ții specializate ale Statelor Unite. Până la urmă, sovieticii au revenit, Comitetul pentru informații rămânând ca un departament în cadrul Ministerului afacerilor externe, unde și-au găsit refugiul și membrii rețelei de la Cambridge care au reușit să ajungă în U.R.S.S. Tot potrivit lui Sudoplatov, existența mai multor servicii specializate fiecare în culegerea de informații externe, în contraspionaj, în lupta contra crimei organizate sau a drogurilor este o realitate a lumii occidentale, cu o experiență îndelungată și cu mecanisme de colaborare bine puse la punct, ceea ce nu ar fi cazul în U.R.S.S, dar nici în Rusia. El deplânge măsura „spargerii" KGB-ului în astfel de servicii distincte, care nu colaborează eficient între ele.

Vremuri mai grele s-au abătut asupra lui Sudoplatov la jumătatea anului 1946, când Abakumov, fostul șef al contrainformațiilor militare — cu care intrase în conflict în timpul războiului (vezi Magazin istoric, *nr. 11/1994) — a fost numit în fruntea Ministerului securității statului (MGB). Vechea poveste a legăturilor lui Sudoplatov și Eitingon cu „dușmanii poporului" a fost redezgropată. Pe când Sudoplatov se afla în concediu, Directoratul IV (Operațiuni speciale) a fost dizolvat. El rămânea doar șef al Departamentului S, cel care se ocupa cu strângerea informațiilor referitoare la bomba atomică. Momentul este cât se poate de semnificativ pentru modul de funcționare al mecanismului sovietic și merită să zăbovim un pic asupra lui.*

De la Ogolțov am aflat că Abakumov era îngrijorat din cauza faptului că îmi păstram postul în cadrul Comitetului special de stat pentru problema nr. 1 și astfel aveam acces direct la Kremlin și la mai multe ministere. Dar nu mă putea îndepărta din funcțiile respective pentru că programul atomic nu se afla sub jurisdicția lui. Noul Comitet pentru informații trebuia, teoretic, să amalgameze directoratele de informații externe din MGB și GRU, dublând și munca Departamentului S, care avea sarcina să coordoneze penetrarea agenților din cele două directorate și strângerea informațiilor în problema atomică. De cine ținea acum Departamentul S? Cum putea Departamentul S să lucreze pentru Comitetul informațiilor dacă nu mai avea un acoperiș sub care să funcționeze? La sfârșitul anului 1946, problema a devenit urgentă. Nu am putut să obțin o întâlnire cu Beria, dar am reușit să vorbesc cu el la telefon. Era pe atunci vice-prim-ministru și membru al Biroului politic. L-am întrebat pe Beria în care structură organizatorică trebuia plasat Departamentul S. Răspunsul său m-a lăsat perplex. „În această problemă decide ministrul tău", mi-a spus și a închis. Evident, nu de la Abakumov puteam primi vreun ajutor.

Roosevelt avea propria rețea de spioni

Problema s-a rezolvat până la urmă, în septembrie 1946, când Comitetul Central l-a numit pe Sudoplatov director al Biroului special Numărul 1 pentru diversiuni și informații, în cadrul MGB. Sarcina lui era să organizeze o structură care să poată deveni rapid un directorat principal în cazul izbucnirii unui război sau dacă se creau stări de tensiune în interiorul U.R.S.S. Evident, adjunct al său a fost numit Eitingon. În această calitate, Sudoplatov și-a păstrat toate privilegiile avute: dacea, prime suplimentare, accesul la magazine speciale. Însă nu mai lua parte în mod automat la ședințele cu șefii de departamente. Cu Abakumov a conversat doar la telefon. Printre altele, acesta l-a întrebat într-o zi de ce aveau de gând copiii lui să îl omoare pe tovarășul Stalin. I-a trântit telefonul atunci când Sudoplatov i-a explicat că băiatul cel mare avea cinci ani și cel mic trei ani.

Principala sarcină a lui Sudoplatov era să penetreze bazele militare ale occidentalilor și să creeze rețele de sabotaj, care să intervină, în caz de necesitate, pentru a împiedica o ripostă occidentală. Printre altele, el l-a lansat pe William Fisher, care a operat sub pseudonimul Rudolf Abel, în Statele Unite. William Fisher, aka colonel Rudolf Ivanovici Abel (1903-1971) și-a început cariera ca operator radio în cadrul departamentului condus de Sudoplatov în timpul celui de al doilea război mondial. A fost infiltrat în S.U.A. în 1947 și prins abia în 1957. FBI l-a considerat, multă vreme, spionul cu cel mai înalt rang capturat pe teritoriul S.U.A. În 1962 a fost schimbat cu pilotul Gary Powers, cel doborât în 1960, împreună cu avionul său U-2, deasupra U.R.S.S. Probabil că Sudoplatov are tendința (ca toți cei în situația sa) să exagereze reușitele serviciilor de informații sovietice, dar nu poți să nu recunoști totuși forța lor de penetrare. Iată ce relatează el despre un personaj controversat din anturajul președintelui S.U.A., Roosevelt.

Noi îl identificasem pe Alger Hiss drept o persoană extrem de favorabilă intereselor Uniunii Sovietice, un fervent susținător al colaborării postbelice dintre instituțiile americane și cele sovietice, una dintre sursele care ne dezvăluiseră că Statele Unite erau dispuse să încheie un acord în privința Europei. Totuși, nu aveam vreo indicație că era un agent plătit sau aflat sub controlul nostru. În iunie 1993 am discutat cu un fost coleg care a servit ca rezident GRU la New York și Londra. Potrivit lui, Hiss era o sursă de informații pentru celula de spionaj a lui Nathan Gregori Silvermaster, un economist născut în Rusia. Din grupul Silvermaster mai făceau parte consilierul de la Casa Albă Lauchlin Currie și asistentul secretarului Trezo-

Liderii celor trei mari puteri învingătoare în cel de al doilea război mondial - W. Churchill, F.D. Roosevelt și I.V. Stalin - surprinși de fotoreporter în timpul întâlnirii de la Ialta, din 1945, apreciată de istorici a fi pecetluit soarta Europei pentru aproape o jumătate de secol

reriei, Harry Dexter White. Nu s-au păstrat documente care să ateste apartenența lor la GRU deoarece, contrar legendei, generalul Ian Karlovici Berzin, creatorul serviciului de informații al armatei, nu cerea alcătuirea unor dosare ale surselor, ci doar o mențiune pe versiunea rusească a raportului că sursa era demnă de încredere. Numele de cod al lui Hiss era Martie. În 1948, Hiss a fost acuzat de un fost agent al GRU pentru spionaj în favoarea U.R.S.S. în anii '30. Cum nu putea fi implicat pentru fapte intrate sub prescripție, a fost condamnat la 5 ani închisoare pentru mărturie falsă. A fost eliberat după 3 ani și 8 luni și a continuat să declare că era nevinovat. Bătrânul meu prieten, acum în vârstă de 81 ani, crede că Hiss fusese special ales de Hopkins și Roosevelt pentru contacte confidențiale cu sovieticii, cunoscându-i-se legăturile și atitudinea prosovietică. El își mai amintește că exista un agent sub controlul nostru în echipa lui Roosevelt. Era asistentul președintelui american pentru probleme de informații și se afla în proaste raporturi cu William Donovan, șeful OSS, și Edgar Hoover, șeful FBI. Prietenul meu mai crede că și Roosevelt și Hopkins nutreau sentimente similare față de OSS și FBI. Dosarele GRU arată că Roosevelt și-a creat propria rețea de informații în timpul războiului, pe care a folosit-o pentru misiuni delicate. El este sigur că Hiss, Hopkins și Harriman făceau parte din acest grup de încredere. Sentința blândă pe care a primit-o Hiss, faptul că acuzațiile care i s-au adus nu au fost foarte coerente, atitudinea neutră a administrației par să indice că el știa prea mult și putea afecta prestigiul lui Roosevelt și Truman. Veteranul GRU crede că FBI avea mai multe date despre Hiss decât a făcut public și că probabil s-a încheiat un târg între Truman și Hoover.

Aproximativ 80% din informațiile în probleme politice provin nu de la agenți, ci din contacte confidențiale. De obicei, asemenea contacte sunt detectate de serviciile de contraspionaj, dar este întotdeauna dificil să dovedești un caz de spionaj. Politica serviciului de informații sovietic, începând din 1942, a fost să impună o delimitare netă a surselor importante de informații de orice activitate comunistă, iar dacă erau cunoscute ca având simpatii ori ca făcând parte din mișcarea comunistă, li se cerea să-și declare public deziluzia provocată de aceasta și îndepărtarea de ea.

Vîșinski răsuflă ușurat

Sunt interesante modificările survenite în istoricul contactelor diplomatice dintre reprezentanții sovietici și cei americani. În timpul războiului, Hopkins și Harriman au păstrat relații personale, neoficiale cu liderii sovietici și eu cred că ei urmau în acest sens instrucțiunile lui Roosevelt. Stalin a recurs la diplomația neoficială doar în prima parte a războiului, folosindu-i pe Umanski și Litvi-

nov. Când a stabilit el însuşi o relaţie cu Roosevelt la Teheran, nu a mai avut nevoie de Litvinov — abilul negociator, care vorbea perfect engleza, franceza şi germana — în S.U.A. Numirea lui Andrei Gromîko în 1943, ca ambasador, a fost un semn clar al stabilirii unei legături personale între Stalin şi Roosevelt.

Mai târziu, Stalin s-a debarasat de toţi cei care fuseseră angrenaţi în contacte neoficiale cu trimişii lui Roosevelt.

Sudoplatov aduce o mărturie excepţională pentru orientarea strategiei postbelice a U.R.S.S. Iată ce ne spune el.

La început, intenţia U.R.S.S a fost să participe la Planul Marshall. Îmi amintesc întâlnirea cu adjunctul lui Molotov, Mihail Vetrov, în ajunul plecării lui spre Paris, unde, împreună cu şeful său, urmau să participe la discuţiile despre reconstruirea Europei, în iunie 1947. Vetrov era un vechi prieten, cu care lucrasem la Riga, în 1940. Mi-a spus că indicaţia era să se coopereze cu aliaţii occidentali la aplicarea Planului Marshall, acordând o atenţie specială restabilirii industriei distruse de război din Ucraina, Bielorusia şi Leningrad.

Apoi, brusc, am fost chemat de adjunctul ministrului de externe, Andrei Vîşinski, şi de locţiitorul lui la Comitetul pentru informaţii, Piotr Fedotov. Vîşinski a explicat că primiseră o telegramă de la un agent cu numele de cod Orfanul — era Donald Maclean. Ca prim secretar al Ambasadei britanice din Washington şi şef al cancelariei, Maclean avea acces la toate telegramele cifrate ale Ambasadei. El arăta că obiectivul Planului Marshall era să asigure dominaţia economică americană în Europa. Noua organizare economică menită să refacă productivitatea europeană urma să se afle sub controlul capitalului financiar american. Sursa informaţiei lui Maclean era ministrul britanic de externe, Ernest Bevin. Acest raport a fost hotărâtor pentru viitoarea diferenţă dintre nivelurile economice ale Europei de Est şi de Vest.

Vîşinski ştia că trebuia să raporteze imediat acel mesaj lui Stalin. Totuşi, dorea mai întâi să îi verifice credibilitatea lui Maclean şi agenţilor din grupul respectiv — Philby, Burgess, Cairncross şi Blunt. Vîşinski se temea că Orlov, (*Magazin istoric*, nr. 2-4/1990), care trădase, se aflase în legătură cu aceşti agenţi şi ar fi putut să îi compromită. Vîşinski ne-a întrebat, pe mine şi pe Fedotov, în ce măsură ar fi putut fi angajaţi Philby, Maclean şi Burgess într-un joc dublu.

Eu eram cel care dădusem ordin, în 1939, după defecţiunea lui Orlov, să se reia contactele cu Philby şi Maclean. Din moment ce semnătura mea se afla pe ordinul formal păstrat în dosarul lui Maclean, Vîşinski a creat un moment dificil atunci când m-a întrebat dacă mai aveam încredere în Maclean. I-am răspuns că eram responsabil pentru ordinele pe care le-am semnat, dar că aveam date privind activitatea lui Maclean doar până la 1939 şi că din 1942 nu mi se mai spusese nimic despre el. Şi am adăugat: „fiecare sursă importantă trebuie supusă unor verificări regulate, lucru valabil şi pentru Philby, Burgess şi Maclean". Vîşinski, în mod clar neliniştit a fost uşurat când a auzit remarca mea finală: „Tovarăşul Stalin personal a ordonat ca NKVD-ul să nu îl urmărească pe Orlov sau să îi persecute membrii de familie".

Stalin susţine necesitatea reunificării Germaniei

Mesajul lui Maclean a mai relevat un aspect crucial: Planul Marshall trebuia să devină un substitut pentru plata reparaţiilor de către Germania. Era un motiv serios de îngrijorare pentru conducerea sovietică deoarece în acel moment plata reparaţiilor constituia singura sursă de capital pentru refacerea economiei. Raportul Maclean arăta că guvernele britanic şi american doreau să înlocuiască reparaţiile către Uniunea Sovietică şi ţările est-europene cu un ajutor internaţional, bazat nu pe acorduri bilaterale, ci pe un control internaţional. Nu puteam accepta aşa ceva, căci ne-ar fi împiedicat să ne consolidăm controlul asupra Europei de Est. Însemna că partidele comuniste instalate în România, Bulgaria, Polonia, Cehoslovacia şi Ungaria aveau să fie lipsite de pârghiile economice ale puterii. Şase luni după ce Planul Marshall a fost respins de către Uniunea Sovietică, sistemul multipartid a luat sfârşit în Europa de Est.

Pe baza instrucţiunilor date de Stalin, Vîşinski i-a trimis un mesaj codificat lui Molotov, la Paris, prin care i se cerea să se opună aplicării Planului Marshall în Europa de Est. Indicaţia a fost transpusă în practică în diferite modalităţi. Vîşinski personal a condus negocierile cu regele Mihai din România pentru abdicarea sa, garantându-i o parte a pensiei în Mexic.

Este pentru prima oară când întâlnim o asemenea informaţie, în sprijinul căreia Sudoplatov nu aduce vreun document. Nu ştim ce rol concret a putut juca Vîşinski (care nu se afla la Bucureşti) în abdicarea regelui Mihai, dar cei care i-au impus să semneze documentul au fost dr. Petru Groza şi Gh. Gheorghiu-Dej. Este posibil ca generalul sovietic să aibă în vedere rolul lui Vîşinski în impunerea guvernului Groza la 6 martie 1945 şi în directivele aplicate României.

În Bulgaria, situaţia a fost unică. Dimitrov, în 1944, i-a permis ţarinei şi fiului ei, moştenitorul tronului, să părăsească ţara, luând averea lor personală. Simţind pericolul ce putea veni din partea emigraţiei, Dimitrov a decis să elimine complet opoziţia politică, a lichidat toate figurile proeminente ale fostului parlament şi guvern. Ca ur-

mare a acestui act — azi el putând fi socotit drept unul terorist — Dimitrov a fost singurul lider comunist din Europa de Est care nu s-a confruntat cu o emigrație în Vest. Fostul ministru al apărării din Bulgaria, generalul Ivan Ghenarov, care lucrase sub comanda mea în Directoratul IV în timpul războiului, mi-a spus mai târziu, când ne-am întâlnit la Moscova, în anii '70, că „Bulgaria este singura țară socialistă care nu are dizidenți în Occident pentru că noi ne-am însușit lecția voastră și i-am ras înainte să poată fugi în Vest".

Lucrurile au fost un pic mai dificile în Cehoslovacia, ne spune Sudoplatov, când s-a pus problema transferului de putere între Eduard Beneș și Klement Gottwald. El a fost trimis acolo, împreună cu 400 oameni din brigada cu destinație specială, îmbrăcați în haine civile. Sudoplatov trebuia să îi arate lui Beneș, pentru a-l convinge să se retragă, chitanța semnată de secretarul lui, în 1938, pentru suma de 10 000 dolari, care îi permisese să ajungă în Marea Britanie. Altfel, ea urma să fie făcută publică, asemenea rolului jucat de Beneș în lovitura de stat și asasinatele din Iugoslavia, din 1938-1940. Sudoplatov i-a cerut lui Molotov să îl însoțească cineva care îl cunoștea bine pe Beneș. Cel ales a fost Zubov, rezidentul NKVD la Praga de dinainte de război. Zubov s-a întâlnit cu Beneș pentru 15 minute și i-a transmis mesajul. Peste o lună Beneș i-a cedat puterea lui Gottwald. Foarte interesante sunt și precizările pe care le face Sudoplatov în privința noilor orientări în politica externă pe care le-a impus Beria în perioada de după moartea lui Stalin și până la arestarea lui.

Inițiativele lui Beria privind Germania și Iugoslavia reflectau confuzia conducerii colective sub Malenkov. Ideea reunificării Germaniei nu-i aparținea lui Beria. În 1951 chiar Stalin a susținut energic această evoluție necesară, dar cu respectarea intereselor Uniunii Sovietice. (Problema a fost discutată până la ridicarea Zidului Berlinului, în 1961.) Un chestionar, aprobat de Ignatiev înainte de moartea lui Stalin, a fost trimis tuturor organelor de informații din străinătate, prin care li se solicita punctul de vedere asupra problemei. Înainte de sărbătorirea zilei de 1 Mai din 1953, Beria mi-a ordonat să pregătesc dovezile culese din informații strict-secrete privind fezabilitatea reunificării Germaniei. El mi-a spus că la Kremlin se considera drept cea mai bună cale pentru a ne întări poziția în lume crearea unei Germanii Unificate, neutre, condusă de un guvern de coaliție. Germania urma să fie factorul de echilibru între interesele americane și sovietice în Europa de Vest. Asta ar fi presupus concesii din partea noastră, dar problema putea fi rezolvată prin compensarea Uniunii Sovietice, practic un șantaj bănesc pentru retrogradarea guvernului Ulbricht de la un rol central la unul periferic. Germania de Est, R.D.G., urma să devină o provincie autonomă în cadrul Germaniei reunificate.

Iluzia occidentalilor

Evenimentele din Germania au scăpat curând de sub controlul sovietic, în parte datorită inițiativei lui Beria. În luna mai l-am chemat la Moscova pe generalul Wollweber, ministrul securității din R.D.G., care ne-a raportat despre o serioasă ruptură în cadrul conducerii est-germane în urma afirmației făcută de Walter Ulbricht că scopul final era construirea unui stat condus de dictatura proletariatului. Remarcile inabile ale lui Ulbricht au provocat discuții aprinse legate de tradițiile democratice ale Germaniei și multă îngrijorare la Moscova. Consilierul nostru politic pe lângă Ulbricht, fostul ambasador în China, Pavel Iudin, a fost admonestat. Molotov a propus ca Prezidiul Comitetului Central să adopte o rezoluție care să anunțe că obiectivul proclamat — construirea în ritm *accelerat* a socialismului în Germania — era greșit. Dar Beria, insistând pentru o Germanie reunită, neutră, a spus că noi nu avem nevoie de o Germanie socialistă permanent instabilă, a cărei supraviețuire depindea de sprijinul Uniunii Sovjetice.

Ca de obicei, s-a creat o comisie, formată din Beria, Malenkov și Molotov, care să discute opțiunea cea mai favorabilă pentru U.R.S.S. în problema germană. Ideea lui Beria era să obțină cele 10 miliarde pe care sperase inițial să le primească din partea comunității evreiești internaționale, sumă necesară pentru refacerea U.R.S.S. Dacă nu se realiza reunificarea Germaniei, sovieticii trebuiau „să îi sprijine pe est-germani, în următorii 10 ani, cu materii prime și hrană, înainte ca industrializarea și colectivizarea agriculturii să își arate roadele", spune Sudoplatov.

La 5 iunie 1953, Vladimir Semionov, noul Înalt comisar sovietic a sosit în Germania și a anunțat decizia noastră de a încetini construirea socialismului și a căuta formula de reunificare. Semionov i-a spus apoi Zoiei Rîbkina [șefa secției germane din subordinea lui Sudoplatov] că liderii germani au cerșit un răgaz de două săptămâni pentru a-și elabora propria linie politică, bazată pe decizia Moscovei. Semionov le-a spus că s-ar putea ca în două săptămâni statul lor să devină o regiune autonomă într-o Germanie reunificată. Începând cu data de 5 iunie, guvernul est-german a fost paralizat; a început să circule zvonul că Ulbricht era condamnat.

La Moscova, generalul Wollweber și colonelul Ivan Fadeikin, adjunctul rezidentului nostru din Berlin, mi-au descris starea crescândă de nemulțumire din R.D.G., datorată greutăților economice și paraliziei birocrației guvernamentale.

După cum povestește Sudoplatov, a fost chemat la Moscova și Walter Ulbricht,

care şi-a manifestat însă puternicul dezacord faţă de intenţiile Moscovei. Drept urmare, s-a luat decizia înlocuirii lui.

Răbufnirea grevelor şi a tulburărilor începute la 17 iunie s-ar putea să fi fost provocată de liderii rebeli, care au crezut că guvernul nu mai avea capacitatea să răspundă. O altă teorie susţine că Ulbricht a provocat revolta, refuzând să îndeplinească cererea de a spori salariile muncitorilor greviştl. Eu cred că ambii factori au fost implicaţi. A existat iluzia că guvernul lui Ulbricht nu mai era sprijinit de sovietici, care nu aveau să mai intervină. Când s-a declanşat revolta, Beria le-a ordonat lui Greciko [comandantul trupelor sovietice din Germania] şi Semionov să o înăbuşe cu trupe sovietice. Urmarea a fost tragică, dar Beria nu a abandonat ideea reunificării. După demonstraţia de forţă, credea el, şansele noastre de a încheia un compromis cu Occidentul sporeau. Occidentalii aveau să renunţe la iluzia că stăpânirea sovietică putea fi înlăturată prin mişcări populare.

La 26 iunie, Beria a fost arestat. La 29 iunie, Prezidiul C.C. al P.C.U.S. a renunţat la noua politică faţă de R.D.G. O evoluţie similară a avut şi iniţiativa lui Beria de a se ajunge la o înţelegere cu Tito. De asemenea, mai spune Sudoplatov, Beria dorea să schimbe şi conducerea ungară. El l-a susţinut pe Imre Nagy pentru funcţia de prim-ministru. Din anii '30, Imre Nagy era agent al NKVD-ului, cu numele de cod Volodia şi serviciile lui erau considerate ca foarte valoroase. ■

(Va urma)

Prezentare, adaptare şi versiune românească: Cristian POPIŞTEANU, Dorin MATEI

CLIO ANUNŢA • CLIO ANUNŢA

KREMLINUL ŞI-A LUAT MÂNA DE PE RICHARD SORGE

Rar omite Japonia să celebreze o dată rotundă de la un eveniment istoric. Recent a comemorat 50 ani de la ziua execuţiei lui Richard Sorge: 8 noiembrie 1944. Deşi a trecut o jumătate de veac, cazul Sorge prezintă încă necunoscute. Se ştie că la 15 octombrie 1941 contraspionajul japonez l-a arestat, împreună cu radiofonistul său, Max Klausen, dar cum anume a fost descoperită rezidentura sovietică din Tokio încă nu s-a putut stabili cu exactitate. O altă întrebare rămasă fără răspuns ferm: de ce nu a încercat Moscova să-l recupereze pe Sorge.

Mărturiile din arhivele ruse atestă că Moscova *nu a vrut* să o facă, pentru că Sorge, în acea sumbră perioadă de teroare stalinistă, anii 1937-1941, nu mai prezenta credit politic. Încă din septembrie 1937 el era bănuit că întreţinuse legături cu troţkiştii, mai târziu că sursa a fost descoperită de inamic şi că gruparea lucrează sub controlul acestuia. Aşa cel puţin îl informa S. Ghendin, şeful Direcţiei informaţii a armatei roşii (fost NKVD-ist), pe Stalin, în 1937.

De altfel, la scurt timp, şeful Secţiei Japonia din GRU, M. Sirotkin, a fost obligat să recunoască că era spion japonez, deşi ulterior la procesul ce i s-a intentat el a avut curajul să nege mărturiile ce-i fuseseră smulse. 500 pagini de documente, purtând semnătura lui Sirotkin, din care numai 92 au fost desecretizate, acuză *Centrul* de atitudine duplicitară faţă de rezidentura sovietică din Tokio, al cărei şef era Sorge.

În orice caz, informaţiile primite de la prinţul spionilor erau puse la îndoială. Sorge „se bucura" de acest tratament şi în august 1941, după ce Germania atacase U.R.S.S., deci după ce previziunile sale privind începutul războiului fuseseră pe deplin validate de realitate. Se dovedise reală şi informaţia sa că Japonia nu va ataca U.R.S.S., informaţie esenţială furnizată tot de Sorge, dar nici acest lucru nu convinsese Kremlinul. Asupra lui Richard Sorge plana deja suspiciunea lui Stalin.

Circulă o legendă despre propuneri de schimbare a celebrului spion cu câţiva agenţi niponi aflaţi sub arest la Moscova. Probabil că în aşteptarea perfectării înţelegerii japonezii au tot amânat execuţia sa. La 7 noiembrie 1944, la Ambasada sovietică de la Tokio, unde se desfăşura ceremonia de aniversare a Revoluţiei din octombrie, a sosit inopinat adjunctul ministrului de externe al Japoniei, care, cu o amabilitate suspectă, a vorbit despre prietenia dintre Japonia şi U.R.S.S. A doua zi, 8 noiembrie 1944, dimineaţa în zori, Sorge a fost spânzurat la închisoarea Sugamo din Tokio.

În vara acestui an, presa istorică din Rusia (revista *Novaia i noveişaia istoriia)* a început publicarea însemnărilor din închisoare ale lui Sorge, iar lângă o staţie de metro din Moscova i s-a înălţat o statuie.

F. DOLGHIN

MINORITATEA GERMANĂ DIN ROMÂNIA — O PRIVIRE ISTORICĂ

CONSTANTIN AIOANEI, CRISTIAN TRONCOTĂ

După apariţia articolului 300 000 de germani din România sub ameninţarea deportărilor sovietice **— un fragment dintr-un document publicat de prof. univ. dr. Dinu C. Giurescu în cartea sa** Romania's Communist Takeover: The Rădescu Government **(Preluarea României de către comunişti: guvernul Rădescu) — în numărul 9/1994, am primit la redacţie mai multe întrebări de la cititori prin care ni se solicitau amănunte în plus. Iată că le putem răspunde acum, cu ajutorul colaboratorilor noştri, domnii C. Aioanei şi C. Troncotă, care ne-au oferit spre publicare textul alăturat realizat pe baza unor documente de arhivă.**

De-a lungul celor opt secole de convieţuire cu populaţia românească, germanii aşezaţi aici au contribuit la dezvoltarea generală a societăţii, neînregistrându-se vreodată vreun conflict acut între cele două etnii. La 27 decembrie 1918/9 ianuarie 1919, la Mediaş, Adunarea naţională a saşilor recunoştea realizarea Marii Uniri (*Magazin istoric*, nr. 12/1978). În perioada care a urmat, până la intrarea României în cel de al doilea război mondial, germanii din România şi-au constituit mai multe organizaţii politice. Astfel, în 1920, la Sibiu, s-a format Partidul german din România, sub conducerea lui Rudolf Brandsch şi din 1922, a dr. Hans Otto Roth. Evoluţiile politice din Germania nu au rămas fără urmări în rândul comunităţii germane din România. Din 1931, din iniţiativa lui Fritz Fabricius, au apărut primele organizaţii extremiste de dreapta, între care „SELBSTHILFE" (Ajută-te singur). Ulterior, Fritz Fabricius a pus bazele Partidului poporului german din România, care a fuzionat în 1938, cu Partidul poporan german, condus de Alfred Bonfert. Noua organizaţie s-a numit Comunitatea germană.

Partidul Naţional-Socialist din Germania şi-a creat o filială în România (P.N.S.G.), sub conducerea inginerului Arthur Konradi, secretar la Camera de Comerţ de pe lângă Legaţia Germaniei la Bucureşti. Pe baza înţelegerilor convenite cu guvernul german, prin Legea nr. 830 din 20 noiembrie 1940, la Braşov s-a constituit Grupul Etnic German (G.E.G.), având-l în frunte pe Andreas Schmidt. Acesta şi P.N.S.G. cuprindeau 90% din populaţia germană din România.

După izbucnirea marii conflagraţii şi intrarea ţării noastre în război un mare număr din etnicii germani din România au fost înrolaţi în trupele SS sau în Wehrmacht. La 27 iulie 1943 s-a încheiat chiar o convenţie în acest sens între autorităţile

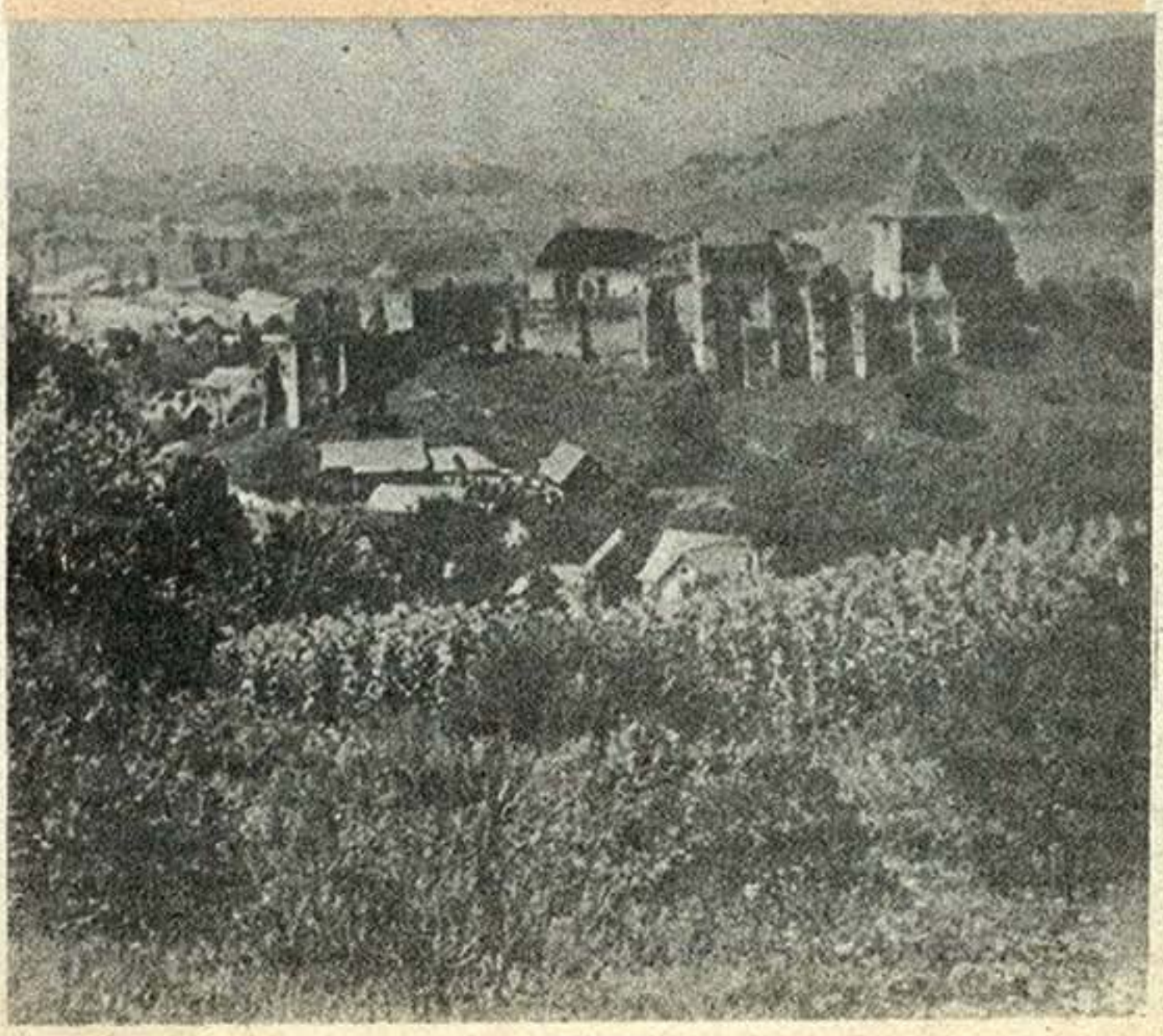

de la Berlin și guvernul mareșalului Ion Antonescu care reglementa procesul de înrolare. Se stabilea, printre altele, ca tinerii născuți între 1908-1925, cât și subofițerii și ofițerii de origine germană, ca și doctorii și farmaciștii care aparțineau G.E.G. să fie trimiși pentru instrucție în Germania. Erau exceptați doar cei care la acea dată erau deja înrolați în armata română. Cei recrutați în armata germană își păstrau cetățenia română și averile ce le posedau. Întreținerea familiilor lor urma să fie asigurată de G.E.G. Marele Stat Major Român a emis un ordin în baza căruia cei ce se opuneau la încadrarea „voluntară" în unitățile SS sau ale armatei germane urmau să fie internați în lagăre de muncă silnică înființate pe Valea Prahovei. Acestea au fost condițiile în care s-au înrolat în armata germană 46 960 persoane, dintre care 3 079 au fost instruite, ca „voluntari", pe teritoriul Germaniei. O altă cifră avansau — potrivit unui raport al Inspectoratului de Poliție Timișoara, trimis Directorului General al Poliției — unii vorbitori participanți, în seara zilei de 29 septembrie 1943, la o adunare a G.E.G., la Lugoj: 52 000 etnici germani (10 000 în Wehrmacht și 42 000 în formațiunile SS), plus alte câteva mii care luptau în cadrul armatei române în Rusia. De asemenea, un număr însemnat de etnici germani s-au înscris în Organizația Todt.

Se impune și o precizare de natură demografică. La recensământul din 1941, numărul populației germane din România (fără Basarabia și Bucovina) era de 587 075.

După 23 august 1944, situația etnicilor germani din România a cunoscut o continuă înrăutățire. În perioada până la 6 martie 1945, împotriva lor s-au luat următoarele măsuri: cei care au sprijinit armata germană au fost arestați și condamnați; membrilor G.E.G. li s-a ridicat dreptul de vot; întreprinderile care au produs pentru armata germană au fost închise; s-au suspendat cursurile școlilor germane în care s-a făcut propagandă nazistă; au fost trimiși în U.R.S.S., la munca de reconstrucție, câteva zeci de mii de etnici germani.

În această ultimă privință, guvernul român a trebuit să pună în aplicare măsurile stabilite de Comisia Aliată de Control. În toate județele țării s-au constituit echipe mixte, formate din militari sovietici și cadre ale armatei, jandarmeriei și poliției românești, care au selecționat bărbați de origine etnică germană între 17-45 ani și femei în vârstă de 18-30 ani. Comisiile și-au desfășurat activitatea în baza Ordinului A/192 din 19 februarie 1945 al generalului Vinogradov, locțiitor al președintelui Comisiei Aliate de Control din România, în baza căruia urmau să fie deportați în U.R.S.S. circa 41 300 etnici germani.

De fapt, deportările au început încă din ianuarie 1945 și s-au intensificat în următoarele două luni. Primele loturi de deportați au fost formate din etnici germani care au sprijinit moral și material armata germană, au participat nemijlocit la operațiile militare ale acesteia sau au desfășurat activități cu caracter nazist în cadrul P.N.S.G. și al G.E.G.

Ca urmare a demersurilor guvernului român pe lângă cel sovietic, Ministerul afacerilor interne a emis ordine prin care erau scutite de la deportare următoarele categorii de etnici germani:

— muncitorii, în raport de necesitățile fabricilor

— specialiștii din fabrici care nu puteau fi înlocuiți cu cetățeni români

— membrii familiilor constituite prin căsătorii mixte

— preoții, călugării și călugărițele care oficiau în bisericile evanghelice

— germanii apatrizi din Vechiul regat stabiliți în România înainte de 1916 și care aveau legături de rudenie cu marile familii românești sau care au investit în România capitaluri importante în industrie și case de comerț

— femeile care aveau copii sub un an

— ofițerii, subofițerii, maiștrii militari și rezerviștii din armata română

— copiii rezultați din căsătorii mixte

— infirmii și toți cei care dovedeau că sunt inapți pentru munca fizică.

Ulterior, prin Ordinul telefonic nr. 16 931 din 18 februarie 1947 al Inspectoratului General al Jandarmeriei au fost exceptați de la munca de reconstrucție și etnicii germani care lucrau la Regionala C.F.R. Brașov.

Deportarea etnicilor germani a urmat, în linii mari, aceeași schemă. Pe baza listelor întocmite de autoritățile române, la cererea celor sovietice, s-a trecut la ridicarea celor ce trebuiau să plece în Germania. Măsura nu i-a luat prin surprindere pe cei vizați, pentru că zvonuri în acest sens circulau deja în rândul populației germane. Într-o *Notă* a S.S.I. din 16 ianuarie 1945 se arăta: „Anterior începerii arestărilor s-au colportat în rândurile populației germane numeroase și variate zvonuri și versiuni, care conchideau toate în convingerea că se urmărește deportarea în U.R.S.S. a tuturor germanilor, primele anticipări în acest sens fiind determinate de faptul că pe alocurea, organele sovietice au întocmit tabele de locuitorii minoritari germani de ambele sexe încă câtva timp înainte de a fi transpirat știrea sigură despre măsurile proiectate împotriva lor. De la înregistrarea primelor versiuni, populația minoritară germană a fost dominată de o accentuată îngrijorare, fără însă să fi abandonat, în general, speranțele că până la urmă va fi scutită de deportare. Aceste speranțe au fost nutrite de populația minoritară germană și după aflarea știrii despre măsurile proiectate și chiar până în preajma arestărilor, datorită faptului că știau că se fac intervenții din partea anumitor fruntași ai lor (dr. Hans Otto Roth, dr. Rudolf

Brandsch, dr. Victor Glondys) şi că, după unele versiuni, chiar guvernul român s-ar opune cererilor formulate de sovietici. Minoritarii germani sperau până şi într-o intervenţie anglo-americană în favoarea lor".

Arestările au început în Capitală în noaptea de 10 spre 11 ianuarie 1945. Cei ridicaţi erau transportaţi în camioane la gara Băneasa, unde aşteptau vagoane de marfă care să-i ducă în U.R.S.S. Până în 11 ianuarie seara au fost arestate 8 500 persoane, care au umplut 65 vagoane. În final, din Capitală au fost ridicate 15 000 persoane. Un număr foarte mic dintre acestea au fost ulterior eliberate, dovedindu-se că erau români. Aşa cum recunoştea însă şi documentul din care am citat, „au fost arestaţi şi români cu nume germane, precum şi câţiva evrei, care sub regimul trecut s-au declarat germani pentru a se pune la adăpost".

La Braşov acţiunea a început tot în seara zilei de 10 ianuarie 1945, după cum aflăm din *Nota* S.S.I. nr. 1 026, din 17 ianuarie 1945: „patrule mixte româno-sovietice cu căruţe rechiziţionate din satele din împrejurimi au început să staţioneze în principalele străzi şi cartiere cu populaţie în majoritate săsească... În timpul ridicării lor, care după cum s-a spus şi mai sus s-a făcut în zorii zilei, nu s-a permis circulaţia pe stradă şi ieşirea din casă". În ziua de 12 ianuarie, celor strânşi în barăcile de pe şoseaua Sf. Petru, lângă Flotila de aviaţie, le-a vorbit un colonel rus, care le-a spus: „Să fie liniştiţi căci în Rusia vor duce o viaţă bună şi vor ocupa aceleaşi funcţii, în aceeaşi branşă, pe care le-au avut la noi. Plugarul la munca câmpului, dându-i-se şi unelte agricole. Funcţionarul la birou după ce va învăţa limba rusă. Medicii, inginerii etc. vor fi daţi fiecare la specialitatea sa. Studenţii şi elevii vor putea să-şi continue studiile întrerupte la noi în Rusia, în mod absolut gratuit.

Biserica fortificată din Biertan, ridicată la începutul sec. XVI (sus) şi strada Cetăţii din Sibiu, cu un fragment din zidul de incintă şi turnuri de breaslă; în p. 55: *cetatea din Slimnic*

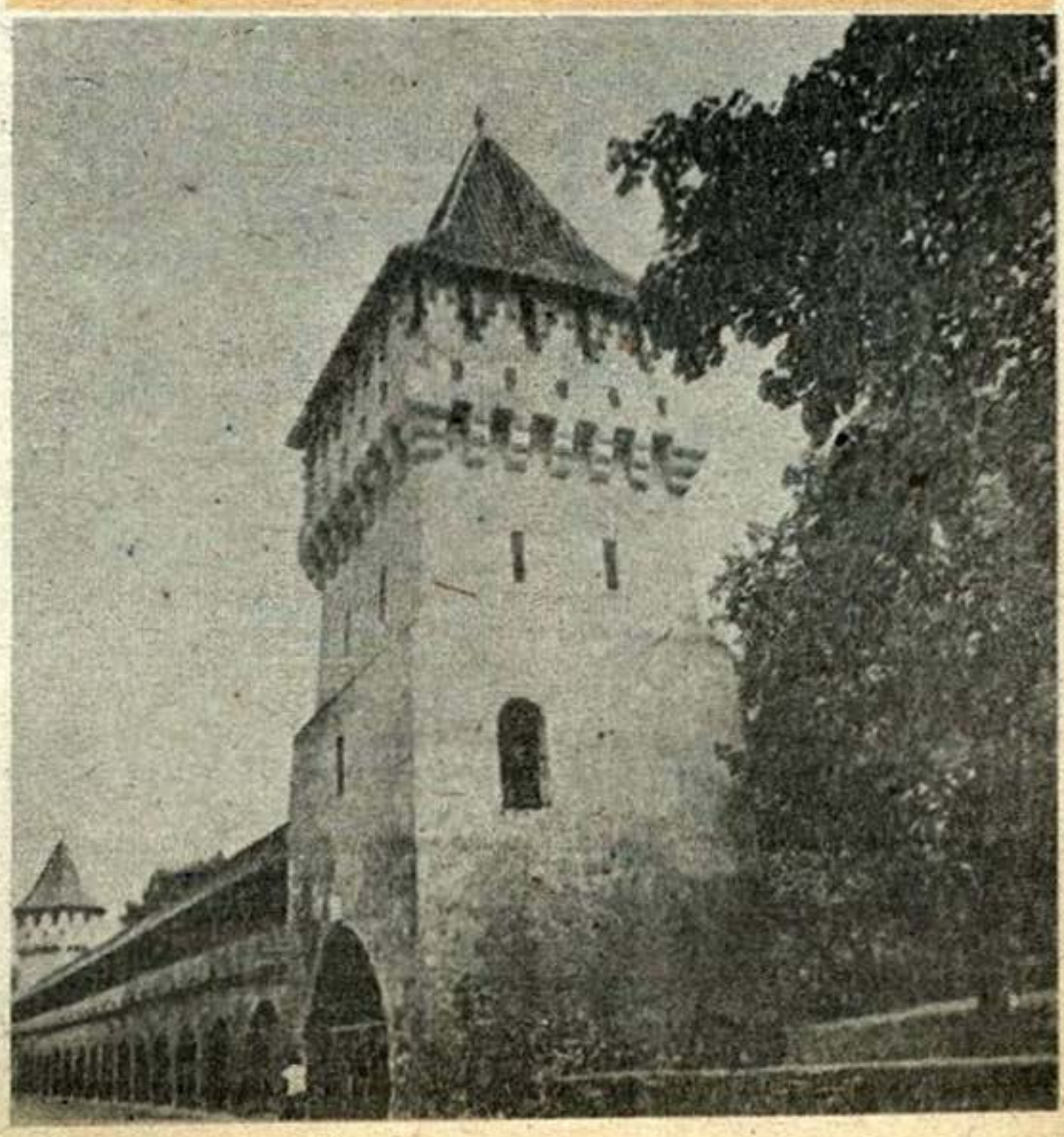

De asemenea, li se va da voie să scrie la cei rămaşi în ţară, putând prin aceasta să comunice bunul tratament. Saşii la rândul lor au pus următoarele întrebări:

— Ce se va face cu copiii mici rămaşi în ţară? S-a răspuns că vor fi îngrijiţi în mod special de către statul român.

— Unde o să fie duşi când o să se înapoieze? S-a răspuns că merg în Rusia, iar în ceea ce priveşte când o să se înapoieze, să nu mai întrebe că nu poate să le răspundă. Ca încheiere, colonelul rus le-a urat drum bun şi înmulţire cât mai mare prin procreere de copii, care o să trăiască foarte bine în Rusia".

Acelaşi document consemna şi „manifestaţiunile ostile exercitate de saşi, astfel:

— în timpul când erau transportaţi atât la centrele de triere, cât şi la lagăr, au făcut dovadă de îngâmfarea specifică germană, cântând cântece germane şi manifestând pentru Hitler şi victoria germană...

Toate aceste manifestaţiuni ostile ale saşilor erau privite cu mult calm de către sovietici. Un militar sovietic s-a exprimat chiar că toţi aceşti saşi care pleacă hitlerişti, vor deveni cât de curând comunişti convinşi".

Populaţia Braşovului şi-a manifestat compătimirea cu soarta etnicilor germani, comentând nefavorabil faptul că au fost ridicate şi fete sub 10 ani. O puternică impresie au produs şi saşii care s-au sinucis, uneori cu întreaga familie, mai bine decât să plece în U.R.S.S. La fel, ridicarea soţiilor funcţionarilor publici şi a mai multor ofiţeri români care erau de origine etnică germană. Documentul se încheia astfel: „Inginerul Mâzgăreanu, ajutor de prefect al jud. Braşov, numit în această calitate în ziua de 23 noiembrie 1944, cu ocazia manifestaţiei muncitoreşti, cunoscut ca agitator al maselor muncitoreşti, s-a exprimat într-un cerc de prieteni că nu a crezut că comuniştii să fie atât de barbari. Numărul saşilor care au plecat până în prezent din oraşul Braşov în ziua de 12 ianuarie 1945 se ridică la cca 2 600, urmând ca să mai plece încă un număr de cca 1 400, care sunt în curs de ridicare, întrucât figurează în tabelele întocmite, iar în prezent sunt căutaţi, fiind dispăruţi de la domiciliu".

La 18 ianuarie pleca din Braşov, cu nr. 1 027, o altă *Notă* în care se spunea: „Cu ocazia ridicării saşilor din localitate au fost ridicaţi şi un număr de 15 membri ai partidului comunist, toţi de origine germană, dar cotaţi ca membri activi şi de încredere. Toţi aceşti membri ai partidului comunist au fost infiltraţi în rândurile saşilor ridicaţi cu scopul de a se putea cunoaşte de către sovietici actuala stare de spirit din rândurile lor, cât şi atitudinea pe care sunt hotărâţi să o aibă în viitor. Identificarea celor semnalaţi mai sus urmează a se face de noi, întrucât până în prezent s-a putut constata că într-adevăr la ultima triere care s-a făcut la îmbarcarea în trenuri au fost puşi în libertate cca 20 de saşi".

La Sibiu, dispoziţia dată a fost că în cazul în care cei căutaţi nu erau acasă, să fie ridicat proprietarul imobilului sau, în lipsa acestuia, capul familiei. Urmau să fie luaţi şi toţi cei care nu puteau face dovada imediat, cu acte, că nu sunt saşi; o comisie de triere avea să îi elibereze apoi pe cei ridicaţi din greşeală. În *Nota* S.S.I. nr. 465, din 15 ianuarie 1945, se preciza: „Ca să nu se dea loc la suspiciuni din partea sovieticilor, reprezentanţii români din echipele de ridicare, bazate pe faptul că va avea loc trierea amintită, au permis să se ridice şi au ridicat foarte multe persoane care nu ar fi trebuit să fie ridicate... Trierea promisă că va avea loc în ziua de 14 ianuarie a.c. nu s-a mai făcut".

După cum aflăm din documentul deja citat, din 16 ianuarie 1945, arestările la Sibiu au început în noaptea de 12 spre 13 ianuarie. La 10 ianuarie, în localitate sosise un batalion de NKVD-işti. O altă *Notă*, din 5 februarie 1945, informa: „Jandarmii rurali au fost puşi în imposibilitate de a-şi executa întocmai instrucţiunile primite în legătură cu aceste ridicări, fiind obligaţi chiar a se refugia la oraş sau în alte centre săteşti, întrucât ruşii, sub ameninţarea pistolului, au nesocotit complet criteriile de ridicarea germanilor, cetăţeni români".

În sfârşit, dintr-o *Notă* din 26 ianuarie 1945 aflăm: „Câţiva ofiţeri englezi au sosit la Sibiu pentru a participa ca observatori, întovărăşiţi de ofiţeri sovietici, la desfăşurarea operaţiunilor de ridicare a minoritarilor germani... Cu prilejul anunţării persoanelor care urmau să fie ridicate şi apoi a ridicării lor efective s-au petrecut scene tragice, care au impresionat până şi pe unii din sovietici. Familii întregi au fost sfâşiate după hazardul vârstei: părinţii au fost despărţiţi de copiii lor, soţi au fost despărţiţi de soţii şi copii, mame de soţi şi copii. Copii de 2-5 ani au rămas fără părinţi, fiind lăsaţi rudelor sau vecinilor". Se pare că observatorii englezi ar fi fost neplăcut impresionaţi de cele văzute şi de neefectuarea trierii din 14 ianuarie şi ar fi intervenit, dar fără succes, pentru întoarcerea la Sibiu a trenurilor cu deportaţi, în vederea efectuării trierii. Şi în judeţul Sibiu s-au înregistrat numeroase cazuri de sinucideri, mulţi alţi etnici germani fugind în munţi, unde au fost însă uşor capturaţi.

Alertaţi deja de deportarea conaţionalilor lor din Banatul sârbesc, germanii din Timişoara şi judeţul Timiş-Torontal au cunoscut şi ei acelaşi tratament începând cu noaptea de 13 spre 14 ianuarie. La început, acţiunea a fost condusă de autorităţile militare şi civile române, secondate de cele militare sovietice. Şi aici s-au repetat scenele tragice descrise mai sus. Din *Nota* S.S.I. cu nr. 1 279, din 16 ianuarie 1945, aflăm: „Au fost cazuri când fete de origine etnică ger-

mană, între 17-18 ani, eleve de liceu, care fugind disperate noaptea pe stradă, s-au aruncat în braţele ofiţerilor români spunând: «Sunteţi români, sunteţi mai cu suflet, mai manieraţi, vă stăm la dispoziţia Dvs., nu ne lăsaţi, salvaţi-ne». Întrucât în primele zile operaţia efectuată şi care a fost condusă de autorităţile româneşti nu a dat rezultatul scontat, Comandamentul Suprem [sovietic] din Bucureşti faţă de această situaţie a dat ordin imediat ca continuitatea operaţiunilor de ridicare a elementului german să se facă direct de către poliţia militară sovietică, iar autorităţile româneşti civile şi militare să secondeze şi să indice acestora, pentru facilitarea cât mai rapidă a operaţiunilor, locurile unde aceştia sunt".

Dintr-o sinteză redactată la 3 februarie 1945 aflăm că au fost ridicaţi cetăţeni români de origine etnică germană din Brăila, Oltenița (aici arestările s-au făcut pe baza propunerilor partidului comunist, fiind ridicat, printre alţi români, şi mecanicul uzinei de apă, al cărui tată murise la Mărăşeşti, în primul război mondial; drept urmare, oraşul nu mai beneficia de apă decât dimineaţa şi seara), Ploieşti, judeţele Dâmboviţa, Vlaşca, Slatina, Teleorman, Severin, din Reşiţa.

Documentele menţionate ne vorbesc şi despre atitudinea populaţiei româneşti faţă de deportarea etnicilor germani. Iată ce se spunea într-o *Notă* din 9 ianuarie 1945: „Cercurile româneşti necomuniste dezaprobă această măsură proiectată, afirmând că trimiterea în U.R.S.S. a saşilor este o pierdere mare pentru potenţialul uman şi economic al ţării. În unele din aceste cercuri se mai spune că, oricum, saşii sunt de 800 ani în România, că ei ar trebui protejaţi, mai ales că civilizaţia din Ardeal le datoreşte mult şi că Germania, indiferent de regimul ei politic, nu va ierta niciodată României că a lăsat să fie rupţi de la pământul şi gospodăriile lor aceşti saşi". Despre consecinţele economice dezastruoase vorbea şi *Nota* S.S.I. din 16 ianuarie 1945: „În special în Ardeal arestările minoritarilor germani au repercusiuni evidente asupra randamentului muncii, stânjenind activitatea în toate sectoarele vieţii economice" iar în *Nota* nr. 154 din 18 ianuarie 1945, privitoare la deportarea etnicilor germani din Braşov se arată: „Adevărul este că au fost ridicaţi foarte mulţi meseriaşi, comercianţi şi muncitori de la fabricile săseşti (de la Fabrica Scherg au fost ridicaţi 70% dintre muncitori; chiar şi acei înscrişi în p[artidul] c[omunist] fapt care influenţează foarte mult asupra situaţiei economice...". Mai mult, la Sibiu „exponenţii Uniunii Patrioţilor, Frontului plugarilor şi partidului comunist au ţinut consfătuiri, în cadrul cărora, după unele informaţiuni, au discutat asupra atitudinii de luat în eventualitatea că s-ar proceda şi la ridicarea unor români". Tot acolo „se manifestă temerea că viaţa economică, care a suferit o serioasă perturbaţie, va intra într-un declin dezastruos. Se remarcă o slăbire a încrederii în posibilităţile de reacţiune ale guvernului român faţă de exigenţele Sovietelor şi ale Comisiunii Interaliate de Control, precum şi în posibilităţile de protecţie ale românilor de către guvern".

Statisticile păstrate oferă date diferite în privinţa numărului de etnici germani deportaţi, în funcţie de instituţie şi de data la care au fost întocmite. Astfel, ancheta demografică efectuată la 15 august 1949 de Institutul Naţional de Statistică evidenţiază cifra de 70 148. În raportul Inspectoratului General al Jandarmeriei, Direcţia Siguranţei şi Ordinii Publice, din 14 februarie 1945, numărul celor înscrişi pe liste în vederea deportării era de 64 419. La data întocmirii raportului erau deportaţi deja 46 540; li se adăugau etnicii germani exceptaţi (11 924), dispăruţi (3 604), decedaţi (12) sau care şi-au schimbat domiciliul (2 339). Aceeaşi cifră — 46 540 — rezultă şi dintr-un alt raport întocmit de aceeaşi Direcţie, la 12 noiembrie 1945.

Între anii 1948-1949 s-au întors din U.R.S.S., de la munca de reconstrucţie, aproximativ 40 000 etnici germani, cifră dată şi de recensământul din 1948 şi de un raport al Ministerului afacerilor interne din 1951. Diferenţa dintre cei plecaţi şi cei întorşi se explică prin faptul că mulţi etnici germani, după punerea lor în libertate de către autorităţile sovietice, au plecat direct în Germania, s-au stabilit în U.R.S.S. sau au decedat (circa 1 200) în timpul deportării. Trebuie să mai spunem că unii dintre cei întorşi în vara anului 1948 şi-au găsit gospodăriile distruse în urma reformei agrare din 1945.

Din documentele pe care le-am putut consulta a rezultat faptul că, în vara anului 1945, o parte din etnicii germani care au scăpat de deportare în U.R.S.S. au fost internaţi în lagăre de muncă în România. Primii internaţi au fost bărbaţii care au deţinut funcţii în P.N.S.G. şi G.E.G., s-au înrolat în trupele SS, în armata germană ori s-au opus reformei agrare din 1945. Ulterior, măsura s-a extins şi asupra altor categorii de persoane. Pentru îndeplinirea prevederilor Hotărârii Preşedinţiei Consiliului de Miniştri, emisă pe baza cererilor formulate de Comisia Aliată de Control, Ministerul afacerilor interne a difuzat Ordinul nr. 32 132 din 1 decembrie 1944, prin care s-au fixat modalităţile de punere în aplicare. Acelaşi minister fixa, prin Ordinul 34 376/1945, criteriile de vârstă — bărbaţii între 17-45 ani şi femeile între 18-30 ani — şi priorităţile la internare în lagăre — cei ce s-au sustras de la deportarea în U.R.S.S., locuiau în România fără forme legale sau au împlinit vârsta de 17, respectiv 18 ani după luna mai 1945. Principalele lagăre în care au fost internaţi cei peste 10 000 et-

nici germani au fost înființate la Târgu-Jiu (5 246), Slobozia Veche (1 188), Oradea Mare (761), Văcărești (544), Mehedinți (444) și Sighet (242). Restul de 1 743 erau împărțiți în lagărele Budinți (jud. Timiș), Dranț (jud. Arad), Crângași (jud. Ilfov), Ciurel, Apărătorii Patriei, Ghencea și Sanatoriul Brâncovenesc (București), Turnu Măgurele. Etnicii germani care au fost supuși acestui tratament reprezentau un procent de 2% din populația de naționalitate germană apreciată de un raport al Institutului Național de Statistică, la 15 august 1945, ca fiind de 469 967 etnici germani.

În baza Deciziei Ministerului afacerilor interne nr. 200 din 18 iunie 1951, au fost dislocați din localitățile de domiciliu și un număr de 4 680 etnici germani, cărora li s-a fixat domiciliul obligatoriu în diferite județe din sud-estul țării. Ei reprezentau aproximativ 1% din totalul populației germane din România. Măsura era astfel justificată; 1 085 erau chiaburi, 76 moșieri, 982 foști colaboratori SS și 2 537 șvabi ce locuiau în zona de vest a țării și „nu prezentau garanții pentru siguranța statului". În plus, în perioada 6 martie 1945-15 februarie 1959, au mai fost cercetați și condamnați 6 942 etnici germani pentru fapte calificate conform legislației în vigoare drept infracțiuni de competența fostelor organe de securitate și a instanțelor militare. Raportat la numărul etnicilor germani aflați în România în 1945, cei condamnați reprezentau 2%. Ca pondere teritorială, ei erau repartizați astfel: 2 882 jud. Timiș, 684 Sibiu, 352 jud. Brașov, 319 jud. Alba, 242 jud. Caraș-Severin, 122 jud. Mureș, 1 645 municipiul București.

Începând cu perioada anilor '60, numărul etnicilor germani care au solicitat să plece definitiv din țară a fost tot mai mare. Iar în anii '80, fenomenul a căpătat caracter de masă. Între 1950 și 20 martie 1991 au plecat din România 248 684 etnici germani. Faptul că și după revoluția din decembrie procesul de emigrare s-a menținut foarte ridicat a îngrijorat și autoritățile germane. La ultimul recensământ al populației României, din 1992, mai erau înregistrați 119 436 etnici germani. Prin acest exod, o moștenire culturală de câteva sute de ani este amenințată cu dispariția, ca și monumente istorice, instituții de învățământ și forme specifice de cult ale etnicilor germani. ■

GEOPOLITICA

Sub egida Academiei Române — Filiala Iași, a Facultății de geografie din cadrul Universității din București, a Societății de geografie din România, a Centrului de istorie și civilizație europeană din Iași și a Centrului de cercetare „Populație-ecologia așezărilor umane și geografia politică", la Iași, în Editura „Glasul Bucovinei", a apărut primul volum al unei noi publicații — *Geopolitica.*

Editorii, Emil I. Emandi, Gh. Buzatu și Vasile S. Cucu, au conceput acest prim număr cu două secțiuni: Prima — de restituiri, reunește studii ale unor promotori ai cercetărilor geopolitice de la noi din deceniile trei-patru (publicate în revista *Geopolitica și geoistoria. Revista română pentru sud-estul european,* ce a apărut la București între 1941 și 1944), printre care amintim pe Ion Conea, Anton Golopenția, Gh. I. Brătianu, Vintilă Mihăilescu, S. Mehedinți, Mircea Vulcănescu, C. Rădulescu-Motru, Sabin Manuilă ș.a.

Partea a doua a publicației grupează „contribuții recente române și străine, acoperind problemele cele mai actuale și mai dezbătute ale geopoliticii", semnate de autori din țară sau străinătate, cum sunt Christian Daudel, Franck Debié, Ladis K.D. Kristof, Martin Ira Glassner, W.R. Mead, Kurt W. Treptow, Mircea Maciu, Louis Roman, Ion Saizu ș.a.

Urăm noii publicații viață lungă pe drumul ales.

EFIGII MĂCINENE

În zilele de 5 și 6 noiembrie 1994, în orașul Măcin, jud. Tulcea, s-a desfășurat cea de-a doua ediție a manifestărilor culturale *Efigii măcinene,* organizate de Inspectoratul pentru cultură al județului Tulcea și Casa de cultură a orașului Măcin.

Au avut loc lansări de cărți, concursuri de creație pentru elevi, vernisarea unor expoziții documentare, dezbateri pe teme culturale, etnografice sau economice etc.

La Simpozionul *23 august - 12 septembrie - 25 octombrie 1944 în perspectivă istorică,* la care au participat dr. Gheorghe Buzatu și prof. univ. Emil Emandi, din Iași, prof. Sorin Mureșanu și prof. Vasile Popa (președintele Asociației locale a veteranilor de război) din Măcin, redacția *Magazin istoric* a fost reprezentată de dl. Ioan Lăcustă.

1933-1939. „CIUMA BRUNĂ“ ÎN S.U.A.

SUSAN CANEDY CLARK

„Dragi compatrioţi! Noi, americanii de origine germană, ne-am luat angajamentul ferm de a apăra steagul, constituţia şi suveranitatea Statelor Unite. Ne aflăm aici pentru ca prin devotamentul nostru şi prin respectarea legii să redăm America adevăraţilor americani... Trăiască America liberă!“[1]

Astfel începea cuvântul de deschidere al secretarului naţional al Bundului germano-american, rostit cu prilejul unui miting uriaş, desfăşurat la 20 februarie 1939 la Madison Square Garden, în oraşul New York. Peste 20 000 persoane umpluseră sala până la refuz. Clădirea fusese înconjurată de un cordon de poliţişti până la două străzi depărtare şi alţi peste 2 000 erau pregătiţi să intervină pentru a preîntâmpina o eventuală demonstraţie de protest.

În interior, sala era decorată cu steaguri americane iar în spatele podiumului se afla un portret imens al lui George Washington, flancat de steagurile Statelor Unite, Italiei şi Germaniei naziste.

Pe intervaluri erau înşiraţi oameni în uniforma Bundului — echivalentul trupelor de şoc hitleriste. Temele majore de discuţie au fost antisemitismul şi pericolul amestecului rasial. Cuvântările, rostite în limba engleză, erau primite de asistenţă cu aplauze furtunoase, iar strigătele „Trăiască America liberă!“ cutremurau sala.

Ultimul vorbitor a fost Fritz Kuhn, în vârstă de 43 ani, liderul Bundului. În clipa în care Kuhn îi denunţa cu înflăcărare pe evrei, elogiind Ku Klux Klanul, mulţimea s-a ridicat în picioare, izbucnind în strigăte aprobatoare de mânie. Deodată, pe scenă a apărut un tânăr, Isadore Greenbaum. El a reuşit să străbată cordonul de oameni în uniformă şi s-a repezit la Kuhn pentru a protesta contra discursului său. Lovit şi trântit la pământ, a fost bătut sălbatic de cei din garda acestuia.

De îndată ce întrunirea a luat sfârşit, membrii Bundului au părăsit sala. În stradă au fost întâmpinaţi de o mulţime furioasă, circa 100 000 oameni, fapt ce a făcut necesară intervenţia poliţiei. Era o dovadă că poporul american începea să fie îngrijorat de activitatea naziştilor în S.U.A.

Şi în S.U.A., mişcarea nazistă a confiscat istoria pentru a o folosi în propriile-i scopuri. Imagine de la o manifestaţie desfăşurată la New York, în 1939

[1] Reproducem acest articol — într-o formă prescurtată, cu titlul şi subtitlurile noastre din revista *American History Illustrated* (Istoria americană ilustrată).

În numai 24 ore

Bundul germano-american s-a dezvoltat din Asociația prietenilor Noii Germanii, fondată în 1933, când simpatizanții naziști au preluat controlul Societăților germane unite din New York și Detroit.

După ce Fritz Kuhn a ajuns la conducerea mișcării, în martie 1936, a căutat să o transforme într-o copie fidelă a mișcării hitleriste: i-a echipat pe membri cu svastici și cizme înalte, iar în cuvântările pe care le rostea, într-o engleză cu puternic accent german, a început să-l imite pe Hitler.

Ca și Hitler, Kuhn a fost caracterizat de mijloacele de informare în masă în diferiți termeni, mergând de la neadaptat social și criminal analfabet până la bărbat de o forță și inteligență considerabile. Născut la München în 1896, Kuhn primise o educație destul de bună. În timpul primului război mondial, fusese ofițer în armata germană. După ce emigrase în Statele Unite, lucrase un timp în industria de automobile, la Detroit. Foști membri ai Bundului îl caracterizau drept un om capabil să inspire o mare admirație și încredere. Pentru majoritatea americanilor însă, Kuhn simboliza tot răul și pericolul reprezentat de național-socialism.

Odată cu preluarea conducerii organizației, Kuhn a renunțat la titlul de președinte, preferându-l pe cel de Bundesführer. El declara cu mândrie publicului numeros, fie la Madison Square Garden, la cazinoul Yorkville (New York), fie la Casa Bundului germano-american din Union City, New Jersey, că Germania național-socialistă constituia un exemplu demn de urmat pentrù America. Organizația își găsea cei mai mulți adepți în orașele cu mulți emigranți germani. Este greu de stabilit numărul aderenților, deoarece majoritatea listelor de membri și a actelor aferente au fost distruse la ordinul lui Kuhn, în ajunul unei anchete a Congresului. Kuhn dădea ca cifră oficială 8 299 persoane, deși Departamentul american al justiției a redus-o la 6 617 (din care circa 4 529 erau din New York). În 1939, când a fost somat în fața unui comitet al Congresului american, Kuhn s-a lăudat că Bundul avea 20 000 membri organizați în 100 unități locale în fiecare stat, în afară de Louisiana. Pe de altă parte, statisticile FBI-ului prezentau Bundul la dimensiuni mult mai reduse, arătând că el nu reprezenta nici un „pericol" și că „principiile lui de organizare nu urmăreau subminarea guvernului Statelor Unite".

Aspectul cel mai vizibil al Bundului germano-american erau trupele în uniformă, Ordnungs-Dienst (OD), considerate de presă drept trupele de șoc ale lui Kuhn, iar de către membrii Bundului drept scutul lor protector. O unitate paramilitară se organiza la orice nivel local, care avea suficienți membri pentru a o putea subvenționa. Din OD putea face parte orice membru al Bundului de sex masculin, care avea cel puțin 18 ani și își putea dovedi originea ariană. Date cu privire la numărul membrilor OD sunt practic inexistente. La congresul Bundului din 1939 Kuhn declara: „Apreciez că aproximativ zece la sută din membrii organizației aparțin OD-ului. Aceasta este cu aproximație și proporția pe care o deține SA [Sturmabteilung, predecesorul SS-ului german], în cadrul membrilor NSDAP".

Această paralelă dintre cele două forțe militare nu putea trece neobservată de către un public din ce în ce mai înspăimântat. Bundul susținea în schimb că OD nu este un organ militar sau paramilitar, ci pur și simplu un grup a cărui sarcină principală este de a menține ordinea în timpul mitingurilor și întrunirilor. Membrii săi erau comparați cu plasatorii de la teatre. Doar că pregătirea lor consta în marșuri, cântece și exerciții de cultură fizică. Membrii OD nu purtau arme de foc, lucru interzis de directivele organizației. Aceasta nu îi împiedica însă să recurgă la forță, în caz de nevoie.

Toate ceremoniile impuneau salutul Bundului, cu mâna întinsă și palma deschisă, identic cu salutul în cel de-al treilea Reich. Salutul verbal oficial al Bundului era, în loc de „Heil Hitler!", „Free America!" Salutul militar era impus doar la arborarea drapelului Statelor Unite și la intonarea imnului de stat.

Un loc la fel de important în doctrina Bundului îl ocupau taberele de tineret. Grupul de tineret al lui Kuhn era copia fidelă a mișcării Hitlerjugend. În timpul verii, copiii erau trimiși într-una din cele 24 de tabere de recreere ale Bundului. Organizați după vârstă și sex, ei luau parte la activități variate cu orientare naționalistă: cântece, dansuri, artă, meserii, pregătire sportivă și militară. Adulții aveau și ei acces în taberele de recreere.

Hitler l-a expediat rapid

Atât structura organizației, cât și atitudinea agresivă și zgomotoasă a membrilor ei urmau exemplul celui de al treilea Reich. Toate acestea nu puteau trece neobservate în Statele Unite, mai ales în acel moment, când țara se străduia să-și păstreze neutralitatea, în fața pericolului crescând al unui conflict mondial.

Fritz Kuhn era încântat de această imagine; el dorea cu orice preț să devină reprezentantul oficial al lui Hitler în America. Kuhn era convins că Hitler nu va întârzia să-și exprime recunoștința și, pentru a solicita sprijinul Führerului, a întreprins, împreună cu 50 membri ai Bundului, o călătorie în Germania, în iunie 1936. Punctul culminant al vizitei l-a constituit întrevederea cu Führerul. Kuhn i-a dăruit lui Hitler peste 2 000 dolari, strânși de membrii or-

ganizației sale și un volum legat în piele, conținând istoria ilustrată a Bundului.

Neimpresionat și distrat, Hitler l-a expediat repede pe Kuhn, îndemnându-l „să se întoarcă în țară și să continue lupta". În realitate, pentru Hitler, audiența acordată lui Kuhn era doar una dintr-o lungă listă de întrevederi cu vizitatori străini. Germania se afla în atenția întregii lumi în acea vară a jocurilor olimpice, iar Führerul juca rolul de gazdă perfectă.

Kuhn a părăsit Germania fără nici o promisiune de sprijin. A primit câteva materiale de propagandă, dar altceva nimic.

Totuși, el fusese în Germania, participase la acțiuni ale partidului nazist și îl întâlnise pe Hitler. Vizita lui a fost amplu popularizată de publicațiile Bundului.

Popularizând cu dibăcie relațiile lui cu Hitler, Kuhn dădea un nou impuls și o nouă orientare Bundului. La întoarcerea sa în America, el a emis Ordinul numărul unu al Bundului, prin care anunța hotărârea ca organizația să joace un rol major la nivel național.

În acest scop, Kuhn a recurs la consolidarea unui număr de organizații auxiliare, îndeosebi comerciale, industriale și etnice, aflate sub controlul său. S-au întreprins acțiuni individuale de propagandă, s-au publicat ziare, s-au achiziționat și s-au păstrat proprietăți, a fost controlat chiar și comerțul dintre negustorii din fiecare zonă.

În scurt timp, membrii Bundului au constatat că puteau să-și ducă practic toată existența în cadrul grupului. El oferea membrilor săi tot sprijinul pe care și-l doreau, iar moștenirea lor culturală comună crea legături trainice într-o perioadă de criză economică și transformări sociale.

Repetând propunerile lui Hitler de a „crea o omenire mai bună", Bundul intenționa să „purifice" America, așa cum Hitler „purificase" Germania. Kuhn urmărea constituirea unui partid politic în jurul Bundului, prin aplicarea principiilor fundamentale ale național-socialismului la modul de viață american. El afirma că poporul german era superior altor popoare, în virtutea moștenirii sale genetice și culturale, și cei de aceeași rasă erau legați printr-o comunitate de sânge. Nu mediul înconjurător sau comunitatea teritorială, ci sângele și rasa erau elementele determinante ale superiorității poporului german. Acest elitism rasial, explicat în Anuarul Bundului, era emblema organizației. „Germania de astăzi consideră că orice persoană de origine germană și cu sânge german, care aderă la limba și cultura germană, este un frate de rasă germană. Germania nu vă cere să vă neglijați datoria de americani, dar vă spune că numai acela care este un bun german poate deveni un bun american".

Părăsit de toți

Îngrijorarea generală, determinată de posibila apariție a unei coloane a cincea a crescut în mod natural, pe măsură ce Bundul își intensifica activitățile. America și-a mobilizat toate posibilitățile de investigație pentru supravegherea Bundului. Persoane particulare și organizații cetățenești, organe de stat, legislative și judecătorești au pornit cercetări pentru a verifica structura și scopurile acestei organizații.

Toate acestea au dus la o acțiune la nivel național și, în ianuarie 1937, Samuel Dickstein, membru al Camerei Reprezentanților, a introdus în Congres o rezoluție privind investigarea activităților Bundului. Procurorul general al Statelor Unite a anunțat la conferința de presă din 5 ianuarie 1938 că cercetările nu au putut aduce nici o dovadă că Bundul ar fi încălcat vreo lege federală, dar publicul fusese deja stârnit.

În mai 1938 Congresul a aprobat înființarea, pe lângă Camera Reprezentanților, a Comitetului pentru investigarea activităților antiamericane. Bundul a fost prima organizație vizată de Comitet. La primele sale ședințe, din vara anului 1938, membri și simpatizanți ai Bundului, precum și numeroși colaboratori au fost chemați în fața comitetului, pe care Kuhn îl numea: „Comitetul ne-american pentru persecuția americanilor de origine germană".

Dezintegrarea organizației s-a produs însă în urma unei anchete speciale, inițiată cu aprobarea primarului din New York, al cărei scop era să verifice modul în care Bundul plătise orașului taxele pentru vânzarea materialelor de propagandă național-socialiste.

Asigurările lui Kuhn că vor primi sprijin din partea Germaniei nu s-au materializat, iar Hitler nu a făcut vreun gest pentru a-și chema discipolii acasă. Bundul nu mai era destul de puternic pentru a rezista anchetelor. Ultima lovitură a fost condamnarea și închiderea lui Kuhn.

A doua zi după arestarea lui, la 6 decembrie 1939, comitetul executiv al Bundului s-a întrunit pentru a-l destitui din funcție. Succesor a fost desemnat Gerhard Wilhelm Kunze, fost director pentru publicitate și vicepreședinte. Aflat sub presiunea permanentă a investigațiilor, lipsit de resurse financiare și umane, Bundul nu se mai putea menține mult timp. Mișcarea a mai supraviețuit până în 1942, o umbră a organizației de altădată.

Treptat, Kuhn a ieșit și el din atenția publicului. După trei ani și jumătate petrecuți în închisoare, Kuhn a fost trimis în iulie 1943 într-un lagăr de prizonieri pentru cetățeni străini, la Crystal City, statul Texas. În septembrie 1945, a fost deportat în Germania, unde a fost închis, fiind declarat criminal de război. Kuhn a murit părăsit de toți, în 1951, la aproape zece ani după dezmembrarea organizației sale. ■

Traducere de
Oana CHIȚORAN

ÎMPĂRATUL KANGXI

ÎNVĂRAȚIT

ÎN LABIRINTUL

PROPRIEI SALE

ANNA EVA BUDURA

Zorile colorau timid linia orizontului. În Orașul Interzis[1] conturul impozantelor palate, învăluite într-o tăcere misterioasă, se profila aproape imperceptibil pe cerul cenușiu. Totul părea lipsit de viață. Doar la intervale regulate pașii târșâiți ai gărzilor întrerupeau adâncul liniștei.

Când vălul întunericului a început să se ridice, în curtea interioară a Palatului Purității Cerești (Qianqinggong), s-au văzut figuri grăbite îndreptându-se spre iatacul imperial. Kangxi era deja treaz. Aștepta eunucii de serviciu pentru a-l asista la simpla sa toaletă de dimineață. Nu avea răbdare. Știa că, odată cu ivirea zorilor, în interiorul Porții Purității Cerești (Qianqingmen)[2] este așteptat de marii dregători pentru a discuta documentele pregătite de Consiliul Învățaților, rapoartele sosite din toate colțurile țării, propunerile pentru numirea și destituirea magistraților din provincii, ale comandanților militari și multe alte probleme ale marelui imperiu.

Intuia că rapoartele vor conține informații îngrijorătoare. Acum, când intrase în al patrulea deceniu al domniei sale, dorea atât de mult pacea, pentru a putea guverna țara spre binele poporului. „Dar se pare că cerul nu îmi oferă acest privilegiu" — se gândea împăratul Kangxi, în timp ce întindea brațul pentru a îmbrăca halatul de mătase de mic ceremonial. Se raportau tulburări în multe colțuri ale țării, secetă în unele provincii, inundații în altele. La curtea imperială creștea tensiunea, din cauza intensificării activității fracțiunilor create în jurul moștenitorului desemnat. „Mă simt de parcă aș fi pe cale să pierd mandatul ceresc al lui", își spunea Kangxi cu amărăciune.

Aruncând o privire spre ușa deschisă, și-a dat seama că nu poate zăbovi. Zorile erau aproape și el nu concepea să se abată de la programul strict, pe care și-l impusese încă de la începutul domniei sale, lui însuși și dregătorilor săi. Doar scurtele perioade de boală îl împiedicaseră să lipsească de la acest sfat al țării[3]. Chiar în timpul călătoriilor în țară, mereu găsea timp pentru rezolvarea problemelor ridicate în rapoartele aduse de curierii palatului.

Cu pași mari și hotărâți, cu vigoarea omului matur, în deplinătatea forțelor sale fizice și intelectuale, împăratul Kangxi a pășit pragul Porții Purității Cerești. S-a așezat în jilțul imperial și a cuprins cu privirea dregătorii prezenți — shangshu ai celor șase ministere, marii secretari, învățații Academiei Imperiale, comandanții de oștiri și ai gărzii imperiale — și le-a spus: „S-a scurs un considerabil număr de ani de când în fiecare dimineață vă primesc în audiență pentru a vă asculta rapoartele și pentru a lua decizii, pentru a vă întreba de bine și de rău. În toți acești ani, sistemul s-a statornicit, devenind o practică curentă. Dacă azi s-ar pune problema renunțării la audiențele de la această poartă imperială, ar fi în detrimentul unei guvernări raționale a țării și... mi-ați lipsi, mi-ar fi dor de voi toți. La sfârșitul dinastiei Ming, între domnitor și dregătorii săi s-a căscat o prăpastie adâncă. Urmarea a fost scufundarea întregii țări într-o mare de durere și suferință. Eu sunt gata să fiu continuatorul operei înaintașilor mei, să-mi însușesc învățămintele faptelor lor și doresc să gu-

---

[1] Este vorba despre Palatul imperial din centrul capitalei Chinei. A fost construit între anii 1406-1422, suprafața sa totală fiind de 720 000 m². Este cel mai mare și cel mai bine conservat complex arhitectonic din China. A fost reședința împăraților chinezi timp de peste 570 de ani.

[2] Poarta care duce spre palatul interior, reședința privată a împăratului și a familiei sale.

[3] Kangxi înființase acest sistem al audiențelor zilnice, în perioada luptei cu Oboi și cu clanul aristocrației militare al manciurienilor, care căutau să submineze autoritatea sa imperială. Sfatul cu marii dregători și cu Consiliul Prinților și al înalților demnitari manciurieni îi permisese să atenueze aroganța lui Oboi și a altor personalități ale clanului imperial și să testeze capacitatea și atașamentul dregătorilor hani.

vernez țara cu toți cei capabili și cinstiți".

Apoi a invitat pe dregători să prezinte documentele pregătite și să raporteze despre depeșele sosite din toate provinciile țării, ascultându-i cu atenție și încurajându-i să-și exprime părerile: „Așa cum domniile voastre știu prea bine, niciodată nu mi-a fost frică să revin asupra deciziilor mele, atunci când am constatat temeinicia unei variante mai bune. De pildă, la acest sfat de la Poarta Purității Cerești eu vin cu deciziile mele gata luate, dar nu voi ezita să iau în considerare alte păreri, dacă ele se dovedesc a fi corecte".

Când soarele a inundat curtea din fața Porții Purității Cerești, cuprinzând cu văpaia razelor sale cei doi lei din bronz aurit ce-o străjuiau, sfatul suveranului Kangxi cu dregătorii săi era deja în plină desfășurare. Funcționarii de serviciu, însărcinați cu imortalizarea cuvintelor rostite cu această ocazie, mișcau cu eleganță și îndemânare pensulele înmuiate în tuș negru pe deasupra hârtiei xuan.

Audiențe contra aroganței și...

Cercetătorul care se apleacă azi asupra voluminoaselor tomuri ce cuprind aceste însemnări zilnice cu privire la activitatea împăratului Kangxi și asupra cutiilor îmbrăcate în brocart ce conțin neobișnuit de bogata corespondență personală a suveranului rămâne copleșit de puternica sa personalitate ca om de stat și de calitățile sale sufletești ca ființă umană.

Documentele ni-l înfățișează ca pe un suveran responsabil, conștient de îndatoririle sale. „Mulți spun — afirma el — că un împărat trebuie să se ocupe doar de principiile orientative ale guvernării și nu și de problemele de amănunt. Dar eu cred că nu au dreptate. Este destul ca o problemă cât de mică să nu fie rezolvată cu atenție, pentru ca ea să determine bulversarea țării și să provoace suferințe până și generațiilor viitoare. Așa că eu m-am ocupat cu dăruire de toate problemele, până la cele mai mici detalii [ajunsese să corecteze până și hieroglifele scrise greșit în rapoarte — *n.n.*]. M-am frământat pentru fiecare problemă, nu am cunoscut zi de odihnă, noapte de răgaz. Am oferit țării tot ce a fost mai bun din ființa mea. Am conștiința împăcată și aștept moartea fără să am regrete".

Documentele ni-l înfățișează ca pe un om cinstit, dedicat devizei sale, enunțată încă din fragedă tinerețe: „Aș dori ca pacea să domnească în țară, ca poporul să trăiască mulțumit și să avem parte cu toții de liniște". Dintre toate treburile de stat, el le considera „cele mai importante pe cele ce priveau bunăstarea poporului". Ajuns la maturitate, sublinia deseori că „măsura unei bune guvernări constă în asigurarea condițiilor favorabile pentru ca poporul să-și poată vedea de treburile lui în tihnă, în abilitatea de a nu-i provoca suferințe și de a preîntâmpina eventualele tulburări". Într-o scrisoare arăta că: „Am atras atenția guvernatorilor și magistraților din provincii că ceea ce mă preocupă în mod special și înainte de toate sunt condițiile de trai ale poporului și i-am avertizat că nu voi permite nici cea mai mică fraudă sau abatere care ar putea obstrucționa atingerea avantajelor acordate de mine poporului de rând".

Pentru realizarea acestui deziderat, împăratul Kangxi era în permanență preocupat de problema alegerii și promovării dregătorilor eficienți, capabili și cinstiți în fruntea țării, a provinciilor și a organelor administrative locale, precum și de găsirea unor mijloace de a exercita un control asupra lor.

La începutul domniei sale, cu entuziasmul specific tinerilor, căutase să se elibereze de tarele domniei dinastiei Ming, care îi provocaseră prăbușirea, și pusese accentul pe o guvernare deschisă, în care relațiile interumane să prevaleze. Dorea ca prin contacte personale, întrevederi, audiențe, să-și dea seama de calitatea fiecărui dregător și să le insufle prin exemplul său personal o ținută demnă și responsabilă.

Cu ocazia audiențelor zilnice de la curte, precum și a audiențelor acordate funcționarilor civili și militari, desemnați să servească în provincii, urmărise cu mare atenție comportamentul fiecăruia dintre ei, căutase să-și dea seama de capacitatea lor de analiză, de erudiția lor intelectuală, de tactul și puterea lor de convingere, reținuse eleganța și elocința de care dispunea fiecare, căutase să-și dea seama de caracterul fiecărui demnitar. Kangxi acorda mare importanță acestor întâlniri și mereu își reproșa că nu dispune de mai mult timp pentru a se întreține cu cât mai mulți dintre dregători, pentru a stabili relații mai apropiate cu ei. La un moment dat chiar, a declarat că poate nici Wu Sangui nu s-ar fi revoltat dacă ar fi fost chemat mai des la curte pentru audiențe și i s-ar fi înțeles mai bine starea de spirit. Aceste întâlniri îi ofereau prilejul „să atenueze aroganța unora", să preîntâmpine actele nesăbuite ale altora, să demită la timpul potrivit pe cei care formau grupuri și clici împotriva intereselor majore ale țării, pe cei inactivi, „care nu se deosebeau cu nimic de niște marionete" sau a căror „minte se tulburase de bătrânețe".

După instalarea funcționarilor în posturile lor, Kangxi urmărea cu atenție evoluția lor, reflectată în rapoartele pe care le întocmeau. Citirea acestora îi oferea prilejul să completeze, să confirme sau să infirme impresiile lăsate de ei în timpul audiențelor. Rezoluțiile sale, puse pe aceste documente, oglindesc faptul că detesta pe cei care ascundeau sub un stil pompos lipsa lor de consistență, pe cei care aveau o caligrafie neglijentă.

Dar imperiul era mare, ten-

taţia de îmbogăţire a funcţionarilor pe măsura acestuia, interesele grupurilor sociale extrem de diversificate, aşa că foarte curând împăratul Kangxi a înţeles că dorinţa sa de a avea un corp funcţionăresc eficient şi cinstit necesita şi alte mijloace de verificare.

El însuşi un model de corectitudine şi modestie, Kangxi a fost îngrozit în anul 1697, anul când l-a urmărit pe Galdan, de actele incredibile de corupţie, spunând cu obidă: „Îi urăsc mai mult pe funcţionarii corupţi decât îl urăsc pe Galdan. De azi înainte, verificarea faptelor dregătorilor şi magistraţilor este pentru mine mai importantă decât înăbuşirea revoltei lui Galdan", deoarece funcţionarii corupţi „sunt o calamitate pentru popor". Kangxi era ferm hotărât să lichideze acest flagel care dusese la prăbuşirea dinastiei Ming şi a altor dinastii anterioare acesteia. „Am eu mijloace pentru îndreptarea dregătorilor necinstiţi — a spus el —, aşa cum există mijloace pentru purificarea apei murdare".

Pentru a pedepsi pe cei vinovaţi de asemenea acte de corupţie, împăratul Kangxi dorea să se convingă personal şi la faţa locului de modul cum funcţionarii săi guvernau provinciile, prefecturile, să realizeze efectele acestei guvernări asupra stării de spirit a populaţiei. „Am început să fac vizite regulate în provincii — arăta el într-o scrisoare. În deplasări aflam de nemulţumirea poporului, discutând cu oamenii, citind jalbele lor. În China de nord am întrebat ţăranii despre dregătorii locali, despre recoltă şi am vizitat casele lor. Îmi dădeam seama de felul de a fi al magistraţilor din modul cum îmi răspundeau oamenii când îi întrebam despre ei. Dacă locuitorii aşezării îşi exprimau aprecierea fără nici o reţinere, natural, ştiam că ei au parte de un administrator bun şi cinstit, dacă oamenii îmi răspundeau confuz, uitându-se într-o parte, nu mai aveam nici cea mai mică îndoială că erau nemulţumiţi de el". Urmările acestor constatări erau cele firesti: promovarea celor merituoşi şi destituirea celor care nu se dovedeau demni de postul ce-l ocupau.

...rapoarte secrete pentru ca „poporul să se odihnească"

Cu trecerea anilor, s-au impus însă ca mijloace necesare de control măsuri mai drastice. Kangxi s-a văzut constrâns să reactiveze unele organe secrete, pentru obţinerea informaţiilor confidenţiale. Agenţii acestora adunau toate informaţiile disponibile, indiferent de surse, rămânând la latitudinea împăratului să le selecteze, verifice şi să decidă în cazul fiecărei persoane denunţate.

De asemenea, a fost nevoit să reintroducă sistemul rapoartelor secrete, adresate lui personal. În anul al 55-lea al domniei sale (1716), scria: „am ordonat ca toţi dregătorii să întocmească rapoarte secrete. Ele au un rol important pentru a-mi oferi la timp informaţii folositoare, a-mi deschide ochii (asupra unor aspecte ale situaţiei) şi a mă face mai înţelept. Rapoartele secrete trebuie să se refere atât la activitatea oficială, cât şi la problemele personale (ale funcţionarilor), de care eu trebuie să am cunoştinţă. Toate aceste rapoarte vor fi adresate doar mie şi eu voi pune personal rezoluţiile pe ele. Atunci când regii, funcţionarii civili şi militari vor lua cunoştinţă de existenţa acestor rapoarte, fără să ştie însă ce conţin, ei vor şti de frică şi vor acţiona cu mare băgare de seamă. Transmiteţi cele de mai sus tuturor dregătorilor".

Informaţiile obţinute pe aceste căi constituiau o armă puternică în mâna lui Kangxi. După cum reiese din documente, el le folosea cu mare precauţiune şi doar pentru aflarea unor cazuri deosebit de grave, care puteau pune în pericol stabilitatea într-o provincie sau alta. Datorită firii sale generoase şi umanismului său născut, în analele domniei sale sunt consemnate puţine cazuri de nedreptate care au necesitat reabilitări ulterioare.

Asemenea tuturor împăraţilor ctitori de noi dinastii chineze, care au considerat necesar „să lase poporul să se odihnească", după marile bulversări ce precedaseră înscăunarea lor şi să dea un nou impuls refacerii agriculturii, împăratul Kangxi, încă de la începutul domniei sale, a dovedit o preocupare susţinută pentru asigurarea con-

Vas de ars tămâia, din bronz aurit, aşezat în faţa Palatului Qianginggong

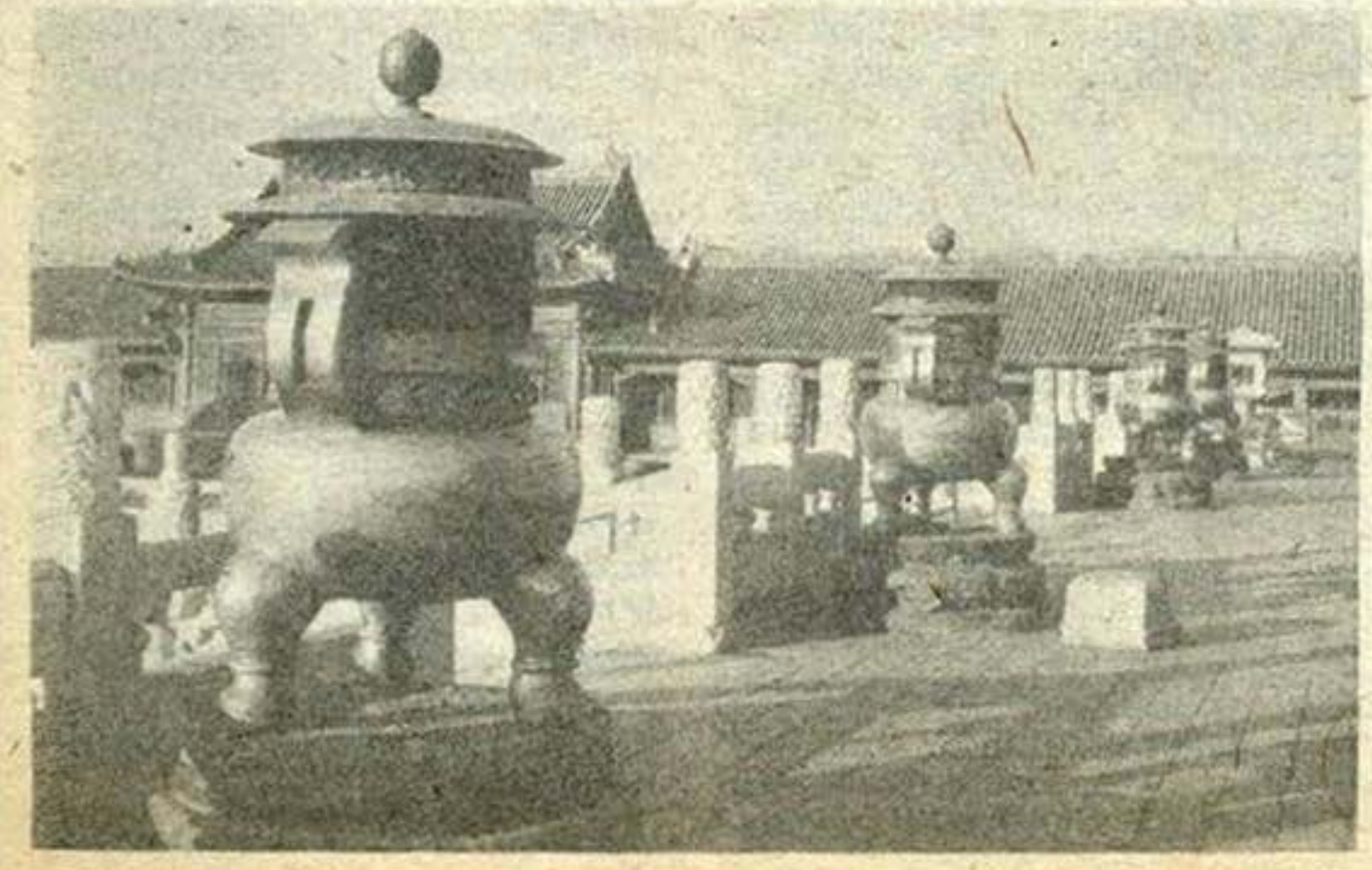

diţiilor „unui trai tihnit al poporului“ şi pentru adoptarea unor măsuri care „să-i uşureze suferinţele“.

În calea acestui deziderat al lui au stat însă piedici ce la un moment dat păreau insurmontabile. Kangxi moştenise o stare dezastruoasă a economiei ţării. Războiul de cucerire a Chinei de către bunicul şi tatăl său devastase ţara, golise vistieria, decimase populaţia (în special pe cea bărbătească)[1] şi lăsase largi suprafeţe nelucrate. Sistemul de impozitare practicat însă nu ţinea seama de această stare de lucruri. Povara birurilor creştea invers proporţional cu degradarea terenurilor arabile şi cu scăderea braţelor de muncă bărbăteşti. Contrar dorinţelor lui Kangxi, situaţia a continuat să se agraveze şi mai mult în timpul campaniilor împotriva „celor trei vasali“ şi împotriva lui Galdan, precum şi ca urmare a cheltuielilor implicate de construirea complexului funerar al împăratului Shunzhi (datorie filială obligatorie).

Convins fiind că redresarea situaţiei economice a ţării poate veni numai ca urmare a satisfacţiei ţăranilor de a lucra pământul, Kangxi a decretat noi măsuri, care să încurajeze desţelenirea pământului şi care să asigure răsplata pentru cei care se angajau în această trudă grea. Conform prevederilor acestora, urma ca suprafaţa desţelenită să revină ţăranului şi ca impozitele să fie percepute în funcţie de fertilitatea pământului, după 3,6 şi chiar 10 ani, ajungându-se, în unele cazuri, la anularea lor pe o perioadă nelimitată.

„Sudul suferă de o secetă cumplită, inima mea este foarte tulburată. Am auzit că sunt multe cazuri de tâlhărie, că dregătorii locali au impus noi impozite, fără aprobarea mea. Este oare adevărat?“, întreba el îngrijorat la una din audienţele zilnice. Con-

[1] În anul 1662, în evidenţele imperiului figurau doar 19 203 233 de bărbaţi în vârsta între 16 şi 60 de ani, socotiţi apţi de muncă.

Poarta Purităţii Cereşti, spre reşedinţa împăratului

statări repetate de acest gen l-au determinat să introducă un sistem pentru sprijinirea zonelor calamitate.

„În anul 32 al domniei sale, Măria Sa a ordonat să fie scutiţi în anul ce vine de toate impozitele locuitorii provinciilor Guangxi, Sichuan şi Yunnan“, consemnează analele imperiale. Asemenea decrete apar an de an alături de cele care dispuneau expedierea urgentă din grânarele imperiale a ajutoarelor în zonele lovite de mari calamităţi, amendate cu previziuni stricte cu privire la distribuirea lor. Pentru a împiedica pe cei corupţi să profite de aceste ajutoare, Kangxi „a ordonat dregătorilor locali ca, exact în ziua în care primesc edictele (cu privire la favorurile acordate populaţiei), acestea să fie afişate în fiecare oraş în şcoli, în fiecare sat şi cătun“.

În spiritul tradiţiei unei bune guvernări a imperiului chinez de-a lungul mileniilor, Kangxi a acordat atenţie permanentă lucrărilor de reglementare a cursurilor râurilor, îndiguirilor Râului Galben şi a altor râuri, care aduceau mari calamităţi suprafeţelor întinse. Analele domniei sale au reţinut repetatele lui deplasări la şantierele acestor lucrări şi implicarea sa personală în exercitarea unui control asupra calităţii lucrărilor şi numeroase decrete prin care expedia de urgenţă dregători în zonele unde se raportaseră ruperi de diguri, cu ordinul de a lua măsuri pentru repararea lor şi pentru sprijinirea populaţiei sinistrate.

Un moştenitor şi o mare dezamăgire

Suveran responsabil pentru prezentul şi viitorul ţării, Kangxi s-a preocupat, încă de la începutul domniei sale, de alegerea, desemnarea şi educaţia strictă a moştenitorului tronului. Aşa cum procedaseră împăraţii Chinei, de-a lungul istoriei „pentru a linişti inimile poporului“. În al 14-lea an al domniei sale (luna a 12-a 1675), Kangxi l-a desemnat pe al doilea fiu al său, Yinreng, drept moştenitorul său. Născut cu preţul vieţii sale de împărăteasa Xiaocheng, în luna a cincea a anului 1674, Yinreng s-a bucurat de dragostea şi grija tatălui său din fragedă copilărie. „Singurul meu fiu născut de o împărătească a fost crescut de mine în Palatul de Est. La 4 ani, când a supravieţuit vărsatului, am adus sacrificii cerului şi am răsplătit doctorii care l-au îngrijit. Eu, împăratul, i-am fost doică grijulie.

Eu însumi l-am învățat să scrie, apoi i-am încredințat educația profesorilor Zhang Ying, Li Guangdi, Tang Wei și Xiong Cili și am ales pe cei mai înțelepți membri ai Academiei Imperiale (Hanlinyuan) pentru a-i cizela calitățile morale", își amintea Kangxi câteva decenii mai târziu. Kangxi nu s-a înșelat, se pare, când l-a ales moștenitorul lui, pentru că Yinreng s-a dovedit a fi un copil dotat. El stăpânea bine limbile și cultura manciuriană și han, excela în însușirea tuturor cunoștințelor, știa să aprecieze o operă de artă și era totodată un bun călăreț și un remarcabil arcaș. La vârsta de 20 de ani, avea un fizic atrăgător, era stăpân pe sine, cuceritor și amabil, se bucura de simpatia dregătorilor. Kangxi îl privea cu mândrie. Îl ținea alături când rezolva probleme de stat și „îi explica principiile unei guvernări eficiente", îi dezvăluia secretele recurgerii la forța militară, îl implica în discutarea marilor probleme cu care se confrunta el și țara, îl lua cu el când pleca în călătoriile de inspecție, iar când lipsea din Capitală îi încredința rezolvarea problemelor curente ale imperiului. Urmărea cu atenție modul cum reușea băiatul să judece problemele și citea cu mulțumire sufletească rezoluțiile pe care le pusese el pe rapoarte. Spera că va avea alături de el un om de nădejde, pe care să se sprijine atunci când grijile imperiului îl vor copleși și când bătrânețea îi va fi secătuit forțele.

Dar nu a fost să fie așa. În anul 1690, când Kangxi s-a întors grav bolnav din campania de umărire a lui Galdan, aștepta din partea prințului moștenitor care i-a venit în întâmpinare un gest de compasiune, o manifestare a dragostei filiale, atât de apreciată de cei educați în spiritul confucianismului. Dar în locul unor calde sentimente umane, ochii iubitului său fiu trădau o bucurie, o satisfacție greu disimulate, reflectau setea avidă după putere, așteptarea animalului de pradă, pentru a-și zdrobi victima. Kangxi a închis obosit ochii. Simțea cum inima i se golește de sânge. Dezamăgirea a fost totală. Începând de la această dată și până în clipa trecerii sale în neființă, sufletul i-a fost otrăvit de comportamentul nedemn al prințului moștenitor desemnat, de relațiile conflictuale dintre el și acesta, dintre Yinreng și frații săi, între el și cei 20 prinți mai mult sau mai puțin angajați în lupta pentru tron[1]. În toți acești ani Kangxi căuta mereu să aplaneze contradicțiile și să ofere succesorului său prezumtiv șanse de afirmare. Spera într-un miracol.

Dar, în anul 1694, când s-a întors din campania împotriva lui Galdan, a fost nevoit să constate că încrederea sa a fost înșelată. A aflat cu stupoare de actele „ieșite din comun, de-a dreptul perverse" comise de Yinreng în lipsa lui. Apoi noi informații dezvăluiau brutalitatea cu care își trata funcționarii și slugile din curtea sa, actele sale de corupție, setea lui neîngrădită de avere, distracțiile sale perverse. După ce a constatat că Yinreng nu se dădea în lături nici de la spionarea lui și chiar de la asasinarea lui, Kangxi s-a simțit zdrobit și și-a dat seama că trebuie să treacă la pasul hotărâtor.

În anul al 47-lea al domniei sale (1708), s-a văzut pus în situația să-l destituie. „Cu ochii scăldați în lacrimi", spun cronicarii, a anunțat curtea că îi retrage lui Yinreng titlul de prinț moștenitor pe considerentul că „moșia străbunilor mei, țara care cu greu și-a câștigat pacea nu pot fi încredințate unui om de factura lui Yinreng". Prințul moștenitor a fost pus în lanțuri și trimis în detenție, împreună cu familia sa și oamenii lui de încredere.

Kangxi suferea cumplit. Simțea că ceva s-a rupt în el. După această dată, starea sănătății sale s-a deteriorat rapid. A mai făcut o nouă încercare și în anul 1709, l-a reînscăunat. Timp de trei ani a cedat incredibil, pentru a-l determina pe Yinreng „să păsească pe calea cea bună". Un nou atentat la viața lui pus la cale de moștenitorul său, l-a determinat să-l destituie pentru totdeauna, declarându-l nebun. „Mă simt vinovat față de poporul întregului imperiu, deoarece eu am fost cel care am pus chezășie pentru el", le-a declarat el învins, dregătorilor consternați.

În ultimul deceniu al vieții sale și-a pus la încercare toți fiii, căutând pe unul dintre ei care să fie demn să-l moștenească. Era din ce în ce mai mult dezamăgit. Se vedea în situația incredibilă ca, în urma unei vieți dedicate bunăstării imperiului, să nu aibă cui transmite moștenirea strămoșilor, cu sufletul împăcat că opera lor va fi continuată.

Kangxi s-a retras în Grădina Primăverii Continue (Changqunyuan), din vestul Capitalei. Simțea că zilele-i sunt numărate. Nu mai avea putere să primească pe nimeni, Rapoartele secrete zăceau pecetluite, fără să le mai deschidă. Reflecta asupra trecerii anilor, asupra operei pe care o va lăsa în urma sa, asupra istoriei în care i se rezervase și lui un loc. ■

(Va urma)

---

[1] Kangxi a avut 56 de copii născuți de 30 de consoarte. 20 au fost fete, dintre care 8 au ajuns la maturitate și s-au căsătorit, și 36 băieți, dintre care 20 au ajuns la maturitate. 18 dintre ei au avut în total 123 de descendenți.

PE VREMURI CAVALERII SE SĂRUTAU PE GURĂ

Sărutul pe gură, ca semn al prieteniei între cavaleri, pecetluind jurământul de credinţă prestat de vasal în faţa seniorului... Şi nu numai ca „marcă" a unor relaţii erotice între bărbat şi femeie. Aşa era în Evul Mediu, şi nu în întregul Ev Mediu, ci între secolele XI-XIII[1]. Sărutul pe gură între bărbaţi de condiţii egale urma o ierarhie strictă, bine determinată. De obicei, era precedat de alte faze: sărutul pe picioare, pe mâini, pe obraji şi abia în final pe gură. Deci un întreg ritual.

CLAUDE GAUVARD

Corp lângă corp, gură lângă gură

Desigur, Evul Mediu nu ignora sărutul îndrăgostiţilor, al amanţilor. Gelos, regele Marc pândea acest moment pentru a-i surprinde pe Tristan şi Isolda în flagrant delict de adulter. Cum se cunoaşte, din numeroasele versiuni franceze şi străine ale acestei legende, Tristan şi Isolda băuseră o băutură magică şi de atunci se iubeau cu o dragoste eternă şi fatală. Nimic nu i-a putut despărţi, cu atât mai puţin persecuţiile regelui Marc, soţul lui Isolda. Cei doi amanţi, între timp deveniţi soţi, au rămas uniţi şi dincolo de moarte. Sărutul lor, cel mai frumos din literatura medievală, i-a surprins pe cei doi, „corp lângă corp, gură lângă gură", el mort ea vie, până când Isolda, la rândul ei, şi-a dat sufletul.

Desigur, Evul Mediu a cunoscut şi sărutul din familie, între părinţi şi copii, însoţit de o mare afectivitate, de altfel în vogă, în epocă.

Dar între secolele XI şi XIII, textele descriu sărutul mai degrabă ca pe un act public, social, între bărbaţi. În Evul Mediu oamenii acordau o mare atenţie corpului lor, în mod special gurii, pe care o considerau un mod de expresie vizuală a sentimentelor. Gura era un fragment de suflet, de viaţă şi de moarte. Gura, alături de gât, se făcea răspunzătoare de minciună. Dar ea putea exprima deopotrivă bucuria faţă de cel iubit. În celebrul *La Chanson d'Ami et d'Amile* este relatată prietenia exemplară a doi tineri nobili, care, când se întâlneau, „se aruncau unul în braţele celuilalt, se sărutau cu atâta ardoare şi se strângeau cu atâta tandreţe, încât erau gata-gata să se sufoce unul pe celălalt. Manifestare publică a unui puternic erotism şi prelungire a unei prietenii. Să fie oare homosexualitate? Desigur, problema poate fi pusă, dar în termeni inabil aleşi, pentru anacronismul lor.

Alături şi în mormânt

Când căsătoria a început să impună normele vieţii întemeiate pe stricta fidelitate a cuplului, în secolul XIII, s-a înregistrat o schimbare în istoria sărutului. În veacurile XI, XII, chiar şi dreptul canonic enunţa rar condamnări pentru homosexualitate. Relaţiile dintre indivizii de sex masculin nu cunoşteau nici o constrângere. Mai ales între membrii aristocraţiei. Textele vechi evocă aceste îmbrăţişări cu cel mai natural aer. Tabloul idilic avea o singură

---

[1] Reproducem acest articol din revista *L'Histoire*, cu titlul şi subtitlurile redacţiei noastre.

În imagine: regele Angliei, Eduard I, şi cel al Franţei, Filip IV cel Frumos, îşi exprimă prietenia unul faţă de altul (1286).

„umbră": era greu să te săruți cu coiful pe cap, or cavalerii erau prea puțin dispuși să renunțe la el.

Societatea cavalerească își întemeia valorile pe sentimentul prieteniei masculine, care împrumuta mult de la dragoste. Universul castelelor era predominant masculin. Cavaleri și vasali puteau fi văzuți adunați în jurul mesei stăpânului. Era castelanul însoțit de soția lui, femeia inaccesibilă, cea plină de grație, a poeziilor de curte.

Fiind vorba despre oameni de aceeași vârstă și condiție, între bărbați se legau sentimente profunde, de la simpla camaraderie la prietenie, confundată — cum am văzut — cu dragostea. Gesturi clare, sudau deseori aceste prietenii: se bea din aceeași cupă, se împărțea același pat, până la moarte, cea mai scumpă dorință a prietenilor fiind ca ei să stea alături în mormânt, pentru a se ridica împreună în ziua jurământului de apoi.

Sărutul întemeia deci legături sociale și tot el le asigura reînnoirea. Istoricul Evului Mediu trebuie deci să înțeleagă dimensiunea afectivă a sărutului viril. Atunci se vor citi „altfel" textele medievale. Jacques le Goff a demonstrat-o deja, studiind ritualul feudal de vasalitate. El afirmă că ritualurile de învestitură presupuneau în general un sărut pe gură, exprimând omagiul vasalului față de senior și totodată un semn al egalității între cei doi bărbați.

După ce împarți pâinea și vinul...

În sfârșit, sărutul este întemeietorul păcii. Relațiile diplomatice aveau un ritual codificat: înclinarea capului, scoaterea pălăriei, flectarea genunchiului, ținerea de mâini și îmbrățișarea erau gesturi fiecare cu conotația lui și implicând o ierarhie de sensuri. Masa pecetluia și ea pacea în toate mediile sociale, până la sfârșitul Evului Mediu. Cel văzut a-și fi împărțit vinul și pâinea cu un fost dușman devenea deja un prieten al celuilalt, din acel moment orice act de răzbunare apărând total nejustificat. O mare parte din perioada Evului Mediu a fost larg răspândit sărutul păcii pe gură, pe care și-l dădeau cei fideli unul altuia. În timpul slujbelor religioase, „taina sărutului" a înlocuit împărtășania. Până spre sfârșitul perioadei sec. XIII un judecător putea fi condamnat de tribunalele laice să sărute pe gură cadavrul sau efigia unui condamnat de el, pe nedrept, la moarte. Ceremonia era o formă de a face amendă onorabilă.

Eficacitatea simbolică a sărutului dovedește o societate bine structurată, pe baza prieteniei, dragostei și tradițiilor, toate întemeiate pe poli total antitetici: prieteni și dușmani, bărbați și femei, inferiori și superiori. Sfârșitul Evului Mediu a înregistrat un recul al acestei practici. Este momentul în care noțiunea de pudoare se schimbă, iar dragostea se restrânge la modelul unic bărbat-femeie, regulile politice și judiciare instituționalizându-se. ■

CLIO ANUNȚĂ • CLIO ANUNȚĂ

NIMENI NU ESTE EROU PENTRU SOȚIA LUI

Caracterul infam al soției celui de-al 16-lea președinte al S.U.A., Abraham Lincoln (1809-1865), a fost deseori menționat de documentele vremii. Când era nervoasă, Mary îi arunca soțului ei cafeaua peste față, dădea după el cu cartofi și cărți, îi mai ardea și câte o mătură, iar într-o bună zi, când acesta nu a aprins suficient de repede focul în sobă, l-a lovit cu un mic obiect de lemn, încât Lincoln a plecat a doua zi la birou cu un plasture pe nas.

Istoricul american Michael Berlington, autorul unei recente lucrări intitulate *Lumea interioară a lui Abraham Lincoln*, care a strâns în cartea sa toate aceste fapte, ajunge însă la o concluzie originală, larg comentată în presa occidentală: în ciuda acestui tratament, Lincoln îi este obligat, pentru cariera lui politică, tocmai soției lui, Mary. Dacă n-ar fi suferit zilnic de pe urma ei, Lincoln n-ar fi făcut orice era posibil să petreacă cât mai puțin timp acasă, n-ar fi avut capul exclusiv la treabă, încă de pe vremea când era un obscur avocat de provincie, și, în ultimă instanță, America nu ar fi beneficiat de un președinte atât de bun.

Lincoln nu a vorbit niciodată despre amara sa experiență de familie. Într-un singur caz, când a luat hotărârea să grațieze un soldat ce dezertase pentru a se căsători, murmurase: „Vreau să-l pedepsesc pe tânărul ăsta. Peste un an, poate chiar mai devreme, o să regrete că l-am grațiat".

Incontestabil, Martha Bibescu a fost o femeie de o rară inteligenţă şi de o rară frumuseţe, o scriitoare de talent, înzestrată însă cu fler, energie, clarviziune şi în politică, şi în diplomaţie. Aserţiunea poate fi lesne coroborată, persuasiv, prin numeroasele pagini consacrate ei de revista Magazin istoric **de-a lungul anilor (nr. 6, 12/1977, 1-5/1978, 6/1981, 12/1982, 12/1984, 12/1990)[1]. Incontestabil, un plus de strălucire darurilor sale naturale au adus prestigiul şi audienţa de care se bucurau — deopotrivă în ţară şi peste hotare — familiile de rezonanţă istorică din care se trăgea sau cu care era înrudită: Lahovary, Mavrocordat, Bibescu, Brâncoveanu. Incontestabil, acestea i-au deschis uşi în cele mai „subţiri" cercuri ale înaltei societăţi europene.**

Dar nu pe Martha Bibescu scriitoarea şi nici pe Martha Bibescu sfătuitoarea oamenilor politici ai zilei ne-am propus să o evocăm în aceste rânduri. Ci pe Martha Bibescu cea căsătorită cu George Valentin Bibescu, la numai 16 ani, într-o biserică aproape goală („Domniţa Bălaşa"). Pe Martha Bibescu care, 14 luni mai târziu, la 27 august 1903, dădea naştere unei fetiţe, Valentina, devenind „o mamă mult prea tânără, fără

Cartea străină

IUBIRILE MARTHEI BIBESCU

maturitatea fizică şi morală necesară", cum remarcă Ghislain de Diesbach, în volumul La Princesse Bibesco, la dernière orchidée, **apărut la Paris (colecţia „Terres des Femmes"). Pe mama şi femeia despre care medicul, consternat de suferinţa ei la naştere şi de pericolul de a o pierde (toţi locuitorii Posadei se rugaseră atunci pentru ea), murmurase: „Iată unde se ajunge când copiii au copii". Pe femeia care aproape nu cunoscuse dragostea fizică alături de soţul ei, mult prea preocupat de limuzinele, avioanele şi caii lui, pentru a mai avea ochi pentru Martha. Pe femeia cu o mare nevoie de dragoste, iradiată de simpla ei prezenţă în orice societate, cum o va dovedi şi romanul de amor cu prinţul moştenitor al Germaniei, prezentat cu multă sensibilitate şi înţelegere pentru sufletul feminin de Ghislain de Diesbach, autorul cărţii menţionate.**

[1] De asemenea, din şi despre opera şi viaţa Marthei Bibescu, amintim lucrările: *La bal cu Marcel Proust* (1976), *Jurnal politic* (1979), editat de Cristian Popişteanu şi Nicolae Minei, *Interferenţe româneşti în opera Marthei Bibescu* (1983), de M. Bráiescu, *Istoria clipei* (1984), de Cristian Popişteanu.

George este jignit

Martha își petrece iarna anului 1908 la București, unde, la 13 februarie, la primul bal de la Curte, dansând cotilion cu principele moștenitor [Ferdinand], este punctul de atracție al tuturor privirilor. Frumusețea ei începe să o neliniștească pe principesa Maria, spre marea și răutăcioasa plăcere a celor de la Curte, bucuroși să excite gelozia dintre cele două femei. Într-o seară, la sfârșitul unui alt bal, directorul Teatrului Național șoptește cu perfidie la urechea Marthei:.

— Când ați traversat sala împreună cu principesa, toată lumea v-a comparat. Am fost întrebat care dintre Dv. este cea mai frumoasă. Am răspuns, bineînțeles, că ea, dar am gândit — de altfel, ca toți cei care v-au privit — că Dv.

Relatând situația, Ghislain de Diesbach remarcă amuzat că Martha era cât pe-aici să-l pălmuiască pe acest bădăran, dar Eliza Brătianu, care o cunoștea bine[1], consideră că atunci când complimentele erau în avantajul ei, în fața prințesei moștenitoare, Martha nu era niciodată nervoasă. „Un călcâi al lui Ahile al *copilului nostru* [cum îi spunea ea Marthei] această rivalitate cu alte femei, îi scrie Eliza lui Anton Bibescu: Când îți ai valoarea ta, nu te mai gândești să-i eclipsezi pe alții".

La rugămintea mamei lui, principesa Maria, principele Carol, convalescent după o gripă, este găzduit de Martha la Posada în aprilie 1909, pentru a respira aer de munte. Carol are 16 ani, vârstă ingrată — scrie Martha în *Jurnalul* ei, —, care îi joacă feste. De o mare timiditate, ascunsă sub un aspect posac și arogant, principele — însoțit de preceptorul său elvețian — lasă mult de dorit sub aspectul educației. „Carol, spunea mama lui, este un aluat în care prea mulți și-au băgat degetele". Iar Martha este și mai înduioșată de stângăciile tânărului: „Bietul Carol! Bietul adolescent! Ridicol, jalnic, delicat, timid. Îmi face rău să-l văd, de fapt îmi face milă. Seamănă cu mama lui, o femeie atât de frumoasă, dar el este un fel de caricatură a ei. Mă încearcă față de el un soi de respect delicat, ca față de un infirm, neînțeles de nimeni. Când vorbește, tot ce spune este lipsit de nuanțe".

Un telefon de la Palatul regal întrerupe în mod fericit această vizită, apăsătoare deopotrivă pentru invitat și pentru gazdele lui. Prințul moștenitor al Germaniei[2], sosește la București, unde trebuie să remită fratelui bunicului său, Carol I, bastonul de feldmareșal prusian, atât de așteptat. În cercurile oficiale se spune că vine mai degrabă să arunce o privire asupra câmpurilor petrolifere de la Ploiești, unde de curând statul român a acordat importante concesiuni Franței și Marii Britanii.

Posada trebuie părăsită în grabă. Prezența tânărului principe la această reuniune de familie este obligatorie, iar cea a lui George Bibescu necesară, pentru a-l transporta pe prințul moștenitor, căci Curtea regală nu are încă automobil. Jignit de cerere, George pune condiții: pentru a nu avea aerul de șofer, prințul va sta lângă el, iar propriul lui șofer va rămâne în picioare pe treapta automobilului. George este cu atât mai furios cu cât pe invitația primită pentru seara de gală la Teatru nu i se menționa rangul. Ce-i drept, a expediat-o guvernul, nu Palatul. Drept care, George a declarat că nu va asista la reprezentație, ci numai la seara oferită de sora lui la Palatul Știrbey. Cel puțin acolo, pe la ora 11.00 noaptea, când Kronprinzul sosește însoțit de principesa Maria, ea repară ofensa adusă de guvern, prezentând-o pe Martha ca prințesa Bibescu.

Kronprinzul poartă uniformă albă de ofițer al gărzii imperiale. Eșarfa bleu deschis a ordinului Carol I, rezervat membrilor familiei imperiale, îi traversează pieptul. Are 26 de ani și o ținută zveltă, pusă în valoare de umerii largi și de un cap de formă ciudată. Finețea trăsăturilor și părul blond argintiu îi conferă o frumusețe fragilă. Mustața nu-i decât o umbră, iar nasul, prea lung, se arcuiește puțin când prințul su-

---

[1] Născută Știrbey, Eliza Brătianu se căsătorise mai întâi cu Marghiloman, șeful partidului conservator, pe care îl va părăsi într-o zi, declarând: „Totul era fals în casa aceea, cu excepția argintăriei". După divorț, Eliza s-a consolat cu Ion Brătianu, șeful partidului liberal. Între Eliza — o femeie remarcabilă, cum scrie Ghislain de Diesbach, de o rară cultură și inteligență, într-un București, în care cea mai mare parte a femeilor se preocupau mai ales să-și decoreze capul decât să și-l umple — și Martha a fost o simpatie reciprocă și aproape spontan apărută. „Martha — îi scrie Eliza în 1903 lui Anton Bibescu, vărul lui George Bibescu — este o ființă inteligentă, consecventă, un spirit concentrat, care îmi place foarte mult și de la care mă aștept la lucruri minunate". Cinci ani mai târziu, ea se confesa aceluiași Anton Bibescu: „O iubesc cu adevărat. Totul lângă ea este o infinită plăcere. Mă amuză, mă distrează, mă farmecă și mă interesează".

[2] Fiul cel mare al împăratului Wilhelm II, Frederic-Wilhelm (1882-1951), numit în mod obișnuit Kronprinz, a luat parte, în septembrie 1914, în calitate de comandant al Armatei V, la bătălia de pe Marna, iar între lunile februarie și iulie 1916, a condus atacurile violente și zadarnice asupra Verdunului. În noiembrie 1918, a abdicat, odată cu tatăl său; s-a refugiat o vreme în Olanda, apoi, din 1922, a revenit în Germania.

În p. 71: *Martha Bibescu (sus) și Kronprinzul, cel pe care l-a fotografiat ea la Berlin*

Cécile, soția Kronprinzului, cu copiii lor

râde. Toate aceste trăsături sunt surprinse de Martha în jurnalul ei personal, iar Ghislain de Diesbach ni le prezintă conturând un personaj extrem de viu, vizualizat. Kronprinzul nu este cu adevărat frumos, observă Martha, privindu-l cum se înclină, ia mâna femeilor, o sărută, apoi o reține, fixând-o pe cea din fața lui cu un fel de atenție gravă. Nu este frumos, dar are o grație serafică, o dezinvoltură și o putere de seducție de care este perfect conștient, căci repetă această manevră cu fiecare dintre doamnele prezentate.

Păstrează pentru o clipă mâna ce i se întinde în fața pieptului, apoi și-o apropie de buze. Toate doamnele privesc tulburate acest prinț de pastel și de oțel — scrie Martha — care va domni într-o zi asupra a 70 milioane de oameni.

În timpul spectacolului oferit în marea sală a Palatului Știrbey, Martha, așezată în spatele lui, este stupefiată să-l vadă întorcându-se din când în când către ea, pentru a-i surâde sau a-i arunca o privire ce pare a spune: „Ah! Dacă am putea fi în altă parte".

Cupa de șampanie — salvatoare

A doua zi, 21 aprilie, George și Martha, în Mercedesul lor, respectând itinerarul trasat pe verso-ul invitației, se rătăcesc pe drum și ajung în gara din Bușteni, unde staționa trenul regal, abia la sfârșitul dejunului. Starea de confuzie a Marthei îl emoționează pe Kronprinz, care nu-și ascunde nerăbdarea și plăcerea de a revedea frumusețea doar zărită în ajun. Pentru a risipi eventualele comentarii dojenitoare pe marginea întârzierii celor doi, prințul caută personal o cupă de șampanie, pe care o oferă Marthei. La acest semn de mare favoare, chipurile se luminează și toată lumea se grăbește să servească un dejun rapid familiei Bibescu.

Lăsând apoi trenul Curții să-și continue drumul spre Comarnic, înaltele persoane regale se înghesuie în Mercedesul lui George și în cel al prefectului, pentru a străbate drumul pe șosea. În fața gării din Comarnic, unde populația îi așteaptă pe ilustrii oaspeți, o orchestră de țigani cântă frenetic o horă și un cerc rustic se încinge, în el intrând foarte mulți din cei prezenți. Amuzat și plin de bunăvoință, prințul Wilhelm se prinde în joc, apoi, când muzica se oprește, strânge mâinile muzicanților. Văzând la unul dintre ei un instrument ciudat, făcut dintr-un fel de flaute lipite unul de altul, Kronprinzul vrea să-l încerce și o întreabă pe Martha dacă omul ar fi de acord să i-l vândă: „Omul ăsta trăiește din meseria lui, cea de a cânta la acest instrument, îi spunea ea. I-ar trebui mult timp să-și procure altul. Căci sunt rare. Dar știu un pescar care face așa ceva din stuf, la Dunăre! O să vă ofer unul înainte să plecați".

În timpul gustării de după-amiază, servită în tren, Kronprinzul, care aflase despre talentele Marthei, o felicită și îi declară, plin de amabilitate, că el găsește la ea alte farmece decât cele ale spiritului. „S-a arătat galant, scrie Martha în prima ei relatare despre această călătorie, așa cum este de obicei un bărbat bine crescut și care vrea să placă. O nuanță de politețe pe care n-o întâlnești niciodată la regi".

Pe 22 aprilie, familia Știrbey are din nou zi de primire la proprietățile ei de la Buftea, „o vilă elvețiană, atinsă de gigantism, scrie Martha, așezată ciudat în centrul unui spațiu imens, acoperit de pietriș, pentru a asigura securitatea locuitorilor lui, care pot vedea astfel agresorul când se apropie". Patru mici tunuri de bronz, folosite la aniversări, păzesc intrarea.

Timpul, atât de frumos în ajun, se schimbă. Sub un cer cu nori cenușii, risipiți de un vânt rece, femeile tremură în toaletele lor de „garden-party", invidiindu-i pe

Palatul Mogoșoaia, atât de drag Marthei

bărbații încălziți în uniforme. George, pe care aceste mondenități îl exasperează, dispare către grajduri, pentru „a face conversație" cu caii vărului lui. Martha, dârdâind, se refugiază într-unul din saloane, unde descoperă trei doamne, și ele alungate de frig. Pentru a se încălzi un pic, ea cere orchestrei să cânte un vals și femeile, formând două perechi, încep să danseze. În acest moment, intră Nadejda Știrbey, urmată de Kronprinz. Acesta, văzând doamnele dansând, o invită pe Martha și profită de ocazie, tot învârtindu-se în ritmul valsului, pentru a-i cere o dedicație pe cartea ei *Huit Paradis* și fotografia autoarei. Politețea cere ca el să le invite și pe celelalte doamne, dealtfel încântate de fericita perspectivă, dar, înainte de a o părăsi pe Martha, el îi dă rendez-vous la marele bal pe care prințul moștenitor îl oferă în aceeași seară la palatul Cotroceni:

— O să avem o oră a noastră, departe de mulțime, pentru a face filosofie, îi șoptește el.

La acest bal, Martha trebuie să danseze cadrilul de onoare cu principele Ferdinand, vis-à-vis fiind principesa Maria cu Kronprinzul. Urmează un cotilion, la care cavalerul Marthei va fi principele Carol de Hohenzollern, fratele lui Ferdinand. În ultimul moment însă, principele,

suferind de o migrenă violentă, se declară incapabil să danseze. Atunci George vrea să o ia pe Martha și să plece. Dar prințul Știrbey îi ghicește intenția și le taie calea celor doi:

— N-o să-mi faci una ca asta, îi spune el lui George. Dacă părăsești balul și o iei pe Martha înainte de cotilion și de a pleca Kronprinzul, o să dați un exemplu penibil de mitocănie, care s-ar putea întoarce contra noastră. Ne-ați compromite pe toți în fața Curții și a guvernului...

Și, întorcându-se către Martha, care se plânsese că rochia — prost ajustată pe corp, o jena la dans, el adaugă:

— O să dansăm împreună cotilionul, rămânând pe scaun, dacă ți-e teamă că o să ți se desfacă rochia!

George acceptă acest compromis și prințul Stirbey îi promite că, după plecarea Kronprinzului, el o va duce pe Martha la mașină, unde George o va aștepta dormind.

De la începutul recepției, Martha nu poate vorbi deloc cu Kronprinzul, dar, prin indiscreția unui funcționar român, ea află că n-a făcut altceva decât să se întrețină cu anturajul lui, cele afirmate de el, colportate, amplificate, comentate circulând a doua zi, în lungul și latul Bucureștiului. După cadril, Kronprinzul se îndreaptă spre ea și, luând-o de mână, o duce în salonul mic, întunecos, unde s-a odihnit el înainte de bal. Vor petrece acolo aproape o oră, singuri, fără ca nimeni să îndrăznească să-i deranjeze, în vreme ce generalul Mavrocordat, veghind la reputația nepoatei sale, va străbate cu pași mari terasa în care dădea ușa deschisă a acestui mic salon.

Ca între ofițeri

Ce își spun oare? Pentru a ne răspunde Ghislain de Diesbach face apel, ca de obicei, tot la *Jurnalul* Marthei. La data de 22 aprilie 1909, Martha evocă doar impresia pe care i-a făcut-o când l-a văzut prima oară: „Am crezut că văd un soi de înger războinic, sprijinit de spada lui, ceva mistic plutind în juru-i...". Într-o relatare a sejurului Kronprinzului, ea povestește că acesta, dorind să cunoască sentimentele francezilor față de el, a rugat-o să-i spună adevărul despre opinia publică din Franța, pe care el o socotește foarte pornită pe tatăl lui și pe el. Din partea lui, regretă că nu poate merge în Franța pentru a se familiariza cu francezii și a risipi prejudecățile care circulă despre el. Dezvoltându-și gândul, prințul ar fi adăugat: „Nu cred în eficiența politicii de intervenție personală, și totuși, vedeți ce a putut face farmecul marelui rege al Angliei [Eduard VII] și cât contează arta conversației, practicată de dl. Clemenceau, în cotitura luată de afacerile europene. Totul trebuie discutat înainte. Or, pentru a discuta, trebuie să te vezi cu celălalt și pentru a discuta bine este nevoie de un dar de neprețuit: a te face simpatic...". „Dar aveți acest dar, îi răspunde Martha. Vă afirm cu tărie că chiar trebuie să vă slujiți de el". „Cu atât mai puțin cred asta, când ai un tată care face o altă politică!".

„...Am bănuit, a scris Martha în prima sa relatare, că există teribile divergențe de opinii între tată și fiu. Mi-a mai spus că le-au trebuit doi ani pentru ca flota lor să poată ține în frâu flota engleză... Plasându-se pe punctul de vedere englez, el nu înțelegea deloc pentru ce englezii nu le declaraseră încă război. I-am răspuns că, din cauza Franței, care refuzase să acționeze în chestiunea sârbă. Apoi mi-a spus că era nevoit să ne părăsească, dar că spera să revină și că atunci ne vom revedea. Mi s-a adresat pe neașteptate:

«Faceți asta pentru mine, scrieți-mi ce se petrece, ce auziți». I-am spus: «Scrisorile mele nu pot să prezinte interes pentru Dv.». «Oh! ba da, am nevoie de asta, sunt atât de bucuros să știu ce se spune acolo. Scrisorile dv. mă pot ajuta enorm»".

În momentul când a părăsit-o, Kronprinzul ar fi încheiat astfel:

— Nu am decât doi prieteni care îmi spun adevărul: von Wedel și von Maltzeit: Vreți să fiți al treilea?

— Da, ar fi răspuns atunci Martha.

Poate că această cerere nu era decât un pretext pentru a justifica o corespondență regulată cu o femeie atrăgătoare, fără a trezi bănuielile soțului ei sau ale soției lui. În sprijinul acestei ipoteze, în actele Marthei Bibescu există traducerea unei scrisori în germană, adresată de Kronprinz lui George Bibescu. Este datată a doua zi după plecarea lui de la București, ceea ce dovedește nerăbdarea prințului de a începe această corespondență, cum vom vedea, mai degrabă sentimentală decât politică. „Sunt ofițer al unui regiment de elită, îi scrie Kronprinzul lui George. Dv. sunteți la fel. Există între noi o lege nescrisă, care nu admite să faci curte sau să încerci să seduci soția unui camarad de arme. Sunteți soțul femeii celei mai frumoase și celei mai inteligente din România, recunoscută ca atare la Paris, unde locuiți o parte din an. Vă cer permisiunea să-i scriu și vă rog să o autorizați să îmi răspundă. Aveți cuvântul meu". Apoi Kronprinzul amintea relațiile amicale pe care socrii lui, marele duce și marea ducesă de Mecklenburg-Schwerin, le întreținuse altădată, la Cannes, cu părinții lui George. El insista pe lângă aceasta ca Martha, care i-a făcut un tablou cuprinzător al Franței în timpul conversațiilor lor de la Cotroceni, să-l țină la curent cu ce se petrecea în Franța. „O responsabilitate copleșitoare îmi poate reveni de la o zi la alta. Sunt prost pregătit pentru asta, mărturisea el. Dacă trebuie să devin împărat al Germaniei, vreau să mă înțeleg cu Franța, așa cum mă înțeleg cu Anglia și Rusia". Și conchidea: „Deci mă las pe

mâna dv., în speranţa că veţi înţelege mai bine decât oricine dorinţa mea de a mă înţelege cu francezii, dv. al cărui tată, ofiţer de stat major, a luptat pentru Franţa, în Mexic, Algeria şi în timpul războiului din 1870, la Sédan...

Pentru permisiunea pe care v-o solicit, aştept un răspuns demn de la prinţesă şi de la dv. Al dv. prieten Wilhelm K". Nu se ştie ce a răspuns George, dar cu siguranţă el nu a putut refuza permisiunea solicitată de un personaj cu un rang atât de înalt. Cert este că începe corespondenţa. Mai întâi tenace, apoi slăbind puţin din intensitate, înaintea războiului din 1914, pentru a „obosi" apoi definitiv.

„Sunt moartă de emoţie"

Nici nu pleacă bine Kronprinzul că limbile încep să se dezlege, iar Ghislain de Disebach, în cartea sa, ne face părtaşi cu voluptate la bârfele din lumea bună a Bucureştilor. Prima îi scrie Marthei cumnata ei Nadejda Ştirbey: „Se spune că Kronprinzul a plecat topit după tine. Îl înţeleg. Biata Cécile". La Jockey-Club din Bucureşti este intens comentată — apoi plimbată prin tot oraşul — ştirea că un tânăr verişor Lahovary a trimis mişeleşte şi pe ascuns la o revistă de mâna a şaptea o caricatură, ce va da momentului exact publicitatea pe care Martha ar fi dat orice să o evite: la fereastra unui vagon de tren, care îl duce înspre Germania, zburdalnicul Kronprinz întinde disperat gâtul ca să o zărească, până în ultima clipă, pe prinţesa Bibescu, rămasă pe peron. Câteva săptămâni mai târziu, cazul ia o asemenea amploare, încât se zvoneşte că Wilhelm II, aflând despre succesul fiului său în România, l-ar fi întrebat dacă nora sa divorţa de fiul lui.

Singurul gaj dat de Martha încântătorului prinţ este fotografia promisă, trimisă oficial prin intermediul principesei Maria, care la 14 aprilie îi scrie Marthei: „Fotografia dumitale i-a făcut o mare plăcere, dar a spus că nu trebuie să o privească prea mult. Are inima prea înfierbântată şi puternic înclinată să cedeze în faţa farmecelor feminine, în special ale femeilor cu părul închis la culoare". Un limbaj ce îl trădează a fi total departe de preocupările lui politice şi de cuvântul dat lui George Bibescu.

La 4 mai 1909, întors la Potsdam, el o anunţă că şi-a pus portretul ei pe birou şi că îl contemplă mereu, apoi, revenind la proiectul lui de reconciliere cu Franţa, o asigură că nu-i detestă pe francezi, dar deplânge faptul că Franţa se duce pe apa sâmbetei. „E nevoie de un nou Napoleon pentru a fi restabilită ordinea..." Câteva zile mai târziu, el revine asupra acestui subiect, criticând republica, pricină a tuturor relelor, şi afirmând încă o dată dorinţa lui de reconciliere cu Franţa, cu condiţia, precizează el, ca aceasta să abandoneze ideea „stupidă" de a redobândi într-o zi Alsacia-Lorena.

Kronprinzul îi invită pe Bibeşti să vină în luna mai la Berlin, dar aceştia trebuie să meargă la Paris. În faţa insistenţelor prinţului care repetă invitaţia, cei doi soţi acceptă să viziteze Berlinul în luna iunie. Din această aventură, Martha, deşi tulburată de farmecul prinţului, reţine mai ales aspectul ei glorios. A face să bată inima unui moştenitor prezumtiv al imperiului german îi dă sentimentul de intrare în istorie şi în literatură: „Totul ia înfăţişarea stranie dintr-un roman de dna La Fayette, în care dl de Nemours şi prinţesa de Clèves sunt predestinaţi de întreaga curte a se îndrăgosti unul de celălalt", constată ea în *Jurnal*, la 22 mai 1909, victimă a destinului, bucuroasă şi împăcată cu soarta.

La începutul lunii iunie, Bibeştii părăsesc Posada cu destinaţia Paris, unde sezonul monden este în toi. În timpul săptămânii pe care o petrec acolo, ei reuşesc să facă o plimbare cu dirijabilul peste l'Ile-de-France şi să întâlnească înalte personalităţi ale Parisului.

Pe 13 iunie, George şi Martha iau trenul de noapte pentru Berlin, unde îi aştepta Kronprinzul, care, în nerăbdarea lui de a o revedea pe „scumpa şi mica lui prinţesă", a bombardat-o în ultimele zile cu scrisori şi telegrame. Reţinut de manevre în afara Capitalei, se prezintă pe 14 iunie la „Hotel Bristol", abia la ora 6 seara. „Sunt moartă de emoţie, mărturiseşte Martha descriind aceste momente, sub ochiul indiferent al lui George. Mâinile îmi sunt îngheţate". ■

(Va urma)

Prezentare şi adaptare
Cristian POPIŞTEANU,
Florentina DOLGHIN

ARHEOLOGICĂ
(Monoverb reflexiv: 4-6)

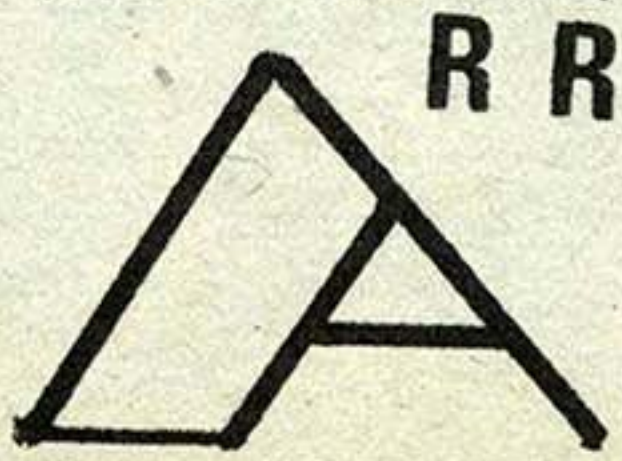

Radu STOIANOV

SHOAH — UN CUVÂNT VIU

ANDRÉ KASPI

Shoah reprezintă asasinarea a circa cinci milioane şi jumătate de evrei, de către regimul nazist, între anii 1941 şi 1945. André Kaspi, reputat specialist în istoria celui de-al doilea război mondial, a propus recent, în cadrul unei serii de conferinţe la Universitatea Sorbona, folosirea acestui termen evreiesc, în locul celor de genocid, exterminare, holocaust. **Demersul — prezentat în revista** L'Histoire **— aparţine tendinţei generale, atât în Occident cât şi în Europa de Est (a se vedea Gulagul), de a reconsidera şi reinterpreta — în lumina adevărului — termeni, noţiuni, evenimente.**

Eufemismele lui Himmler

Masacrarea evreilor a luat forme diverse, în funcţie de locuri şi epoci. În 1941, grupări mobile de ucigaşi, *Eisentzgruppen*, au urmat Wehrmachtul pe teritoriul sovietic, ucigând peste 1 300 000 persoane. În lagărele din Polonia au pierit pe puţin 2 700 000 deportaţi. Victimele epidemiilor şi foametei, care au însoţit în mod tragic ocupaţia de către nazişti a unei mari părţi din Europa, au depăşit 800 000 oameni. Într-o ţară ca Polonia, care, între graniţele ei, avea în 1939 3 300 000 evrei, au fost asasinaţi 90 la sută din ei.

În Lituania, Letonia, Estonia — care formau republicile baltice din cadrul U.R.S.S. —, ca şi în Germania şi Austria, proporţia a fost identică. Dar mai mică în Ucraina, Rusia, Ungaria. La Chelmo, lagăr de exterminare situat la Lotz în Polonia, 150 000 evrei au fost ucişi, în decembrie 1941 şi septembrie 1942, apoi în iunie şi iulie 1944. La Belzec, în Galiţia, totalul victimelor din rândul evreilor a atins cifra de 550 000 în opt luni din anul 1942. La Sobibor, lângă Lublin, numărul lor a fost de 200 000. La Treblinka, nu departe de Varşovia, el se ridică la 700 000 (între iulie 1942 şi octombrie 1943). Iar în complexul de la Auschwitz, în Silezia Superioară, a depăşit milionul.

În aritmetica macabră a celui de-al doilea război mondial, *shoah* nu este un eveniment ca atâtea altele, adică o oroare între atâtea alte orori. El ocupă un loc central în istoria secolului XX, căci un stat european, Germania nazistă, aflată între primele na-

Deportare de evrei în Europa Centrală

ţiuni industrializate şi având o veche şi importantă moştenire culturală, o tehnologie ridicată, extrem de eficientă, a vrut să radă de pe harta lumii poporul evreu, considerat inferior şi periculos, desemnat a fi susţinător al bolşevismului, făcut răspunzător pentru decadenţă şi corupţie. François Mauriac a înţeles acest lucru încă din 1951. În prefaţa la cartea lui Leon Poliakov *Breviarul urii,* el scrie: „Generaţia noastră va fi avut privilegiul de a fi martora celui mai amplu, celui mai dirijat, celui mai plănuit masacru: un masacru administrativ, ştiinţific, scrupulos".

De aceea, vocabularul impune o impecabilă rigoare. Cum să desemnezi oroarea? Cuvântul „exterminare" este insuficient. Nu ilustrează unicitatea evenimentului. Exterminări au fost comise şi în alte epoci, şi cu alte motivaţii, şi cu alte mijloace. Naziştii au folosit expresia „soluţia finală a problemei evreieşti". Ei au vorbit despre „tratament special", despre „evacuări spre est", despre „eliminări", „deportări cu o destinaţie necunoscută". Ei au deschis sub picioarele noastre capcane ale limbajului şi le-au lăsat larg deschise.

La 4 octombrie 1943, Himmler rostea un discurs în faţa unor demnitari SS la Posen (azi Poznań), în Polonia: „Aş vrea să discutăm despre un subiect extrem de important. Între noi îl vom aborda în mod deschis şi totuşi nu va trebui să-l facem niciodată public... Aş vrea să vorbim despre evacuarea evreilor, despre exterminarea populaţiei evreieşti...' Este o pagină glorioasă care nu a fost scrisă niciodată şi nici nu va fi scrisă vreodată".

Deci fără urme scrise, fără urme materiale. Trebuia evitat ca victimele să-şi înţeleagă soarta ce le fusese rezervată, trebuia accelerat procesul pentru atingerea cât mai rapid posibil a scopului final, dispariţia, o dată pentru totdeauna, a unui întreg popor şi, totodată, păstrată posibilitatea, în caz de înfrângere, de a nega crima.

Acestea sunt motivaţiile naziştilor. Dacă astăzi am adopta vocabularul lor, dacă am recurge la eufemismele lor, care urmăreau să dilueze realitatea în negurile incertitudinii şi ambiguităţii, le-am da dreptate şi le-am justifica argumentaţia. Am eluda să spunem ce trebuie să spunem.

Holocaust — total nepotrivit

Imediat după al doilea război mondial, autorii evrei au folosit termenul „catastrofă ". El poate fi întâlnit, în forma ebraică, *hourban,* într-un articol apărut în Statele Unite, în 1949. „Este cuvântul — ne spune Elie Wiesel [cel care şi-a vizitat locurile natale, din Sighetul Marmaţiei, în iulie 1994] — care a stăpânit limbajul şi gândirea supravieţuitorilor. *Hourban,* adică distrugere, distrugere totală... Cuvântul este întrebuinţat deopotrivă de poeţii religioşi şi de cronicarii laici".

De fapt, trei termeni sunt folosiţi în mod curent şi merită o reflecţie profundă. Pe primul loc — cuvântul *genocid,* inventat de Raphael Lemkin, în 1944. Lemkin era un jurist american de origine poloneză. El folosise genocidul pentru a denumi masacrarea evreilor şi ţiganilor. Astăzi cuvântul este întrebuinţat fără nici un discernământ. Marea familie a — *cidelor* (homicid, etnocid etc.) sporeşte continuu. Inflaţia folosirii şi imprecizia crescândă îi devalorizează semnificaţia. Cu cît mai multe sunt cuvintele care se termină în acest sufix, cu atît termenul genocid îşi pierde mai mult din sens.

Americanii folosesc de vreo 40 de ani termenul *holocaust,* care a traversat Atlanticul [recent, Televiziunea Română a programat un serial sub acest titlu, serial distins cu 8 premii „Emmy"]. Îl regăsim în 1958 sub pana lui François Mauriac. Israelienii îl folosesc când recurg la engleză, ca limbă de largă circulaţie. Or, toate definiţiile din dicţionare demonstrează că el nu este deloc potrivit: „sacrificiu în timpul căruia victima este arsă"; „sacrificiu sângeros cu scop religios"; „ofrandă generoasă". Un sacrificiu religios urmează sau precede o rugăciune, nu o exterminare. Referirea la foc te trimite cu gândul la cuptor-crematoriu. Dar credincioşi şi necredincioşi, cu toţii recunosc că masacrele de la Auschwitz, Maidanek sau Treblinka nu au fost comandate pentru a aduce omagii lui Dumnezeu şi nici pentru a da greutate unei implorări a divinităţii. Am face bine să abandonăm folosirea acestui cuvânt. Cel puţin în limba franceză.

De aceea pledez — ca mulţi alţii, de altfel — pentru termenul *shoah* (cu variantele de transcripţie ortografică *choa, shoa).* El provine din ebraică şi se raportează la profetul Isaiia şi la Psalmi. Evocă „ruina", „dezolarea". De altfel, să ne amintim că, prin anii 1950, Parlamentul israelian a instituit ziua shoahului.

În plus, vocabula mai are avantajul de a nu fi „terfelită", de a sublinia specificitatea, unicitatea distrugerii. Ea păstrează sensul primar şi nu se pretează la nici o confuzie. Exprimă exact ce vrea să exprime.

Dintotdeauna cuvintele s-au născut, s-au răspândit şi apoi şi-au pierdut din forţă. Ce semnifică astăzi diaspora, ghetto, deportările, lagărele de internare sau de concentrare? Conţinutul lor originar este uitat, deformat şi în orice caz uzat. Nu se mai aplică noţiunii pentru care a fost creat termenul. Cuvintele nu mai desemnează nimic din ce trebuiau să desemneze. Victimele au fost frustrate de moştenirea lor, ca şi cum ar fi murit a doua oară. Pentru moment, *shoah* nu are această soartă tristă. Motiv în plus pentru a-l folosi, cu bună credinţă. ■

În româneşte de
Florentina DOLGHIN

CITITORII SCRIU ISTORIE

DIN NOU LA COȚOFENEȘTI

În nr. 8 (august) 1983, revista Magazin istoric **a prezentat una dintre capodoperele orfevrăriei geto-dacice: coiful de aur de la Coțofenești.**

Iată, în cele ce urmează, câteva date mai puțin cunoscute din istoricul acestei descoperiri.

Ca multe alte vestigii ale trecutului, și acest coif a fost scos la lumină din negura veacurilor dintr-o întâmplare. Într-o zi de august 1928, pe când copilul Traian Simion, din satul Coțofenești, de pe Valea Vârbilăului (la 30 km nord de Ploiești spre Slănic) păștea oile pe locul numit Fundătură-Drumul Schitului s-a împiedicat de o bucată de metal ascunsă în pământ. Scobind cu un cuțit, a scos un coif care i s-a părut că seamănă cu cele purtate de capel-maiștrii fanfarelor militare.

L-a dus acasă unde a stat aruncat în curte până în primăvara următoare când, într-o bună zi, Alexandru Simion, tatăl lui Traian, a luat coiful și l-a dus la Ploiești să-l vândă negustorului I. Marinescu-Moreanu, un angrosist de încălțăminte. Acesta i-a dat 4 000 de lei, promițându-i că-i va mai da ceva, după ce vor fi făcute analize spre a stabili compoziția metalului din care era realizat coiful.

Între timp în sat s-a răspândit zvonul că băiatul lui Al. Simion găsise un coif de aur, drept pentru care preotul G.N. Marinescu și învățătorul Mihail G. Vasilache au cercetat locul unde fusese făcută descoperirea. Au mai găsit o bucată de coif, edificatoare pentru valoarea sa arheologică deosebită. Au sesizat atunci parchetul din Ploiești care a dispus efectuarea altor cercetări la fața locului, în urma cărora, la 14 aprilie 1929, s-au mai aflat șase bucăți din partea superioară a coifului.

Negustorul Marinescu-Moreanu a fost obligat să vândă coiful Ministerului artelor pentru suma de 100 000 lei. Presa vremii a prezentat pe larg această descoperire, relatări apărând în ziarele *Universul* (28 aprilie 1929) și *Ploieștii* (26 mai și 27 iunie 1929).

Coiful a fost cercetat de prof. I. Andrieșescu (1888-1944), care în anii 1931-1932 a efectuat săpături suplimentare la locul descoperirii, fără a mai găsi însă și alte mărturii relevante. În *Revista de preistorie și antichități naționale,* buletinul Seminarului de arheologie preistorică de la Facultatea de litere și filosofie din București, tomul I/1937, au fost publicate fotografii ale coifului (executate de N. Țatu) și ale săpăturilor executate de I. Andrieșescu.

În anul 1964, am vizitat Coțofeneștii, pentru a lua legătura cu descoperitorul coifului. Traian A. Simion, născut în 1914, mobilizat în timpul războiului la Regimentul 3 vânători de munte, căzuse eroic la Cotul Donului, în 1943. Am discutat însă cu Ilie Vrăbioiu, unul dintre cei care se aflaseră pe câmp în acea zi și care mi-a arătat locurile unde fuseseră făcute săpăturile.

Alte mărturii ale localnicilor aduc informații despre ce s-a mai descoperit la Coțofenești. Astfel, învățătoarea (directoare apoi) Chira Ceaușu nota la 16 ianuarie 1969 în istoricul Școlii primare din localitate: „În anul 1937, tot pe Dealul Schitului, nu departe de locul unde s-a găsit casca, în dreapta, cum urci Drumul Piscului, au apărut în urma evadării solului osemintele unui bărbat voinic, care erau pietrificate. După poziția oaselor se părea că a fost îngropat în picioare. Puțin mai jos de oasele voinicului, s-au găsit oasele unui cal ce se pare că a aparținut acestui voinic. Osemintele umane au fost înhumate la biserica filială Mălăiești de Sus de preotul Ionescu și învățătorul Dumitru Ceauș, în iulie 1937. Descoperirea a fost făcută de cei care păsteau vitele în acele locuri. Forurile competente din acea perioadă nu au făcut nici un fel de cercetări".

Despre aceleași oseminte, relatează și o altă învățătoare din Mălăiești de Jos, Filica Vâlsănoiu, într-o monografie a acestei localități, rămasă în manuscris.

Deci, coiful de la Coțofenești nu a fost o descoperire singulară în zona respectivă. Numai că cercetările n-au fost continuate, în urmă cu șase decenii. Poate că noi săpături arheologice ar putea aduce alte revelații privind istoria străveche a așezărilor de pe aceste locuri, locuite din cele mai vechi timpuri și străbătute de drumuri care făceau legătura între geto-dacii de-o parte și de alta a Carpaților.

C. SĂVULESCU, București

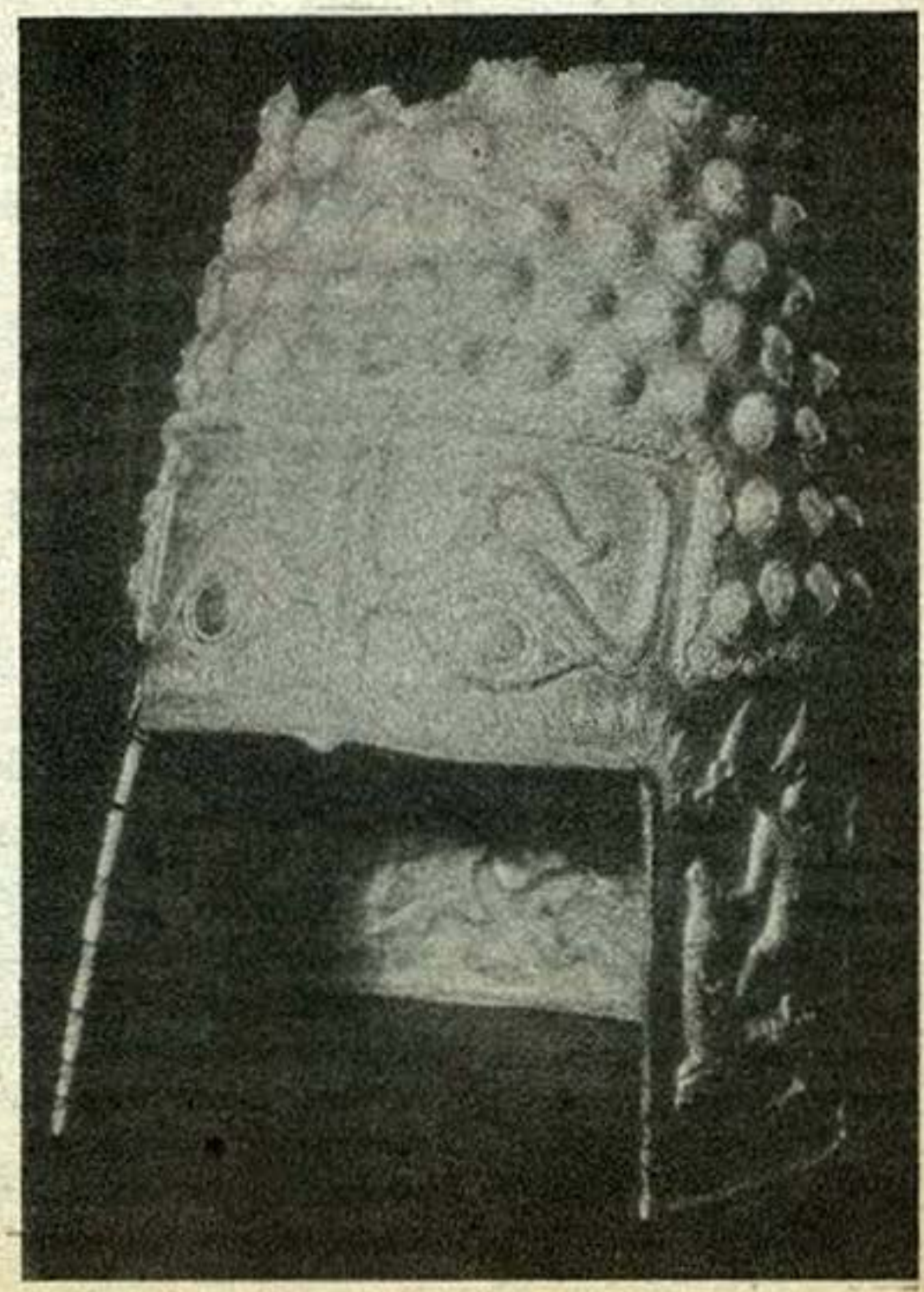

CARTAGINA ÎŞI DEZVĂLUIE MISTERELE

JEAN-PAUL THUILLIER

Oraş-stat sclavagist întemeiat de colonişti fenicieni (conform tradiţiei, de Elissa sau Didona, sora lui Pygmalion, regele din Tir), în nordul Africii, pe coasta golfului Tunis, Cartagina a devenit, în secolele VII-III î.e.n., mare putere în bazinul occidental al Mării Mediterane. Cu romanii, a purtat trei mari războaie (războaiele punice), apoi înfrântă şi dărâmată de aceştia (146 î.e.n.), a fost refăcută în sec. I î.e.n., devenind reşedinţa provinciei romane Africa, iar din 439 capitala regatului vandal. În 534, Cartagina a fost cucerită de bizantini, care au păstrat-o vreme de peste două secole, dar, în 698, când a fost distrusă de arabi, ea nu era decât un oraş muribund.

Ce credit se poate acorda legendei potrivit căreia regina Elissa ar fi ales tocmai acest loc pentru a fonda Cartagina, şi nu altul? Cum s-a putut dezvolta în timp oraşul, încât el să eclipseze puternica Romă? Cercetări întreprinse de câţiva ani — sub egida UNESCO — permit, în sfârşit, răspunsuri precise la aceste întrebări, răspunsuri conţinute şi în articolul lui Jean-Paul Thuillier, specialist în civilizaţie etruscă, participant — vreme de zece ani — la săpăturile efectuate de misiunea arheologică franceză la Cartagina. Reproducem articolul său din revista L'Histoire **(titlul şi subtitlurile aparţin redacţiei noastre), cu menţiunea că Jean-Paul Thuillier, autorul unei lucrări de referinţă,** Les Etrusques. La fin d'un mystère?, **este şi autorul unui alt articol inspirat din lumea romană, cel despre jocurile de circ (nr.3/1994).**

Locuinţe punice, datând din sec. II î.e.n., cercetate de misiunea arheologică franceză

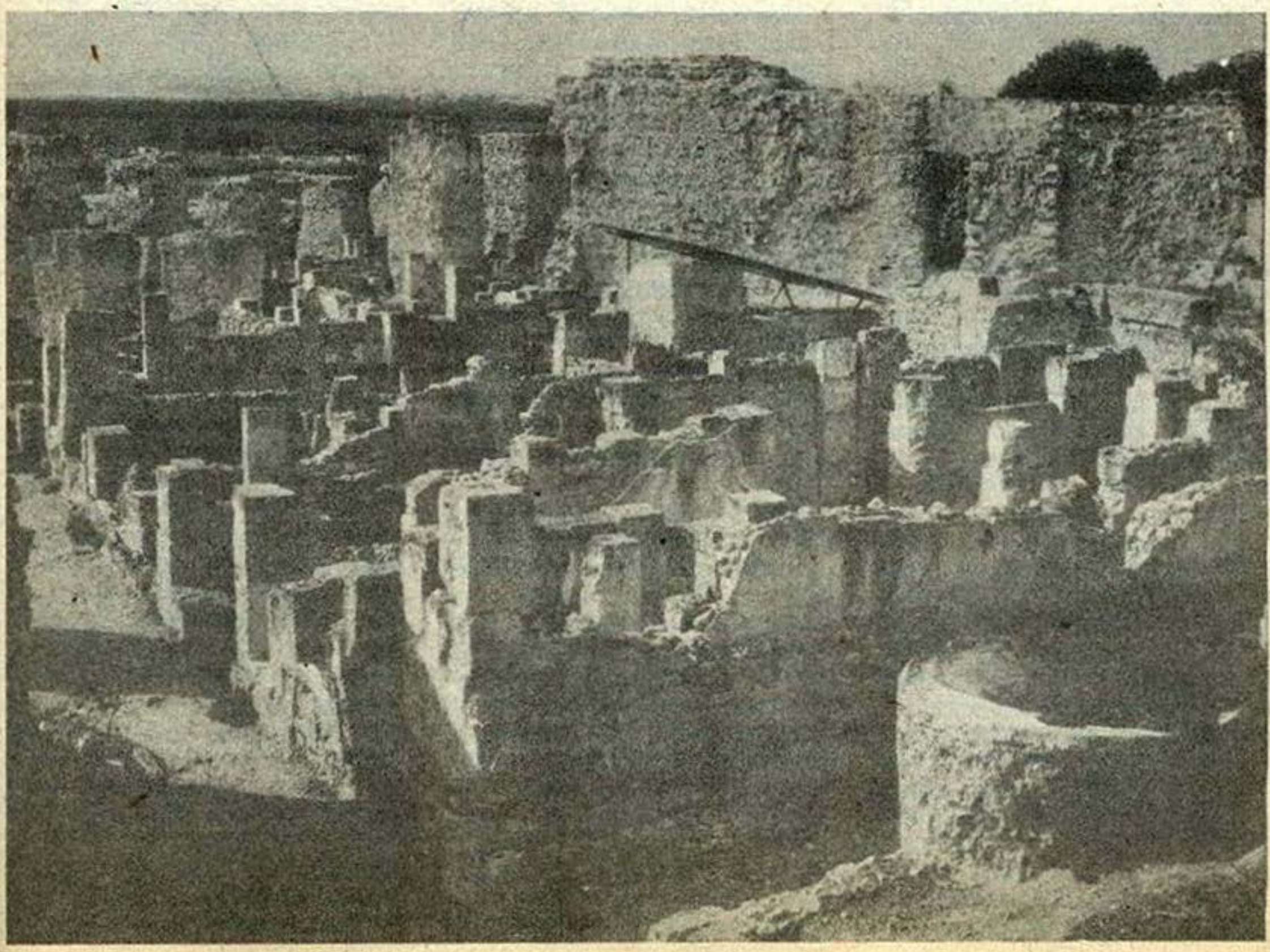

Program urban în sec. IX î.e.n.

Cartagina poartă în însuși numele ei dovada întemeierii sale: *Carthago* în latină — ca și *karkèdôn* în grecește — reprezintă transcrierea, aproximativă, a cuvântului fenician *qart hadast* = „oraș nou". Denumire care, după exemplul diverselor „Neapolis" ale antichității clasice, este aceea a multor colonii din diverse locuri și epoci. Cartagina este într-adevăr o colonie: ea a fost ridicată pe coasta Libanului actual, în jurul anului 814 î.e.n. Este data cel mai des avansată de istoricii antici: Timeo din Taormina (sec. III î.e.n.), Menandru din Efes (sec. II î.e.n.), Flavius Josephus (sec. I e.n.) și Justin (sec. II e.n.). Unii dintre acești autori au folosit de altfel surse orientale, ce și-ar putea avea originea în arhivele regale ale metropolei înseși, Tir.

Or, mult timp a fost pusă la îndoială veridicitatea surselor antice privind acest subiect. Până în acești ultimi ani, cea mai mare parte din istorici considerau că există un decalaj de aproape un secol între data avansată de tradiția literară și realitatea furnizată de materialul arheologic: nu fuseseră descoperite urmele unui adevărat oraș pe amplasamentul Cartaginei decât din a doua jumătate a sec. VIII. Cel mult se putea imagina că înainte existase un mic sat de colibe, ocupate sporadic de cei câțiva cercetași veniți din Fenicia și plecați în căutare de metale spre strâmtoarea Gibraltar.

Dar o campanie internațională de salvgardare — întreprinsă începând din anul 1974 și plasată sub egida UNESCO — a permis desfășurarea de numeroase lucrări arheologice edificatoare. Săpăturile germane, mai ales, au revelat existența în partea de jos a orașului antic, adică pe mica câmpie litorală, mărginită la sud de „tophet" (sanctuar în aer liber), locuințe arhaice cu podeaua din pământ bătătorit și pereți din chirpici: aceste locuințe provin incontestabil din prima jumătate a sec. VIII î.e.n., după cum o dovedește ceramica importată în cantități considerabile din Eubeea, Fenicia sau din Cipru. A fost descoperită acolo și ceramică locală modelată. Ceea ce dovedește prezența, alături de colonii fenicieni, a unei populații indigene. De asemenea, a fost identificat un templu descris de istoricul grec Appianus, în sec.II, și care a dat la iveală numeroase elemente arhitectonice din gresie acoperită cu stuc alb ca și mii de sigilii din argilă, destinate arhivelor sanctuarului.

Contribuția esențială a acestor săpături este de a fi confirmat cele transmise de tradiția literară și istoriografică despre data întemeierii orașului: Cartagina s-a născut la sfârșitul sec. IX î.e.n. Și chiar dacă nu poate fi descris cu precizie orașul din acea epocă, în fața acestei acumulări de ziduri din cărămizi nearse și apoi din piatră, acoperite cu tencuieli protectoare, avem astăzi impresia, dacă nu certitudinea, că, de la fondare, Cartagina a fost concepută ca un veritabil oraș. Contrar celor presupuse de majoritatea istoricilor, această colonie tiraniană n-a fost, la început, o simplă agenție de comerț ca atâtea altele înființate de fenicieni în bazinul occidental al Mării Mediterane. Ea ar trebui comparată mai curând cu coloniile grecești ce vor apărea din anul 750 î.e.n. în Italia de sud, cu un veritabil program urban.

Trebuie deci să ne hotărâm astăzi a acorda credit legendei privind întemeierea Cartaginei. Însăși existența ei, transmisă și repetată de tradiția literară și neavând echivalent în celelalte agenții comerciale feniciene stabilite în Spania și în tot Magrebul, dovedește importanța orașului încă de la început.

În ce constă, de fapt, această povestire mitică? Conform relatării istoricului Iustin, prințesa Elissa, pe care Virgiliu o va imortaliza sub numele de Didona, părăsise orașul Tir cu numeroși compatrioți, mari nobili, pentru a fugi de „armatele necredincioase" ale fratelui ei, regele Pygmalion, care îi omorâse soțul. Prima escală a acestor exilați, în căutarea unei noi așezări, este Cipru, unde era practicată prostituția sacră. Ceea ce permite Elissei să răpească aproximativ 80 de tinere, ce „ar fi trebuit să-și jertfească zeiței Venus darul virginității lor", și să le dea tinerilor ei însoțitori; astfel ea a asigurat populareа orașului. Recunoaștem tema răpirii Sabinelor, ce le-a permis oamenilor lui Romulus să asigure dezvoltarea Romei.

80 de virgine pentru tinerii însoțitori

Regina și fugarii au ajuns, în fine, în golful Cartaginei: „Sosită într-un golf al Africii, Elissa cere prietenia locuitorilor care vedeau cu bucurie în venirea acestor străini o ocazie pentru trafic și schimburi reciproce. Apoi ea a cumpărat atât teren cât putea cuprinde o piele de bivol, pentru ca tovarășii ei obosiți de lungul drum pe mare să se poată reface, după care a tăiat pielea în curele foarte subțiri și a ocupat astfel mai mult spațiu decât ceruse. De aici provine numele de mai târziu al acestui loc, Byrsa [cuvântul grec *bursa* înseamnă piele]. Atrași de speranța în câștig, oamenii din vecinătate au venit în număr mare, aducând străinilor multe mărfuri. Apoi s-au stabilit lângă cei nou veniți și din această mulțime s-a format un fel de cetate. Africanii au vrut să-i păstreze pe acești străini. Așa a fost creată, cu asentimentul tuturor, Cartagina, după ce a fost stabilit tributul anual pe care europenii urmau să-l plătească pentru pământul orașului. Săpându-se pentru fundații, s-a găsit un cap de bou, prevestire a unui sol fertil, dar greu de cultivat și un

oraș destinat unei sclavii veșnice. Apoi orașul a fost mutat; acolo s-a descoperit un cap de cal, ceea ce însemna că poporul va fi războinic și puternic. Atrași de renumele noului oraș, oamenii au alergat spre el și, curând, populația a crescut, orașul extinzându-se".

În acest text se regăsesc elemente tipice povestirilor vremii. De exemplu, relațiile între indigeni și cei nou sosiți, care au făcut dovada superiorității lor intelectuale prin folosirea stratagemei cu pielea de bivol, tăiată în curele pentru a acoperi o suprafață mai mare. De asemenea, să menționăm că fenicienii nu au avut la început intenția de a se stabili. Cartagina a fost o escală în marea lor călătorie spre vest, care i-a atras pe fenicieni de la sfârșitul mileniului al doilea, când au explorat Andaluzia (un fel de Eldorado, în valea joasă a fluviului Guadalquivir), continuând cu Atlanticul spre Africa Neagră ca și spre Bretania.

De remarcat simbolistica dublă a boului, prezent atât în tema pieii cât și a capului de animal: fertilitate, dar și jug. Capul de cal este un semn măgulitor pentru speranțele de victorie și dominație; de altfel, el va deveni — asociat cu palmierul — simbolul Cartaginei.

Rivala amenință

Povestirea lui Iustin ne descoperă și un alt nume încărcat de simboluri, cel de Byrsa, citadela Cartaginei, din înaltul căreia ultimii apărători s-au luptat cu înverșunare în timpul teribilului asediu roman din anul 146 î.e.n. Textele antice amintesc toate despre Byrsa când evocă Cartagina. Dar cum se poate afla locul precis al acestei coline? Este identificată în general cu cea botezată mult timp Saint-Louis, în onoarea lui Ludovic IX, mort la Cartagina în 1270, în cursul celei de-a șaptea cruciade. Saint-Louis a recăpătat astăzi numele de Byrsa, dar niciodată nu se va putea demonstra cu certitudine proveniența acestei denumiri.

Într-adevăr, atunci când la sfârșitul secolului I î.e.n., romanii au vrut să construiască o nouă Cartagină, după ce solul cetății devastate fusese interzis pentru construcții mai bine de un secol, ei au început lucrări uriașe mai ales pe colina Saint-Louis (Byrsa). În vreme ce cartaginezii construiseră un sistem de străzi foarte suple, ce urmau cursul pantelor, romanii, după obiceiul lor, le-au înlocuit cu o rețea ortogonală nord-sud și est-vest. De aceea au înălțat un ansamblu de platforme, întărite de ziduri de susținere foarte groase. Iar vârful colinei l-au transformat în platou, pe care s-a ridicat o mare bazilică, ale cărei vestigii, din sec. II, au fost recent scoase la suprafață de misiunea arheologică franceză. Pentru construcțiile acestea au dislocat pământul din vârf, împingându-l spre pante. Un adevărat miracol pentru arheologi. Pământul a servit drept manta protectoare pentru ruinele locuințelor punice ce se găseau pe pante și nu fuseseră rase din temelii. Pe vârf însă, nu s-a putut identifica în schimb ce se afla. Cum să afirmi atunci că actuala Byrsa este antica citadelă punică? Popor de marinari și negustori ce brăzdau Mediterana, popor obișnuit cu luptele navale, fenicienii supravegheau întregul trafic între cele două bazine, occidental și oriental, ale mării. Între Cartagina și vârful vestic al Siciliei nu este decât un braț de mare de circa 200 km.

Două lagune prezente dintotdeauna în peisajul cartaginez, una circulară, cealaltă rectangulară, corespund aproape exact descrierii porturilor antice, militar și comercial, descriere lăsată de Appianus. Dar apropierea a trezit scepticismul mai multor arheologi, care nu au văzut în ea decât o simplă coincidență.

Se pare că săpăturile recente, americane și engleze, au rezolvat și acest aspect. Porturile anticei Cartagine se găseau desigur acolo: actuala lagună circulară constituie vestigiul portului de război, iar cea rectangulară a celui comercial, într-o epocă apropiată, începutul secolului II î.e.n. Numai după al doilea război punic (218-201 î.e.n.) Cartagina a fost înzestrată cu un adevărat port monumental, un port fortificat de război, cu adăposturi pentru corăbii și arsenale navale ce puteau găzdui până la 220 vase, ca să reluăm cifra transmisă de Appianus într-o descriere minunată.

Se pare că înfrângerea de la Zama (201 î.e.n.) în fața romanilor nu a slăbit Cartagina, după cum nu au ruinat-o nici condițiile teribile ale tratatului de pace impus de Roma. Ne putem chiar întreba dacă construcția unui asemenea port nu constituia o violare a tratatului, care nu permitea orașului-stat decât zece corăbii.

Cartagina era o cetate concepută după model grecesc, prevăzută cu amenajări dintre cele mai luxoase: decorațiuni din stuc pictat, instalații sanitare, pavaje, podele ornate cu rețele de plăcuțe din marmură albă, adevărate mozaicuri din teracotă sau chiar din marmură.

Poate Cato cel Bătrân nu greșea când afirma, arătând smochinele proaspete cultivate atât de aproape de Roma, în fertila Cartagină, că aceasta amenința din nou Cetatea eternă. Chiar dacă dorința de a nimici capitala punică era principalul obiectiv politic al anumitor cercuri romane, chiar dacă, din acest motiv, nu se puteau lua în serios discursurile pacifiste, este de necontestat că orașul african știuse să renască din propria cenușă, după înfrângerile sale. Rezultatele campaniilor de săpături desfășurate pe solul tunisian trebuie analizate minuțios de istoricii preocupați de relațiile Romei cu principala ei rivală mediteraneană. ■

În românește de
Victor ANGHELESCU

IANUARIE 1945

MICROARHIVA MAGAZIN ISTORIC

ÎN BUCUREȘTI, ACUM 50 ANI

Cronică măruntă

● Se reamintește **locuitorilor Capitalei, că, întrucât pericolul aerian nu este complet înlăturat, este oprită distrugerea oricărui obiect, lucrare sau instalație destinată protecției contra atacurilor aeriene. Toate aceste lucrări fac parte din patrimoniul public și servesc interesul public. În special, se atrage atenția populației că este oprită distrugerea sau demontarea tranșeelor-adăpost.**

● Premieră **pe ecranele Capitalei: filmul sovietic** Zoia, **evocare a vieții tinerei partizane Zoia Kosmodemianskaia, „una din marile opere care vor contribui la înțelegerea sufletească a omului sovietic și a luptei sale pentru o lume mai bună".**

● Prin decizie **a primarului general al Capitalei, bulevardul Basarab din sectorul IV (verde), începând din Calea Griviței și până la Piața Victoriei, se va numi Șoseaua Nicolae Titulescu.**

● Concert **extraordinar susținut de baritonul Petre Ștefănescu-Goangă, la sala Dalles, cu „un program închinat muzicii Națiunilor Unite", consemnează presa. La pian, după patru ani de interzicere, își va da concursul Dagobert Bucholz. În primă audiție, două cântece palestiniene cântate în ebraică și un ciclu de „Negro Spirituals" din repertoriul lui Paul Robson.**

● Comisia de **revizuire din cadrul Universității din București anunță că „ține seama,**

Început de nou an. Cum va fi 1945? Ce va aduce el românilor? Reținem câteva dintre urările-sarcini „trasate" noului an de *Scânteia*, organul Comitetului Central al P.C.R. din 1 ianuarie 1945: „să fie anul refacerii Țării", „anul nimicirii definitive și complete a hitlerismului", „începutul unei mari fericiri a lumii", „anul părăsirii oricărei nepăsări față de uneltirile fasciste interne", „sfârșitul speculanților nerușinați care jefuiesc populația ca în codru", „să aducă dreptate țăranilor — împroprietărirea", „să aducă naționalizarea marilor bănci și a industriei de bază", „să fie anul unei adevărate înfrățiri a tuturor popoarelor din România", „să fie anul celei mai sincere îndepliniri a Armistițiului generos". Avem aici mare parte din programul comunist de guvernare și prefigurarea unui nou tip de societate, după cel sovietic.

1945, scrie Grigore Preoteasa, în *România liberă* tot din 1 ianuarie, va fi „anul reformelor. Acum, când stăm cu fața spre un an nou, când se vor întâmpla evenimente de care va depinde soarta noastră ca popor și ca stat pentru zeci de ani de aci înainte, va trebui să ținem seamă de adevărul fundamental că în lumea democrată de mâine România trebuie să se prezinte cu un fond de adevăr democrat și nu în costumul de paiață, strigând tare lozinci democrate, în timp ce pe dedesubt o rod toți viermii reacțiunii".

În mesajul prezentat de regele Mihai I la posturile de radio în noaptea de 31 decembrie se subliniază necesitatea unității tuturor fiilor țării. „Să rămânem totdeauna uniți, însuflețiți de aceeași iubire de patrie, buni și drepți, ajutându-ne unii pe alții și cu toții slujind Țara".

În cuvântul rostit tot în noaptea de Anul Nou la radio, primul ministru, generalul de corp de armată adjutant N. Rădescu, amintește printre altele: „Vom avea de răscumpărat greșeli grele, cărora, deși nu noi le purtăm vină, însă datori suntem să le plătim. Și ca să le putem face față, nu va fi cu putință decât restrângându-ne cât mai mult de la toate și muncind laolaltă din greu și cu toată râvna; până la istovire de va fi nevoie. Cum nu sunt dintre cei pe care greutățile îi sperie, cred cu hotărâre în izbânda noastră".

Cum se prezintă Bucureștii în acest început de an? Locuitorii Capitalei, la fel ca ai întregii țări, trăiesc din plin euforia libertății recâștigată la 23 august 1944, chiar dacă existența zilnică nu este prea ușoară. Eforturile materiale ale țării sunt concentrate pentru susținerea frontului, armata română luptând pe teritoriul Ungariei și Cehoslovaciei.

Cu pluguşorul de Anul Nou

Regele Mihai I, impreună cu Şt. Voitec (x), ministrul educaţiei naţionale, la deschiderea noului an universitar

Alimentele sunt raţionalizate, ceea ce stimulează specula. Preţurile sunt în creştere. „Sunt — scrie Sergiu Milorian în *Fapta* din 14 ianuarie — case în care nu se face focul. Sunt case în care capul de familie se scoală înainte de a se lumina şi munceşte până târziu după ce se întunecă.

Sunt case în care mizeria şi boala s-au înstăpânit. Sunt, în sfârşit, şi case mai îndestulate în care oameni cu bun simţ trăiesc măsurat, pentru că îşi dau seama că nu este vremea petrecerilor deşănţate, pentru că sufletul lor este alături de ţara care suferă".

În plan politic, guvernul Rădescu se confruntă cu o situaţie dificilă: refuzul unor partide de a colabora. „Organismele noastre politice, aşa-numite democratice şi istorice — constată *Fapta* din 13 ianuarie — se ceartă, se dedică unor lucruri mărunte, se ocupă de aniversări, se apleacă asupra unor fapte meschine, se întrec în formule, teorii, se ostenesc în schematizarea interpretărilor tendenţioase şi, în general, se aşează, cu sau fără voie, de-a latul drumului desfăşurat înaintea României".

Intuind parcă strădania noastră de azi de a alcătui această rubrică, ziarul amintit ar vrea încă de atunci să ne vină în sprijin: „Cronicarul de mâine, încercând o caracterizare a vremurilor actuale şi o trecere în revistă a evenimentelor pe care le trăim, va trebui să însemne pentru ştiinţa urmaşilor că generalul Nicolae Rădescu, preşedintele Consiliului de Miniştri, a fost lipsit, în vremea aplicării armistiţiului încheiat între România şi U.R.S.S., de sprijinul efectiv, leal, al partidelor naţional-ţărănesc şi naţional-liberal, retrase în cochilia intereselor lor personale".

Realitatea era însă alta: cei care refuzau colaborarea erau comuniştii şi forţele aliate lor în cadrul F.N.D. şi care urmăreau răsturnarea guvernului Rădescu. „În sfârşit — scrie Ion Livianu, directorul *Dreptăţii*, la 31 ianuarie — am luat cunoştinţă direct de ceea ce ştiam cu cel puţin o lună înainte: dorinţa F.N.D. de a guverna singur, fără colaborarea partidelor naţional-ţărănesc şi naţional liberal.

Guvernarea unui singur partid în actualele împrejurări — continuă I. Livianu — ar însemna însăşi negaţiunea ideii democratice. Ar fi instaurarea unei noi dictaturi care să guverneze fără asentimentul poporului, aşa, sistem antonescian. Or, asta nu se poate. Nu se mai poate".

După cum se ştie, prin forţă, s-a putut.

Era cu adevărat liberă presa acelui început de an? Aparent, răspunsul poate fi afirmativ. Răsfoind însă ziarele, întâlnim felurite semne ale faptului că această libertate era atent controlată şi supravegheată de Comisia Aliată (sovietică) de Control,

Cronică măruntă

în lucrările el, de un complex de fapte care trebuiesc verificate serios şi amănunţit în fiecare caz, cum ar fi: gravitatea învinuirilor aduse, valoarea personală a celui învinuit şi eventualele servicii reale aduse de el înainte de 23 august 1944 cauzei democraţiei, de natură a compensa atitudini anterioare ce ar încadra în legea epurăţiei aparatului de Stat".

● Razie **poliţienească la Cefeneaua „Elita" — 500 traficanţi de valută arestaţi. Sunt confiscate 2 milioane lei în „cocoşei" şi „mahmudele" şi peste 5 milioane lei în „ruble".**

● Se deschide **în Capitală librăria „Cartea rusă" care, după cum subliniază fostul guvernator al Băncii Naţionale, Mitiţă Constantinescu, preşedintele Societăţii „Cartea rusă", „va trebui să devină unul dintre centrele culturale sovietice din România, care va populariza realizările cele mai bune în toate domeniile ale marelui vecin de la răsărit".**

● Cu începere **de la 15 ianuarie, „la toate restaurantele din Capitală nu vor figura pe lista de mâncăruri mai mult decât patru feluri şi nu se va servi nimănui mai mult decât două feluri de mâncare şi un desert".**

● Jurnalul de dimineaţă **relatează: „Ieri (9 ianuarie) după-amiază, la orele 15 şi jumătate, un grup de peste zece inşi, în uniforme nere-**

IANUARIE
1945

Se numără monedele de aur la Monetăria Statului

Cronică măruntă

glementare militare, s-a dedat la un act de necrezută agresiune. Fiind în stare de ebrietate, au început să tragă în mulţime, la întretălerea căii Dudeşti cu str. Traian. Informaţii încă necontrolate arată că patru persoane au fost împuşcate. În stare gravă se află doi copii orfani, repatriaţi din Transnistria".

● „Yehudi Menuhin, **consemnează** Viitorul, **tânărul şi vestitul violonist american, a cărui moarte prematură au anunţat-o fasciştii acum un an, a dat lunile trecute un concert la Londra. Menuhin a cântat la Albert Hall concertul de Beethoven şi** Simfonia spaniolă **a lui Lalo. Turneul de concerte pe care marele violonist l-a executat în Anglia a avut ca rezultat financiar suma de 34 000 lire sterline, ce au fost în întregime alocate operelor de binefacere socială".**

● Ordonanţă **a Prefecturii poliţiei Capitalei: „Toate instituţiile publice şi întreprinderile industriale şi comerciale din Capitală sunt obligate să arboreze drapelul românesc şi cele ale ţărilor aliate (U.R.S.S., Marea Britanie şi Statele Unite), în toate cazurile când vor fi anunţate, prin orice mijloace, de organele poliţieneşti.**

Drapelele vor fi ţinute într-o perfectă stare de curăţenie. Abaterile de la dispoziţiunile prezentei ordonanţe se pedepsesc cu închisoare poliţienească de la 1 la 30 zile şi sub rigoarea cenzurii militare.

Astfel, un comunicat preluat de toate ziarele, reaminteşte „tuturor editurilor, tipografilor şi autorităţilor în editură proprie, din întreaga ţară, obligaţia de a trimite până la 5 ianuarie cei din Bucureşti, până la 10 ianuarie cei din provincie, Direcţiunii presei şi informaţiunilor (Diviziunea relaţii culturale), str. Nicolae Filipescu 40, câte trei exemplare din fiecare lucrare apărută începând de la 12 septembrie 1944. Aceste volume urmează a fi predate Comisiei Aliate de Control potrivit acordului intervenit în conformitate cu art. 10 din Convenţia de armistiţiu. În ce priveşte periile (corecturile) noilor lucrări ele vor fi trimise ca şi până în prezent Cenzurii militare, str. Wilson nr. 8".

Sancţiunile pentru cei care contravin acestor dispoziţii sunt deosebit de dure. Ziarul *Curierul* a păţit-o. „Pentru grava încălcare a normelor stabilite de Comisia Aliată de Control pentru editarea ziarului *Curierul*, precum şi a angajamentului luat de direcţia ziarului de a nu publica materialele fără viza Comisiei Aliate de Control — se precizează într-un comunicat dat publicităţii la 13 ianuarie 1945 — apariţia ziarului *Curierul* încetează de la data de 12 ianuarie 1945, conform dispoziţiei Comisiei Aliate de Control".

De altfel, încă la 18 decembrie 1944 se instituise, oficial, „Fondul S" al bibliotecilor, în care erau cuprinse: „publicaţii antinaţionale interzise de Comisia de armistiţiu". Aceste publicaţii „vor fi ridicate de Oficiul de hârtie şi trimise fabricilor de hârtie spre a fi măcinate. Aceste publicaţii, ca şi altele din listele ulterioare care se află în bibliotecile cu depozit legal şi în bibliotecile instituţiilor de învăţământ superior din tot cuprinsul ţării, vor fi retrase imediat din circulaţie, inventariate şi închise în dulapuri sau încăperi speciale şi păstrate sub directa supraveghere şi răspundere a şefilor acestei instituţii.

Consultarea acestor cărţi nu se va putea face în viitor decât cu o autorizaţie specială individuală dată de către şeful instituţiei respective, pe proprie răspundere şi numai în localul bibliotecii".

Pe această primă listă de 49 publicaţii, figurează lucrări semnate de I. Antonescu, M. Antonescu, N. Crainic, precum şi albumele *Basarabia, Ucraina, Crimeea, Pe urmele voievozilor, Armata scut al Ţării, Sânge românesc pentru lumea nouă* (4 vol.).

În anii şi deceniile următoare — chiar şi după plecarea trupelor sovietice din ţară — acest „Fond S" îşi va spori mereu sfera de cuprindere, în colecţiile sale intrând până în deceniul nouă şi colecţiile oficioaselor comuniste, inclusiv ale *Scânteii*, din anii '50-'60. Fondul „S" a fost desfiinţat, abia după 45 ani, în decembrie 1989. Şi sperăm să nu mai fie nicicând introdus.

C. Vișoianu, ministrul de externe

Un oaspete al Capitalei — mareșalul Malinovski

După lungi discuții, Consiliul de Miniștri aprobă și suveranul semnează decretele lege privind arestarea și pedepsirea criminalilor de război și a celor vinovați de dezastrul țării sub dictatură. Ele sunt publicate la 22 ianuarie.

„Pedepsind pe criminalii de război — declară L. Pătrășcanu, ministrul de justiție, în *Timpul* din 24 ianuarie — poporul român face operă de largă dreptate. Și pentru ca această operă să-și producă toate roadele, atât în împrejurările prezente, cât și în viitor, ea trebuie să fie întreagă, fără rezerve, fără ascunzișuri".

„Au fost arestați 4 000 criminali de război", consemnează ziarul *Bilete de papagal* (director Tudor Arghezi) din 28 ianuarie. „Printre ei se află 14 generali, care au participat la politica de dezastru a țării, au ordonat înființări de lagăre și executări în masă".

Citind „din paragraf în paragraf, din articol în articol" cele două legi, *Dreptatea* din 6 ianuarie constată că „în rândul răspunzătorilor de dezastrul țării" trebuie încadrat și Gh. Tătărescu, „fost președinte de Consiliu în epoca dictaturii" (carliste). Drept pentru care ziarul național-țărănesc declanșează o campanie de acuzare a lui Tătărescu. Acesta ripostează în ziarul său, *Drapelul*.

Scânteia, la rândul său, îl „demască" pe Iuliu Maniu ca apărător al fasciștilor, formulă preluată dintr-un articol publicat la Moscova de *Izvestia*, în care se atrăgea atenția „forțelor democratice" române „să fie vigilente și pline de hotărâre pentru a combate tentative ca acelea ale d-lui Maniu de a salva rămășițele fasciste din România". Iuliu Maniu — scrie Miron Constantinescu în *Scânteia* din 6 ianuarie — „vrea și încearcă să acopere adevărata primejdie: fascismul, vrea să împiedice nimicirea acestor călăi ai omenirii și în schimb agită, cu limbajul bine cunoscut al fostei prese de extremă dreaptă, gogoriță de mult dezumflate".

Astfel de etichetări, ripostează *Dreptatea* din 25 ianuarie, sunt „în disprețul lecției lui Lenin și în ciuda exemplului dat de Stalin". Aceste injurii aduse omului „care de jumătate de secol este simbolul viu al Patriei", nu fac decât să-i descalifice pe autorii lor. „Iar Iuliu Maniu crește în sufletul colectiv, mereu biruitor peste micimi și peste abjecții".

Tot *Dreptatea*, la 14 ianuarie, consideră că „după vina criminalilor de război, în ordinea strict descendentă considerăm vina ziariștilor ca ocupând locul al doilea. Toxina, virusul adevărat al blestemelor dictaturii numai presa l-a introdus în organismul maselor". În consecință, „cu toată dreptatea, dar cu toată severitatea, trebuiesc pedepsite vinovățiile ziariștilor". ■

Rubrică de Ioan LĂCUSTĂ

Cronică măruntă

amendă de la 250 la 10 000 lei".

● „Limba rusă **pentru studiu și învățare, caut spre cumpărare, orice manuale, fie în limba română, fie franceză sau germană. De preferat metoda Berlitz sau metoda Toussaint — Langenscheidt și eventual** Wie lernt man leicht Russisch. **Adresați Hotel Majestic, camera 2". (Anunț în** Jurnalul de dimineață.)

● **În încheiere, câteva gânduri despre ziariști și ziaristică, semnate de B. Brănișteanu în** Jurnalul de dimineață **din 14 ianuarie. „Dacă aparența este că ieri [ziaristul] a servit cauza pe care azi pare a o combate, realitatea nu corespunde totdeauna acestei aparențe. Cel mult criticul său de azi este abia acolo unde ziaristul a fost cu ani în urmă, la vârsta poate când omul crede că tot ce zboară se mănâncă și când orice concepție, orice idee este acceptată integral.**

Dar tocmai aceasta face farmecul profesiei noastre.

Atunci când o începem, credem că soarta lumii este în vârful peniței noastre, pentru ca, cu vremea, trăind tot mai mult în culisele frământărilor care fac istoria, să ne dăm seama de toate greutățile ce ne stau în cale și să ne resemnăm la rolul frumos, modest, ce este al ziaristului, cel de a fi slujitorul opiniei publice, al vremii și de a vedea că e mânat de înțeleapta vorbă a cronicarului nostru, că bietul om e sub vremi".

ISTORIA ŞI ŞCOALA

CINSTIRE ÎMPĂRATULUI TRAIAN

În zilele de 16, 17 şi 18 septembrie 1994, la Sibiu, s-au desfăşurat manifestări cultural-ştiinţifice dedicate împăratului Traian, sub genericul *Marcus Ulpius Traianus — Conditor Romaniae,* despre care ne scrie elevul **TITUS POPESCU,** din clasa a XII-a C a Colegiului „Gheorghe Lazăr", preşedintele cercului de istorie „Astra" de la această veche instituţie de învăţământ şi cultură.

În cadrul manifestărilor a avut loc un simpozion închinat memoriei marelui împărat roman, cu participarea unor istorici, cadre universitare, cercetători ştiinţifici, oameni de cultură reprezentanţi ai românilor din S.U.A. (prof. dr. Corneliu Stan), Austria, Serbia ş.a.

S-au vizitat cu acest prilej castrele romane de pe Valea Oltului şi minele cetăţii Ulpia Traiana Sarmizegetusa, unde tinerii istorici din cadrul „Astrei" au primit îndrumările şi explicaţiile d-lui prof. univ. dr. Ioan Piso, de la Universitatea din Cluj-Napoca, şi ale unor cercetători din cadrul Muzeului de istorie şi arheologie din Deva.

La manifestările sibiene dedicate împăratului Traian, au luat parte prefectul judeţului Sibiu, dl. Traian Munteanu, şi reprezentanţi ai Inspectoratului judeţean pentru cultură.

SCRIPTA MANENT

Primim o nouă publicaţie a elevilor bucureşteni — *Scripta manent,* revista Liceului „Mihai Viteazul", editată de un colectiv format din prof. *Dan Vintilă,* coordonator, şi elevii *Andreea Şişman, Maria Voichiţa Macrea, Laura Jantă* şi *Mihai Postelnicu;* redactor şef — *Ana Radnev.*

Reţinem acest succint *program* al publicaţiei: „Ştim! Am învăţat! Orice revistă are un program. Unele sunt celebre, le învăţăm, le dăm la bacalaureat... *Dacia literară, Sburătorul.*

Noi nu avem.

N-avem căci nu suntem ca ei, chiar dacă ei au fost cândva ca noi.

N-avem, căci strângem gânduri, sentimente şi preocupări diferite. Pentru el şi pentru ea. Pentru tine, pentru noi şi pentru cel care n-a găsit, până acum, nicăieri un gând de-al său.

Iată de ce programul nostru este să nu avem program".

Revista apare cu sprijinul Fundaţiei Soros pentru o societate deschisă şi este editată de Compania de publicitate Tritonic Media şi Afir Press/Marc.

Urăm tinerilor publicişti de la L.M.V. noi şi noi apariţii, spre desfătarea colegilor şi profesorilor lor, a tuturor celorlalţi cititori, întru adeverirea dezideratului formulat de Francisc Bacon în *Eseuri* şi ales drept motto pentru revista lor: „Nu citi pentru a contrazice şi a combate, nici pentru a primi pe încredere şi a lua de bun ceva, nici pentru a găsi subiect de conversaţie, ci pentru a cântări şi a reflecta".

COLABORĂRI

Menţionăm câteva dintre propunerile de colaborare primite în ultimul timp de la cititorii şi prietenii noştri din şcoli, rod al unor investigaţii documentare personale, pentru care îi felicităm pe corespondenţii noştri, chiar dacă contribuţiile lor nu au trecut, încă, pragul publicării.

● Prof. **NICOLAE TEGLAŞ,** din *Miercurea Ciuc,* prezintă *Proclamaţia circulatoriu pentru convocarea adunării pe Duminica Tomii* (Blaj, aprilie 1848), lansată de Aron Pumnul. Reţinem aceste gânduri din proclamaţie privind buna înţelegere între naţionalităţile conlocuitoare: „Spuneţi ungurilor, săcuilor şi saşilor că noi îi iubim ca pe fraţii noştri, cu carii lăcuim într-o ţară. Spuneţi-le cu cuvântul şi le arătaţi cu fapta că noi îi iubim, însă e drept ca şi ei să ne iubească şi să corespundă iubirii noastre ce o avem către ei, spuneţi-ie în gura mare că noi nu voim a câştiga drepturile omeniei prin sabie, ci prin

legile minții sănătoase și pentru aceia ne adunăm să ne înțelegem cari sunt drepturile acelea".

● D-nii prof. **GHEORGHE PERNEȘIU** și ec. **MARIN OPREA,** veterani de război, din *Zalău,* scriu despre *Jertfele românilor din Ardeal, Banat, Crișana, Satmar și Maramureș aduse în războiul mondial din 1914-1918,* după un articol publicat de T.V. Păcățianu la 4 decembrie 1922 ● Dl. prof. **MARIN MATEESCU,** din *com. Comani, jud. Olt,* evocă personalitatea acad. Ion I. Nistor (despre care am scris și noi în nr. 8/1990), trimițându-ne, totodată, și câteva cugetări ale lui Napoleon Bonaparte ● Dl. prof. **MIRCEA ZAHARESCU,** din *com. Gh. Doja, jud. Ialomița,* ne trimite noi date privind Liceul militar „Nicolae Filipescu" de la Mănăstirea Dealu *(Magazin istoric,* nr. 2/1994) ● În fine, dl. prof. **VASILE CALESTRU,** de la Liceul „Cuza Vodă" din *Huși,* scrie despre *Originea locuitorilor catolici din Huși.*

DONAȚIE ȘI CORESPONDENȚĂ

● Ne-a vizitat la redacție un pasionat colecționar al revistei noastre: **TIBERIU VÂRBĂNESCU,** din *Constanța, b-dul 1 Mai, nr. 69, bl. UMI, ap. 8,* absolvent al Liceului „CFR-Polos", care ne-a donat câteva exemplare *Magazin istoric,* recuperate din alte colecții: nr. 7, 9/1967, 1-5, 7-11/1968.

Mulțumim și felicitări pentru reușita la concursul de admitere la istorie, sesiunea 1994.

● **DANIEL PREDOIU,** de 15 ani, din *Făgăraș, jud. Brașov, str. Tudor Vladimirescu, bl. 6, sc. B, ap. 6,* dorește să corespondeze cu colegii săi pasionați de istorie, îndeosebi de istoria regalității în România.

CARTE DE ÎNVĂȚĂTURĂ

Domnul **CONSTANTIN C. GOMBOȘ,** din *Timișoara,* membru al Societății istoricilor bănățeni, ne relatează... povestea unei vechi tipărituri: *Cazania lui Varlaam,* publicată la Iași în 1643 *(Magazin istoric,* nr. 5/1984, 6/1986).

„De la tatăl meu am primit o carte veche tipărită cu litere chirilice.

Am răsfoit-o cu emoție și, spre surprinderea mea, la paginile 93-104, am găsit un înscris cu cerneală neagră, cu aceleași litere având următorul conținut:

«Această sfântă uciteală (carte de învățătură — *n.n.)* o am cumpărat-o eu, Pătruț Todor diacul din Măgoaja (localitate lângă Tg. Lăpuș. jud. Maramureș — *n.n.),* ginerele călugărului cu 14 florinți, ai mei 12 și m-au ajutorat și socru cu șase măriași și cine o va fura sau o va lua să fie anatema și proclet, anul de la nașterea domnului 1705, luna noiembrie, 18 zile».

Cărții îi lipsesc primele patru pagini, neputând să identific unde a fost tipărită. Prin consultarea unor specialiști din Timișoara, am ajuns la concluzia că respectivul volum este un exemplar din *CAZANIA LUI VARLAAM* ce a circulat în nordul Transilvaniei între anii 1775-1710.

Cartea a fost adusă în comuna noastră (azi Ciceu-Giurgești, jud. Bistrița Năsăud) de Ioan Pătruț, originar din Măgoaja, ce a intrat ca ginere în familia Bogdan, luând de soție pe mătușa Maria, sora bunicului din partea mamei, Vasile Bogdan. De la aceștia, cartea a ajuns la celălalt bunic, din partea tatălui, Constantin Gomboș. Acesta era un mare iubitor de cărți, om evlavios, primar timp de 20 de ani, calitate în care a participat, ca delegat al comunei, la încoronarea din octombrie 1922 și la Serbările Unirii din mai 1929, de la Alba Iulia.

În timpul ocupației horthyste cartea a fost ascunsă sub o grindă în casa veche.

Mă bucur că, astăzi, am reușit să o scot la lumină, să o pot citi în liniște, apreciind strădania celor care au tipărit-o, cu trei secole în urmă, dar și acelor care au păstrat-o peste veacuri, ca simbol al ortodoxismului."

În imagine: facsimilul unei file: din *Cazania lui Varlaam.*

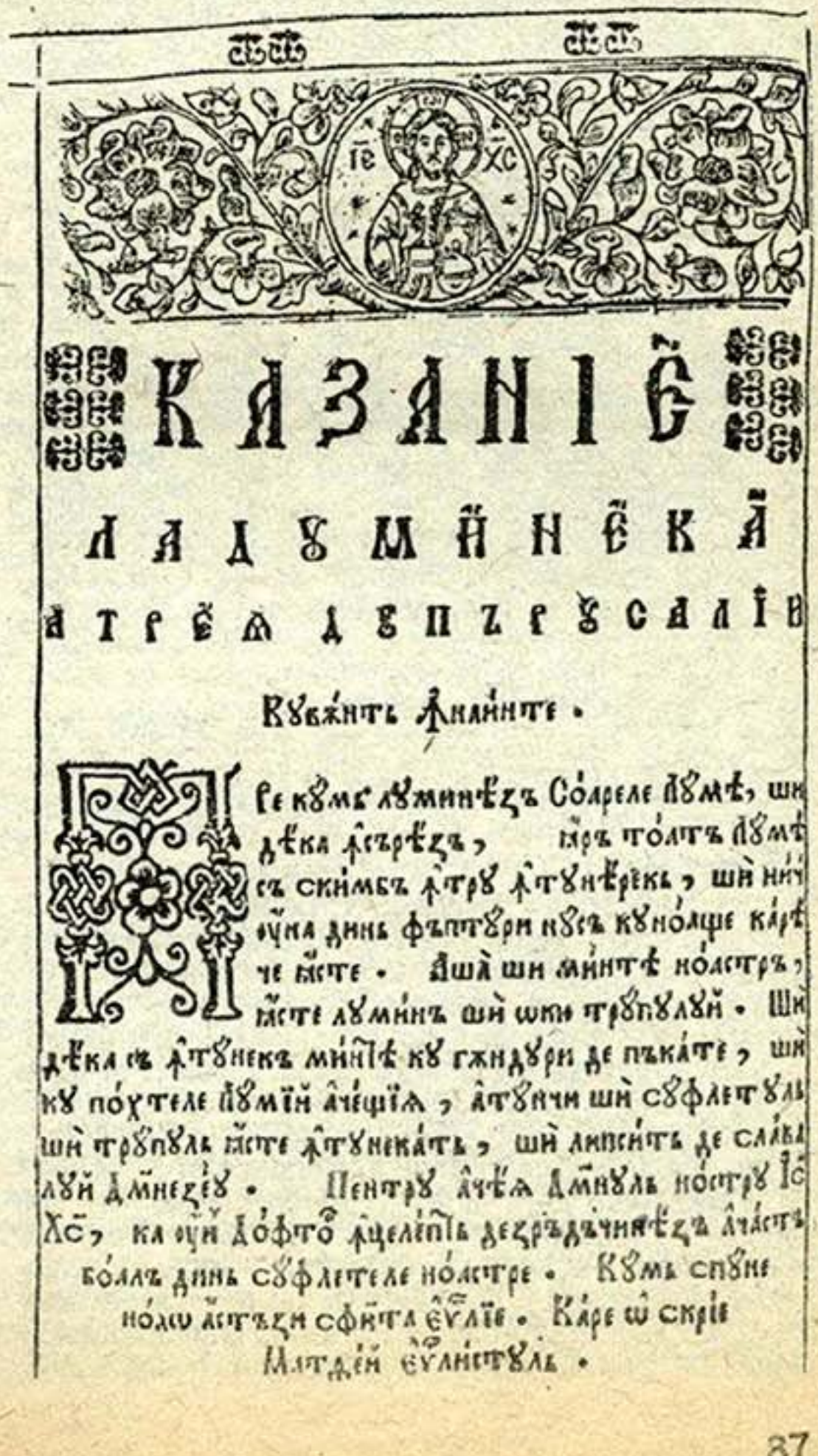
КАЗАНІЕ
ЛАДУМЙНЕКЙ
АТРЕМ ДЕПЗРЕСАЛІВ
КУВЖНТЬ ДКАННТЕ.
Ре кѹмѣ лѹминѣзъ Сóареле пѹмѣ, шн
дѣка дѣзрѣзъ, йръ тóатъ пѹмѣ
съ скимбъ дтрѹ дтѹнерекь, шн ний
ѹна днь фъптѹри нѹзъ кѹнóаще кáрѣ
че йсте. Дшà шн мйнтѣ нóастрь,
йсте лѹмйнъ шн шнь трѹпѹлѹй. Шн
дѣка съ дтѹнекъ мйнѣ кѹ гжндѹри де пъкáте, шн
кѹ пóхтеле пѹмйн âнéщїм, âтѹнчи шн сѹфлетѹль
шн трѹпѹль йсте âтѹнекáть, шн липсéнть де слáва
лѹй Дмнезéѹ. Пентрѹ âнтѣм Дмнѹль нóстрь Іс
Хс, кь ѹн Дóфтор дцелéпть дезрѣдъчинѣзъ âнáстъ
бóлъ днь сѹфлетеле нóастре. Кѹмь спѹне
нóмѹ дсптъзм сфйта Евлїе. Кáре ѡ скрїе
Матдéй Евлистѹль.

HOREA, CLOŞCA ŞI CRIŞAN

ORIZONTAL: 1) .... de Warville, ziarist şi om politic francez (1754-1793), unul dintre conducătorii girondinilor, cel care, printr-o scrisoare adresată împăratului Iosif II, a justificat răscoala lui Horea, Cloşca şi Crişan - Ursul polar al lui Cezar Petrescu. 2) Denumire a muncii grele, impusă iobagilor - Othelo... la feminin. 3) Doi amici din Alba - În acest fel, s-a pus capăt răscoalei iobagilor din 1784 - Regiune prescurtată. 4) Alexandru... Suluţiu, contemporanul lui Horea, care spunea că poporul l-a socotit pe Horea drept cel mai vrednic şi mai harnic pentru a-i încredinţa solia către împăratul de la Viena - A acoperi cu glazură. 5) Capul lui Oargă! - Binele american - Comandant în armata imperială, participant la încheierea armistiţiului de la Tibru. 6) Constantin Noica - Piesă de artilerie cu care se duc pe ultimul drum eroii neamului - Alba Iulia. 7) Publicist german care afirmă în presa vremii: „Era un fapt notoriu că Horea nu era un ignorant, incult şi stupid, ci om de învăţătură şi mare meşter în iscodiri rafinate, vorba nemţească curgea din el ca apa vie şi citise cu temei mulţi autori germani" - Cerne! 8) Căpetenia răscoalei de la 1784 (1731-1785) născut în Albac, zis şi Nicolae Ursu, prins, închis şi torturat, sfârşind, în tragerea pe roată „La Furci" în Alba Iulia. Ultimele lui cuvinte au fost: „Eu mor pentru naţiune!" - Instrumente de calcul. 9) În careu! - Locul unde se duc cei drepţi şi buni (mit.) - România pe căi internaţionale! 10) Localitate transilvană unde, la 12 noiembrie 1784, a fost încheiat un armistiţiu de 8 zile între lt. col. Shultz şi Cloşca - Altă personalitate a răscoalei, zis şi Marcu Giurgiu (1733-1785) care avea să se sinucidă în închisoare, la 13 februarie 1785. 11) Şcoală filosofică din Eleea Greciei antice - Lamă, folosită la unele instrumente de suflat sau cu coarde. 12) Altă localitate transilvană, în al cărei castel fuseseră închişi mai mulţi ţărani şi pe care Cloşca hotărâse să-l atace la 10 noiembrie 1784 pentru a-i elibera - Imagine fantastică, neverosimilă.

VERTICAL: 1) Un alt mare oraş din Transilvania, în ale cărei arhive, istoricul N. Densuşianu a găsit mărturii scrise pentru cartea sa *Revoluţiunea lui Horea în Transilvania şi Ungaria, 1784-1785* - Şi încă un oraş unde aveau loc înscrieri voluntare în armată. 2) Unealtă de tortură medievală, instrument cu care aveau să fie omorâţi capii răscoalei la data de 28 februarie 1785 - Un alt roman al lui Liviu Rebreanu, cel care a scris şi „Crăişorul" şi „Răscoala". 3) Ion Dianu - Creierul mic. 4) Conducătorul răscoalei Zarandului între anii (1757-1761), originar din Cioara - Pseudonim al lui Al. Vlahuţă. 5) Pictor al vremii, care l-a înfăţişat pe Horea - Iuda la tratat astfel pe Isus (inf.). 6) Pasăre de curte - La intrarea în Albac sau Alba Iulia! 7) De forma pământului. 8) Neam de patrioţi olteni, originari din Transilvania,

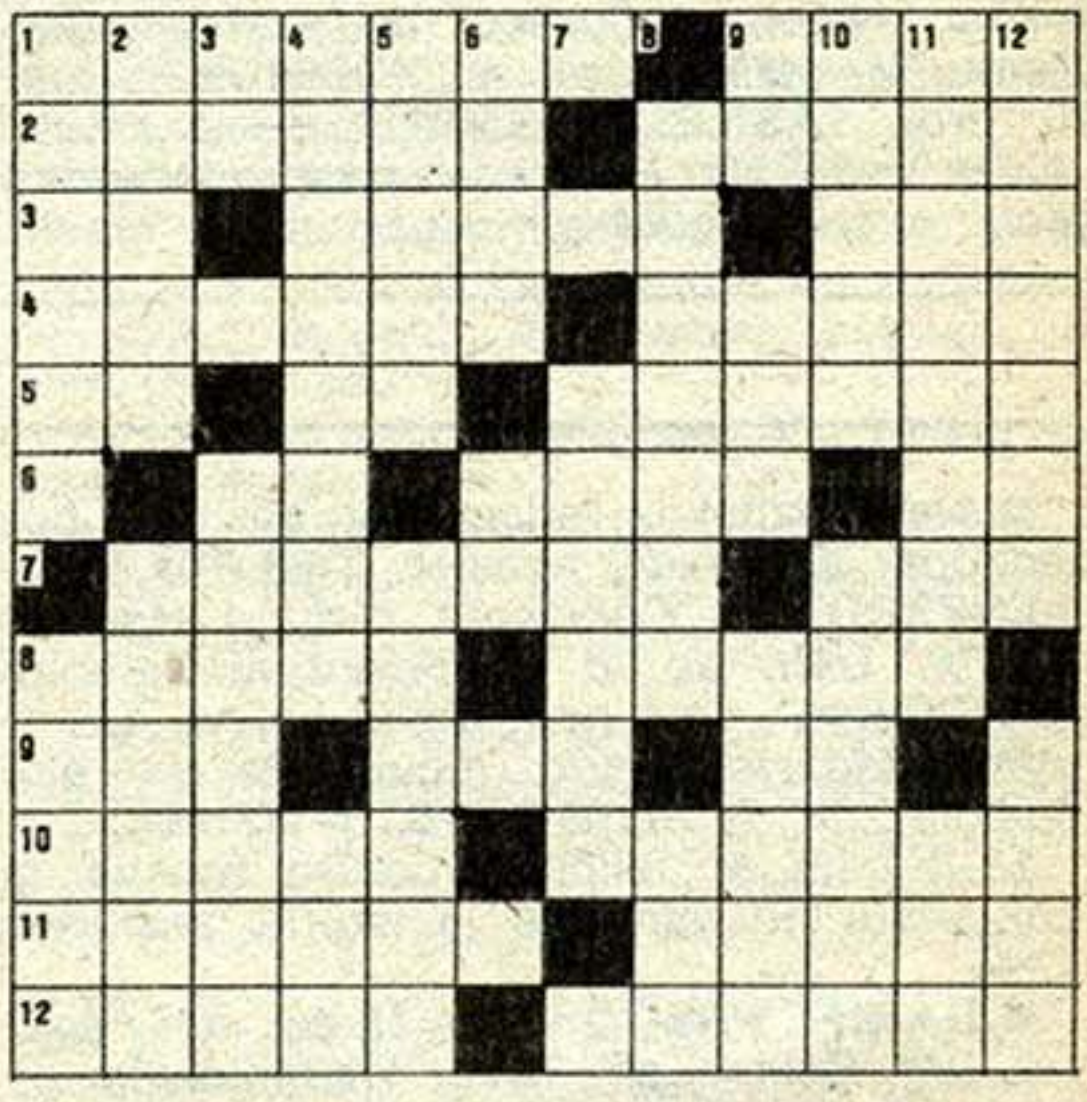

care au luptat alături de rudele lor în răscoala de la 1784, fiind nevoiţi apoi să emigreze - Din când în când. 9) Notă muzicală la fanfară! - De unde ieşim şi unde ne întoarcem - Produse agricole, a căror dijmuire ţăranii iobagi români, unguri şi saşi nu vroiau s-o mai permită, socotindu-se liberi şi stăpâni, după înscrierea lor în unităţile militare - Încă un reprezentant de seamă al răscoalei (1747-1785), ţăran iobag din Cărpiniş, executat şi el prin acelaşi supliciu la Alba Iulia. 11) Acţiunea de prindere a răsculaţilor - Incluse în Brăila! 12) Revistă istorică, înfiinţată în aprilie 1967, o adevărată carte de istorie, ale cărei pagini sunt şi sursa de inspiraţie a acestui careu (primul cuvânt) - Fiul lui Anchise şi al zeiţei Venus, eroul lui Virgiliu.

Dicţionar: ELEATA, ANCIE, AIL

N. GOLGOJAN

Soluţia careului *Tezaure mănăstireşti:* SARACI - CALNIN - ADAM - LAINICI - MOISEI - OTA - SS - UR - IREALI - SOU - RMT - D - ZAMCA - Z - CI - DESEN - HOVA - ARSE - LR - RENON - SINAIA - GAI - RA - E - AL - TISMANA - SAG - NIM - E - ATA - TRON - NASTUREL - ISVORASE - SECU

Soluţia jocurilor din numărul trecut:

•

p. 36: PERTINAX (PE-R-T/IN-A-X); p. 46: PERPERI (PE-R-PE-R-I)

DIALOG CU CITITORII

DIN RAIDURILE ALIAŢILOR...

DI. dr. IOAN ANASTASIU-BARI, din Ploieşti, **era, în 1943, medic stagiar la spitalul „Schuller", din Ploieşti, având astfel prilejul să participe la acţiunile de salvare a victimelor bombardamentelor aliate din 1943-1944** (Magazin istoric, **nr. 2/1993). Într-o scrisoare intitulată** Amintiri după 50 ani, **d-sa ne evocă unele fapte de atunci, din care reţinem aceste pasaje:** În acea duminică de 1 august 1943, după raid, m-am dus la spital. În drum, am trecut pe lângă penitenciar, unde de-abia se localizase incendiul provocat de prăbuşirea unui bombardier în flăcări pe aripa dinspre sud. La spital, în salonul mare se încerca desprinderea cătuşelor deţinuţilor arşi cazaţi lângă aripa incendiată din care nu supravieţuise nimeni. L-am întâlnit pe regretatul doctor Gheorghe Petrescu care, din ochi, s-a bucurat că mai avea un ajutor (era duminică). Tratamentul arşilor se reducea la toaleta plăgilor, la pudrarea cu xeroform şi la calmante; nu aveam ambrina utilizată atunci în arsuri.

La camera de gardă, secondându-l pe nea Mihai, experimentatul nostru subchirurg, solicitările nesemnificative ne-au întărit convingerea că „andrisantul" bombardamentului fusese zona rafinăriilor.

Spre seară **— continuă corespondentul nostru** — aproape concomitent şi cu venirea colegului meu olandez dr. Yaap Koppes, ne-a fost adus de binevoitori şi un american cu piciorul drept zdrobit deasupra genunchiului şi în stare de şoc hemoragic. Atitudinea dr. Gh. Petrescu a fost promptă: definitivarea amputaţiei şi oprirea hemoragiei date de atingerea arterei femurale terminale. Era şi a fost locotenentul John Dudley Palm, frumosul şi mereu zâmbitorul texan ce în lunile următoare a devenit vedeta spitalului de care se interesau toţi cu apelativul: „Ce mai face marele John, texanul nostru?". În zilele următoare a fost vizitat şi de oficialităţi în frunte cu M.S. regele Mihai, ministrul de externe Mihai Antonescu — etc. şi aproape săptămânal de principesa Caragea care, pe lângă noi toţi din spital, căuta să-i atenueze durerile infirmităţii şi dorul de casă.

Sunt evocate alte fapte umanitare privind îngrijirea piloţilor americani răniţi. Astfel, în urma incursiunilor aeriene din 1944, spitalul fiind şi el bombardat, a fost evacuat în barăcile din pădurea Păuleşti; de altfel, peste 90% din populaţie era refugiată în împrejurimi. Cursurile universitare fiind întrerupte şi familia refugiată la Pătârlagele, după luna obligatorie din Banat, prin bunăvoinţa aceluiaşi dr. Gh. Petrescu, am devenit intern onorific al spitalului, avându-l în preajmă şi pe colegul Yaap Koppes. Acolo, până la 1 septembrie, am stat în camere alăturate şi cu câţiva americani dintre care îmi reamintesc de: Paul Hallman, Alfredo Pacela, Weineberg, Borman şi de alţii ce mi-au rămas în memorie doar cu figurile lor. Cu toate că eram înconjuraţi de germani, totul era O.K. la vârstele noastre de atunci. Jucam cricket, ascultam radio (ei Cairo) şi, în afară de curajosul Paul, toţi dădeau năvala la tranşeele improvizate la alarmele aeriene şi adormeam după ce postul german Ilze II anunţa ca: „Herst Ruhe".

După treceri de decenii de la acele dramatice evenimente, unul dintre piloţii americani supravieţuitori, Benedict Yedlin, s-a reîntors în vara lui 1993 în România, căutându-l şi pe dl. dr. I. Anastasiu-Bari. În aprilie 1994, s-au revăzut la simpozionul internaţional de la Seciu, împreună cu alţi participanţi la raidurile aliate din urmă cu 50 de ani, simpozion prezentat şi de revista noastră în nr. 6/1994.

REVISTE DE LA MARE

Primim, din Constanţa, două reviste marinăreşti, tipărite în frumoase condiţii grafice.

Marina română, **nr. 28 (6/1994), este scoasă de un colegiu de redacţie alcătuit din cpt. rg. II Ioan Damaschin, redactor şef, maior Costin Costandache, secretar general de redacţie, cpt. rg. III Ananie Gagniuc, cpt. it. Marian Moşneagu, redactori. În cuprins, pagini de istorie dedicate presei militare (135 ani) şi celei de marină (97 ani), lui Jean Bart etc.**

Revistă „pentru propaganda, orientarea şi apărarea intereselor pe apă", Marea noastră, **an IV, nr. 12/1994, este editată de Liga Navală Română, cu Constantin I. Popa, redactor şef, Doru Ionescu, secretar de redacţie, Nicolae Marcu, Ion Borcilă şi Şerban Gheorghiu, redactori. Şi aici Clio este prezentă, în articole privind evoluţia marinei române în anii interbelici, Insula Şerpilor, evenimentele din Delta Dunării din 18-24 august 1944, amiralul Horia Macellariu, submarinul „Rechinul", etc.**

CONACUL DAVILA — SUB LACĂT

În nr. 8/1994 al revistei noastre, am publicat o scrisoare a d-lui dr. Marin Niţulescu, şef de secţie la Muzeul Goleşti, jud. Argeş, referitoare, la conacul Davila, din com. Izvoru, jud. Argeş, aflat în nefolosinţă.

Din partea Comisiei Naţionale a Monumentelor, Ansamblurilor şi Siturilor Istorice, căreia i-am transmis sesizarea cititorului nostru, am primit următoarea scrisoare, semnată de dr. Corina Popa, **director ştiinţific, arh.** Cristian Bracacescu, **şef serviciu evidenţă, şi arh.** Liviu Brătuleanu, **referent:**

„Conacul Elena Pertuari din Izvoru, judeţ Argeş, este în evidenţa noastră fiind înscris în Lista Monumentelor, Ansamblurilor şi Siturilor Istorice din judeţul Argeş, cu nr. 05-B.317.

Direcţia Monumentelor, Ansamblurilor şi Siturilor Istorice apreciază orice iniţiativă menită a salva şi a da o corectă folosinţă monumentelor istorice, oferind sprijinul celor interesaţi în punerea în valoare a patrimoniului arhitectural. Aşteptăm propuneri exprimate în termeni concreţi care să conducă — ţinând seama de legislaţia în vigoare — la o protejare şi folosire eficientă a monumentelor istorice de către cei ce le deţin.

Dacă muzeul din Goleşti-Argeş, deţine informaţii suplimentare care să folosească revitalizării ansamblului şi folosirea eficientă a clădirii, rugăm să facă propuneri concrete (propuneri de amenajare a parcului, anexelor, casei — eventual în variante viabile). Din scrisoare reţinem că există în prezent un proprietar (utilizator), care, e drept, nu a întreprins nimic, deocamdată, pentru valorificarea monumentului,

DIALOG CU CITITORII

mulţumindu-se doar cu o vremelnică protecţie (prin punerea sub lacăt).

Din păcate multe alte monumente rămase fără proprietar sunt în prag de dispariţie, degradându-se pe zi ce trece, după cum altele cu proprietari incapabili de a menţine în bune condiţii valori de patrimoniu pentru care conform legii sunt datori a lua măsuri de salvare. D.M.A.S.I. ori câte fonduri s-ar aloca din partea statului nu poate suplini mlile de deţinători de monumente sau situri istorice".

CĂRŢILE UNUI MARINAR

Vechiul nostru colaborator, pasionat cercetător al morţii lui Bălcescu (Magazin istoric, **nr. 11/1977), dl. ŞERBAN GHEORGHIU, din** Constanţa, **retras acum la pensie de pe drumurile furtunoase ale mărilor şi oceanelor, ne trimite două recente cărţi ale d-sale.**

Pe marea lui Atlas, **156 pp., tipărită la Editura „Europolis", din Constanţa, este un jurnal de bord cu însemnări din călătoriile întreprinse în S.U.A., Cuba, Olanda, Danemarca, Suedia şi Belgia.**

Incendiu la bord, **114 pp., apărută în editura constănţeană „Muntenia", consemnează momente dramatice din lupta echipajului cargoului „Săbăreni" pentru stingerea flăcărilor ce ameninţau să distrugă nava în decembrie 1981, undeva în Adriatica.**

Felicitări şi noi apariţii editoriale!

ЖУДЕЦУЛ ...

ПЛАСА ...

САТУЛ ...

... аў ръспунс

лей ... пентрў тоате зиле че есте датор дупъ легиюре а лукра пе анул **1846**. ши каре ну с'аў лукрат дя темеюл порунчий чинститулуй Департамент дин Ынтрег ку Но. 6348

Но. 296

Анул 184 7

Луна noiembrie

DOCUMENT 1847

DI. IOAN A. PARASCHIV, din Bucureşti, **statornic cititor şi posesor al colecţiei complete** Magazin istoric, **de la primul ei număr, apărut în aprilie 1967, ne trimite copia xerox a unui document din 1847, moştenit de la străbunicul d-sale, Badea Arendaşu, din satul Brânceni, plasa Marginea, jud. Teleorman.**

Este o chitanţă pentru plata a şase zile ce, după legiuire, trebuiau lucrate pe anul 1846 în folosul obştii şi care n-au fost lucrate.

CERERI ŞI OFERTE

Gh. GRAPA, com. Poiana Mărului, str. Vânători, nr. 26, jud. Braşov, **solicită: nr. 10/1976.**

ANICA DRĂGAN, Calea Griviţei, nr. 230, bl. 3, ap. 16, Bucureşti, **oferă colecţia completă.**

ALEXANDRU FRÂNCU, str. Cameliei, nr. 15 D, bl. 69, ap. 10, tel. 044/132380, Ploieşti, **oferă colecţia completă.**

VALERIU PETRESCU, tel. 6217336, Bucureşti, **oferă colecţia completă.**

MIHAIL JECU, bd. Alex. Obregia, nr. 13, bl. R-13 A, ap. 76, tel. 6845117, Bucureşti, **solicită: nr. 11/1979; oferă: nr. 10-12/1985.**

DORIN IZDRIA, com. Ghioroc, sat Cuvin, nr. 154, jud. Arad, **oferă colecţia 1967-1991.**

NICU PERJU, str. Mihai Viteazul, nr. 5, bl. B-2, ap. 14, Bârlad, **oferă colecţia completă.**

NICOLAE PLOPEANU, str. B.P. Hasdeu, nr. 6, ap. 21, Ploieşti, **solicită: nr. 8/1982; 6/1993; oferă: nr. 6/1976; 4/1981; 10/1985; 7/1993.**

NICOLAE BĂDĂRĂU, bdul Victoriei, nr. 7, ap. 83, tel. 124122, Braşov, **oferă colecţia completă.**

LA MULŢI ANI, 1995!

La fel ca şi anii precedenţi, 1994 ne-a adus alte şi călduroase expresii ale statornicelor sentimente de prietenie pe care devotaţii noştri cititori, colaboratori şi susţinători le nutresc faţă de revistă şi faţă de redacţia Magazin istoric.

Tuturor celor care ne-au sprijinit în 1994, precum şi celor care ne-au felicitat cu prilejul sărbătorilor de iarnă şi al Anului Nou 1994 le mulţumim şi pe această cale, dorindu-le, la rândul nostru, un an bun, cu multă sănătate, cu mai multe bucurii şi fericire. Şi cu mai puţini nervi.

SUMARUL SUMARELOR, 1994

Istoria României

		Nr.	Pag.
Veche			
Munţii zei ai Daciei şi ai Galiei	— Conea I.	9(330)	3—6
Opera sfinţilor părinţi	— Popescu Gh. D.	7(328)	43—47
Medie			
Foame, ciumă, inundaţii, geruri şi secete	— Cernovodeanu P.	2(323)	49—52
		3(324)	42—46
		4(325)	45—48
Mărturii britanice despre veacul fanariot	— Cernovodeanu P.	8(329)	69—72
1775. Răpirea Bucovinei	— Cernovodeanu P.	10(331)	11—14
		11(332)	3—8
În solie, la Bucureşti şi Iaşi	— David Gh.	1(322)	16—20, 26
Noi izvoare spaniole despre Mihai Viteazul	— Denize E.	6(327)	63—66
Necunoscuta Cantacuzină de la Snagov	— Dumitriu-Snagov I.	7(328)	62—63
Sturdzeştii	— Gorovei Şt. S.	1(322)	7—11
		2(323)	27—30
		3(324)	22—25
		4(325)	10—13
Enigmele Cetăţii Albe	— Gorovei Şt. S.	8(329)	48—52
		9(330)	44—47
Viticultura în pagini de carte veche românească	— Ligor Al.	2(323)	73—75
Iane Hadâmbul	— Lutic M.	7(328)	55—57
Constantin Cantemir	— Murgescu B.	10(331)	21—26
Ştefan cel Mare şi Sfânt	— Nestor Vornicescu	7(328)	3—7
Despina-Miliţa, doamna lui Neagoe-Basarab	— Nicolescu C.	11(332)	28—32
Începuturi de istorie modernă românească	— Panaitescu P. P.	8(329)	2—5
Din veacul renaşterii naţionale	— Papacostea V.	5(326)	3—6
Familia Conachi	— Păltănea P.	9(330)	48—50
Nicolae Mavrocordat — lecturi din Machiavelli	— Radu R.		
	— Homer R.	2(323)	47—48
Mormântul hatmanului Mazeppa	— Rezachevici C.	4(325)	14—17
Stema cu cele trei capete de negri	— Rezachevici C.	6(327)	56—62
Hatmanii Melentie şi Isac Balica	— Székely M. M.	2(323)	69—72
Calea celui mai strălucit voievod al românilor (Ştefan cel Mare)	— Turdeanu E.	7(328)	2
Modernă			
Revoluţie şi naţionalitate	— Bariţiu G.	5(326)	2
Albumul dr. Ion Jianu	— Bădescu E.		
	— Voicu I.	3(324)	70
Iulie 1898. Carol I la Petersburg	— Bădescu E.		
	— Voicu I.	7(328)	31—32
Eroii din Câineni	— Canini Gh.	5(326)	92—93
Ion Codru Drăguşanu în slujba limbii române	— Codrea N.	2(323)	84
Chişinău, 27 martie 1918	— Crihan A.	3(324)	3—6
Oameni, fapte, întâmplări	— Cuza A. C.	12(333)	27—31
Moartea lui D. Rosenthal	— Feneşan C.		
	— Stan V.	6(327)	67—70
Cum ne privea Occidentul la 1812	— Goşu A.	3(324)	7—11
Aventurile romane ale „principelui Albert Ghika"	— Hagi-Mosco E.	10(331)	62—67
Intrigi şi intriganţi de la începutul veacului trecut	— Hîncu D.	9(330)	58—61
		10(331)	44—47
Ch. Benoist despre Transilvania (1895)	— Lăzărescu D.A.	2(323)	22—26
Ion I.C. Brătianu	— Lăzărescu D. A.	8(329)	39—43
Făclia a fost aprinsă în România	— Leibovici-Laiş Ş.	7(328)	58—61
Testamentul lui George Pop de Băseşti	— Lengel D.	4(325)	93—94
1906. Şalom Alehem în România	— Mircu M.	11(332)	41—43
Însemnătatea Unirii	— Nistor I. I.	1(322)	2
Adevărul — singura armă a istoricului	— Papiu-Ilarian Al.	9(330)	2
Piesa franceză despre procesul memorandiştilor	— Păltănea P.	5(326)	12
Icoane de lumină	— Petraşcu N.	2(323)	78—80, 83
Societatea „Junimea" — album biografic	— Popa A.	4(325)	7—9
		5(326)	91
		6(327)	92
		7(328)	92
		8(329)	92
Presa memorandistă	— Popa M.	5(326)	7—11
Vasile Alecsandri: „România — ţara cea mai ospitalieră şi mai tolerantă"	— Puşcaş E.	3(324)	47,58
Din zilele Marii Uniri	— Rosetti R. R.	1(322)	3—6
Castelul Peleşor	— Rotărescu R.	3(324)	90

		Nr.	Pag.
Regele Ferdinand și Marea Unire	— Scurtu I.	6(327)	3—6
Ideea națională în suprema ei dezvoltare	— Urechiă V. A.	3(324)	2
Eugen Hacman	— Ursul G.	5(326)	30—32
Transilvania	— Uscătescu G.	12(333)	2—4

Contemporană

În România Mare	— Agârbiceanu I.	11(332)	2
Drama dislocaților	— Aioanei C.	5(326)	51—56
	— Troncotă C.	6(327)	24—31
Trădarea Basarabiei	— Antonescu M.	7(328)	18—20, 25
Eugen Aroneanu	— De Balasy F. M.	9(330)	33
1935. Paul Morand și lecția Bucureștilor	— Bariety I.	4(325)	52—54, 67
Conștiința unității de neam	— Berza M.	4(325)	2
Spre România viitoare	— Brătianu V. I.	12(333)	5—7
Din istoria exilului românesc. Magnetul american	— Buzatu Gh.	1(322)	27—29
Cominterniștii români se pregătesc	— Buzatu Gh.	2(323)	36—42
August 1944. Cotitura României alarmează Londra	— Buzatu Gh.	8(329)	36—38
Procesul lui Iuliu Maniu în presa engleză	— Calafeteanu I.		
	— Dinu N.	6(327)	20—23
Evul mediu românesc în... Luxemburg	— Cruceanu M.	10(331)	33
I-am cunoscut după gratii	— Deboveanu I.	8(329)	93
Misterele din dosarul unui diplomat	— Dinu N.	3(324)	54
Pe urmele bibliotecii mareșalului Antonescu	— Dobre Al.	5(326)	49—50
Întrevedere Armand Călinescu-Nae Ionescu	— Dragomirescu Baranga A.		
	— Popișteanu C.	9(330)	20—27
Monumentul de la Ghidighici-Chișinău	— Dumbravă V.	3(324)	21
Șase milenii de trecut românesc	— Florescu R.	8(329)	53—55
Vizita reginei Maria la Paris și Londra (1919)	— Fotescu D.	12(333)	8—11
Februarie 1945. 300 000 germani din România sub amenințarea deportărilor sovietice	— Giurescu D. C.		
	— Matei D.	9(330)	42—43
Demobilizarea și dezarmarea trupelor române din țară (1945)	— Giurescu D. C.	10(331)	7—9
Iași 12-14 mai 1994. Istorie și genealogie	— Gorovei Șt. S.	5(326)	40
Problema Basarabiei în arhive diplomatice germane și austriece	— Hîncu D.	8(329)	44—47
1920. Noutăți la Ministerul de externe din Viena	— Hîncu D.	11(332)	15—18
		12(333)	19—22
Pagini de jurnal	— Hudiță I.	2(323)	9—14
		3(324)	26—31
		4(325)	18—23,25
		5(326)	42—48
		6(327)	7—14
		7(328)	36—42
		8(329)	6—12,18
		9(330)	7—13
Pentru cine a lucrat „inginerul Ceaușu"?	— Iavorschi Gh.	9(330)	18—19
Uniunea Femeilor Române	— Ioniță E.	2(323)	30—31
Amintiri necunoscute despre N. Iorga	— Lascarov-Moldovanu Al.	11(332)	33—36,40
1938-1941. Ziariști englezi și americani la București	— Latham jr. E.H.	10(331)	15—20
22 februarie 1946. Întâlnirea lui I.V. Stalin cu un grup de intelectuali români	— Lăcustă I.	4(325)	26—28,31
Paris 1937. Expoziția Universală — mărturii despre români	— Lăcustă I.	5(326)	76—77
1946. Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri	— Lăcustă I.	11(332)	19—24,27
În București, acum 50 ani	— Lăcustă I.	6(327)	88—91
		7(328)	88—91
		8(329)	26—29
		9(330)	14—17
		10(331)	86—89
		11(332)	76—79
		12(333)	48—51
Soarta unui document	— Leibovici-Laiș Ș.	2(323)	45—46
Armand Călinescu — un asasinat uitat	— Lobey R.	12(333)	40—41
Guverne și guvernanți	— Mamina I.	1(332)	88—89
Ocnele Mari — destine întemnițate	— Marin Gh.	12(333)	42—43
1921. Turneu liberal în Transilvania	— Mărzescu G.G.	10(331)	27—32
După 25 ani, în căutarea lui Dracula	— McNally R.		
	— Florescu R.	4(325)	55
Lumina temnițelor	— Moisin A.	7(328)	48—52
Armata roșie și vânătoarea	— Nesterov V.	2(323)	43—44
Radu R. Portocală	— Nicolau C.	7(328)	26—27
Ateneul Român	— Nicolesco Mariana	4(325)	36—39
Arhivele militare române în război	— Oșca Al.	11(332)	37—40
Romania	— Otetea A.	6(327)	2
1921. Vaticanul recunoaște unirea Basarabiei cu România	— Petreanu E.	3(324)	12—15
În Clujul umilinței (1940)	— Pop E.	2(323)	15—21,31
		3(324)	36—41
Al. Rosetti: „Eram înghețați de frică"	— Popișteanu C.	4(325)	28

		Nr.	Pag.
Bucureşti-Honolulu-Bucureşti	— Popişteanu C.	4(325)	68—70
La Tel Aviv, un sanctuar de cultură românească	— Popişteanu C.	8(329)	68
Decembrie la români	— Popişteanu C.	12(333)	13—14
„Reinventarea Europei"	— Popişteanu C.	12(333)	23
Februarie 1945. Comuniştii vizează puterea	— Popişteanu C. — Ştefan M.	5(326)	21—28
Povestesc veteranii	— Popovici D. — Nemeş I. — Ţuţui Gh. — Mironovici R.	5(326) 10(331) 11(332)	88—90 91—93 57
1946. Dialog epistolar G.T. Kirileanu — principesa Ileana	— Prangati C. — Kirileanu T.D.	9(330)	53—54
Miracol în timpul Holocaustului	— Radnev M.	1(322)	30—32
O privire în interiorul P.C.R.	— Răceanu G.	1(322)	47—50
Întâlniri cu Maniu	— Răceanu G.	4(325)	24—25
Ştefan Foriş văzut de aproape	— Răceanu G.	11(332)	25—27
Sturdzeştii de azi	— Rădulescu M.S.	5(326)	41
1932-1937. Împreună cu Nicolae Titulescu	— Rădulescu S.	7(328) 8(329) 9(330)	8—12 59—63 34—39
Armata română	— Rosetti R.R.	10(331)	3—6,26
Serviciul topografic militar român	— Rotaru M.	10(331)	10
Hermann Oberth	— Schuster-Stein P.	12(333)	17—18
Ion Mihalache	— Scurtu I.	2(323)	3—8
România mare şi nouă	— Scurtu I.	4(325)	3—6
A.C. Cuza	— Scurtu I.	12(333)	24—32
Privirile şi sufletul către popor	— Simionescu I.	10(321)	2
În apărarea grupului Ilaşcu	— Soros G.	1(322)	94
Realism românesc	— Steinhardt N.	2(323)	2
1939. Dialog diplomatic Bucureşti-Ankara	— Stoica V.	11(332) 12(333)	9—14 33—36
Cronică tragică	— Ştefan M.	6(327)	32
Au biruit prin credinţă	— Ştefan M.	6(327)	48—49
Un consiliu de miniştri crucial	— Ştefan M.	7(328)	21—25
Istorie politică în rapoarte secrete necunoscute	— Ştefan M.	8(329)	13—18
Ion Bianu	— Ştrempel G.	1(322)	21—26
Istorie la Ocnele Mari	— Tamaş C.	2(323)	76—77
Episcopul martir Grigorie Leu	— Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române	7(328)	53—54
Monumentul Unirii din Cernăuţi	— Teodorescu V.Z.	12(333)	12
1944. Armistiţiul — preocupare a exilului	— Tilea V.V.	8(329)	19—23
Noi documente despre mişcarea legionară	— Troncotă C.	1(322)	41—46
Iadul de peste Prut	— Troncotă C.	3(324)	16—20,31
S.S.I. — Abwehr. 1937-1940	— Troncotă C.	7(328) 8(329) 9(330)	13—17 73—77 28—32
Un tren cu pământ românesc...	— Ţuţui E.	12(333)	55
„România reprezintă spatele armatei roşii"	— Ţuţui Gh.	6(327)	15—19
Bernays şi Carmen Sylva	— Ursu I.	5(326)	74—75
În Bucureşti, acum 50 ani	— Ursu I. — Lăcustă I	1(322) 2(323) 3(324) 4(325) 5(326)	84—87 88—91 50—53 82—85 82—85
Spovedanii	— Vaida-Voevod Al.	12(333)	37—39
1975. Acord Juan Carlos-Santiago Carillo, via Bucureşti	— De Villalonga J. L.	3(324)	48—49
Geneza arbitrajului de la Viena	— Vişoianu C.	5(326)	17—20
Speranţa celei mai bune căi de urmat	— Zalis H.	10(331)	34—39
P.C.R. în malaxorul cifrelor	—	3(324)	86
Primul Congres Bisericesc al Episcopiei Ortodoxe Române din S.U.A. (Detroit, aprilie 1929)	—	5(326)	29
Banca Română pentru Dezvoltare	—	7(328)	33—35
Revoluţia română din decembrie 1989. Repere bibliografice	—	12(333)	14—15
Simpozion **Sistemul bancar în refacerea economică a României** (Bucureşti, 22-24 noiembrie 1994)	— Mugur Isărescu — Emil Badiu — Ion Ghica — Răzvan Liviu Temeşan — Emanuel Odobescu — Şerban Bobulescu — Vasile Secăreş — Marian Crişan — Alexandru Dinulescu — Elena Petculescu — Dumitru Lungu — Gamal Abdel Halim — Constantin Dună — Radu Negrea — Cristian Popişteanu	12(333)	67—95

Istorie universală

		Nr.	Pag.
Veche			
Căpcăuni, ciclopi, titani și giganți	— Bachi Gali A.	11(332)	89—92
Enigmele pietrelor prețioase	— Bedetti A.	3(324)	87—88
Cele 113 mumii blonde din China	— Budura A.	10(331)	84
Cum s-a născut Europa	— Chirică E.	1(322)	83
După Lascaux, Cosquer	— Dolghin F.	9(330)	47
Semit — isforia unui cuvânt	— Hadas-Lebel M.	9(330)	51—52
Poezie în piatră (Iordania)	— Hamblin D. J.	11(332)	85—88
Jurnalul regal al lui Alexandru cel Mare	— Hammond N. G. L.	1(322)	92
Demostene	— Mossé C.	11(332)	80—84
Cicero zguduie Roma (70 î.e.n.)	— Salles Ch.	1(322)	75—79
Romanii și jocurile de circ	— Thuillier J. P.	3(324)	63—66
Medie			
Duelul — o modă condamnată	— Bourassin E.	9(330)	76—79
În vremea împăratului chinez Kangxi	— Budura A.	10(331)	80—83
		11(332)	71—74
		12(333)	56—59
Capadocia	— Cândea V.	4(325)	40—44
Icoana	— Cândea V.	12(333)	16
Bastilia	— Cottret M.	7(328)	77—80
Bernardo de Aldana (1551-1552)	— Denize E.	1(322)	63—66
Francisc I între soții și favorite	— Dolghin F.	11(332)	58—60
Alchimiștii — savanți sau impostori?	— Nefontaine L.	10(331)	68—72
Ambroise Paré	— Pasteur C.	3(324)	67—70
Henric VIII și Elisabeta I înjurau ca birjarii	— Richards J.	3(324)	78
Giovanni Pico della Mirandola	— Sărățeanu L.	10(331)	54—56, 61
Modernă			
Alfred Redl	— Alekseev M.	6(327)	52—55
Legiunea străină — istorie și profesionalism	— Bernier J. P.	9(330)	85—88
		10(331)	48—53
Spre Cartagena după comori!	— Buchet C.	5(326)	78—81
Thomas Jefferson	— Chinard G.	10(331)	57—61
Un flibustier în Nicaragua	— Cochran R.T.	2(323)	63—66
Prințesa Tarakanova	— Conrad M.	7(328)	81—83
Afacerea poștalionului de Lyon	— Decaux A.	1(322)	71—74
Manuel Belgrano și independența Argentinei	— Denize E.	12(333)	52—55
Leopold II — baroana de Vanghan	— Descheemaeker J.	6(327)	83—86
Napoleon, moda și puterea;			
Sfânta Elena cu prizonier și fără	— Dolghin P.	5(326)	48 ; 57
A fost Mata Hari spioană?; Ludovic I al Bavariei și			
Lola Montez	— Dolghin F.	2(323)	82—83; 85—87
„Dacă vrei să ai necazuri, cumpără-ți un ceas"	— Dolghin F.	9(330)	80
Samuraii sau dispariția unei caste	— Frédéric L.	6(327)	72—75
Brazilia, 1888. „Legea de aur"	— De Grandsaigne J.	11(332)	68—70, 74
Prințul de Metternich și viața sa galantă	— De Grunwald C.	4(325)	56—62
Hawaii 1893. Ultimele zile ale monarhiei	— Hoose Quincel S.	4(325)	64—67
Contesa di Verrua, damă de voluptate și spioană de alcov	— Lami L.	1(322)	67—70
Divorț la Curtea Angliei	— Lever E.	8(329)	78—79
Theodor II (Etiopia)	— McCearnel J.	5(326)	36—40
Un prinț din Timor la Curtea lui Ludovic XV	— Meyer C.	3(324)	71—74
Robert Fulton	— Owen Phillip C.	3(324)	59—62
Cum să te îmbogățești peste noapte — visând	— Porret M.	7(328)	85—87
Contemporană			
Din istoria Mafiei	— Alexandrov V.	11(332)	61—64
Instituțiile comunitare	— Anghelescu V.	8(329)	33—35
Mahatma Gandhi — Cum l-am cunoscut	— Blaga L.	8(329)	56—58
Colecția de icoane Abou Adal	— Cândea V.	1(322)	12—15
Are Mafia 700 de ani?	— Dolghin F.	3(324)	75—77
Duel Stalin-Mao; 1922-1933. Spada fascistă s-a călit în U.R.S.S.?	— Dolghin F.	4(325)	63; 76—80

		Nr.	Pag.
15 mai 1941. Un alt musafir nepoftit în Piața Roșie; L. D. Landau între amante și mânia K.G.B.; Secretele lui Hrușciov	— Dolghin F.	5(326)	28; 64—65; 86—87
Quisling rămâne Quisling	— Dolghin F.	7(328)	68
Ultima dragoste a lui Trotki	— Dolghin F.	9(330)	92
Raid la Son Tay	— Harris R.	1(322)	80—83
Vodcă și ideologie	— Knisevski P.	8(329)	90—91
La Cairo, în Muzeul egiptean	— Lăcustă I.	2(323)	81
Primejdioasa vară a anului 1940	— Lukacs J.	6(327)	45—51
Uniunea Europeană — o idee istorică	— Magheru Gh.	6(327)	36—38
	— Dobre M.	7(328)	28—30
Șase secole de istorie albaneză	— Maksutovici C.	6(327)	55
Rhône-Poulenc	— Matei D.	1(322)	33—35
		2(323)	33—35
		3(324)	33—35
		4(325)	33—35
		5(326)	33—35
		6(327)	33—35
Seminar la castelul arhiepiscopului de Salzburg	— Matei D.	8(329)	80—81
Morți din ambiția lui Stalin	— Medovoi B.	9(330)	69—70
„Prelungiri NKVD în emigrația albă"	— Mlecin L.	7(328)	73—76
		8(329)	85—89
Frankfurt am Main	— Monnet P.	9(330)	55—57
Theodore Roosevelt	— Morris E.	7(328)	69—72
Roma 6-9 octombrie 1993. Istoria americană în linia întâi	— Popișteanu C.	1(322)	58—59
Un posibil răspuns american la întrebarea: cum s-a prăbușit comunismul?	— Popișteanu C.	1(322)	51—57
	— Matei D.	2(323)	56—60, 62
		3(324)	79—86
		4(325)	86—92
		5(326)	67—72
		6(327)	39—44
Franz Babinger	— Prodan D.	4(325)	49—51
Strasbourg	— Sărățeanu L.	7(328)	64—67
		8(329)	64—67
Muzeul toleranței de la Los Angeles; Cosmetică la Bursa din Hamburg	— Spiegler A.	1(322)	26,29
Cel mai secret nume din NKVD	— Sudoplatov P. A.	9(330)	62—67
	— Popișteanu C.	10(331)	48—53
	— Matei D.	11(332)	44—50
		12(333)	60—65
Federația Rusă	— Șandru V.	1(322)	36—39
		2(323)	53—55
		3(324)	55—58
		4(325)	71—75
		5(326)	58—63
		6(327)	76—82
Hitler și Franco față în față (Hendaya 1940)	— Șandru V.	8(329)	82—84
		9(330)	81—84
Din însemnările unei aviatoare americane	— Tanner D. B.	9(330)	71—75
		10(331)	76—79
Revistele de istorie în dialog	— Theleu D.	6(327)	71
Întâlniri cu regele Juan Carlos	— De Vilallonga J. L.	10(331)	40—43
		11(332)	65—67
		12(333)	44—46
Gulagul — desconspirat și demistificat	— Werth N.	11(332)	51—56, 67
9 mai — Ziua Planului Robert Schumann	—	5(326)	16
Cel mai influent membru al administrației S.U.A. în problemele politicii față de Rusia	—	5(326)	66
Capul mareșalului Lin Biao la Moscova	—	5(326)	73
Overlord — 50	—	6(327)	19
Al XVIII-lea Congres internațional de științe istorice	—	8(329)	47

Interviurile noastre

Prof. Neagu Djuvara: Ultimul curier diplomatic pleacă spre Stockholm	— Boisnard G.	8(329)	24—25
Halil Inalcik: „Mă consider un elev al istoricilor români"	— Matei D.	1(322)	60—61
Steven Aușnit: „Aveți toate resursele pentru a reuși"	— Matei D.	2(323)	67—68
Karen Fogg, ambasadorul Uniunii Europene la București: „România trebuie să ia câteva decizii importante"	— Popișteanu C.	5(326)	13—15
Patrick de Vallois, director general Rhône-Poulenc-România: „O misiune reușită"	— Popișteanu C.	8(329)	30—31
Prof. Stephen Fisher-Galați: „România între tranziție și adaptare"	— Ursu I.	9(330)	40—41

CONTENTS (Romanian History) **N. Iorga** History and Faith • **A. C. Cuza** 1888-1920. Diary Pages • **M. C. Stănescu** May-August, 1919. The Pocuţia Operation • **D. Hîncu** The German Archives about the Escape of Horia Sima, the Iron Guard Leader • **V. Stoica** 1939. Notes from Ankara (III) • **C. Aloanei, C. Troncotă** The German Minority from Romania • **E. Preda** August 23 rd, 1944, at the Romanian Broadcasting Society • România at the End of WW II in Europe • **Al. Busuioceanu** 1952. Notes from Exile• **C. Cojocariu, M. M. Székely** Petre Vartic, the Moldavian High Official • **E. Hagi-Mosco** The Genealogy of the Rosetti Family • Martha Bibescu's Loves • In Bucharest, 50 Years Ago

SOMMAIRE (Histoire roumaine) **N. Iorga** Histoire et foi • **A. C. Cuza** 1888-1920. Pages de journal • **M. C. Stănescu** Mai-août 1919. L'opération Pocoutzia • **D. Hîncu** Les archives allemandes sur l'évasion du chef de la Garde de Fer, Horia Sima • **V. Stoica** 1939. Notes d'Ankara (III) • **C. Aloanei, C. Troncotă** La minorité allemande de Roumanie • **E. Preda** 23 août 1944 et la Radio roumaine • La Roumanie à la fin de la deuxième guerre mondiale en Europe • **Al. Busuioceanu** 1952. Notes de l'exil • **C. Cojocariu, M. M. Székely** Le dignitaire moldave Petre Vartic • **E. Hagi-Mosco** La généalogie de la lignée Rosetti • Les amours de Martha Bibescu • A Bucarest, il y a 50 ans

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) **Н. Йорга** История и вера • **А. К. Куза** 1888-1920. Дневниковые записи • **М. К. Стэнеску** Май-август 1919. Операция Покуция • **Д. Хынку** Немецкие архивы о бегстве начальника Железной Гвардии, Хории Симы • **В. Стойка** 1939. Записки из Анкары (III) • **К. Аноаней, К. Тронкотэ** Германское меньшинство в Румынии • **Е. Преда** 23 августа 1944 и румынское радио • Румыния в конце второй мировой войны в Европе • **Ал. Бусуйочану** 1952. Записки из ссылки • **К. Кожокариу, М. М. Секей** Гетман Петре Вартик • **Е. Хаджи-Моско** Генеалогия рода Росетти • Романы Марты Бибеску • В Бухаресте, 50 лет назад

INHALT (Rumänische Geschichte) **N. Iorga** Geschichte und Glauben • **A. C. Cuza** 1888-1920. Tagebuch • **M. C. Stănescu** Mai-August 1919. Operation Pocuţia • **D. Hîncu** Die deutsche Archiven über die Flucht des Legionären-Führer Horia Sima • **V. Stoica**1939. Aufzeichnungen aus Ankara (III) • **C. Aloanei, C. Troncotă** Die deutsche Minderheit in Rumänien • **E. Preda** 23 August 1944 am rumänischen Rundfunk • Rumänien am Ende des zweiten Weltkrieges im Europa • **Al. Busuioceanu** 1952. Exil-Aufzeichnungen • **C. Cojocariu, M. M. Székely** Der moldauische Würdenträger Petre Vartic • **E. Hagi-Mosco** Der Stammbaum der Familie Rosetti • Martha Bibescu Liebeschaften • In Bukarest, vor 50 Jahren

SUMARIO (Historia rumana) **N. Iorga** Historia y creencia • **A. C. Cuza** 1888-1920. Páginas de diario • **M. C. Stănescu** Mayo-agosti 1919. Operacion Pocuţia • **D. Hîncu** Los archivos alemanes sobre la evadación del jefe nazi Horia Sima • **V. Stoica** 1939. Apuntes de Ankara (III) • **C. Aloanei, C. Troncotă** La minoría alemana de Rumanía • **E. Preda** El 23 de agosto de 1944 en la Radiodifusion rumana • Rumania a finales de la segunda guerra mundial en Europe • **Al. Busuioceanu** 1952. Apuntes de destierro • **C. Cojocariu, M. M. Székely** El dignitario moldavo Petre Vartic. **E. Hagi-Mosco** La genealogia de los Rosetti • Los amores de Martha Bibescu • En Bucarest, hace 50 años

magazin istoric

Apare lunar, se găseşte de vânzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poştali de la oraşe şi de la sate.

ABONNEMENTS: RODIPET S.A., P.O. BOX 33-57
FAX 0040-1-3129432 sau 3129433,
telex : 11995 — Piaţa Presei Libere, nr. 1
Sector 1, Bucureşti, România
Abonamentul pe un an — 75 dolari U.S.A.

Tiparul executat la R.A.I. — Imprimeria „Coresi" — Bucureşti

Comandă de stat

ISSN 0541-88IX

Lei 650